

TURSKI
KLASIK
XX VEKA

Ahmet Hamdi Tanpınar

INSTITUT ZA PODEŠAVANJE VREMENA

dereta

A h m e t   H a m d i   T a n p i n a r

INSTITUT ZA
PODEŠAVANJE
VREMENA

*Prevod s turskog
Vesna Gazdić*

Beograd
2010
DERETA

Naslov originala
Ahmet Hamid Tanpınar
SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTUSU

Miss Smila
www.balkandownload.org

*Molim Boga da me ludilom izleči,
Jer se prokletim razumom ne umedoh spasiti.*

Izet Mola

PRVI DEO

Velika očekivanja

Svi koji me poznaju znaju da nisam zaljubljenik u pisanu reč. Ako se izuzmu priče Žila Verna i Nila Kartera, koje sam kao dete pročitao, moje celokupno obrazovanje bi se svelo na zbirku narodnih priča Tutiname¹, *Hiljadu i jednu noć*, priče Abu Ali Sine i nekoliko istorijskih romana koje sam prelistao, preskačući arapske i persijske reči. Mnogo kasnije, pre osnivanja Instituta, pošto sam bio bez posla, kod kuće bih s vremena na vreme bacio pogled na dečje udžbenike. Isto tako, ponekad sam, nemajući izbora, po ceo dan provodio u kafanama u Edirnekapiju i Šehzadebašiju i tada bih čitao novine od početka do kraja, i novinske članke, i sitne dodatke. Ovome bih dodao i radove o psihoanalizi koje je objavljivao doktor Ramiz, moj lekar iz perioda kada sam bio na ispitivanjima u zatvorskoj bolnici i, kasnije, moj veliki dobrotvor. Da opravdam naklonost ukazanu od strane ovog naučnika čije su polje rada bile tako ozbiljne stvari, mogao bih vam predstaviti ove knjige i članke ne preskačući nijedan redak.

Međutim, ova dela, koja su se bavila veoma važnim problemima meni nepoznatog porekla, nisu baš odgovarala ni mom književnom ukusu niti načinu na koji ja posmatram stvari. Jedino su bila korisna u prikrivanju moje nestručnosti tokom dugih razgovora s doktorom Ramizom, u kojima je on uvek pričao, a ja slušao. Čovek nikad ne zaboravlja iskustva koja nosi iz detinjstva. Izuzev arapske gramatike i sintakse od Ahvila i Emsila, u početku, i, kasnije, udžbenika, moj otac je bio protiv čitanja knjiga. Može biti da sam zbog ove cenzure ili pretnje u potpunosti odbacio čitanje.

Uprkos tome, u izvesnom poglavlju svog života uspeo sam da napišem jedno skromno delo. Samo, nisam napisao to delo da bih naterao okolinu da kaže: „Vidi, naš Hajri Irdal napisao knjigu!“, što bi značilo da sam se odazvao pozivu ega, koga sam se oduvek gnušao, niti me je na to naterao neprevaziđeni talenat. Kako, zašto, pod kojim uslovima i s kojim ciljem sam napisao ovo delo, koje je izašlo iz upotrebe i koje se, zahvaljujući pravovremenoj intervenciji Halita Nepogrešivog, sada nalazi među trajno otpisanim izdanjima Instituta, objasniću u nastavku. Želim da kažem da popularnost ove priповesti o životu i otkrićima šejha Zamanija² Hazretlerija, časovničarskog genija, dugujem uzvišenim vrlinama Halita Nepogrešivog, osnivača našeg instituta, mog dragog dobročinitelja i velikog prijatelja, koji je ni iz čega stvorio moju današnju ličnost. Zapravo,

u mom životu, sve što je dobro, lepo i svrsishodno pripada tom velikom čoveku koga je pre tri nedelje od nas otrgla saobraćajna nesreća. Da ovo dokažem, dovoljno je da kažem kako je on, slušajući moje priče o *Muvakit*³ Nuri efendiji, s kojim sam nekad radio, i moja objašnjenja časovničarskog zanata, iznenada pronašao šejha Ahmeta Zamanija efendiju, otkriće možda veliko kao naš institut, i uočio neophodnost da se on smesti u vreme Murata IV. Ovo otkriće i opaska su u jednom mahu postali epicentar nekadašnjih blistavih časovničarskih svečanosti.

Prevođenje knjige na razne jezike i to što je izazvala oštre kritike i digla prašinu u zemlji i inostranstvu potvrdili su da moj pokojni prijatelj Halit Nepogrešivi nije nimalo pogrešio osetivši potrebu da otelotvori Ahmeta Zamanija, niti je bio pogrešan njegov odabir veka u kome je pomenuti trebalo da živi. Što se mene tiče, mogu samo da kažem da, iako ideja u osnovi nije bila moja, prevođenje na osamnaest jezika dela koje nosi moj potpis, upoznavanje sa istinskim naučnikom kakav je Van Hubert, kao i njegov dolazak iz Holandije samo da bi posetio grob Ahmeta Zamanija, predstavljaju najznačajnije događaje u mom životu.

Istina, ovaj poslednji bio je poprilično naporan. Razgovarati o vrlo problematičnoj temi sa stranim naučnikom, čak i posredstvom prevodioca, i pronaći grob čoveka koji nikada nije ni postojao, teže je nego što se zamišlja. Od prvog nas je, kako je to okarakterisala štampa, spasao „naš derviški stav, ležerno ponašanje, štaviše bezobzirnost“, dok nam je u drugom slučaju pritekla u pomoć navika naših predaka da koriste pseudonime.

Bilo kako bilo, posle nekoliko dana kruženja po grobljima na Edirnekapiju i Ejupu, kao i po svetilištu na Karadža Ahmetu, morali smo naići na nekog Ahmeta Zamanija efendiju. Na kraju smo ga i našli. Nimalo ne žalim što sam izmenio ličnost jednog pokojnika. Ako ništa, zahvaljujući tome, grob jadnog čoveka je doveden u red, i ime mu je postalo poznato.

Slava je istovremeno i blagodat i propast. Najpre u Holandiji, a zatim širom sveta, novine su objavile fotografiju nadgrobnog spomenika. Ja sam, naravno, pozirao tik uz njega, jednom rukom oslonjen na kamen, dok su mi u drugoj bili kaput, kapa, novine ili slično.

Kada danas razmišljam o svemu tome, žalim samo što nisam dozvolio Van Hubertu da se slika naslonjen na spomenik. On je toliko lepih stvari napisao o mojoj knjizi, učinio da se pročujem po svetu, danima me pratio u stopu. Svaku njegovu molbu odbijao sam govoreći: „Na kraju, vi ste hrišćanin, namučićete mu dušu!“, i dozvoljavao sam mu da stane samo s moje desne strane. Ipak, ako se malo razmisli, bio sam u pravu jer, tip me

je mesecima maltretirao. Lepo se taj okoristio! Stalno bi dolazio da nam iz nekog razloga svima oduzima mir. Mi smo bića koji žive u svom svetu! Sve što imamo po našoj je meri. Pa opet, kao što će se videti na kraju, Van Hubert mi se osvetio.

Da, ne sviđa mi se da pišem i čitam, pa opet jutros, s ogromnom sveskom ispred sebe, pokušavam da zabeležim svoje uspomene. Zbog toga sam ustao u pet sati, ranije nego inače. Izgleda da se još uvek nije probudio niko od ljudi koji pošteno i vredno održavaju vilu *Sat* – naše služavke, Arif efendija, kuvar koji prilično dobro kuva i jedina mu je mana što nije s Crnog mora, Arapkinja Zejnep hanuma, koju smo s toliko muke našli da bismo svojoj kući podarili izgled kakvog starog hana. Kako je to čudno; kad sam bio dete, Istanbul je bio pun crnaca, a sada su retki kao uvozna roba. Hteo ne hteo, morao sam sam da skuvam kafu. Potom, zavalivši se u fotelju, trudio sam se da u glavi nižem događaje, da razmišljam o svom prošlom životu, da izdvojim stvari koje bi trebalo zaboraviti, prećutati ili izmeniti, a sve ono što treba obavezno zapisati da proširim, ne gubeći iz vida sve uslove neophodne da se ostvari autentičnost nekog dela, a naročito memoara.

Jer ja sam, Hajri Irdal, isključivi pristalica nepomućene istine. Zašto bi neko uopšte pisao ako već o stvarima ne govori otvoreno? Bezuslovna istina traži selekciju, eliminaciju.

Složit ćete se da nije moguće baš o svemu pričati onako kako jeste. Umesto da stanete u pola rečenice, potrebno je da unapred isplanirate i izaberete mesta o kojima ćete se dogovoriti s čitaocem. Jer, iskrenost ne pripada samo jednom čoveku.

Pošto sve ovo vidite, ne verujte da mislim da je toliko važno da moja životna priča bude ispričana, ni da sam joj dao veću vrednost od one koju zapravo ima. Oduvek sam verovao da je Svevišnji podario život ljudima ne da bi o njemu pisali već da bi ga proživeli i u dobru i u zlu. Sve je ionako već zapisano božjom rukom. Moja namera nije da pišem o sebi već želim da otrgnem od zaborava neke događaje čiji sam bio svedok i da sačuvam uspomenu na dragog čoveka koga sahranismo pre tri nedelje.

Ja, koji sam najskromnije, najapsurdnije i kako je to moja žena govorila najnesposobnije stvorenje, imao sam sreću da upoznam jednog veoma obdarenog čoveka. Proveo sam godine pored njega i posmatrao kako radi. Bio sam svedok rađanja ideje u njegovoj glavi; kako je poput mladog drveta rasla, prožimajući svojim granama celo njegovo telo, da bi ga napustila kada je trebalo da se ostvari. I tako sam svakodnevno gledao kako se od iskre njegovog oka razvija naš današnji, odnosno, jučerašnji Institut, najvažnija i najkorisnija ustanova našeg doba. Mogu da kažem, a da se ne

hvalim i ne budem ismejan, da su sreća i slučaj učinili da ja, Hajri Irdal, iako jadan i nesposoban, odigram važnu ulogu u osnivanju ove ustanove.

Izgleda mi da je moja najveća obaveza prema budućim generacijama da napišem sve što sam video i čuo. Međutim, Halit Nepogrešivi, jedini čovek koji bi mogao bolje od mene da napiše istoriju osnivanja Instituta, nije više među nama. Sinoć sam opet posmatrao njegovo prazno mesto za našim stolom. Nikada neću zaboraviti kako je moja žena tokom večere očima punim suza posmatrala njegovu stolicu. Sve oko nje bilo joj je strano. Na kraju, pošto više nije mogla da izdrži, obrisavši uplakane oči salvetom, ustala je od stola i zatvorila se u sobu. Siguran sam da je celu noć plakala. Imala je i zašto, jer, osim što je bio moj dobročinitelj, Halit je bio i njen veliki prijatelj. I njena opravdana tuga donekle me je podstakla da zapišem ove uspomene.

Ležeći sam u krevetu, dugo sam razmišljao: „Toliko toga si video i prošao da je u tvojih šezdeset godina stalo nekoliko života. Iskusio si bol čoveka koga je beda saterala u ćošak, a onda si se munjevito uspeo stepenicama uspeha. Rešili su se problemi koji su izgledali kao da se nikada i ni na koji način ne mogu rešiti. I sve to je samo Halitova zasluga. On je bio taj koji je došao i izvukao te sa smetlišta, čineći da svako ko je bio zakleti neprijatelj tvog života, misli i mira, postane tvoj prijatelj. I ti, koji si oko sebe video samo bedu, siromaštvo i ružnoću, odjednom si osetio malo sreće i istinskog užitka dostojnih čoveka i spoznao plemenitost duha. Naučio si šta je ljubav prema bližnjem. On ti je otkrio plemenito lice tvoje žene Pakize. I mada si mislio da su tvoja deca siročad koju ti je Bog poslao da bi te dodatno mučio, odjednom si zahvaljujući njemu shvatio da su deca blagoslov. Zar nećeš učiniti ništa za uspomenu na dobrog, čistog i u svakom pogledu najvećeg prijatelja? Zar ćeš pristati da on padne u zaborav pod teretom ismevanja i optužbi? Razmisli još jednom o tome kakav je bio tvoj život pre nego što si upoznao Halita! Ko si ti sada? Seti se samo kuće u Edirnekapiju, uterivača dugova koji su te svakog dana sačekivali na vratima ili te presretali na putu, kako si se borio za korice hleba... a onda to uporedi s današnjim mirom i srećom!“

Pomenuo sam svoj život pre Halita Nepogrešivog, ako se to uopšte može nazvati životom. Ako je život lišenost od svega, zlopačenje, poniženje koje tišti dušu i stalno koprcanje u obruču iz koga nema izlaska, onda smo moja porodica i ja živeli život punim plućima. Ne, kada se ovoj reči pridodaju širina duha i mogućnosti, kada se osećaju neka prava, iskrene radosti, trunka sigurnosti naspram spoljašnjeg sveta, ravnopravni odnos u kontaktu s okolinom, onda je to druga priča. Pazite, ja nisam rekao ništa o radu i korisnosti čoveka! Nisam bio ni svestan da postoji ova vrsta užitka dok nisam upoznao Halita. Moj život danas ima samo jedan cilj. Za sobom ostavljam posao po kome će me, ubeđen sam, ljudi pamtiti. Deset godina sam obavljao dužnost direktora najkorisnijeg i najmodernijeg instituta. Učinio sam dobro, našao zaposlenje, obezbedio mir i spokoj ne samo mojoj deci, daljim i bližim rođacima, supruzi i prijateljima, već celom čovečanstvu, čak i onima koji su me povredili. Dovoljno je da podsetim da smo doprineli razvoju našeg grada time što smo u kvartu Suadije izgradili naselje za sve zaposlene u Institutu, od kojih su pola moji i Halitovi rođaci; jer, po osnivanju Instituta, Halit Nepogrešivi je uradio pravu stvar odlučivši da se kadar formira u podjednako meri od onih koje je preporučilo rukovodstvo, kao i od dalje i bliže rodbine, na šta smo bez oklevanja pristali.

Ne znam da li ima potrebe ovde da pominjem napade štampe, koji su počeli mnogo pre ukidanja Instituta, a čija je silina dostigla vrhunac nakon donošenja odluke o gašenju. Kako je život čudan! Novine koje su deset godina ranije hvalile i obožavale sve ono što smo radili, predstavljajući nas u svetu kao instituciju za primer, koje nisu propuštale naše konferencije za medije i koktele, i koje su mi bile naklonjene, sada ne prestaju da pišu protiv nas.

Prvo su pisale da je naša ustanova velika i bespotrebna. Ne uzimajući u obzir koliko smo ljudi zaposlili u državi koja pati od prevelike nezaposlenosti, bez prestanka su nas teretili za preveliki broj zaposlenih – tri direktorata, jedanaest direktora različitih sektora, četrdeset sedam daktilografa, dvesta sedamdeset službenika u kontroli. Zatim su se podsmevali imenima kojima smo nazvali sektore, kao da mala i velika kazaljka, klatno, feder i igla nisu delovi sata, a sat, minut, sekund i stotinka nisu delovi vremena. Još kasnije obušili su se na stručnost, obrazovanje i nadležnost naših službenika, koji su dobro ispekli zanat deset godina

odgovorno radeći na vodećim pozicijama. Naposljetku su bespoštedno napali naša izdanja, koja su im se nekada toliko dopadala.

Raskrinkali su sva naša dela, na čelu s mojom knjigom *Šejh Ahmet Zamani i njegova dela*. Teza o temi „Uticaj južnog vetra na podešavanje kosmičkog sata“, knjiga koju je s toliko pažnje i truda napisao šef odseka Šesnaest stotinki i muž moje mlađe svastike, *Sat i psihoanaliza* i *Irdal metoda u karakterizaciji sata* mog prijatelja doktora Ramiza, *Socijalni monizam i sat*, *Sekunda i društvo* od Halita Nepogrešivog, bile su knjige čije su korice osvanule na naslovnim stranama časopisa, da bi pod vrlo izvitoperenim naslovima bile ili ismejane ili okarakterisane kao opasna literatura.

Na ovome se nisu zaustavili već su nas optužili za prevaru, napadajući naš sistem kolektivnog kažnjavanja, koji je uključivao nagrađivanje, popuste, dupliranje i opklade, obezbeđivao sredstva kojima su se olakšavale naše naučne i društvene aktivnosti i u velikoj meri radovao i zabavljao stanovnike našeg grada.

Kako su samo aplaudirali tom sistemu kažnjavanja, koji sam izmislio u trenucima dosade tokom beskonačno dugih partija begemona koji su igrali moja žena Pakize i Halit.

Jedan finansijski ekspert zvanično je izjavio da smatra ovaj sistem važnim otkrićem za razvoj ekonomije. Kasnije se uopšte nije ustručavao da svaki put pomene moje ime zajedno s Turgotom, Nekerom i Sahtom.

Imao je pravo, jer nezadovoljstvo se nalazi u osnovi svih poslova koji se tiču finansija a koji transformišu ljude u poreske obveznike. Ako uz to imaju izgled kazne, onda je čovek stalno nervozan. Naš sistem kažnjavanja uopšte nije bio takav. Pošto mu naš kontrolor saopšti da je kriv, krivac se najpre začudi, onda, uvidevši u čemu je stvar, osmehne se, da bi se na kraju, kada shvati da će do izvršenja zaista doći, zacenio od smeha. Koliko je samo bilo njih koji su u prvim danima govorili: „Posetite nas jednom u kući, evo vam adresa. Moja žena apsolutno mora da vidi ovo!“, i uz vizit-kartu pružali službenicima pare za benzin.

Osnovica sistema kažnjavanja bila je pet kuruša za sat čije se vreme nije poklapalo s vremenom satova u okolini, prevashodno s javnim gradskim satovima. Međutim, u slučaju da se sat ne podudara s još nekim satom, kazna se udvostručavala. Shodno tome, kako se broj satova u komšiluku povećavao, tako se geometrijskom progresijom umnožavalo i kažnjavanje. Pošto je bilo prosto nemoguće da svi satovi budu tačno podešeni – što je

bila stvar izbora satova, a ja to, naravno, nisam smeo da otkrivam – jedna kontrola bi na prometnom mestu sakupila priličnu sumu novca.

Uz to, mi smo ovom prilično zamršenom računu dodali još i razliku između kašnjenja i žurenja satova. Svako zna da sat ili kasni ili žuri, treće ne postoji. Opšte je pravilo da se sat nikada ne može sasvim podesiti. Međutim, dešava se da stane, i tada stvar dobija lični karakter. Ja sam pobornik teorije po kojoj je čovek stvoren da bude vladalac svemira, tako da je u prirodi stvari da se prema njemu usklađuju. Na primer, naše društvo u periodu vladavine Abdulhamida, kada sam ja bio dete, bilo je potpuno smrknuto. Ovo neraspoloženje se u koncentričnim krugovima širilo od padišahovog lica i prenosilo na ostale stvari. Svi moji vršnjaci pamte tužan, oštar i bolan zvuk brodske sirene iz tog vremena. Međutim, oslušnite kako se radosno oglašavaju tramvaj i brodska sirena danas kada su nam okolnosti naklonjene i život pun smešnih stvari!

Takvi su i satovi. Oni, hteli ne hteli, menjaju svoj hod u skladu s temperamentom vlasnika, njihovim strpljenjem, bračnim životom, političkim uverenjima. Pogotovu je prirodno sresti se s ovim poslednjim, odnosno naići na priličan broj političkih pravaca u jednom društvu kakvo je naše, koje je na krajnje revolucionaran način napustilo prošle generacije i klasni poredak i munjevito krenulo napred. Iz nekog razloga ova politička uverenja u većini slučajeva ostaju skrivena. Kada su mnoge zakonske sankcije na snazi, sigurno je da niko neće izreći svoje mišljenje javno već tajno. Naši satovi su nesumnjivo mesta gde se razotkrivaju skrivene stvari, različiti karakteri i uverenja.

Sat je najverniji prijatelj svog gospodara, on prati puls njegovog zgloba, deli uzbuđenja nastala u njegovim grudima, greje se njegovim telom, ukratko, on je deo njegovog organizma. Ako je na stolu, zajedno s njim živi od početka do kraja vremensku celinu koju nazivamo dan. Počinjući da živi i misli kao on, sat se nesvesno poistovećuje sa svojim gospodarom.

Ne zalazeći u detalje, želim da ukažem na to da i druge naše stvari poseduju sklonost ka sjedinjavanju i prilagođavanju, iako ne u meri u kojoj je to slučaj sa satovima. Zar naši stari šeširi, cipele i odeća s vremenom ne postaju deo nas? Nije li to razlog što često želimo da ih menjamo? Čovek koji obuče novo odelo izgleda pomalo kao da je napustio svoju ličnost. To je ili njegova potreba da se izmakne i vidi sebe u svetlu promene, ili zadovoljstvo što može da kaže: „Konačno sam neko drugi.“

Mogu da tvrdim – iako me je pokojni Halit Nepogrešivi oštro upozoravao da se klonim ovakvih tvrdnji, iz straha da se to ne upotrebi protiv naše ustanove; međutim, sada, pošto ovog čuvara više nema, mogu slobodno da tvrdim – da se po starim cipelama ili šeširu mogu videti narav, navike

njihovog vlasnika, šta mu je u životu nedostajalo, čak i kroz kakve muke je prošao. U ovome se krije razlog zbog koga smo mi našoj posluži, čim bi ušli u kuću, poklanjali staro odelo, jednu do dve stare košulje, kravatu ili makar jednu staru cipelu. Pošto neznanac obuče naše odelo ili hoda u našim cipelama, tajna sila bi ga naterala da nam se približi i on bi nesvesno usvajao naše navike i način razmišljanja. I ja sam to dvaput iskusio na ličnom primeru.

Džemal-beg, koji me je isterao iz banke mešovitih poslova, uzrokujući tako da zapadnem u silne poteškoće, jednom prilikom mi je poklonio staro odelo. Moja i njegova narav bile su potpuno različite. On je bio razdražljiv, nadmen, cepidlaka.

Uživao je u ponižavanju drugih, podvrgavajući svakog svojim strogim kriterijumima. Ja sam pak bio pitoma duša čija je jedina briga bila da zaradi za život i, kao takav, bio sam njegova suprotnost. Istina, bilo je nemoguće da ja poprimim njegove osobine. Ali, izgleda da je s ovim odelom na mene prešla jedina njegova slabost, ljubav koju je gajio prema svojoj zeni. Te nedelje kada sam obukao odelo, uprkos mom strogom muslimanskom odgoju, tome što sam bio otac troje dece i što sam znao da od Pakize ne mogu naći bolju ženu, ludo sam se zaljubio u Selma hanumu. Prošle su godine otkako sam otišao iz banke, odelo se izlizalo, ali ljubav nije prošla.

Drugo odelo mi je poklonio Halit Nepogrešivi prvih dana osnivanja Instituta, smatrajući da ne mogu dolaziti u ustanovu u mojoj tadašnjoj odeći. Već prvog dana kada sam ga obukao primetio sam da se moje biće preobrazilo. Moji vidici se najedanput proširiše. Svikao sam da sagledavam život kao celinu. Počeo sam da pričam koristeći izraze metamorfoza, koordinacija, radni poredak, razlika u mentalitetu, naučna misao, vrhovna misao, da nesvesno ubacujem reči „nužda“, „nemogućnost“, da pravim poređenja između Istoka i Zapada, da izdajem naređenja čija je strogost činila da se i sam naježim. Žmirkajući jednim okom kao on, postavljao sam ljudima pitanje: „A čemu to služi?“ i na život gledao kao na brašno koje ću sam u svom koritu mesiti. Jednom rečju, njegova odvažnost i stvaralačka moć kao da su bili ubrizgani u mene. Kao da to nije bilo obično odelo već čudotvorno. Ni Selma hanuma nije više bila nedostižna za mene. Naravno da u mom slučaju nije sve išlo glatko kao kod Halita Nepogrešivog. Moja pomirljiva, saosećajna i blaga narav, koja je iskusila bedu, svaki čas bi se mešala i, upadajući mi u reč, menjala moje odluke. Ukratko, postao sam čovek koji priča, misli i donosi odluke razapet između dvojice ljudi. Kada sam to ispričao pokojnom Halitu, on se nasmejao a onda dobronamerno rekao: „Samo nastavite, to što je tako, daje svemu posebnu draž!“

Ne mogu a da ne pomenem ono što je rekao kada smo jednog dana

ponovo raspravljali o istoj stvari:

„Dragi Hajri Irdale, ono što ste rekli cela je istina. Svi veliki ljudi su upravo iz tog razloga davali svoju odeću i druge slične stvari onima koji rade za njih. Rimski imperatori, kraljevi, veliki diktatori, poklanjali su prijateljima svoje stvari kako bi ovi stalno delili njihovo mišljenje. A verovatno su iz istog razloga i osmanski carevi darivali krznom i ogrtačima svoje vezire. Vi ste, a da toga niste svesni, otkrili jednu veliku istorijsku tajnu, svojevrsan psihološki mehanizam.“

Bez sumnje, bio je u pravu. Ne zaboravite da je do otkrića došlo pošto sam obukao njegovo odelo. Da, on se rodio s pronalazačkim genijem, a ja sam ovo otkrio ušavši u njegovu odeću.

Vratimo se satovima. Voleo bih da mogu da pišem o jednom veoma važnom delu, koje je u izdanju našeg instituta napisao doktor Ramiz, pod naslovom *Psihoanaliza satova*. Ali neću to uraditi. Jer, plašim se da bi te digresije opteretile memoare svojim naučnim i potpuno drugačijim karakterom. Knjiga postoji i na raspolaganju je svakome ko želi da je čita.

Razlika između mene i doktora Ramiza – onako kako mi je on objasnio – jeste to što ja posmatram stvari u okviru opšte psihologije i sociologije, dok on, kao i svi psihoanalitičari, sagledava probleme kroz pojmove seks, libido i potiskivanje. Budući da ne znam ništa o opštoj i individualnoj psihologiji, a pogotovu o sociologiji, zadovoljan sam ovakvim stanjem stvari. Doktor Ramiz, koji mi je uvek laskao držeći me za ozbiljnog čoveka, završio je svoje misli izjavom da sam ja veliki idealista. Moja žena, koja je takođe učestvovala u našoj raspravi, misli da moje poricanje seksa u tako čvrstoj vezi između čoveka, vremena i sata ne potiče samo od mog idealizma već da tu moraju postojati još neki ozbiljni organski i zdravstveni razlozi.

S koje god strane da se posmatra, očigledno je da postoji određena razlika u progresiji i regresiji, i ta razlika je vrlo bitna. Shodno tome, svako je smatrao prirodnim prihod od dve kuruše koji smo uzimali od onih čiji su satovi kasnili. Većini se to čak i dopalo. Naplaćivali smo odgovarajuću kaznu za kašnjenje, istovremeno dajući zasluženi procenat za napredovanje. Ljudska bića ne pristaju na potpunu jednakost. Zato je neophodno osmisliti sitne privilegije. Rekao bih da je dobrota moguća jedino ako se razotkriveno zlo osudi i kazni. Ime koje ću često pominjati je ono koje je nosio moj pokojni učitelj Muvakit Nuri efendija, koji je, govoreći o sufizmu, imao običaj da kaže: „Sve stvari postaju moguće i vidljive preko svojih suprotnosti.“

Treća karakteristika našeg sistema kažnjavanja bila je da smo davali popust od deset do trideset posto za slučaj kada se kazna ponavlja. Kao što je poznato u svim svetskim zakonima i praksama, s ponavljanjem prestupa

kazne se uvećavaju. To uzrokuje neku vrstu nadmetanja, pa čak i inata, koji se javljaju između okrivljenog i pravnog lica.

Ovo ne važi za prvi prestup. Vrlo je moguće da prvi prestup, kao i prvi brak, izazove u čoveku osećaj teškog kajanja. Ali način na koji kazne počnu da se množe nakon što ljudsko biće počini i drugi prekršaj, čini da sve poprими izgled aukcije koja drugu stranu baca u očaj. S kaznenim sistemom u kome se, počevši od deset odsto, sedmim ili osmim ponavljanjem kazna umanjuje za trideset posto, mi smo uspeli da predupredimo ovakav ishod i reakcije koje on uzrokuje. Tako je sistem kolektivnog kažnjavanja i udvostručavanja istovremeno probudio u ljudima interesovanje za neku ustanovu. Cela stvar je bila delimično trgovačkog karaktera. Mogli smo da trgujemo prihodom od kazni, koji nam je opština velikodušno ustupala. Koja to trgovačka kuća ne bi nagradila svoje stalne mušterije? Nimalo se nisam prevario u pretpostavci da će ova ideja obradovati stanovnike Istanbula, budući da su oni već duže vreme bili naviknuti na sezonske popuste i da su jedino tako mogli da makar malo stvore predstavu o dobiti koju ostvaruju trgovinski magovi. Naravno, da je ustanova bila poluzvanična, tako nešto se ne bi moglo očekivati. Ovako, verovatnoća da je ljudi prihvate i podstaknu potražnju bila je ogromna.

Na kraju, sve se obistinilo. Da bi se lično uverili u postojanje popusta koji im je bio nepojmljiv i ličio na šalu, ljudi su, ruku pod ruku, noseći nepodešene satove, počeli da nagrću u našu kancelariju, presrećući naše kontrolore da bi im platili kaznu. U gradu je odjednom zavládala moda da svi dobrovoljno i sa zadovoljstvom plaćaju kazne. Više nije bilo potrebe da se deci kupuju igračke. Slatki mališani su pronašli najlepší i najšćakljiviji način da učestvuju u sreći odraslih.

Ne samo žitelji Istanbula već i ljudi iz okolnih sela i udaljenijih mesta počeli su masovno da se zanimaju za ovu stvar. Prvih meseci uvođenja kazni s popustom, a pogotovo kada su članske karte puštene u promet, navala je bila tolika da je uprava železnice bila primorana da uvede dodatne polaske na nekim linijama. Svakog dana stanice Hajdarpaši i Sirkedži bile su preplavljene ljudima koji su se smejali ili crkavali od smeha, uzvikujući: „Čoveče, kakva stvar! Neverovatno ali istinito!“

Toliko nestrpljenje vladalo je među ljudima iz unutrašnjosti da smo bili prinuđeni da znatan broj naših kontrolora iz Pendika na azijskoj i iz Čataldže na evropskoj strani rasporedimo po stanicama u blizini grada i u samom gradu. Pošto nismo imali dovoljan broj ljudi, bili smo primorani da uposlamo i naše ljudi iz Instituta za podešavanje satova, a za sela smo regrutovali mlade ljude u ekipe za podešavanje vremena.

Neću pogrešiti ako kažem da nam je ovakav sistem kažnjavanja doneo

slavu i van granica zemlje. Sigurno ste pročitali u novinama kako su putnici s nekoliko brodova naterali kapetana da usred putovanja promeni plan puta, da bi se nedelju dana zadržali u Istanbulu i s računima od plaćenih kazni nastavili put. Nekolicina, čak, nije htela da nastavi put dok ne popriča sa mnom i s Halitom Nepogrešivim, a naše su fotografije razgrabljene iz gradskih dućana.

Nemam nameru da ovde nabrajam sve nepravde koje su kasnije učinjene našoj ustanovi. Dok budu čitali ove redove, čitaoci će ih sami prepoznati, i takođe sami prosuditi o nepravdi koja nam je nanesena. Ali ne mogu a da ne pomenem ono što se tiče mene samog. Možda je to šepurenje, ali postoji jedna istina koja se stalno zaboravlja. To je čvrsta povezanost ove ustanove s mojom ličnošću, pa čak i s mojom prošlošću. Nikada ne bih mogao poreći to da je ona plod misli i žestokog truda Halita Nepogrešivog. Ali ni ja nisam bio običan šraf u sistemu, niti je moja uloga u Institutu bila čisto podanička, kao što su to mnogi mislili i na to često ukazivali. Iako je on bio izdanak Halitove misli, ja sam celog svog života živio slučajnosti iz kojih je nastao i velikim sam mukama platio cenu za njega. Ovaj institut je plod mog života!

Ukoliko je opovrgavanje svih napada i optužbi upućenih i Institutu i Halitu Nepogrešivom prvi zadatak ovih memoara, onda je drugi, jednako važan zadatak da se objasni ova mala ali bitna činjenica.

Prethodno sam više puta pomenuo nevolje koje su me snalazile u životu. Kako budem nizao uspomene, čitaoci će videti da sam se celog života vrteo u začaranom krugu lišenosti i potreba koje su kao druga koža obavijale moje telo. Ipak, ne mogu da kažem da nikad nisam doživeo sreću.

Rodio sam se u porodici koja je zapala u siromaštvo. Uprkos tome, imao sam prilično srećno detinjstvo.

Kada u nama i oko nas vlada harmonija, siromaštvo se, uslovno rečeno, dobro podnosi, i ne mora da bude tako strašna stvar. Ima čak i svojih prednosti. Glavna prednost mog detinjstva bila je sloboda. Danas se ova reč upotrebljava isključivo u političkom kontekstu. Kakva šteta! Plašim se da oni koji ovaj pojam pripisuju politici nikada neće shvatiti njegovo pravo značenje.

Politička sloboda predstavlja ključ ropstva ili ka njemu otvorena vrata. Ona je na|oskudni|a blagodat; kada bi samo jedan čovek želeo njome da se nahrani, svi oko njega bi ostali gladni. Do sada nisam sreo nijednu stvar koja se pojavljuje zajedno sa svojom negacijom i u njoj nestaje. U svom kratkom životu, sedam-osam puta sam čuo da dolazi. I mada mi nikad niko nije rekao da će doći, kada smo čuli da dolazi, od sreće smo izleteli na ulicu uz zvuke doboša i zurli.

Odakle je dolazila ta sloboda i kako je tako odjednom nestajala? Da li onaj koji daje, posle ponovo uzima ono što je dao? Ili je mi na kraju, kad nam prisedne, poklonimo, govoreći: „Izvolite, gospodine, ionako je više ne želimo. Uzmite je vi, možda će vama koristiti.“

Ili je ona kao neko čarobno blago koje iznenada zasvetli na stolu ili u dnu zida, i koje se, čim mu se približimo i uzmemo ga u ruke, pretvori u običan komad uglja ili zemlje? Ovo mi nikako nije ulazilo u glavu. Na kraju sam bio ubeđen da ona u stvari nikome ne treba. Ljubav prema slobodi – upotrebiću Halitov izraz, jer sada više ne može da mi se ruga što pričam kao on! – nije ništa drugo do vrsta snobovštine. Da nam je bila preko potrebna i da smo je istinski voleli, mi bismo je jednom prilikom šćepali tako da uvek bude uz nas i pred našim očima. Ali kako, kad samo što dođe, sutradan iznenada nestane. Još čudnije je to da smo se mi brzo navikli na njeno odsustvo. Izgleda da je dovoljno da se njeno ime pomene u verskim knjigama, poeziji ili javnim govorima.

Ne, sloboda mog detinjstva nije bila nimalo nalik ovoj. Pre svega mislim da je najvažnije to što mi je niko nije dao. Otkrio sam je iznenada kako leži

skrivena u meni kao grumen zlata. Ličila je na cvrkut ptica u krošnjama drveća, na svetlost na površini vode. Jednom kada sam je pronašao, ceo moj mali život, naš siromašni dom, ljudi oko nas, sve se promenilo. Istina, kasnije sam je izgubio. Ali jedno je izvesno – ono što mi je pružila postalo je moje najveće blago. Ni jučerašnja beda, ni današnje blagostanje nisu mogli od mene otrgnuti godine koje je ona ispunila čudesima.

Naučila me je da živim bez imetka, ne obazirući se ni na šta. Nisam jurcao za nepotrebnim stvarima. Nisam uzalud trošio energiju radi ostvarenja ambicije. Bio sam lišen želje da budem prvi, drugi, čak i dvadeseti u razredu. Gužva u odeljenju u srednjoj školi omogućila mi je da iz poslednjeg reda, ili, ako hoćete, iz kraljevske lože, posmatram trku koja se odvijala oko mene. Tu sam naučio da na tuđa posla gledam iz prikrajka. Ni poslugi ni tutori nisu me pratili u školu, kao većinu ostale dece. Niti sam imao novu, ukrašenu odeću, nepromoćive cipele, debelu jaknu. Stalno sam išao zakrpljenih nogavica, laktovi su mi virili iz rukava. Na polasku u školu niko me nije ljubio, deleći mi hiljadu saveta, niti su me uveče s nestrpljenjem iščekivali da se vratim. Čak i kada mnogo zakasnim, niko se ne bi potresao. Pa ipak, bio sam srećan. U zamenu za ovaj nedostatak dobio sam život i ulicu. Posedovao sam godišnja doba, ljude, životinje, predmete, njihova brojna i draga lica. Trebalo mi je mnogo vremena da stignem od Edirnekapija do Fatiha, rastojanje koje sam prelazio svaki dan, jer su me pri svakom koraku različiti prizori odvlačili svaki na svoju stranu.

Oko desete godine strast je pomutila moju dotadašnju sreću. Sat koji sam od strica dobio za sunet uneo je pometnju u moj život. Koliko god da deluje bezazleno, strast je pogubna. Ipak, moja vesela priroda joj nije dozvolila da me odvede predaleko. S druge strane, ona je usmeravala moj život. S njom, moj život je dobijao oblik. A možda je baš ona otvorila vrata slobodi.

Iako je po želji mog oca na koricama jedne stare knjige 16. jul 1910. upisan kao dan mog rođenja, može se reći da sam se ja, Hajri Irdal, rodio onog dana kada je ovaj sat dospeo u moje ruke. Kada su ga, s plavom mašnom – što je bila zamena za lanac, koju je smislila moja strina da bi uštedela novac! - stavili na moj jastuk, moj život se promenio, dobivši odjednom neki novi, dublji smisao.

Mali sat je počeo da deluje tako što je najpre očistio sve oko sebe, obezbeđujući sebi odgovarajući životni prostor. Bilo kako bilo, svojim dolaskom bacio je u senku sve što sam do tada smatrao svojom imovinom.

Papirni minaret s dve galerije, takođe poklon od strica – za svoju decu birao je drugačije, prikladnije i modernije poklone, a mene je darivao ovakvim stvarima – možda jer je moj otac bio čuvar džamije i jer se naša kuća nalazila pored džamije Mihrimah – veliki zmaj koga smo mi deca zajedno napravili u dvorištu, oprema za karađoz⁴ koju sam kupio prodajući prodavcu leblebija komadiće olova sakupljene po džamiji, Ibrahim-efendijina koza, koju sam, iako je bila tuđa, u slobodno vreme vodio na ispašu u Edirnekapi i koja mi je zadavala hiljadu muka; ukratko, sve stvari iz moje okoline izgubile su nekadašnji smisao.

Bojim se da će čitaoci ovih redova pomisliti da ja nikad do tada nisam video sat, ili da sat u našoj kući nije postojao. Ne, bilo je upravo suprotno, u našoj kući je postojalo nekoliko satova.

Svako zna da se nekada život usklađivao sa satovima. A prema onome što sam kasnije saznao od Muvakita Nuri efendije, muslimani su oduvek važili za najbolje kupce u časovničarskim radnjama širom Evrope, i najveći poklonici satova bili su upravo iz naše zemlje. Klanjanje pet puta na dan, post u vreme Ramazana, prvi obrok pred svitanje i mnogi drugi verski obredi bili su usko povezani sa satovima. Sat je bio božji medijum i upravljao je životima starih.

U početku su džamije bile mesta gde se podešavalo vreme. Čak i u najvećoj žurbi ljudi su zastajkiivali pod njihovim prozorom i, izgovarajući stihove iz Kurana, vadili satove iz džepa. Srebrni, zlatni, gravirani, s lancem ili bez njega, zdepasti poput jastučeta za iglu ili punoglavca, mali, pljosnati, bili su usklađeni s njihovim godinama, stasom, imovinskim stanjem. Podešavali su ih moleći se da vreme koje budu merili donese dobro njima i njihovim porodicama i prislanjali ih uz uvo kao da će tako čuti lepe stvari koje ih očekuju u bliskoj ili dalekoj budućnosti. Otkucaj sata

za njih je bio šum fontane u dvorištu džamije, glas snažnog i večnog verovanja u unutrašnji svet. Tako jedinstven obuhvatao je obe dimenzije života. S jedne strane određivao je vašu sadašnjost i dnevne obaveze, a s druge, otvarao čiste i nepogrešive puteve ka večnoj sreći za kojom svi tragamo.

U hodniku na gornjem spratu naše kuće nalazio se zidni sat s klatnom, koji je moj otac želeo da proda svaki put kad mu se sve smuči, ali mu zbog razloga koje ću navesti to nikako nije polazilo za rukom. Ovaj sat, očevo nasledstvo od dede, zajedno s malim i velikim pločama ispisanim citatima koje su visile po zidovima, asurama prostrtim po podu, njihovim vlažnim i svežim mirisom, debelim zavesama na vratima soba i stepeništa, činio je da naša kuća podseća na džamiju u malom.

Neke naše komšije kojima je tuđa muka bila životna inspiracija, predvođeni beskarakternim vlasnikom koze, Ibrahim-begom, optuživali su mog oca da je uzeo ovaj sat iz male drvene džamije u kojoj je ranije radio kao čuvar.

Prema njihovim rečima, u noći kada je džamija izgorela, moj otac je, zajedno s nekoliko spasenih stvari, među kojima su bile ploče sa citatima, pokupio i ovaj sat. Navodno, među ovim stvarima nalazili su se još i nojevo jaje na postolju, metle iz Meke obešene po plafonu, zastori na vratima.

Siroti otac nikako nije mogao da pređe preko ovih optužbi i zbog toga je daniima odbijao da priča. Zašto ljudi moraju da lažu i spletkare? Prema mom skromnom mišljenju, kleveta ne samo da je ružna, ona je istovremeno smešna i glupa. Oni koji drugima žele zlo dovoljno je da, po potrebi, bace pogled na život svojih neprijatelja. Jer, život svakog čoveka pun je nesavršenosti koje ni najbujnija mašta ne može da proizvede. Uporedo sa čovekom one rastu i razvijaju se, postajući nezavisne ličnosti. Samo zbog njih postoji izreka da niko nije savršen. To što neko, služeći se ovom izrekom, odluči da nasrne na drugog radije nego da ga upozna i prihvati njegove nesavršenosti, izgleda kao da je obukao jeftinu odeću. Ja lično uvek sam tako radio. I zato se oni koji čitaju ove memoare neće susresti sa lažima i spletkama, saznaće jedino neke istine koje su do sada bile tajna. Dok budem prenosio ove činjenice, može se desiti da unesem sitne izmene, ali samo u slučaju da ih zahteva rukopis na čije pisanje sam se obavezao.

I moj otac je imao neke nesavršenosti, od kojih nijednu nije umeo da sakrije. Najbolji njihov primer bio je iznenadni brak s jednom sirotom ženom, koja je, nakon razvoda od svog muža odlukom suda za koji je on platio troškove, kao gost boravila nekoliko dana u našoj kući. Zbilo se to u nedelji razvoda, i to u vreme kada je s mukom prehranjivao svoju prvu

ženu i decu. Da zlo bude veće, on je još uvek bio vezan za svoju majku, i oženio se samo zato što je mislio da je ova žena bogata. Međutim, žena je bila švorc. U jednom trenutku je, da plati smeštaj i deo sudskih troškova, iz nedara izvadila poveću kesu metalnog novca, i to joj je bilo celokupno bogatstvo. Uprkos tome, moj otac nije imao srca da se razvede, tako da je ceo život proveo s ove dve žene.

Ne pričam ovo da bih blatio pokojnika. U mojoj porodici strast za sklapanjem brakova je večita boljka. U to sam se i lično uverio. Da, i moj otac je, kao svako, imao gomilu slabosti koje su komšije mogle s pravom upotrebiti protiv njega. Ali pljačka, i to džamije!... Bez obzira što je to imovina vakufa i što je sve došlo iz spaljene džamije! Ne, moj otac tako nešto nikad ne bi učinio.

Ovaj sat zapravo ima potpuno drugačiju priповest. U vreme egipatske krize, deda mog oca, Tevki Ahmed-efendija, službenik u Velikoj porti, dospeo je u nemilost zbog neke malverzacije. U jednom trenutku život mu je visio o koncu i on se zakleo da će, ako izvuče živu glavu, saizidati džamiju. Odmah pošto se situacija sredila i on odahnuo, prionuo je na posao. Međutim, pošto je kupio plac, iz straha da će mu zafaliti para, stalno je odlagao početak gradnje, da bi na kraju, na mestu gde su trebali da budu džamija i zadužbina, za ostatak para kupio parče zemlje i veliku kuću u Edirnekapiju, u čijem je jednom delu dosta dugo živela moja porodica, dalja rodbina i poslugi.

Deo novca potrošio je kupujući za džamiju asure, ćilime, veliki sat planiran da stoji pored vrata, ploče sa citatima da se okače po zidovima, kandila. Taman kada je, obezbedivši prateću opremu, trebalo da otpočne gradnju, ponovo je izbačen iz službe, i kako ovaj put nije bilo izgleda da se izvuče, od džamije su ostali samo iskopani temelji. Pošto je na pitanje kada će završiti zadužbinu svima govorio: „Ako bog da, otprilike sledeće godine!“, do kraja života ostao je poznat po nadimku gospodin Otprilike. Kada je umro, ostavio je testament u kome je poručio svom sinu Numanbegu: „Ova džamija je dužnost koju nisam ispunio. Bog nije dao. Sada je na tebi. Moraš je napraviti po svaku cenu.“ Zbog ovog testamenta moj otac se potpuno demoralisao, budući da mu otac osim kuće u kojoj je živio nije ostavio ni prebivene pare.

Da bi ispunio očev zavet, otac je, izuzev kuće, prodao sve što se u njoj nalazilo, mada ni on nikako nije počinjao s gradnjom. Eto to je bio razlog što je kućerak u kome smo živeli bio opremljen stvarima za džamiju.

Testament je u velikoj meri zagorčao život mom ocu, koji je u početku imao solidno mesto u Zavodu za zaštitu verskih dobara, da bi kasnije, usled nepreglednog niza malera, spao na to da bude čuvar džamije.

Gotovo za sve što ga je snalazilo otac je smatrao odgovornim ovaj sat. Doživljavao ga je kao svog kreditora i nije mogao da podnese njegovo svakodnevno prisustvo. Međutim, da ne bi ponovo oživeo priču o džamiji, nikome nije pričao o tome, i na sva ogovaranja bi odgovarao ćutanjem. Ukratko, ovaj sat je bio njegov usud, jedina briga koju je skrivao.

Da li zbog ogovaranja ili zato što je činio da hodnik u kome je bio smešten izgleda skućeno, i ja sam počeo da ga mrzim. Ipak, bio je to lep sat. Ne smetajući nikome, prepušten sam sebi kao ždrebe koje je izgubilo svoje krdo, otkucavao je u odsutnom ritmu. Kojim redosledom se kretao, koje godine je pratio, šta je čekao kada bi danima stajao nepomičan i koje bi to važne i misteriozne događaje najavljivao ispunivši iznenada sve oko sebe dubokim, upečatljivim glasom? Nikako to nismo mogli znati. Jer samovoljni sat se nije dao obuzdati, popraviti ili podesiti. On je bio jedinstveno vreme, koje se u jednom trenutku iskralo, prekidajući sve veze s ljudima. Ponekad bi iz čista mira počeo da zvoni na sav glas. Onda se mesecima ništa osim klatna ne bi pomeralo. Moja majka je ove prohteve tumačila kao loš predznak. Po njoj, ovaj sat je bio ili svetac, ili su ga vile začarale.

U noći kada je umro Ibrahim-beg, gotovo istog trena se, posle višenedelnog mirovanja, oglasio najdubljim zvukom i time uneo strah u sve nas. Od tog dana naša majka je stalno pričala o njemu, nazivajući ga Blagosloveni. Moj otac je, uprkos religioznim obzirima, razmišljao racionalno i nazvao ga Baksuz. Baksuz ili Svetac, ovaj sat je obeležio dobar deo mog detinjstva.

Pored ovog, na stolu u spavaćoj sobi mojih roditelja nalazio se jedan stoni sat. Ovaj nije dolazio s onog sveta, niti je imao veze s verom. To je, zapravo, bio sasvim drugačiji sat. Kada se navije, budilnik bi svirao neku modernu narodnu pesmu. S pojavom radio-uređaja ovi budilnici su nestali iz upotrebe. Iskreno, meni su draži budilnici.

Uopšte nije u redu da ovako pričam, budući da je moja starija svastika samo zahvaljujući velikodušnosti Halita Nepogrešivog došla u ovu važnu instituciju i odmah zatim postala velika pevačka zvezda. Istina, glas joj zvuči kao škripanje vrata i uprkos silnim naporima, mojim i svojim, ona i dalje ne razlikuje osnovne note.

Šta mogu kada je radio jedan krajnje besmislen pronalazak. Ako ništa, budilnik ne svira po ceo dan, ne emituje užasne plesne ritmove kao su ga zaposeli duhovi, ne zasipa nas kišom tragičnih vesti, niti se komšijski pali odmah pošto vaš umukne.

Radio, prema mom mišljenju – naravno, u meri u kojoj sam ja kadar da razumem, jer, dragi čitaocu, slušajući ove misli, ne zaboravi da one dolaze

od starca koji nije dobio čestito obrazovanje i kome je život prošao za kafanskim stolom – ne služi ničem drugom do da zarazi ljude besmislenim interesovanjima. Ponekad pomislim kako smo mi čudna bića. Svi se žalimo kako nam je život kratak, a šta sve ne radimo da nam dan prođe za tren. Čak i ja u ovim godinama, umesto da se posvetim poslu, provodim sate uz radio, slušajući prenose fudbalskih utakmica i boks-mečeva, a da ih nijednom nisam uživo gledao. Ovde se, naravno, ne računaju filmski žurnali u bioskopu.

Treći sat je bio džepni sat mog oca. To čudo od sata imalo je na sebi kompas, iglu koja je pokazivala pravac Meke, kalendar, merilo je sva vremena, zapadno i istočnjačko, postojeće i nepostojeće. Imao je samo jednu manu. Nijedan stručnjak za satove nije mogao da otkrije sve njegove funkcije. Čak ni Nuri-efendija nije verovao da on može da proradi u celosti. Kada bi se pokvario, nije bilo jednostavno popraviti ga.

Kao kuće u kojima se koristi samo jedan sprat, tako je i on samo delimično bio u funkciji. To je bio razlog da se učvrsti prijateljstvo između mog oca i Nuri-efendije.

Majstoru svog zanata, mom učitelju, toliko je dozlogrdilo da popravlja ovaj sat, da je na kraju zabranio mom ocu čak i da ga navija.

Ispostavilo se da me stričev poklon uopšte nije upecao nespremno. Tačnije, mesto koje će zauzeti u mom životu čekalo ga je spremno mnogo pre nego što se pojavio.

Da li je moguće da se neko tog uzrasta ne zapita šta je sat i šta se u njemu krije? Još ako je, kao ja, detinjstvo proveo u kući koju je omađijao jedan sat!

Do tada sam, zbog grdnje i prekora, gledao satove samo spolja. Uživao sam samo posmatrajući ih. Sa stričevim poklonom pojavila se potreba da ih izbliza upoznam i shvatim. Spopadala su me pitanja: Zašto? Kako? Zbog čega?

Da li je potrebno da kažem da je, nekoliko nedelja pošto mi je dopao šaka, stričev sat postao gomila isprepletanih parčića metala, svetlucavih i tamnih, koja više ničemu nije koristila, niti se njome moglo meriti vreme? Dve stvari mi je donelo ovo iskustvo: želju da rasklopim i zavirim u svaki sat koji vidim, i nezainteresovanost za bilo šta što nije sat.

Tu godinu sam ponavljao zbog ovog sata, a narednu zbog jednog rariteta koji sam našao na ulici. Istina, krajem treće godine, cela škola, čak i ljudi iz našeg kvarta, sažalivši se na sve učestalije jadikovke mog oca, svesrdno su se založili za mene, i ja sam nekako upisao drugi razred. Međutim, želja za učenjem u meni više nije postojala. Vreme sam uglavnom provodio u Nuri-efendijinoj radionici, i taj običaj se nekim čudom pozitivno odrazio na

moje školovanje. Pošto me veći deo vremena nisu vidali, nastavnici nisu mogli da vide ni moje nedostatke. Zbog toga više nijednom nisam ponavljao razred. Na kraju sam zapravo postao beznadežan slučaj.

Celog života, gde god da sam išao, dočekivala bi me i ispraćala njihova patetična odmahivanja glavom, sažaljivi osmesi što su se trudili da ostanu prikriveni, dok su se nemilosrdni zlobno smejali.

U Nuri-efendijinoj radionici, u kojoj sam provodio jutra i večeri, nije bilo odmahivanja glavom, cerenja ili osmeha sa skrivenim značenjem.

Tamo su postojali samo satovi. Jedan naspram drugog, ispod svakog prozora kucali su satovi u vidu sedišta; po zidovima, poput čuvara vremena, nizali su se satovi s klatnom, dok je desno od Nurijevog kreveta bio jedan zidni sat. Svuda se nalazilo mnoštvo satova donesenih na popravku, u prozorima, po ćoškovima, na krevetu, policama; neki sasvim ili delimično rasklopljeni, neki sa skinutim poklopcem, neki potpuno ogoljeni.

Nuri-efendija bi se tokom dana zanimao ovim satovima. Kada bi mu se umorile oči, opružio bi se na krevet i rekao: „Mali, donesi jednu kafu.“ Odmarao bi se tako u svojoj kamenoj sobi utočiloj u zvuk satova, maštajući možda o svim ovozemaljskim satovima koje do sada nije video, niti će ih ikada videti, dotaći ili oslušnuti njihove otkucaje.

Kad sam ga upoznao, Nuri-efendija je imao oko pedeset pet, šezdeset godina. Bio je srednjeg rasta, mršav, suv, ali prilično žilav čovek. Govorio je da nikad u svom životu nije bio bolestan, da ga nikad ni zub nije zboleo. Pripisivao je to svom rumelijskom poreklu i, pokazujući mišiće, začuđujuće jake za tako slabašnu građu, govorio bi: „Otac mi je bio rvač, a i sam sam se u mladosti malo bavio rvanjem.“ Kada bi ga neko naljutio, ili u trenucima nervoze, uzimao bi jedan ogromni kamen, ostatak neke davnašnje popravke, i premeštao ga s kraja na kraj dvorišta.

Njegovo izduženo, četvrtasto lice, bela proređena brada i krupne, miroljubive oči boje kestena ostavljali su čudan utisak. Na prvi pogled svako bi pomislio da je stvoren samo za dobra dela. Kao starci u bajkama koji, kada vam je život u opasnosti, priteknu u pomoć napravivši vam od svoje brade užu, a potom nestanu.

Za 35 godina koliko je proveo u radionici nije bilo osobe koja ga je videla da viče ili da je besan. Način na koji je Nuri-efendija pričao bio je vrlo simpatičan. Pričao je razgovetno, odmeravajući i obraćajući pažnju na svaku svoju reč. Posebno je uživao da ćaska o satovima. Deo njegovih poznanika smatrao ga je velikim učenjakom, a bilo je i onih koji su ga držali za sveca.

Zapravo je imao vrlo malo škole, godinu-dve pohađao je časove u džamiji. To nije skrivao, već bi često govorio: „Satovi su učinili da postanem čovek.“

Bio je možda najbolji časovničar u kvartu. Nije radio kao profesionalac; obavljajući svoj posao on je uživao. Kada bi mu donosili satove na popravku, bez cenkanja je prihvatao koliko mu se da.

Pogledavši sat, rekao bi: „Ne dolazite dok vas ne zovnem.“ Ponekad bi dobacio: „Bez žurbe! Da žurim, to neću.“ Tako poveren sat najpre bi otvorio, stavio u staklenu zdelu i nedeljama ga samo posmatrao. U slučaju da je sat kucao, s vremena na vreme nadnosio bi se nad njega i osluškivao. Ovi postupci činili su da mi više liči na doktora za satove nego na časovničara.

Za njega, razlika između čoveka i sata nije postojala. Često je ponavljao: „Kako je Svevišnji stvorio čoveka po svom liku, tako je i čovek stvorio sat da liči na njega.“ Neretko bi ovu misao dovršavao rečima: „Zato čovek ne sme prestati da sledi sat, jer bi sve nestalo kao što nestaje kada Bog napusti čoveka.“ Pokatkad bi njegova razmišljanja o satovima postajala još dublja: „Sat je prostor za podešavanje i način proticanja njegovog vremena je čovek. To znači da mesto i vreme postoje s postojanjem čoveka.“

Postoji mnoštvo izjava koje su naglašavale ove sličnosti: „Sirova ruda nema vrednost. Tako i čovek. Spasenje i dobrota stižu samo uz božji blagoslov. Tako i satovi.“ Za Nuri-efendiju, ljubav prema satovima bilo je pitanje morala: „Nauči se da pokvaren sat posmatraš kao bolesnika ili neku potrebu.“ On je stvarno tako radio. Najviše bi se posvetio satovima koji su bili toliko pokvareni da se moglo reći da su smeće, koje je trebalo baciti, ili su već bili bačeni.

Kada bi mu dopao jedan takav, lice bi mu se raznežilo i govorio bi, kao da se radi o čoveku: „Srce je prestalo s radom. Postoji neka greška u mozgu.“ Ili: „Kako ćeš da ideš, tugo, kada nemaš nijednu nogu?“

Tu i tamo bi, naletевši na prodavce polovne robe, kupovao pokvarene satove i, pošto ih popravi zamenivši im neki deo, poklanjao bi ih svojim siromašnim prijateljima, govoreći: „Evo ti, ovladaj vremenom, a za ostalo će se pobrinuti Bog!“ Tako je on odgovarao na većinu žalopojki, pod uslovom da su dolazile od siromaha. I, zahvaljujući Nuri-efendiji, ponovni vlasnik vremena bi se obradovao kao da će se sada lakše pomiriti sa ženom, njegova deca brže ozdraviti, a on još istog dana vratiti svoje dugove. Bez sumnje, verovao je da ovako čini dve korisne stvari. S jedne strane, učinio bi da napola mrtav sat ponovo oživi, a s druge, poklanjao je čoveku vreme i svest o postojanju.

Menjajući ih iz temelja, Nuri-efendija je satove ponovo vraćao u kočiju vremena, i nazivao ih, podsmešljivo, „surogati“. Jer, opruge, zupčanici, točkići za ove satove nabavljali su se pojedinačno, iz različitih fabrika i od različitih majstora.

Kada bi mu ovakav sat dospeo u ruke, on bi ga okretao i zagledao sa svih strana, a onda bi komentarisao:

„Koliko su nam slični... Oni su kao naš život!“ Ovo je bio Nuri-efendija Sociolog, kako ga je kasnije prozvao Halit Nepogrešivi.

Kada sam, mnogo godina kasnije, prenosio ove reči Halitu Nepogrešivom, moj dragi dobrotvor je, istinski preplavljen oduševljenjem, skačući mi za vrat uzvikivao: „Kakvog ste vi filozofa poznavali, dragi moj!“

Priču o danu, tačnije večeri kada sam upoznao Halita Nepogrešivog, sa svim njenim detaljima, ostaviću za kasnije. Ovde ću samo dodati da su izjave Nuri-efendije koje sada prenosim iznedrile slogane našeg instituta, koji su u velikoj meri čudili, bacali u razmišljanje i istovremeno zasmijavali stanovnike Istanbula.

Čudno, ali ja sam godinama patio, misleći da mi je mladost uludo prošla u slušanju ovih i njima sličnih izjava mog milostivog učitelja. Međutim, zahvaljujući njima dostigao sam budućnost, uspeh i javnu službu, koja čini da čovek postane uistinu cenjen.

A šta se tu može? Kako sam ja mogao razumeti Nuri-efendijinu hermetičnu filozofiju čoveka i društva, koja se temeljila na bliskoj povezanosti čoveka, društva i sata, tih godina kada sam se, pod uslovom da budem što dalje od škole i profesora, toliko mučio da završim kakvu-takvu srednju školu? Jer, kako su mi kasnije doktor Ramiz i Halit Nepogrešivi pričali, ovo je bila istinska filozofija. Moram da priznam da je doktor Ramiz, iako je čuo ove Nuri-efendijine reči u više navrata i mnogo pre nego što će one učiniti da se upoznam s Halitom Nepogrešivim, shvatio njihovu vrednost tek pošto su se dopale Halitu Nepogrešivom. Doktor Ramiz je uvek bio pomalo odsutan. Teško da je bilo šta sam saznao. Uz to, nikad se nije opirao mišljenju okoline. I prema meni se tako ponašao. Uvek prijateljski raspoložen i ljubazan, uživao je da priča sa mnom, nije mu bilo naporno da sluša o mojim problemima; tražio bi me i nalazio kada se izgubim, mislio na zdravlje moje dece, činio mi sitne usluge. Preko njega sam upoznao Halita. Ali, nikad nije video moje prave vrednosti. Njegovo mišljenje o meni je bilo mišljenje većine. U početku je gledao na mene kao na jednu budalu, koja u sebi poseduje izvesnu originalnost, ali je nesposobna i potpuno izvan koloseka.

Kasnije je, primetivši kako Halit Nepogrešivi ističe moje vrednosti, promenio mišljenje. Nije prestajao da me uzdiže do zvezda, išavši čak dotle da je moje ime stavio na spisak najčešće pominjane literature za njegova četiri rada, i to odmah iza Frojda, Junga i Halita Nepogrešivog. Gotovo da sam dospeo u istu ravan s učiteljem Nuri-efendijom i šejhom Ahmetom Zamanijem. Ako mene pitate, ovo je bilo previše. Ne smatram sebe

čovekom čije ime treba da se nalazi u naučnim radovima. Naravno, u skladu s prirodom čoveka, ja nisam ostavljao bez nagrade ove ukazane počasti. Stalno sam mu davao sitne povišice. Ali, da ne budemo sasvim nepravedni, tokom dugog perioda lečenja, doktor Ramiz se zainteresovao za drugi segment mog života, vezan za Sejita Lutfulaha, i to će čitaoci kasnije saznati.

Kao što se vidi, Halit Nepogrešivi je bio prvi koji je shvatio i procenio mene i Nuri-efendiju, tačnije Nurija preko mene i mene preko Nurija, a preko nas dvojice sveobuhvatnu i vladajuću ulogu vremena i satova u životu. Jedna od njegovih glavnih osobina bila je sposobnost pronalaženja i razotkrivanja skrivenih vrednosti.

Nuri-efendija i Halit Nepogrešivi... Moj život se neprekidno vrteo između ova dva pola. Jednog sam upoznao vrlo mlad, tek ugledavši svet i ljude, a drugi je iskršao preda mnom u trenutku potpunog beznada, kada sam mislio da je knjiga mog života ispisana. Ova dva čoveka drugačijih naravi i pogleda na svet su se putem svojih različitosti zauvek ujedinila u mom životu, da se više nikada ne rastanu. Ja sam njihov proizvod. Kao što je Nuri-efendija od delova koje je prikupio s raznih strana pažljivo sklapao sat bačen u smeće i ponovo ga priključivao karavanu vremena, tako sam i ja legura nastala mešanjem njihovih delova, delo njihove sinteze.

Nuri-efendija je bio spretniji u podešavanju nego u popravci satova. Nepodešen sat je ovog pitomog čoveka dovodio do ludila. Posle uvođenja republike, broj satova u gradu znatno se povećao, i on nije izlazio iz radionice, strahujući da ne naleti na neki nepodešen sat. Prema njegovom mišljenju, pokvaren ili slomljen sat je kao bolestan čovek. To je, podrazumeva se, opravdano. Ali nije bilo opravdanja za sat koji je nepodešen. To je bio greh i strašan prestup za društvo. Prema Nuri-efendiji, nepodešeni satovi su nesumnjivo bili sredstva kojima se služi đavo da bi varao ljude, navodeći ih da zaludno troše vreme i skrećući ih tako s pravog puta. Cesto bi govorio: „Podesiti vreme znači stići sekundu.“

Ovo je bila izjava koju je Halit Nepogrešivi smatrao neverovatnom. „Zamislite, Hajri Irdale, možete li da zamislite, dragi prijatelju, šta to znači? Ako je sat dobro podešen, ni jedna jedina sekunda se neće izgubiti! A šta mi radimo? Šta radi ceo grad, zemlja? Gubimo polovinu vremena loše podešenim satovima. Ako svako izgubi po jednu sekundu u toku dana, u jednom satu ćemo izgubiti 18 miliona sekundi. Ako uzmemo da u toku dana efektivno koristimo 10 sati, ispada da gubimo 180 miliona sekundi, što čini tri miliona minuta ili 50 hiljada sati. Izračunajte pa ćete videti koliko se ljudskih života izgubi u toku jedne godine. Međutim, od tih osamnaest miliona ljudi polovina nema sat, a većina postojećih je pokvarena ili kasne

pola sata ili sat. To je ogroman gubitak... Ostaje manje vremena za posao, život, zaradu. Shvatate li sada u čemu je Nuri-efendijina veličina i genije? Zahvaljujući njemu mi ćemo sprečiti ovaj gubitak. To je najveća korist našeg instituta... Neprijatelji mogu da pričaju šta hoće. Mi se bavimo najvažnijim poslom u društvu. Hajde odmah da napravimo statistiku i odšampamo brošuru... U stvari, ja ću to da pripremim. Toliko važan posao ne smem prepustiti drugome. A vi ćete napisati Nuri-efendijinu biografiju. To samo vi možete da uradite, uostalom, to je vaša dužnost. Morate upoznati svet s tim čovekom.“

Nisam napisao ovu knjigu. Da bih bio korisniji i da bih više pomogao politiku našeg instituta, koristeći se istim mislima i pričom napisao sam *Život Ahmeta Zamani-efendije i njegova dela*. Pitam se, jesam li naneo nepravdu mom učitelju?

Nuri-efendija mi nikad nije davao previše posla, niti je želeo da odmah završim onaj koji mi je dodeljen. Nije bilo potrebe za žurbom. On je upravljao vremenom. On bi ga trošio po svom nahođenju, dozvoljavajući to i drugima. Mene je prihvatio uglavnom jer sam ga dobro slušao. Prijateljski mi je govorio: „Hajri, dete moje, ne znam da li će od tebe biti dobar časovničar. U stvari, ja ti to želim za tvoje dobro. Ako ne nađeš posao i ne posvetiš mu se dok si mlad, kasnije te mogu snaći velike poteškoće. Ti si skromno biće... Ne umeš da se odupreš životu i okolini, i zato te jedino posao može spasiti. Šteta što nisi dovoljno pažljiv za ovaj posao. Međutim, bitno je što voliš satove i saosećaš s njima. Zatim, ti si po prirodi osoba koja ume da sluša. To ti se ne može odreći. Umeš da slušaš, a to je velika vrлина. Ako ne služi ničem drugom, barem čini da se pokrije praznina, a tebe stavlja u ravnopravan položaj u odnosu na sagovornika.“

Svake godine Nuri-efendija je štampao kalendar. Bio bi u velikoj meri sličan onom od prethodne godine, počinjao bi da ga sastavlja krajem novembra, a sredinom februara bi ga po meni slao u štampariju u Nuruosmanije. Čudom bih se čudio posmatrajući proces nastajanja kalendara. Meseci po hrišćanskom i arapskom kalendaru, u čija su godišnja doba bili ubačeni različiti drevni vremenski odeljci, mene Sunca i Meseca, precizno i za svaki dan izračunata i ubeležena vremena dnevnih i večernjih molitvi, snažne oluje, neznatni vetrovi, koji su za njega bili značajni, jake hladnoće, pasje vrućine, sve to je izlazilo iz u pirinčano mastilo umočenog pera ovog čoveka s pletenom kapom na glavi, koji je sedeo desnim kolenom oslonjen na hrpu papira, na malom krevetu u sobičku unutar džamije, i ređao brojčane nizove sitne kao zrno pirinča. Sve to se postepeno rojilo kao sadržaj šarolikog sna i, zbrajajući se u mračnom kutku sobe gde je zvuk satova bio najintenzivniji, čekalo svoj red da se

pojavi i ovlada našim svetom. U danima kada je on radio na kalendaru, ja bih uranjao u ovu misteriju, postajući svedok istinskog čuda.

Pošto sam znao da će u ovom kalendaru, kao i u prethodnom, određivati rastojanja koja će naši životi prelaziti, verujući da živim u svetlu njegove volje, u svetu čiji je poredak on uspostavio, strahopoštovanjem sam se vezivao za pokojnog učitelja.

Među stalnim posetiocima Nuri-efendije bili su ljudi Sejit Lutfulah, koji je kao sova bdeo u oronuloj medresi na brežuljku između Vefe i kućuk pazara, Tunizanin Abduselam-beg, koji je svoj raskošni život provodio u konaku oker fasade sa ne zna se koliko soba, smeštenom odmah do Burmali mesdžida ispod Šehzadibašijeve džamije, lovac Nešit-beg, koji je stanovao iza Helvetijskog konačišta u Hirkaišerifu, apotekar Aristidi-efendija iz Veznecilera, gde je vodio apoteku i bio jedan od retkih hrišćana koji su živeli u muslimanskom kvartu.

Abduselam-beg je bio vrlo imućan čovek, tačnije čovekoljubac koji je sa svojim plemenom živio u ogromnom konaku s trideset soba. Specifičnost ove kuće bila je u tome da čovek, kada bi jednom kročio u nju, ili se, ako je slučaj hteo, u njoj rodio, više nikada ne bi iz nje izašao. Uvek učtiv, gospodstven, u uštirkanoj beloj košulji s dugim rukavima, ovaj istanbulski plemić nesvesno je oko sebe okupio čitavu svitu rodbine pristigle sa svih strana Carstva – zeta, snaju, nekoliko strina, sestrinog muža, gomilu dece, svekrve, svekre, tetke, teče, rođake, poslugu. Moja majka je po nagovoru oca par puta bila u poseti kod njegove žene, i svaki put se vraćala iscrpljena, slomljena, vrtelo bi joj se u glavi od tolike gužve. Jednom sam i ja, vrlo mali, išao s njom.

Nikada neću zaboraviti dan kada od čuda nisam znao šta da radim, našavši se među dvadesetak žena raznih godina i isto toliko dece, u maramama, suknjama, svilenim haljinama s dubokim dekolteima što su sezali do struka, završavajući se čipkama i naborima naraslim poput talasa od štofa i ukrasa. Iako je, posmatrano spolja, ova kuća izgledala nepregledno velika, ljudi su u njoj živeli jedni drugima na glavi. Gotovo ista zbrka postojala je u pogledu sastava ove gomile. Beg lično bio je vrlo blizak rođak Tunis-bega. Njegova prva žena je vodila poreklo iz Muhamedove loze; druga, pak, bila je Čerkeskinja plemićkog roda, vaspitavana na dvoru, za koju se pričalo da je bila veoma bliska s Abdulom Hamidom. Zena jednog brata poticala je iz hedivske porodice, dok je druga snaja bila ćerka poglavice jednog kavkaskog plemena. Sve su bile ili ćerke vezira, ili nekog slavnog vojskovođe, ili arnautskog plemićkog porekla. Znajući da porodica ovakvog sastava u Abdul Hamidovo vreme može lako postati meta spletki, intriga i ogovaranja, Abduselam-beg je jednu od svojih sestara udao za vrlo bliskog padišahovog doušnika. Budući da je ovaj čovek radio kao pisar u carskom Divanu, čiji je član bio i Abduselam, mogao je da ga drži na oku i

kod kuće i na poslu. Komšije su obožavale da ih gledaju kako svakog dana zajedno idu u carski Divan i vraćaju se iz njega u kočijama s gumenim točkovima. Čudno, ali za razliku od zeta kome je bilo mnogo žao što mora da drži pod prismotrom čoveka koga je veoma cenio i držao za svog dobrotvora, Abdulselam-beg je bio srećan zbog njihovog nužnog prijateljstva, budući da je bio neko ko, ostane li sam jedan sat, počinje da urla: „Požaaaar!“, a zadesi li se u praznom tramvaju, seda pored jedinog putnika ili staje pored vozača.

Abdulselam-bega sam bolje upoznao u periodu vojne dominacije. Iako je bio prilično star, sećanje ga je dobro služilo. Dok mi je pričao o tim danima, grohotom se smejao setivši se kako je Ferhat-beg bio stidljiv. Kada sam se vratio iz vojske, majka i otac su mi bili umrli, a on se sažalio jer sam ostao sam; uzeo me je kod sebe u kuću na Bejazitu u kojoj je živeo s mlađom ćerkom, a potom me je i oženio jednom devojkom iz konaka. Da, Ahmetova i Zejnepina majka, moja prva žena, odrasla je u njegovoj kući.

Konak Abdulselam-bega je nastavio da funkcioniše u istom obliku sve do objave republike. Da bi se najbolje ilustrovali mnogoljudstvo i troškovi koje je konak imao, dovoljno je reći da su se samo od njega izdržavale dve ribarnice, jedna poslastičarnica i jedna mesara. Apoteka Aristidi-efendije je takođe najveći deo prihoda dobijala odavde. Nakon proglašenja republike, konak je, kao i samo Carstvo, počeo polako da se osipa na raznim planovima. Najpre su, s otcepljenjem Bosne i Hercegovine, Bugarske, Istočne Trakije i Južne Afrike, otišla bratska gospoda s gospođama zemljakinjama, da bi posle balkanskih ratova iz kuće izašao deo mlađe gospode sa svojim nevestama. Na kraju su ostali samo Ferhat-beg i njegova deca. Ferhat-beg je ostao da živi s Abdulselam-begom do kraja.

Njih dvojica su se vezali jedan za drugog kao dva crna konja anglo-mađarske rase što su bila upregnuta u kola kojima su se ujutru-i uveče, svakog dana, odvozili do Divana i nazad. Razgovori su im se na kraju sveli na izveštaj o dešavanjima u konaku koji je Ferhat-beg jednom nedeljno podnosio Abdulselam-begu.

Zahvaljujući uspomenama koje je crveneći od sramote prepričavao Ferhat-beg, Abdulselam-beg bi svakog dana otkrivao nove pojedinosti vezane za život unutar konaka iz vremena kada je on bio mlađi, snažniji, bogatiji, i kada je verovao da poseduje svu sreću sveta. Skoro da je iznova živeo dane kada je njegova okolina bila živopisna onako kako je on želeo, sačinjena od ljudi svih rasa, svih zamislivih jezika, pogleda na svet, svih toliko različitih, a opet naslaganih jedni preko drugih kao u Vavilonskoj kuli da zajedno čine život ispunjen ljudskom toplinom i bliskošću.

Međutim, primećivao sam da nešto nije u redu s ovim skoro svako veče

ponavljanim pričama kojima su se oživljavale uspomene i hronološki prelistavala prošlost. Dok je slušao Ferhat-bega, Abdulselamove čežnjive oči bi zaiskrile nekim čudnim, vragolastim sjajem, a u uglovima njegovih usana pojavio bi se zagonetni osmeh koji kao da se ruga ljudskim slabostima. To bi unelo dodatnu pometnju u Ferhat-begovu priču, a on sam bi se još više postideo.

Jednog dana bivši član Divana mi je odao tajnu: „Jadni zet, ovaj posao ga čini još stidljivijim i napetijim... A nije ni svestan da ja svake nedelje dajem da mu se izradi izveštaj.“

U vreme kada sam učestalo posećivao Nuri-efendijinu radionicu, konak je brojao samo trideset sedam duša. Njih su, izuzev Abdulselamove dece, ironijom sudbine sačinjavali tada već ostarela posluga, dalja rodbina njegove braće, matore tetke o čijem su se poreklu i autentičnosti vodile konstantne rasprave, svastike, strine... Ovakvo stanje mnogo je pogađalo Abdulselam-bega, kome nikako nije ulazilo u glavu zašto ga je napustila sloboda koju je, govorio je, oduvek tajno priželjkivao, ostavivši kuću gluvu i opustelu. Troškovi kojima ga je konak iz dana u dan opterećivao bili su mu neshvatljivi. Tako natovaren, čudio bi se tim dalekim rođacima, koji su ga podsećali na tekst koji se ne može protumačiti jer su mu suštinski redovi izbrisani, ali ih je sve oberučke prigrlio, iz straha da ne ostane sasvim sam.

Abdulselim-beg je ličio na lik ujaka iz neke komične opere, kome se nekako desilo da potroši veći deo svog bogatstva, ali čija se ljubav za ljude a pogotovu za bližnje nimalo nije umanjila, koji još uvek insistira na sitnim zadovoljstvima i razleti se na sve strane da bi pomogao, jednako prijatan i kada je uzbuđen i kada je smiren. Koliko god da su bile čudne i jedinstvene, crte njegove ličnosti su ukazivale na to da je on u osnovi bio jak čovek.

Sejit Lutfulah nije imao nikakvo uporište. Njegova čudna senka lebdela je u vakuumu laži. On je bio maska, pozajmljena ličnost. Zamislite glavnog glumca jednog fantastičnog komada, koji se potpuno uživeo u svoj lik, da bi na pola komada, želeći da se vrati svakodnevnom životu, napustio scenu i pozajmljeni lik i u kostimu izašao na ulicu, među ljude. Sejit Lutfulah je bio upravo takav tip, zarazio je ovu malu grupu gomilom želja i strasti, prevrnuo naglavačke njihove živote, koje bi proživeli normalno da su njima raspolagali. U njegovom slučaju bilo je nemoguće odrediti gde je laž izvirala, a gde se završavala.

Niti je, kao što se pričalo, potekao iz Medine, niti je bio Prorokov potomak. Moguće je da mu je i ime lažno. Prema Nuri-efendiji, ova tvrdnja je dolazila od žene s kojom je bio u braku tokom prorokovanja u Iraku. On se, u stvari, zvao Buluč. Veoma mlad napustio je otadžbinu i, proputovavši ceo Istok, došao je u Istanbul. Recitujući Kuran ispred arapske džamije privlačio je pažnju prijatnim i izražajnim glasom. Uspeo je da se oženi ćerkom jednog bogatog baštovana iz Emirgana, i na taj način je dobio službu u džamiji. Oni koji ga pamte iz ovog perioda kažu da je bio vrlo ekstreman i krut u pitanju vere i da je tokom propovedi i u raspravama žestoko zastrašivao okolinu. Moj otac je pričao kako u svojim propovedima nije dozvoljavao ništa osim klanjanja, sve je bilo zabranjeno: hrana, voda, razgovor.

Ovaj prvi period je trajao tri godine; posle ženine smrti, ostavio je sve i otišao. Deset godina kasnije, samo dve godine pre proglašenja republike, vratio se u Istanbul, nastanivši se u oronuloj medresi. Ali, čovek koji se vratio nije bio nekadašnji Sejit Lutfulah. Nije video na jedno oko, usta su mu se malo iskrivila, a celo telo mu je bilo prožeto drhtajima koji nisu ugrožavali kompletnu motoriku, ali su nadraživali svaki organ pojedinačno i rasprostirući se u vidu malih, beznačajnih i besmislenih pokreta činili da se njegovo telo neprestano trza. Levom rukom je pravio pokrete kao da gura auto napred-nazad i stalno je masirao vrat, kao da mu je ukočen.

Jedva da je pomerao levu nogu. Kada sam ga video izobličenog lica, potamnelog kao mešina, s grbom koja je bila upadljivija jer je bio visok, Sejit Lutfulah mi je više ličio na utvaru koja čuva blago za kojim je tragala celog života. Pričalo se da je u mladosti važio za lepog momka.

Za ovu transformaciju govorio je da je rezultat okršaja s onostranim. Prema njegovim rečima, dok je boravio u nekom konačištu u Savuč Bulaku, pokušao je da prizove dobre duhove da ga služe, ali biće da su pred njim iskršli džini, čim je on u ovakvom stanju. Nuri-efendija bi pričajući o njemu, ovako govorio: „Takve su čudi Kurana, oni koji se s njim igraju u ovakvo stanje dospevaju.“ Pa ipak, nikako se nije moglo bez ovog čoveka koga je radoznalost, njegova jedina slabost, naterala da hoda rame uz rame s đavolom.

Gotovo svi su imali različito mišljenje o Sejitu Lutfulahu. Aristidi-efendija ga je smatrao za šarlatana, objašnjavajući da su telesne promene kod njega nastale zbog sifilisa koji ili nije bio dobro lečen, ili je nasleđen. Uprkos tome, on je iz poštovanja prema Abdulselam-begu prihvatio da, iako ne verujući, isproba formule iz nekih starih spisa koje je ovaj doneo. Što se tiče Abdulselam-bega, on se s jedne strane oslanjao na laboratorijske eksperimente Aristidi-efendije, verujući da će tako nadoknaditi potrošeno bogatstvo, a s druge nije poricao Sejit Lutfulahove veze s onostranim već je, na primer, verovao da će zaista otkriti blago cezara Andronika, kao što je obećao, uz to ga smatrajući za neiscrpnu riznicu drevnih znanja.

Odavno je postao pravi Istanbulac, zaboravio je maternji arapski i jedino je još u legendama ovaj Tunižanin koristio jezik Magreba.

U ovom periodu bilo je nemoguće ne doživeti Abdulselam-bega kao kockara koji s ova dva štih uleće u nemoguće akcije.

On je snosio sve troškove tajne laboratorije u Aristidi-efendijinoj apoteci, čvrsto verujući da će se u njoj jednog dana proizvesti zlato. Razlika između njega i Aristidi-efendije u ovom pitanju bila je u tome što je potonji verovao da se ovaj napor može ostvariti samo pomoću moderne hemije. I samo da ne bi povredio Abdulselam-bega pristao je da oproba alhemijske formule koje je Sejit Lutfulah doneo.

Svi ovi ljudi su zapravo tražili po jedan otvor kroz koji bi se provukli s druge strane istine. Da li je Abdulselam-beg zaista verovao Sejitu Lutfulahu? To ne znam. Ja lično mislim da ih je pokretala stvar važnija od vere. Ova stvar je bila podjednako značajna za svu trojicu. Za njih je reč „mogućnost“ bila bezgranična. Svaka stvar ima svet u kome je moguće njeno ostvarenje. Stvari, materija, čovek, svi su na pragu mogućeg, i svi čekaju čarobnu reč, molitvu ili eksperiment koji će prouzrokovati da se promene. Njihov jedini greh bio je što nisu, kao drugi, verovali svojim

čulima, onome što vide, dotaknu.

Najrazumniji među njima bio je moj jadni otac, kome je svaki junački pokušaj bio dopustiv zbog života u besparici i koji je u poslednje vreme sve nade polagao u Sejita Lutfulaha, ne bi li tako ispunio očev zavet. Međutim, zbog tih istih novčanih problema prijatelji ga nisu primili u svoje redove, jer su znali da je spreman da žrtvuje sve. Zato on skoro da nije imao neprijatelje. Nije mogao tek tako nauditi ni Nuri-efendiji, koji mu je besplatno popravljao sat, ni Abdulselam-begu, koji mu je uvek pomagao, ni Našit-begu Lovcu, koji bi mu uvek pritrčao u pomoć, i pošto ih je na svoj način voleo, sav jed odbačenog čoveka istresao je na Sejita Lutfulaha. Prema njegovom mišljenju, Lutfulah je bio lažov i hašišar. Niti su postojali džini, niti blago, niti je on bio u bilo kakvoj vezi s onostranim. Grč koji se javio kao reakcija na stalno iznurivanje organizma i prekomerno uzimanje alkohola i hašiša unakazio je lice ovog jasnika. Zapravo, i mnogo umereniji Aristidi-efendija delio je mišljenje mog oca, smatrajući ga za preljubnika, dokoličara, prevaranta i manipulatora.

I sam Lutfulah nije tajio da uzima hašiš. Za njega hašiš nije bio opasno sredstvo uživanja već put ka istini, lepoti, magiji, koje je on u svom žargonu nazivao „tarik – sveti poredak“. Stalno je ponavljao, uglavnom u poluopijenom stanju, da je istina nedostižna sve dok čovek ne napusti razum. U tim trenucima ne bi prestajao da priča o tome šta se nalazi iza zavese i kakvi sve užici čekaju onoga ko vidi onostrano.

Slušajući ga, bilo je teško da se bar delimično ne poveruje da je živeo u raskošnim dvorcima, u svetu koji mi nikada nismo videli, okružen zlatom, draguljima, svilom i kadifom i hiljadama drugih neviđenih lepota. Čak tamo, u tom bezbrižnom svetu, živela je njegova draga Aselban. Svi smo napamet znali bajkovitu priču o lepoti njegove drage, koja je svirala saz i zabavljala se s robinjama lepim kao ona, među ružama koje nikad ne venu, pored kristalno čistog bazena, uz zvuke slavuja i mirise ruže i jasmína, u svežini vodoskoka, ili je, sedeći sama na prozoru, vezla goblen i neprestano mislila na našeg prijatelja. Aselban je imala kosu crnju od noći, oči sjajnije od zvezda, ten svetliji od jasmína, njenom uzvišenom hodu bi svaki paun zavideo.

Šteta što je u tom trenutku bilo malo izgleda da ostvari potpuno jedinstvo s prekrasnom dragom. Na prvom mestu trebalo je pronaći blago cezara Andronika. Pronalaženje blaga bilo je uslov koji su mu, da bi došao do svoje drage, postavila bića s onog sveta, tačnije Aselbanini roditelji, a najviše njena razjarena sestra, koja je bila lepa koliko i Aselban. Jer, ovo blago je bilo čarolija. Jedini razlog zbog koga se Sejit Lutfulah zalagao da se ono pronađe bio je ovaj uslov; on, u stvari, nikada nije imao potrebu za

bogatstvom, onostrano je zadovoljavalo njegove potrebe. Pošto je bude oslobodio magije, Aselban će dobiti ljudski lik, Sejitu Lutfulahu će se povratiti stari izgled, sunce će granuti, dve nenadmašne lepote će se sjediniti da žive u našem svetu srećno i svemoćno. U trenucima slabosti, Sejit Lutfulah bi padao u očaj i bedu kao neko ko je dobro procenio i uvideo sve teškoće i nemogućnosti ovog poduhvata, dok bi u trenucima ushićenosti i ganutosti – uglavnom pod uticajem opijuma – govorio da on uopšte nije čovek koga vide naše oči i da nije moguće da mi ne vidimo zaslepljujuću lepotu njegovog stvarnog lica. Prema njegovoj priči, naš prijatelj, koji je u misterioznom svetu živio kraj Aselbaninih nogu, trebalo bi da liči na istočnjačke prinčeve ili indijskih radže koje smo tada viđali u američkim filmovima.

„Juče sam sa Aselban išao u lov. Sto hrtova je odjednom jurilo s nama! Koliko gazela, tigrova ulovismo... Zamisli, jedan je bio...“ Ne bi bilo kraja pričama iz lova, naročito u prisustvu Nešit-bega Lovca, koji je išao u lov s matorim, jedva pokretnim hrtom. Kada je tu bio Abdulselam-beg, ilustracije srećnog života su imale manje pokreta i više vreve. U dvorcu Aselbaninog oca bi se odmah našlo na hiljade dece lepe poput anđela, i duplo više rodbine svih uzrasta, koji se svi međusobno vole i uvažavaju i nikada ne bi pristali da napuste jedni druge. Abdulselam-beg bi s ushićenjem slušao o životu Aselbaninog oca, koji je živio usred te gužve, okružen sa četrdeset konkubina.

Jedini nedostatak ovoj sreći bio je što je Sejit Lutfulah mogao odlaziti tamo samo kada ga Aselban pozove. I kada bi poziv izostao, on bi mesecima lutao po našem bednom svetu, oronuo kao medresa u kojoj je obitavao, u stanju izgužvanom kao njegova iznošena odeća.

Tada bi bežao od ljudi, dok bi prema onima na koje naiđe postajao netrpeljiv, bezobrazan, svadljiv. Ovakva Lutfulahova stanja bila su iscrpljujuća i zastrašujuća kao epileptični napad.

Neki čudan ponos bi se uselio u njega, sav zapenušao pretio bi kako će sve svoje snage usmeriti na uništenje neprijatelja; okolinom bi se prolamale kletve i molitve izgovarane na nekom nepoznatom jeziku. „Ja... ih, ja... da li to biće uopšte zna s kim ima posla?... Zna li uopšte ko sam ja?... Zadaću ja njemu silu jada!“ Jer, čovek preko puta Sejita Lutfulaha bi postao „ono“ ili „biće“. „Zna li to biće da ću ga pretvoriti u pepeo?“ Njegov je bes bio neka vrsta omamljenosti, opijum; u tim trenucima on je sebe doživljavao kao princa svetla i mraka.

U Sejit Lutfulahovom lucidnom umu ovaj ponos je bio sjedinjen s vrlo čudnom filozofijom o životu i smrti. Pošto se bes stišao, u Sejitu Lutfulahu bi se nastanio novi očaj. „Pre neki dan iznerviraše me dušmani [onostrani,

naravno!]. Otkrio sam im neke tajne. Sada će biti mnogo teže... Trenutno nam je zabranjeno da ispoljavamo svoje moći.“

Naposletku je čak i moj otac poverovao u njegove moći: „Ima nešto u tom liku...“, govorio bi. „Da nije tako, ne bi doveo pekara Ahmet-efendiju u ovo stanje. U samo tri noći izgoreli su mu i kuća i radnja, pomrla cela familija. I sad on živi u toj kući...“

I pomislivši na tu zlokobnu moć, odjednom bi se stresao i pljunuo u znak gađenja: „On nije čovek, on je demon... Bože, on bi mogao da nam sruči kišu kamenja na glavu. Zašto vlada ne uhapsi ovog vrača? Sinoć se opet odgegao do groblja u Edirnekapiju! Ko zna kome je presudio sinoć?“

Neprestano su kružile priče da su se proročanstva koja je dobio razgovarajući s duhom licem okrenut ka zidu obistinila, i kako je dahom i rukama pomagao nervno obolelima.

Godine 1906, u vreme njegovog uspona, desilo se da Abduselam-beg izgubi svoj skupoceni zlatni sat. Uz posredovanje Nuri-efendije došao je do Sejita Lutfulaha, koji mu je, posle konsultacija sa onostranim, na vrlo čudnom turskom rekao: „Sat je u ženskom sanduku, sanduk je na brodu, a brod na moru. Odmah pošalji telegram, inače...“

Tri dana kasnije ispostavilo se potpuno suprotno. Sat je pronađen u prsluku, a prsluk u ormaru u sobi robinje koju Abdulselamova druga žena tek što je dovela iz Egipta. Međutim, desilo se da je stigao odgovor na telegram poslat za jednom sluškinjom iz Unjelija koja ih je baš tih dana napustila i vratila se u svoju domovinu:

„Zena pronađena. U prtljagu običan stoni sat, kupljen na pijaci. Zena i sat zadržani od strane policije. Očekuju se dalje instrukcije...“

Može se reći da to što je postao slavan u celom Istanbulu Sejit Lutfulah duguje ovoj greški, koja je, izuzev u suštini, u pogledu svih ostalih detalja bila tačna.

U stvari, suštinska greška je postala ugao kojim se mogla izmeriti njegova čudesna snaga. Zahvaljujući ovom uglu, sva Sejit Lutfulahova veličina, moć i njeno ispoljavanje bili su jasno uočeni, kao što se prepoznaše stvarna pozicija broda koji, zapljuskivan, plovi okeanima u gluvo doba noći. A što se tiče nepodudarnosti, Sejit Lutfulah ionako nikad nije tvrdio kakav će biti ishod njegove saradnje s duhovima.

Ukratko, ova greška se zbog jedinog nedostatka urezala u pamćenje kao kada na nekoj džamiji fali 999. prozor. Da se sve obistinilo, neko bi pomislio da je u pitanju čista koincidencija, i pojedinosti bi ubrzo bile zaboravljene. Ovako, zahvaljujući maloj omaški, ništa što je bilo pogođeno nije palo u zaborav; pod njenom svetlošću i sat, i služavka koja je napustila kuću, i skladište brodskog prtljaga, i prtljag, ukazali su se kao teške deonice

na ovom putu. Ima li boljeg primera da se ilustruje važnost i korist koju greške imaju u našim životima?

Od tada je Sejit Lutfulah postao stalni i rado viđen gost tunižanskog konaka. Verovalo se svemu što bi rekao. Njegova neverovatna pojava, odeća, način života, medresa u kojoj je živeo, dodatno su doprinosili ovome. Savete da malo promeni životni stil i odeću, ponišavši ka nekom mračnom mestu, odricao bi rečima: „Ne dopuštaju.“ Samo tri dana nakon što je obmotao oko glave turban koji mu je na silu poklonio Abdulselambeg, vratio se u konak rekavši: „Nije mi dozvoljeno. Neka mi gospodin oprost.“

Sejit Lutfulah je znao kako da učini da priča traje. Govorio bi da su mu duhovi odredili sobu u kojoj će spavati u medresi. Retko sam sretao mesta kao što je ova medresa, tačnije ono što je od nje ostalo, koja ostavljaju utisak da je svaki njihov delić napravljen s mnogo pažnje i truda. Pričalo se da je zgrada napravljena u vreme Mehmeda I, zajedno s jednom malom džamijom, i da je po unapred utvrđenom planu počela da propada odmah po izlasku graditelja, kako bi dostigla svoje današnje stanje. Dvorište je bilo popločano kamenjem koje je bilo delom ispucalo, a delom ga je iščupao džinovski platan izrastao po sredini. Sa tri strane dvorište je bilo okruženo ćelijama, koje su, izuzev Sejit Lutfulahove, bile ili sasvim ili napola urušene. Od male džamije na levoj strani ostala su samo četiri stepenika i vrata minareta. Odmah pored nje nalazilo se skladno groblje koje je od ulice delila još uvek očuvana ograda, na kome je počivalo četiri-pet uticajnih ljudi tog vremena, zajedno sa sultanovim kafedžijom koji je dao da se sagradi džamija i medresa.

Dvorište medrese, groblje, mesto gde je nekada verovatno bila džamija, sa svih strana su zarasli u oskudnu travu i drveće. Među ovim drvećem bilo je čak i onog čije su grane izbijale ispod prevrnutih stubova. Ali ono najčudnije i za čoveka najupečatljivije bile su tanke, nežne mladice čempresa, koje su na vetru delovale kao neki ukras i izvijale se tačno iznad sobe u kojoj je Sejit Lutfulah spavao. Kada bi se naoblačilo, na pozadini boje pepela ove mladice bi postale upadljivo nestvarne, kao da su, u ime prirode, besmrtne i nepobedive zavladaile ovim jedinstvom.

Sa čudesnom krestom što se njihala na njenom krovu, medresa je stvarala osećaj neke besmislene i zastrašujuće ravnoteže, koja je na samoj ivici ponora i čeka poslednji čas, konačnu odluku da se skotrlja.

Sejit Lutfulah je spavao u jednoj ćeliji ove ruševine, na tankoj zemljanoj prostirci. Soba je bila memljiva i mračna. Oko prostirke bilo je postavljeno nekoliko velikih ćupova u kojima je držao razne stvari. U ovoj nadrealnoj sobi oko nogu posetilaca motala se i jedna odomaćena žaba – naravno,

poklon od Aselban, i zbog toga joj je ime bilo Češminigar – oko ljubljene. Ako je verovati glasinama, stvarni razlog što su duhovi od njega tražili da ova medresa bude njegova rezidencija bilo je to što se u blizini nalazila riznica. Bila bi to beskrajna priča pripovedati o bitkama koje su vođene na onom svetu zbog blaga cezara Andronika.

Međutim, ako je verovati onome što mi je naš prijatelj u poverenju rekao, ova medresa uopšte nije bila toliko razvaljena i u ruševinama. Naprotiv, to je bio raskošni, blistavi dvorac. Kao što nismo mogli da vidimo stvarnu lepotu Sejita Lutfulaha, tako nismo mogli ugledati ni raskoš ovog dvorca. A kada se bude pojavilo blago, dvorac će zablistati u punom sjaju, sa stubovima od čistog zlata i tavanicama optočenim draguljima i smaragdima. Onda će se ionako sve srediti. Aselban će postati stvarna, njen ljubavnik će dobiti svoj pravi lik, i oni će zajedno kušati život ispunjen nepresušnim zadovoljstvima.

„E, tada ću ceo svet držati u šaci! Biće sve što želim... Iz sveta ću proterati nepravdu i bedu. Upravljaću ljudima pravedno.“

Postojao je u ovom čudnom čoveku izvestan osećaj za pravdu i nepravdu koji je funkcionisao kao neki uređaj koji radi kako mu se prohte, i čak je ponekad izgledalo da baš on iznutra upravlja čudnim postupcima kroz koje se ispoljavala Lutfulahova prava ličnost.

Gledano iz ovog ugla, da bi dostigao besmrtnost, stekao moć i uživao u nemerljivim zadovoljstvima, Sejit Lutfulah je s prezirom i u potpunosti lišio svoj život svake blagodeti koju mu je slučaj donosio. Njegova duša i ideali bili su veliki. Više je voleo da živi u ispucaloj pustinji gde je bilo -“ništa“, da bi u životu dobio „sve“.

Kada sam doktoru Ramizu ispričao o svim čudovišnostima starog prijatelja, on se posebno zadržao na ovoj pojedinosti, ponavljajući mi više puta da pitanje pravde i nepravde može biti ključ ili jedan od ključeva za odgonetanje Sejita Lutfulahove pojave. Temeljeći se na naučnim metodama, razmišljanja mog dragog prijatelja su ga čak u jednom trenutku navela na pitanje da li je Sejit čitao Marksa. često bi mi se protivio, govoreći: „Mora da je čitao Marksa i Engelsa! Šteta što to ranije nismo istražili! „Kada bih ja opovrgavao tu mogućnost uz obrazloženje: „Odakle bi on mogao da čita velike umove? On čak ni turski ne zna!“, on me je ućutkivao rečima: „Vi ste uvek takvi... Vašim duhom vlada osećanje inferiornosti koje čini da dosta gubite na vrednosti. Dragi moj, odustanite od takve naravi. Ja sam ubeđen da je znao nemački i da je pročitao celu socijalističku literaturu. Drugačije ne bi tako silno prigrlio ovo značajno pitanje našeg doba kakvo je pitanje pravde i nepravde, niti bi se za njega toliko borio. On je začetnik socijalističke škole kod nas.“

Doktor Ramiz je uvek razgovarao na ovaj način. Počinjao bi s jednom stvari, da bi ubrzo zatim usledila lavina. Ja pak nisam imao hrabrosti da se svojim skromnim znanjem otvoreno suprotstavim ovom eruditi. Ali zašto da lažem, kada se ja nisam sreo ni sa čim što bi mog jadnog, starog prijatelja, tokom njegovog života, čiji sam bio svedok, moglo da navede na ovakvu vrstu borbe.

Entuzijazam Aristidi-efendije, Našit-bega, Abdulselam-beg efendije nije bio bez granica. Doznajući od svog polubrata, sveštenika s Hejbelijade, da je cezar Andronik bio niko drugi do imperator Hadrijan, Aristidi-efendija je posao s blagom posmatrao s aspekta nauke. Prema njemu su svi napori Sejita Lutfulaha, kao i čekanje na naredbe od onog sveta, bili uzaludni. Trebalo se odmah latiti lopate i izvršiti nekoliko iskopavanja. Međutim, u svetu duhova sve ima svoj redosled i prioritete.

Najvažniji događaj zbio se 1909, u noći kada se Aristidi-efendija sam upustio u potragu za riznicom cezara Andronika. Već na samom početku kopanja izmešteno je mesto gde treba da bude skriveno blago, a uskoro se nastavila tajna potraga. Ova sumnja nesvesno se javila kod Aristidi-efendije pošto se umesto ćupova sa zlatom i draguljima, starih štofova, dvorskih stvari, statua od zlata i slonovače, pa čak i knjiga koje je očekivao, pojavila tegla s jednim novčićem iz vremena sultana Mehmeda i nekoliko kostiju. Posle te noći, Sejit Lutfulah je rekao da će sada morati mesecima da se trudi ne da se blago nađe već da se vrati tamo gde je bilo, zbog čega ovaj jadni čovek umalo nije presvisnuo od tuge. Isto kao u slučaju Abdulselam-begovog sata, ovim je i poslednji otpor Aristidiefendije protiv Sejita Lutfulaha bio slomljen. Shvatio je da će u njegovom prisustvu uvek biti primoran da na svom licu nosi osmeh kojim su Evropejci zatvarali oči pred neznanjem, pomešan s vrstom sujevernog straha – hurafevi korku. Naspram našeg prijatelja je ostao u stalnoj neizvesnosti, poražen kao vojska kojoj je onemogućeno povlačenje.

Ono što je Sejit Lutfulah u stvari hteo bilo je da svojim duhom ovlada tajnom svemira i materijom. Govorio bi: „Zlato ne nastaje destilacijom, njega stvara duh. Čega pod zemljom ima više od zlata? Poenta je napraviti ga bez dodira.“

Pa ipak, i on je, kao i svi ostali, bio stalno prisutan prilikom eksperimentisanja u tajnoj laboratoriji iza Aristidi-efendijine apoteke, da među destilatorima, mehovima i flašicama raznih oblika, daje Aristidi-efendiji formule koje pronalazio u starim spisima. Štaviše, zbog toga su između ove dvojice nastajale rasprave koje bi trajale danima.

U ovim raspravama strpljenje i tolerantnost učenog evropejca kakav je bio Aristidi-efendija i ponos i dirljivost nekoga ko se u potpunosti oslanja

na onostrano mešali su se baš kao kada se smešaju i plamenom zagreju dva potpuno različita jedinjenja, prouzrokujući eksplozivnu reakciju u bočici i izvan nje. Jedino što mi je ostalo u sećanju kada sam u par navrata prisustvovao eksperimentima jesu stručnih termini koje je Lutfulah upotrebljavao. „Purifikacija, stvaranje, kalcinacija, potamnjenje, jedinjenje, reprodukcija, sinteza, analiza“, još uvek mi izgledaju kao vrata velikih mogućnosti, koje otvara čelična volja. Svi smo doživeli dan kada su se ova vrata otvorila na potpuno neočekivan način. Jedne noći dok je Aristidi-efendija sam radio u laboratoriji, želeći tako da prigrabi sve zasluge za eksperimente sprovedene pod pokroviteljstvom Abdulselambega, desilo se da je destilator eksplodirao i laboratoriju zahvatio plamen.

Sat kasnije stigla je patrola i vatrogasci su pronašli poluispečeno telo Aristidi-efendije. Tog februara 1912. godine njegovom smrću stavljena je tačka na dalje pokušaje da se putem destilacije dobije zlato. Što se tiče preostalih članova male družine, nada da će blago biti pronađeno bila je jedino što im je preostalo.

Zbog čega opterećujem pripovest o Institutu za podešavanje satova ovim davno prošlim uspomenama? Zašto me senke prošlosti skreću s puta? Danas one čoveku ne mogu biti ni smešne ni istinite. Što se mene tiče, suviše sam star da bih uživao sećajući se i zamišljajući stvari koje su prošle. Čak i da je tako, ja sam od trenutka kada sam upoznao Halita Nepogrešivog postao sasvim drugi čovek. Naučio sam da živim u stvarnosti i da se s njom suočavam. Da, on mi je udahnuo novi život. Mnogo sam se udaljio od nekadašnjih zbivanja, ona ne dotiču više moju dušu, iako su moja prošlost. Šteta što ne mogu da pričam o sebi bez vraćanja u prošlost. Proveo sam godine među ovim ljudima, živeći njihove snove. Ponekad bih oblačio njihovu odeću, usvajao njihove poglede na svet. Nekad bih nesvesno postajao Nuri-efendija, Lutfulah ili Abdulselam-beg. Služili su mi kao primer, bili su maske koje sam nesvesno navlačio na lice. Često sam pred ljude izlazio kao jedan od njih. Čak i sada mi se dešava da, videvši se u ogledalu, na licu prepoznam nekog od njih. Pomislim kako mi licem kruži suzdržani osmeh Nuri-efendije, a trenutak kasnije sav zadrhtim suočavajući se sa Sejrit Lutfulahovim pogledima ogrezlim u lažima. Ima dana kada padnem u očaj pošto me spopadnu beznadežna ljubomora i nestrpljenje, svojstveni mom ocu. To mi se vidi čak i po odeći. Čim se uvučem u odela koja su mi šili čuveni krojači, ja postajem Abdulselam-beg. Juče, kada je trebalo da zamenim naočare, nisam li tražio zlatne kao Aristidi-efendijine, iako svestan da je taj model odavno izašao iz mode? Možda je ovo što nazivamo ličnost slučajno stečeno bogatstvo maski u skladištu pamćenja, iz čijih međusobnih reakcija nastajemo. Ili je to još dublja i moćnija stvar, unutrašnja borba koja odjednom slabi ova nasleđa.

U meni to svakako postoji, mada to ne mogu reći za svakoga. Sigurno je da postoje oni koji ne mogu da žive kao ja, koji sebe smatraju drugačijim, čistijim, snažnijim.

Samo što ja ne pišem njihove već svoje uspomene, svoj život. Ipak, ni kasnije u svom životu nisam mogao da se oslobodim uticaja ovih ljudi. Moj sin kaže da ja nisam iskusio red, rad i disciplinu. Oni su nastavili da unose pometnju u moj život. Ahmet ne liči na mene i iz sve snage se trudi da tako bude. Zbog toga je čak propustio nekoliko zgodnih prilika. Odmah po završetku gimnazije dobio je državnu stipendiju. Posle studija medicine, kako su to status i imovinsko stanje omogućavali, predloženo mu je da završi specijalizaciju u Americi, ali on je odbio i otišao u Anadoliju.

Ukratko, prećutno je odbijao sve što je dolazilo od mene.

Ne mogu da tvrdim da me sin nije voleo. Sigurno je da mu se nisu svidale neke stvari kod mene, jer su odstupale od njegovog načina razmišljanja, a neke je i mrzeo. Uprkos tome, osećam da postojim negde duboko u njemu. To sam primetio jednom prilikom dok je pregledao pacijenta. Posmatrao ga je na isti način na koji sam ja posmatrao sat. Ili kako je to radio Nuri-efendija... Nadam se da više liči na Nuri-efendiju, njega je posao okupirao više od mene.

Na kraju, ispostavlja se da je prošlost jedina prepreka mom trenutnom zadatku. Niti mogu da je se oslobodim, niti da joj se u potpunosti predam.

Stara ograda, koju sam pre četiri godine kupio u jednoj antikvarnici i dao da se postavi na staklena vrata koja vode na verandu vile *Sat* i u cvećem obraslu baštu, delom je doprinela da se ovoliko zadržim na uspomenama. Motivi lala, prošarani zvezdama, odveli bi me pravo u prošlost, u dane detinjstva, koje su, uprkos nemaštini i velikim potrebama, ispunjavali snovi i nadanja. Na putu za oronulu medresu u koju bih odnosio razne stvari za Sejita Lutfulaha ostavljane u časovničarskom centru, zastajao bih ispred ove ograde i, dugo je posmatrajući, maštao da ću ja, ako on jednog dana pronađe blago ili ako Aristidi-efendija uspe da pretvori živu u zlato, od dela koji meni bude pripao – što doduše niko nije pominjao, ali podrazumevalo se da će i meni nešto zapasti – dati da se popravi zid, groblje, a možda i džamija.

Sreća ili slučaj su hteli da se desi upravo suprotno, isto kao što se desilo s velikim zidnim satom, za koji sam se zavetovao da ću ga pokloniti džamiji čim porastem i steknem novac. Pre tačno dvanaest godina, pritisnut sa svih strana, iščupao sam je, rizikujući da budem uhvaćen usred bela dana s parčetom zida na kome je stajala kao oboreno krilo ptice koju je Našit-beg puškom ubio i prodao jednom antikvaru za 30 lira.

Tih trideset lira me je tada obradovalo kao da sam našao blago cezara Andronika i kao da sam u Aristidi-efendijinom destilatoru pretvorio svu postojeću živu sveta. Istog dana kupio sam mojoj ženi Pakize sitne poklone, dao sam da se po ko zna koji put popravi ud moje svastike – zaljubljenice u muziku, s tim da sam ovaj put bio siguran da ću ga vratiti popravljenog; dok sam mlađoj svastici, koja se hrabro spremala da po četvrti put učestvuje na izboru za mis i zbog toga nas ponovo bacala u neverovatne troškove, kupio kaiš koji nikako nije mogao držati njenu prilično široku haljinu, ali koji je upravo zbog toga upadao u oči i koji će, kako je verovala moja Pakize, 99% učiniti da ona postane mis.

Uz to, poslednje dve lire dao sam mom starom drugaru, prodavcu polovnih stvari Ali-efendiji da bi povratio sat prodavca Hulki-efendije, koji sam tri večeri ranije založio da bi moja porodica gledala bioskop pod vedrim nebom.

Iako je ograda donela trenutno olakšanje i komfor koje odavno nisam doživeo u našoj kući, u meni se javila tuga. Izneverio sam prošlost i, što je još gore, svoj zavet iz detinjstva. Međutim, dugo sam još verovao da je čovek s kamenim turbanom, koji je ležao sahranjen odmah iza ograde,

svetac, možda i zbog duda koji je pored njega izrastao ogroman. Kada mi je majka bila bolesna, išao sam svako večer do ograde da zapalim sveću i da se pomolim za njen oporavak.

I tako je, pre četiri godine, ugledah u jednoj antikvarnici u koju sam povremeno svraćao – naravno, ne više da prodam već da kupim neki ukras za vilu *Sat*. Da nisam znao da to udvostručuje njenu vrednost, bacio bih se na nju i zagrlio je kao starog prijatelja. Ali uzalud! Uprkos mom trudu, lukavi Jevrejin me je prozreo. Verovatno je primetio kako mi se tresu ruke, iako sam mu bio blago okrenut leđima. Iz opreza, najpre sam se raspitivao za jedan mali indijski stalak za knjige, da bih ga zatim upitao za cenu ograde, na šta on reče: „Devetsto lira... Mnogo dobar komad. Dobio sam ga iz Konje. Muzejska stvar...“ Razlika između trideset i devetsto lira bila je tridesetostruka. Skoro duplo više od onoga što je rekao moj sin! Brojke kao da su me na trenutak omađijale i zamalo da kažem: „U redu! Nosite ga!“ Međutim, pribrahem se i ponudih sto pedeset. Nije hteo da čuje. Sto šezdeset, rekoh. Mora da se šalim, reče. Kao da smo bili na minaretu u kojem se različitim stepeništem stizalo do svake galerije i, da bismo se sreli na pola puta, on polako silazeći, a ja uspinjući se korak po korak, kretali smo se rukovodeći se debelim zidovima što su nas delili, osmatrajući se kroz njih. Ali mora da sam negde pogrešio u proceni, jer, budući stepenik iznad mene, Mandalin-efendija se nije mrdnuo s četiristo sedamdeset pet. Pošto sam platio, verovatno da se osvetim za pretrpljeni poraz, sagnuo sam se i poljubio ogradu, koja je još uvek imala na sebi tragove sveća što sam kao dete palio. Više nije bilo potrebe da krijem radost zbog ponovnog susreta s davnom uspomenom. Čak sam nastavio: „Mandalin efendijo... Danas uopšte niste bili vešt trgovac. Mogli ste mnogo skuplje da mi prodate ovu ogradu, za koju znam bolje od svih da nije došla iz Konje, a da je primerak za muzej, to jeste...“

Mandalin me je posmatrao izvesno vreme, a onda počeo da maše rukama po vazduhu kao da će poleteti: „Šta ću, pašo, sad je gotovo... završeno...“, reče. „Nek si mi živ i zdrav... Da smo svi živi i zdravi... Čekaju me druge mušterije!...“

Verovatno ima onih koji će me osuditi jer sam prisvojio ogradu koja je bila imovina kafedžijinog groblja. Stvarno mi je žao zbog toga. Ima tu nešto što unosi nemir u čoveka. Ali, kad malo razmislim, moguće je utešiti se. Za početak, ni medresa ni džamija više ne postoje, niti je živ vlasnik kome bi sigurno morao da je vratim. Moguće je da sam, iščupavši joj ogradu, i sam malo doprineo da se ova zgrada sruši. Ali već sam rekao koliko je bila stara i oronula. Povrh toga, zna se da sam je iščupao jer me je nužda naterala. Na kraju, čovek će svakako naći utehu kada vidi stanove

izgrađene na njenom mestu. Reklo bi se da se ceo kraj tome raduje. Ako se ovako nastavi, kroz koju godinu nići će moderno naselje! Naposljetku, ja sam čovek današnjice, volim komfor i modernu arhitekturu.

Ne sekiram se mnogo što je groblje srušeno, što su kameni spomenici s ugraviranim epitafima postali podloge za radijator, držači za slavinu, ukrasni elementi... Odavno znam da kafedžija Salih-aga nije bio svetac. Moja majka je umrla uprkos svećama koje sam palio i zavetu koji sam položio, i od onda ne mogu da mu oprostim, bio on svetac ili ne.

U svakom slučaju, nisam neko ko bi se u ovim godinama rasplakao zato što gradu fali groblje!

Savremeni život nalaže da ne mislimo o smrti! Na kraju krajeva, da li živimo da bismo živeli svoj život, ili da bismo sačekali smrt?

Što se same ograde tiče, ja sam taj koji ju je otkrio i divio se ovom umetničkom delu. Njenu lepotu sam prvi ja primetio. Izvukao sam je iz antikvarnice, ne dozvolivši da dospe u ruke nekog tupana. Ukratko, ja sam je spasio. Da li sam pogrešio što sam uzeo pod svoju zaštitu stvar koju sam lično jednom za svagda izbavio od raznoraznih avantura? Na kraju, može li iko uživati u njoj više od mene? Ko posmatrajući njene šare može da ugleda svoju prošlost s gomilom čudaka?

S vremena na vreme, dok pišem ove redove, podižem glavu da bih je pogledao. Posmatram kako se nekoliko koraka od mene, u hladu topole i kedra – njega sam takođe presadio iz nekadašnje bašte na Bosforu – igraju moji unuci s najmlađom ćerkom, koju mi je Bog darovao u šezdesetoj godini.

Držeći u rukama raznobojne kofice i lopatice, igrali su se peskom u bašti. Iako su uz njih bile dadilje, ona glupa Švajcarkinja koju je moja ćerka Zehra nepromišljeno uzela za svoju decu i šarmantna, nasmejana Asije, s tenom poput žita i telom ribe, koju sam ja našao za moju Halide, dobro sam znao da su ih neka druga bića čuvala, pazila, delila njihove radosti. Istina, verujem da su i Nuri-efendija, i ljudima naklonjeni Abdulselam-beg, pa čak i Sejit Lutfulah, s dronjavom galabijom koju mu je poklonila Aselban, u tom trenutku bili prisutni. Ko zna, možda je lično Nuri-efendija po ovoj vrućini odveo Halide, čije plave gaćice tako slatko vire ispod kratke haljine, posred jedne cvetne leje, prouzrokujući tako da padne, obema rukama se oslanjajući na kamen. Kakav je pogodak to što sam ispunio želju Pakize i dao joj ime po pokojnom Halitu Nepogrešivom. Iz dana u dan sve više liči na njega. Kao latice ruže otvaraju se njegove crte na njenom licu, čak joj i narav naginje ka njegovoj. Kao on, i ona čini da se svako povinuje njenoj volji i da pre nego što poželi dobije sve što joj se sviđa. Sejit Lutfulah uopšte nije preterao rekavši da naša imena utiču na našu sreću i sudbinu. Siguran

sam da ona ne bi toliko ličila na pokojnog dobrotvora da ne nosi njegovo ime.

Godina 1912. bila je jedna od najgorih u mom životu. Odmah na početku godine umro je Nuri-efendija. S njegovom smrću pojavili su se mnogi problemi. Još na povratku sa sahrane osetio sam nemoć i beskorisnost, iako sam imao samo sedamnaest godina. Dve godine pre toga bilo mi je teško da nastavim sa školovanjem, a kada se moje prijateljstvo sa Sejitom Lutfulahom učvrstilo, prestao sam da posećujem čak i kvart u kome se škola nalazila. Škola je uvek važna za mlade. Dići ruke od svega u tim godinama znači odlagati odgovor na suštinsko pitanje svakog mladog čoveka: šta ću biti kad porastem? To vam je kao voz koji će vas odvesti na sigurno mesto pod uslovom da ste stigli na vreme, da ste u pravi čas promenili prevoz i bili strpljivi do kraja. Ja sam izgleda sišao mnogo ranije, i to usred pustinje.

Postepeno je oko mene narastala buka ispitivačkog meteža čija sam meta bio, postao sam predmet velikodušne ljudske brige. Majka je neprekidno ponavljala: „Šta će biti s ovim detetom?“, komšije bi svaki put kada sretnu mog oca zapitkivale: „Šta je sa sinom?“ Neki su mislili da treba da učim, neki da treba da idem na zanat, a svi skupa bili su za to da otac reši ovaj problem metodama prisile.

Bilo je i onih koji su govorili: „Bar ga oženi ako već ne radi.“

I sam sam sebi postavljao ovo pitanje. Istina, nisam razmišljao o poslu, plati, zanimanju. Ali postojao je dan, vreme koje je trebalo nekako potrošiti. Do tada me ništa osim satova nije zanimalo, a ni o satovima nisam znao baš mnogo. Dosta me je naučio Nuri-efendija, ali ja nikad nisam razmišljao o bavljenju popravkom satova. Posebno zato što sam bio nespretni. Moje oko nikako nije bilo u dosluhu s rukama. Oni su funkcionisali svako za sebe. Bio sam rođeni amater. Sve čega bih se latio ubrzo bi mi dosadilo. U meni bi se odjednom otvarao put, i ja sam, ostavljajući posao, bespogovorno odlazio. Tako je bilo oduvek, u školi, u Nuri-efendijinom centru za popravku satova, u tekijama gde sam utorkom i četvrtkom išao s ocem. Uprkos tome, trebalo je nešto raditi. Postao sam šegrt u jednoj radionici za popravku satova blizu centra. Siroti čovek, bio je siromašan i bez posla. Jedva je sastavljao kraj s krajem. Ipak, pristao je da me primi. Čak je pristao da mi da neku paru ako sam popravim neki sat. Ali nisam imao sreće tih dana, niko nam nije svraćao. Majstor i šegrt, sedeli smo jedan naspram drugog u tišini, ne radeći ništa.

Nimalo nije ličio na Nuri-efendiju. Kod njega nije postojala nikakva

filozofija, niti misao o satovima. Jednom kada sam hteo da mu ispričam stvari koje sam naučio od Nuri-efendije, ništa mu nije bilo jasno. Na moju izjavu da sat sliči čoveku odgovorio je: „Slušaj, ja ne volim te budalaštine!“

S druge strane, Sejit Lutfulah me je pratio u stopu. Navikao se na moju pomoć prilikom uspostavljanja kontakata s onostranim. Dešavalo se da iznenada uleti u radnju: „Hajde, diži se! Stigla je naredba. Ide se u Etjemez!“ Tada bi molio majstora da me pusti i, ako me ovaj ne bi puštao, zastrašivao ga je džinovima. Etjemez, Ejupsultan, Vanikoj, ceo Istanbul smo obišli. On, s prljavim turbanom na glavi, u galabiji koju je lagani vetar pumpao, vukući svoju poluhromu nogu, a za njim ja u svojoj neurednoj, zakrpljenoj odeći.

Uprkos svemu tome, nekako sam izdržao nekoliko meseci pored starog časovničara. Da, Asim-efendija nije poznavao filozofiju satova, ali je znao kako da ih popravi, i tome je mogao da nauči čoveka. Šteta što se desio događaj zbog koga sam bio primoran da napustim radnju. Jednog dana, Sejit Lutfulah je doneo neki ukradeni sat na popravku. Kada se to pročulo, ja sam bio okrivljen. Proveo sam sate u policijskoj stanici. Naposletku, neko se setio se da je on nekoliko dana ranije bio u radnji, i priveli su ga. Siroti on, izjavio je da je ukrao sat kako bi kupio tamjan koji je trebalo da zapali na ulazu u cezar-Andronikovu riznicu. Čak je pokazao i mesto gde ga je budzašto prodao. Tvrdio je da su ga duhovi naterali na ovo, jer je neophodno da se tokom ovakvih potraga za blagom nešto ukrade. Odmah pošto su utvrdili ko je stvarni krivac, pustili su me. Ali ja uopšte nisam želeo da odem, bilo mi je žao da ostavim jadnika. Na kraju sam se setio Abdulselam-bega. Uz njegovu pomoć spasio se od odlaska na sud zbog krađe i uživanja opijuma. S nekoliko novčića Abdulselam-beg je ponovo kupio sat. Ali Asim-efendija me više nije hteo. Imao je pravo. Šegrt koji ima tako glupe i neodgovorne prijatelje predstavlja stalnu opasnost.

Nesumnjivo da su reakcije na događaj sa satom bile dalekosežnije i za mene znatno pogubnije i neprijatnije u našoj kući nego u policijskoj stanici. Međutim, događaj koji je usledio dan kasnije iz korena je potresao moju porodicu, čineći da bes mog oca i neprekidne žalopojke i tuga moje majke skrenu u drugom pravcu.

Uvek je tako. Događaji se ne zaboravljaju sami od sebe. Uvek neki drugi potisne prethodne, oslabi utiske, a ako je postojala krivica, ublaži je. Dan pošto su iznenadno zvali oca u policiju zbog mene, desilo se da umre moja tetka, da bi, kasno po podne, neposredno pošto su je sahranili, ponovo oživela. Ova dva događaja okrenuli su našu kuću naglavačke. Nikada više moj otac nije uspeo da se oslobodi njihovog uticaja.

Tetka je bila očev jedini rod. Možda upravo zbog toga, njihove naravi, karakteri, pa čak i zdravlje, bili su u potpunoj suprotnosti.

Otac je pucao od zdravlja, mogao je volu rep da iščupa. Voleo je život i bio sklon rasipništvu. Za njega je svet bio nešto što se veje i prodaje, kao žito, ili su ga drugi naučili da je tako.

S druge strane, moja tetka je bila mršava, stalno bolešljiva, osvetoljubiva i zatvorena u sebe. Iako vernik, otac je bio veseljak, ljubitelj priče, muzike. Tetka je pak bila namrštena, stroga, verski fanatik, ponosna, uvredljiva. Jedna žena, istinski je uživala da muči sebe. Ova dva potpuno različita bića imala su jednu zajedničku stvar – težak život. Moj otac je bio zanesenjak, nadao se nemogućem i uvek kuburio s parama. Tetka je pak bila tvrdica. I pored toga što joj je pokojni muž, sin nadzornika čistača na dvoru, prepisao, pored konaka na Etjemezu, još nekoliko hanova, hamam, novac založen kod dvojice zelenaša i mnoštvo obveznica, skoro da je gladovala, jedva sastavljajući kraj s krajem. Čak se, iz straha da joj ne potroše novac, nije ponovo usudila na udaju. Živela je u kući sa šesnaest soba kao sova, sama, sa starom neuračunljivom sluškinjom koja je bila usvojena kao dete i, kao i ona, pobožna, sebična i, povrh svega, abronoša. Još prve nedelje nakon muževljeve smrti, zabranila je mom ocu pristup kući, da se ne bi mešao u njene poslove. Mi smo tetku viđali samo o praznicima, za Bajram, Kandil, kada smo odlazili kod nje da joj čestitamo i celivamo ruku. Ona je imala običaj da svrati kod nas druge nedelje Ramazana, jer je naša kuća bila odmah do džamije. Kod nje, mi bismo dobijali najskromniju čast u Istanbulu, darivala bi nas gomilom saveta i najjeftinijim poklonima. A kada nam je dolazila u goste, doživljavala bi nervni slom primeti li da nešto fali.

Strah da li ćemo uspeti da zadovoljimo ovog teškog gosta uselio bi se u našu kuću dva meseca pre nego što bi se ona pojavila u pratnji dvojice slugu. U stvari, zadovoljiti moju tetku te nedelje kada bi se njene životne navike iznenada promenile a njen apetit postao naprasno uvećan, bilo je moguće jedino postom koji bi počinjao nedeljama unapred i s vremenom postajao sve rigorozniji. Međutim, najteže od svega bilo je podneti njene savete i kritike.

Ona, zapravo, nije volela ni oca, ni nas; čak je uživala da nam to jasno stavlja do znanja. Sigurno je da nas je gledala kao prve naslednike, bilo pojedinačno, bilo skupa, kao porodicu.

Članovi porodice za nju su bili ručka na mašini kojom se pokreće strašna stvar koja se zove smrt. Razmisli li se o krajnjem ishodu, cela mašina bili smo, u stvari, mi. Ako jednog dana umre, zbog nasledstva bi ispalo da je umrla za nas. Pogrešno bi tumačila svaki naš pokret i osuđivala nas za najdobronamernije reči. Saveti kojima nas je obasipala bili su o ovoj temi. „Ne čekajte tuđu smrt, to je najveći greh!“, bile su reči koje joj nisu silazile sa usana. U stvari, niko nije tako razmišljao, bar ne u početku. Moj otac je žalio svoju sestru, želeći joj sve najbolje.

Kada je ostala udovica, silno se trudio da je uda za našeg prijatelja, Našit-bega Lovca. Međutim, moja tetka, koja je bila duboko uverena da je ružan, nikako nije pristajala na tu ideju, govoreći: „Ja ne tražim čoveka koji će trošiti moje pare.“ U stvari, ona je ovu ideju videla kao još jedan očev trik. Da to pomisli najviše ju je podstaklo to što je moj otac, istovremeno s ovom idejom i uprkos našim godinama, proglasio moju veridbu sa ćerkom Našit-bega.

Jednom se desilo da je bila bolesna i otac je, plativši iz svog džepa, doveo doktora da je pregleda. Svi u kući smo se često sećali kako ih je tog dana obojicu najurila, vičući: „Ne žuri! U svakom slučaju, tebi će sve ostati!“

Ne mogu da poreknem da su u to vreme poslovi mog oca bili prilično neuspešni, i da je tetkino nasledstvo bilo za njega jedini spas. Tetkino zdravstveno stanje se znatno pogoršalo zbog posebnog režima kome se podvrgla – malo je jela, slabo se kretala, stalno je mislila na svoj novac – a i živci su joj načisto popustili. Nije ostavljala oca na miru, tražila je nemoguće žrtve u zamenu za nasledstvo koje će, računala je, ubrzo dobiti; koristila je svaku priliku da nasrće na jednog čoveka, kinjeći ga. Ukratko, ona za mog oca više nije bila sestra već velika briga.

Pred kraj joj se oduzela polovina tela. Moj otac nikako nije shvatao kako ona i dalje želi da živi u telu koje jedva funkcioniše, a posebno zašto, uz to, nastavlja njega da muči. To je mogao pripisati jedino tiraninu koga je od detinjstva hranila u sebi. Jednom rečju, moj otac je mislio da ona živi

njemu iz inata. Svako več, vraćajući se kući posle dana provedenog u konaku na Etjemezu, gde bi ga ona, prikovana za krevet, najstrašnije mučila, mislio je: „Da li je ovo moguće? Kako čovek u ovakvom stanju uopšte može da živi? Đavo se nameračio na mene. Ali, Bog je svemoguć...”

Ove reči pokazuju da se moj otac osećao kao žrtva.

Sudnji dan je, ipak, na kraju došao. Sva u suzama, neuračunljiva sirotica je donela ocu vest da je tetka umrla. Istog časa su otišli zajedno u konak i preduzeli sve što je trebalo. Molitva se čitala u džamiji na Laleliju. Organizaciju sahrane poverio je našem komšiji Ibrahim-begu, a on je odmah posle molitve otišao pravo na Etjemez da osigura da neko nešto ne ukrade.

Po mom mišljenju, ovo je bila najveća greška. Na prvom mestu, da se nije tako polakomio na nasledstvo i imovinu, tetka bi bila sahranjena na vreme, i time bi se umanjila verovatnoća da oživi. Čak i u slučaju da se desilo ono što se desilo, sigurno bi ostavio drugačiji utisak da ga je videla kako tu pored nje, pokisao i tužan, crkava od plača, udarajući se po grudima.

Međutim, desilo se suprotno. Od para koje mu je otac dao, Ibrahim-beg je, da bi sačuvao više za sebe, organizovao pokop prilično skroman za nevestu dvorskog nadzornika čistača. S druge strane, pošto nije bilo nikog od članova porodice, jedva su pronašli grob njenog pokojnog muža, pored koga je trebalo da je sahrane, kasnilo se sa iskopavanjem rake, a bilo je i drugih kašnjenja i nedoličnosti. Na kraju, kada je raka iskopana i baš kada je trebalo da spuste kovčeg, tetka se odjednom probudila iz letargičnog sna za koji su svi mislili da je smrt, i, budući biće kome ništa nije strano, postarala se da podigne poklopac, a zatim je pogledala oko sebe. Zahvaljujući savršenoj oštroumnosti, odmah je shvatila o čemu se radi i, prepoznavši jedino imama s Etjemeza, naredila mu: „Hajde, brzo, nosite me kući...”

Ibrahim-beg je pričao kako su jedva uspeli da prenesu sanduk od groblja do kuće, pošto se veliki deo onih koji su bili na sahrani od straha razbežao. Da nije bilo tetke, koja je podviknula da ne smeju da beže, ovaj posao bi bilo nemoguće odraditi. Odmah je od imama tražila da joj da nešto nalik na jaknu što je pored iskopane rake zaboravio jedan od kopača, i, pošto se dobro umotala, uspravljena od struka u toj čudnoj nosiljci, naredila je pokret. Navodno se žestoko cenkala s nosačima da je prenesu do Etjemeza, mada je, u svom maniru, mogla prosto da kaže: „Kako ste me doneli, tako me i vratite!” Ušavši u grad, tražila je da joj u prvoj pekari na koju su naišli kupe neko pecivo, da utoli glad.

Pošto su iza ovog povratnika s onog sveta koji se krepio pecivima stupali

svi prolaznici, tetka je stigla kući u pratnji slavljeničke povorke, kao nekad kada je bila nevesta, vukući za sobom ljude iz nekoliko mahala i još pola kvarta.

Za to vreme, moj otac je, potpuno nesvestan zbivanja, raspustivši poslugu, zaposeo kuću na koju je sada kao brat ostvario sva prava. Prevrnuo je sve, stigavši čak do onoga što je bilo pohranjeno u ostavi za ugalj i nasred sobe napravio hrpu stvari čija je vrednost bila velika, a težina mala. Džepova punih zlata, dragulja i obveznica nađenih u fioci do uzglavlja kreveta, osvrtao se oko sebe sa izrazom koji je govorio: „Da li je to sve?“ Ja sam se pak udubio u popravku trpezarijskog sata, koji me je privlačio još dok sam bio dete, ali koji nikada nisam imao prilike da dotaknem.

Ja sam otvorio tetki vrata. Dala je nekoliko kratkih instrukcija kako da je izvuku iz položenog sanduka. Ni najveći zapovednik koga beleži istorija ne bi bio tako hladnokrvan dok ga izvlače iz kovčega. Tako dostojanstvena i smirena, bila je poput Cezara čije sam slike viđao u udžbenicima. Šteta što mi nije dozvolila da izrazim zadivljenost koju sam prema njoj u tom trenutku osetio. Odgurnuvši me, ušla je unutra i, ne pogledavši me, upitala: „Gde je taj tvoj prokleti otac?“

Pokazao sam nagore bradom koja se tresla od mešavine straha, uzbuđenja, zaprepašćenosti. Naredila je onima pored sebe: „Penjite me gore! Brzo!...“

Međutim, sama se popela uza stepenice, ne sačekavši. Svi su se još više zaprepastili. Moja nepokretna tetka, ona čiju smo smrt očekivali, tetka koja je u stvari bila mrtva, išla je bez ičije pomoći i popela se uz stepenice trčećim korakom.

Nisam baš voleo oca nakon što se drugi put oženio. Nisam bio preterano sažaljiv na njegove jadikovke, pošto nisam znao šta je od toga laž, a šta istina. Ipak, nikada neću zaboraviti stanje u kome je bio tog dana. Jadni čovek, užasnut i zaprepašćen, nije mogao da progovori, videvši pred sobom zločestu ciciju od svoje sestre s mrtvačkom košuljom preko leđa, koju je nekoliko sati pre toga otpremio na onaj svet. Lice mu je požutelo kao linoleum, tresao se kao prut. Nisu se obratili jedno drugom. Tetka je rekla samo: „Vadi sve što si uzeo!“

Otac je procedio nešto kao: „To si ti?! Dobro došla, sestro...“, i počeo drhtavim rukama da prazni dupke pune džepove, vadeći jednu po jednu stvar.

Posle pet minuta, bio je smožden kao da je hodao po užarenom pepelu. Dao je sve što je uzeo i više od toga. Taj višak bila je nada u bolju budućnost. Tetka je krajnje pažljivo pratila njegove pokrete i, uverivši se da

mu osim duše ništa više ne može uzeti, smesta mu je rekla: „Hajde, gubi se sad! Vodi onu budalu od sina sa sobom... I neka se čisti ova gužva... Safinaz, raspremi mi krevet! Donesi mi jedan čaj od limuna... Požuri, smrzla sam se... Napolju je ciča zima...”

Otac i ja, paralizovani, izađosmo iz kuće.

Priznajem da ovaj nesvakidašnji događaj nije ostavio na mene toliki utisak kao na mog oca. Bez sumnje, tetka je ispala nepravedna prema nama. Međutim, ja nikada nisam ni verovao da je pravda nešto što meni pripada. Kao svi rođeni baksuzi, ja bih bio na dobitku samo da se spasim nesreće koja me snašla, bez obzira kako i po kojoj ceni. Nije dovoljno da se pravda samo razume, ima tu još mnogo štošta. Kada razmišljam o svom životu – što je razumljivo u mojim godinama – vidim da je u meni uvek prevladavao duh posmatrača. Videti druge, njihova stanja, postupke, razmišljati o njima, uvek je činilo da zaboravim na sebe. I tog dana je bilo tako. Ono što se dešavalo pred našim očima okupiralo me je više od činjenice da s tetkinim vraćanjem u život mi gubimo sve.

Ali, to nije sve. Možda bih se i obradovao što nam se desio taj nečuveni događaj da moj otac, budući tako slomljen, nije pristao da uzme taksi u povratku kući.

Ne bi se moglo reći da maestralno ponašanje moje tetke, očevo čudno držanje pred njom i iščuđavanje Ibrahim-bega, koji se, oplakujući nas, trudio da u kolima prepriča ocu sve događaje tog dana, nisu mogli oraspoložiti i zasmiejati čoveka.

Čudno, ali jedino što je ostalo od važnog događaja od koga je zavisilo spasenje svih članova naše porodice, koji smo godinama čekali i nadali mu se, od smrti tetke koju smo velikim slovima čak i svetlećom reklamom objavili, od konaka koga smo se otac i ja na trenutak dočepali, od celokupne zaostavštine nadzornika čistača, bio je veliki sat s klatnom u mom džepu.

Moj otac može da priča šta hoće, ali ja sam moj deo nasledstva dobio. Jednom prilikom je Ibrahim-beg, bojažljivo posmatrajući mog oca, sa žaljenjem rekao: „Za sve sam ja kriv. Mogao sam mnogo brže to da odradim.”

Polako digavši glavu, otac je promrmljao: „Nemoj da ti je žao, Ibrahim-beže... To je bila božja volja...” A malo zatim je dodao: „Tek tada bi nastala prava nesreća. Ako bog da, ovo će joj biti opomena da ispuni dedin testament. Sada je konačno zdrava...”

Posle ovog događaja, koji retko da je neko doživeo, moj otac se nikada više nije oporavio. Niti je njegov jezik izgubio gorčinu, niti su njegove ruke prestale da drhte. Više nije imao želju da se bori protiv sudbine.

Svako bar jednom u životu spozna sudbinu na ovaj ili onaj način. Moj otac, i svi mi, upoznali smo je u najsurovijem obliku. Otac je to toliko dobro znao da je smatrao suvišnim da razmišlja o tome koliko su njegovo nestrpljenje i neoprez imali udela u ovakvom razvoju događaja. Na neki čudan način se uspokojio. Postao je čovek koji sam, nemo, sedi u svom ćošku. Jedino bi se nekada dešavalo da, posmatrajući klatno sata što je visio na zidu u predsoblju, odakle iz nekog razloga nikako nije dao da se premešta, iznenada skoči, smejući se zajedljivo i čudno.

Još uvek se pitam kako je jedan celog života pričljiv, temperamentan, bučan čovek, koji se lako ljutio, uvek žalio i u sve sumnjao, odjednom začutao, umirio se i pomirio.

Svaki čovek, koliko god pomirljiv, razmišlja o tome i čezne za tim da posle smrti ponovo oživi. Bačenima u daleku budućnost i u nepoznato, ovaj niz nevolja koji nazivamo život izgleda nam kao nagrada. Kao u nekoj igri s dobrim kartama koje uvek dobijaju, san od koga čovečanstvo nikada neće odustati jeste da ponovo živi, pod uslovom da se – osim kratke istorije, koja, izgleda, postoji da bismo se iznova radovali jer se promenilo gotovo sve što je bilo za osudu i što nam se nije sviđalo – svi aspekti prethodnog života u celosti promene i ulepšaju.

Eto, moja tetka je bila jedna od milion kojoj je ukazana čast da okusi ovu sreću. S tim da se nije ponovo rodila onako kako to podrazumeva termin vaskrsenja.

Nakon iznenadnog povratka s početka večnosti, ponovo je bila ona stara. Pa ipak, nešto vrlo bitno se promenilo u njoj. Prema mom mišljenju, ovu promenu, ili, ako hoćete, revoluciju ili evoluciju – pošto se prekinuo niz koji smo mi, porodica i prijatelji, priznavali i poznali kao njen život – sačinjavale su tri stvari.

Na prvom mestu, tetka više nikada neće potceniti telo, koje je, iako bolesno i bespomoćno, učinilo da se vrati s onog sveta. Prestala je nepravедno da ga kažnjava zbog ružnoće, loše građe, starosti i drugih nedostataka koji su bili van njenog domašaja. Uz to, naučila je da ga ceni i usadila sebi u glavu da je telo njen jedini oslonac u slepoj borbi koja se zove ovozemaljski život.

Druga je bila promena u stavu prema svom bogatstvu. Istog trenutka kada je shvatila da bogatstvo za koje je bila toliko vezana, koje je smatrala jedinim čuvarom, može lako promeniti gospodara i za samo nekoliko sati preći u ruke ili džep njenog brata ili neke druge ko zna koliko drage osobe, osetila je potrebu da odnos prema njemu uskladi sa sadašnjim statusom. Tetka, koja je do tada odnosila u banku sve što je krila u spremištu za ugalj, govoreći: „Sakriću ga i uvećati koliko god me to koštalo!“, tog dana kao da

je odlučila: „Ne, niti ću ga kriti, niti uvećavati. Samo ću sedeti i troškariti!“

Ona koja je bila neprijatelj svakoga ko bi joj se učinio pohlepan na njen imetak, odjednom je postala neprijatelj svog bogatstva, uvidevši njegovu izdaju.

Pobornici mira mogu da pričaju šta hoće, ali ovo neprijateljstvo uopšte ne odstupa od njihovog stanovišta. Naprotiv, tetka i novac, dve potpuno različite pojave, koje su do tada živele na suprotnim polovima, suprotstavljene jedna drugoj zbog ovog neprijateljstva, sada su se ujedinile. Kako je privremena smrt učinila da tetka odjednom sve napusti, tako joj je, čudotvornim vaskrsenjem, ponovo sve pripalo, ali na drugi način.

Samo zahvaljujući volji tetka je pokorila okolinu i u nesvakidašnjim okolnostima došla od groblja do kuće – jer, masi bi bilo draže da ju je videla kako mirno počiva nego što ih je, oživevši, tako primorala da je nose kući – i u toj avanturi osetila šta znači život. Martovsko sunce što se svojim pospanim smeškom nazire među sitnim pahuljama, vetar koji je brisao predgrađem, bučna povorka što se postepeno uvećavala, lica ljudi koje je usput prikupila, sve je to ošinulo gomilu stvari koje su do tada spavale u njoj. Postojalo je nešto što se zove život. Bogati ili siromašni, ljudi su živeli. Ljutili su se, smejali, plakali, imali interesovanja, voleli, mučili se, ali živeli. Zašto i ona ne bi živela? Pogotovu kada je imala sve za čim je njena okolina čeznula. Stigavši kući, zatekla je svoj život i bogatstvo koje je pod prisilom izvukla iz džepova mog oca.

I, na kraju, treća promena se ticala njenog organizma. Strah, radost što se spasla od smrti i uzbuđenje jer se ponovo dočepala bogatstva, učinili su da nestane njena nepokretnost, atrofija.

„Šta je rezultat?“, zapitaćete. Rezultat je bio da je posle tog dana kada se kao Cezar u pobedničkim kočijama vratila kući u pratnji skoro trećine gradske populacije, moja tetka zaspala dubokim snom, da bi sledećeg jutra u punoj snazi skočila iz kreveta. Najpre je pozvala imama i predala mu kompletnu odeću pokojnog muža i sve stvari čuvane u spomen na prošli život. Zatim je kolima otišla do jednog poslovnog čoveka i, s njim u pratnji, kod najboljeg krojača na Bejoglu. Danima su je okupirali poslovi oko garderobe. Istovremeno se otpočelo s renoviranjem konaka nadzornika čistača: čišćenje, popravke, krećenje, kompletna zamena podova. Kupljena je čak i nova crna kočija s gumenim točkovima, a s njom u kuću su došli novi livrej, kuvar i sobna posluga. Njihov dolazak je bio potvrda da su sve veze s onim svetom prekinute. Safinazi je ponovo vraćen nadimak Ahretlik⁵. Pošto su je s dva sanduka i sa pet-deset kuruša smestili u kočiju, ona se oprostila od kuće. Umesto nje – jer, čoveku je potrebno društvo – u

kuću se posle sedam dana sa ćerkom i sinom uselio Našit-beg Lovac, koji je postao tetkin drugi muž, koga smo mi prozvali zet. Šest meseci kasnije, radi lečenja, mladenci su otputovali u Beč.

Po povratku, Našit-beg je postao član Partije jedinstva i progresa. Malo kasnije, s tetkinim kapitalom, upustio se u neke velike trgovačke poslove. Nama je, osim velikog sata s klatnom, pripala i Safinaz-hanuma. Safinaz je jedno vreme živela kod rođaka na Beşiktašu i, kada je potrošila sav novac, setila se brata svoje dobročiniteljke, koji je imao malu, slatku, čistu i udobnu četvorosobnu kuću na Edirnekapiju, i s poslednjom parom pronađenom u sanduku pozvala je kola i došla kod nas.

Smrt Aristidi-efendije stavila je tačku na dalje pokušaje pravljenja zlata. Sa smrću i vaskrsenjem moje tetke sve nade za dobijanje nasledstva su propale, tako da je naša poslednja šansa bio Sejit Lutfulah i blago koje je trebalo da pronađe. Međutim, nesvakidašnji i nimalo očekivani događaj raspršio je i ovu nadu.

U to vreme, Sejit Lutfulah je počeo da nekoliko puta sedmično drži propovedi u jednoj maloj džamiji u blizini skele Jemis. Prilikom jedne propovedi, jadni čovek osetio je potrebu da saopšti važnu istinu koju je do tada držao u tajnosti. Otvoreno rekavši da svetom vlada rasulo, pobrojao je sve moralne i materijalne opasnosti koje prete islamskom svetu i, pošto ovo stanje ne može da opstane, najavio je skori dolazak Mesije, koji će svemu učiniti kraj. Propoved je završio lepim vestima, uzvikujući: „Mesija, to sam ja! Samo, još uvek nisam izašao pred ljude. Ali uskoro ću, i svi ćete tada biti uz mene.“

Iako se odnosila na smutna vremena, ova blagovest je bila vrlo jasno saopštena i nesumnjivo natopljena opijumom koji je Sejit Lutfulah konzumirao tog dana. Ali sve i da je tako, takvo nešto nije moglo naići na odobravanje vlade, pogotovu u danu kada je ubijen Mahmut Ševket-paša, a Istanbulom tutnjali politički nemiri.

Hvala bogu, dejstvo opijuma je prošlo, tako da je, pogotovu na prvom saslušanju, bio u stanju razložno da svedoči. Uglavnom je pričao o Aselban, blagu cezara Andronika, o ratu koji je vodio s demonima na ulazu u riznicu, zlim i pokvarenim duhovima koji su ga kao uhode proganjali. Rekao je da je vrlo moguće da su mu oni na kvarno usadili ideju o mesiji. Kada se utvrdilo da trenutno ne postoji mogućnost da vlada i policija uhvate stvarnog krivca, duha „Abdazaha“, ukazala se potreba da se primene posebne metode ispitivanja.

Još iste noći kada je Lutfulah uhapšen, u policijsku stanicu smo bili pozvani moj otac, ja, Abdulselam-beg, Sadi-efendija iz Isparte, koji je popravljao satove umesto Nuri-efendije. Dok smo čekali da nam uzmu izjave, pojavio se Našit-beg, koga nismo videli otkako se oženio našom tetkom. Kako se samo pojavio...

Ovaj koji je došao nimalo nije ličio na čoveka koga smo mi poznavali; to nije bio naš dobri Našit-beg, čijim licem je proticala nemaština i žudnja za blagodetima života. Sada je celim bićem zračio veličinom i dostojanstvom. Njegovi nekada oboreni brkovi sada su bili izazivački zašiljeni, u upale

tužne oči mu se uvukla oštrina i usredsređenost kojom bi sasekao sve što vidi, a onda nastavljao dalje. Zbacio je staru lovačku jaknu; u mantilu boje meda, oslanjajući se na štap sa zlatnom drškom, hodao je teškim koracima da istakne važnost događaja kome smo bili svedoci, tačnije to dokle je on dogurao. Prošavši ispred nas, ponosno simbolizujući bogatstvo od sto hiljada lira i snagu Partije jedinstva i progresa, ušao je u sobu u kojoj je bio Abdulsalam-beg.

Posle petnaest minuta, obojica su izašli. Moj otac mu je tada, u ime starog prijateljstva, poželeo sreću, čestitajući mu što je postao njegov novi zet. Ja sam mu celivao ruku. Gde su nestali prošli dani! Čovek koji me je na putu za Bujuk Čekmedžu stalno zapitkivao kada ću se oženiti njegovom ćerkom i nije govorio ništa osim: „Za godinu-dve ima da mi budeš zet!“, sada jedva da je pružio ruku da je poljubim, da bi, pre nego što navuče rukavice, izvadio maramicu i dobro je izbrisao i očistio.

Međutim, njegovo i Abdulsalam-begovo prisustvo olakšalo je celu stvar. Posle razgovara s dva ovako važna čoveka, bilo je nepotrebno uzimati naše izjave; štaviše, to je izgledalo kao nepodnošljiva gnjavaža. Pustili su nas kući s rečima: „Ako zatreba, pozvaćemo vas.“ Dva dana kasnije, Sejit Lutfulah je otpremljen u Sinop kao „opijumski zavisnik koji, zbog neuračunljivosti i odsustva mentalnih sposobnosti, predstavlja opasnost po okolinu.“

Te večeri kada je Sejit Lutfulah otišao, jedan službenik bezbednosti doneo je u korpi Češminigara, upozoravajući nas da ga dobro pazimo. „Učitelj ga je poslao zajedno s knjigama!“, rekao je. Tako smo i mi dobili deo Andronikove riznice.

Ali, ispostavilo se da nam Češminigar nije veran kao Safinaz-hanuma. Nikako mu se nije dopala naša kuća. Za razliku od Safinaz, koja se nije mrdala od prozora, odakle je jedino bilo moguće uzeti vazduha i posmatrati okolinu, on je stalno vrebao priliku da šmugne iz kuće. Nije bilo mesta koje nije obišao. Skoro svakog dana, mi ili neko iz komšiluka nalazili smo ga u Mihrimah džamiji, u komšijskom dvorištu, ili kako se mota oko nogu zaprežnih konja.

Više puta sam se uverio da bajke nastaju od imena. Ako zbog lepote ili starosti jaknu ili kravatu nazovete nekim imenom, primetićete kako joj se odmah menja karakter i ona postaje ličnost. Verovatno jer im je pravo ime bilo čudno, ljudi iz kraja su Češminigara prozvali Amanet⁶. Naravno, niko nije želeo da se on izgubi i zbog toga su skoro svi u mahali išli gledajući u zemlju.

Zahvaljujući velikoj pažnji koja se kod nas poklanjala dobrovoljnom

radu, bilo je sigurno da će ga neko negde uhvatiti i trkom doneti našoj kući da nam ga uz malo grdnje preda. I nakon što je, posle sitnih i naizgled jalovih pokušaja, upoznao geografiju našeg kraja, desilo se da je jednog dana potpuno nestao. Sa strahom sam saopštio Sejitu Lutfulahu ovu tešku vest. Međutim, odgovor koji smo dobili iz Sinopa bio je krajnje začuđujući. U pismu ispisanom nečitim rukopisom mastilom od šafrana, politički disident je pisao da ga je Cešminigar posetio u Sinopu, tako da uzalud brinemo; on je dobro, u potrazi je za riznicom Umu Gulsum u okolini Sejit Bilala, koju će vrlo brzo naći. Tada će se sve njegove želje ostvariti, a meni će pripasti svo blago cezara Andronika, jer njemu više neće biti potrebno.

„Po ceo dan smo se družili s Aselban, zajedno smo išli u obilaske, i ona je tebe odabrala za svog brata na zemlji, a blago cezara Andronika je njen bratski poklon tebi. Ali ti to moraš znati da ceniš. Blago se sada nalazi ispod devojačke kule, izgleda nemoguće dopreti do njega, ali, ništa ne brini, naše će ga molitve i trud, ako bog da, vrlo uskoro premestiti na drugo mesto... Ipak, za svaki slučaj, treba biti oprezan.“

I tako, sve što se izgubilo, kasnije se manje-više ponovo našlo, i bogatstvo i snaga su ponovo bili u našem posedu.

Posle prognanstva Sejita Lutfulaha, ponovo se javilo pitanje šta će biti sa mnom. Hteo ne hteo, opet sam se vratio u časovničarsku radnju. Moj stari majstor je prevazišao sve prepreke i oberučke me primio. Ali ja više nisam bio onaj stari Hajri. Prošli su dani kada sam s ljubavlju i čuđenjem posmatrao tajni svet satova u Nuri-efendijinoj radionici. Desile su se neke druge stvari. Prošao sam školu Sejita Lutfulaha. U mojoj glavi, reči život i rad bile su dva odvojena pojma. Život je za mene bio bajka o kojoj se mašta s rukama u džepovima. Nije mi se sviđalo da dane provodim s ovim reumatičnim starcem i da radim neprestano slušajući njegove jadikovke. Jednog dana, vratio sam lupu, iglu i ključ od radnje. Izleteo sam na ulicu s nekoliko novčića, koji su mi ostali u džepu od prethodnog dana. U jednom dahu obišao sam grad uzduž i popreko. Bio sam srećan kao da se odjednom sve sredilo. Tu noć sam proveo u jednom pozorištu u Šehzadebašiju. Poklici, aplauzi, smeh, glas prodavca, svetla pozornice, a naročito čarobni pogledi i baršunasti glas jedne Jermenke koja je tih dana stupala na prag slave, učinili su da pred sobom ugledam nove horizonte. Ono što mi se najviše dopadalo bio je način na koji su ovi ljudi koje sam preko dana sretao na ulici i u kafanama, postajali potpuno druge ličnosti pod svetlima pozornice, u pratnji raštimovane muzike. Kako je životvoran bio taj san. Te noći doneo sam odluku. Tri dana kasnije, bio sam u jednoj improvizovanoj trupi.

Naravno da mi nikad nisu dali neku bitnu ulogu, a ni ja nisam mislio da se bavimo nekim naročitim poslom. Pa ipak, ta 1913. bila je godina dobrog življenja. Ceo bogovetni dan mi je bio na raspolaganju. Predveče bismo se polako okupljali, kao da spremamo neku zasedu. Zatim bi otpočinjao haos. Zvucima bubnja, horne, klarineta, najavljivali smo noć, pozornica se spremala za neki drugi svet. S druge strane zavesa skupljala se publika. Koraci, komešanje, graja, gurkanja, zvižduci nestrpljenja potresali bi salu iz temelja. Naposletku se dizala zavesa. Prvo bi nastupali igrači kabarea. Starica je igrala trbušni ples, dok bi masa, iako svesna parodije, a možda upravo zbog nje, zadovoljno aplaudirala. Okolina bi odjekivala od vriske što se poput štofa parala.

Sve je izgledalo bedno, jeftino, izlizano. Te bedne i jadne stvari su meni, koji sam prošao Sejit Lutfulahovu školu, izgledale lepe baš zbog toga što su bile lažne. Prvo što sam obukao bilo je plemićko odelo iz doba Napoleona Trećeg, pocepano na tri mesta. Žena u koju sam se zaljubio, tačnije,

kontesa, bez sumnje je mogla da mi bude majka, ali, zar je to bilo bitno? Stvar je bila u tome što Hajri tada nije postojao, ja sam bio van stvarnosti. To je bio beg od stvarnosti i ništa više. Našao sam se u začaranom krugu laži, i to mi je bilo dovoljno.

Šta smo sve igrali? Na našem repertoaru nalazila su se mnoga remek-dela. Ničiji se Don Kihot nije tako hrabro i spokojno borio protiv vetrenjača. Šteta što je posle tri meseca došlo do otpuštanja koje je i mene zahvatilo. Ovaj put sam se priključio jednoj trupi u Kadikoju. Počeli smo da igramo na maloj sceni u Kušdiliju. Moja zarada je bila smešna. Jedva da sam podmirivao putne troškove. Međutim, ova trupa je bila nova, nepoznata, devojke su bile mlade i ja sam bio zaljubljen u svaku, bez izuzetka.

Poslednjim brodovima bih se vraćao u Istanbul, opterećen maštanjima i bubama koje su ostale iza prethodnih putnika. Uz to, s ovom trupom mi se dešavalo da dobijem druge, treće uloge, imao sam više sreće.

Treća scena se nalazila ponovo u Kadikoju; ovoga puta bila je to opereta. Oprobao sam svoj glas u muzici u kojoj su se mešale melodije Istoka i Zapada. Melodija i tonalitet derviških recitala koje smo otac i ja svakog četvrtka i petka izvodili u tekiji mogli su se prepoznati u ovoj muzici. Jedino na čemu je naš direktor nemilosrdno insistirao bilo je da njegov monokl bude besprekorno čist. Kao da će blistavi odsjaj njegovog stakla ulepšati svaku stvar koja se kroz njega ugleda!

Posle operete došao je turski teatar, a posle njega, na insistiranje Abdulselam-bega, pozorište Dar-ul-bedaj (Kuća vrednih stvari) i Antoanovi časovi koje uopšte nisam razumeo... Ono što me je spaslo od ovog čudesnog sveta i iscrpljujućeg haosa čiji smisao nikako nisam uspevao da dokučim, bio je Prvi svetski rat. S njim, kao da sam prvi put stao na zemlju. Međutim, shvatio sam da sam zakasnio.

DRUGI DEO
Trunka istine

Kada sam se posle demobilizacije vratio u Istanbul, sve se promenilo, i grad, i ljudi. Vladao je kaos pun jada i bede. Tokom rata, umro mi je otac. U kući je ostala da živi samo maćeha. Prvog trenutka kada sam zakoračio u kuću, shvatio sam da su četiri godine odsustva prošle uzalud. U kući je sve ostalo po starom. Iste zavese su visile na vratima soba i hodnika, sada još više pohabane i izbledele, mada su zadržale nekadašnju funkciju paravana; iste kaligrafske ploče bile su obešene po zidovima. Stara asura u predsoblju je pri svakom koraku pretila raspadom, sve je ispunjavao miris vlage, buđi. Blagoslovenog je prekrila prašina; iscrpljen kao bolesna kamila usred kavkaske pustinje, neprekidno je u svom ćošku odbrojavao vreme, bez ikakvog reda.

Jedan korak je bio dovoljan da se opet nađem u očevoj kući, detinjstvu, prvoj mladosti. Ali pitam se čemu sam se ja četiri godine nadao. Isto beznađe i odsustvo želje za životom obitavali su u meni.

Prvih dana nije bilo tako žalosno. Mojoj maćehi je saosećajnost bila urođena. Očajnički usamljena, navikla je da provodi samoću neprestano misleći na mene. Zbog toga, kada sam se pojavio, pomislio sam da će presvisnuti od sreće. Tokom te četiri godine čuvala je i spremala džemove od voća iz u to vreme znatno prostranije bašte. Videvši to već prilikom prvog doručka, našao sam se u čudu.

„Probaj ovaj od šljiva... Kada sam njega spremala, tvoj otac je bio zdrav... Ovaj od višnje je prošlogodišnji... Za tebe sam ga sačuvala... Šta kažeš, nije valjda da se pokvario?... I ovaj od kajsije je za tebe... I on, je li moguće?! Probaj još jednom...” Tako sam bio prinuđen da odjednom probam džemove od četiri sezone. Sirota žena neprestano je plakala i grlila me. Za nju sam bio lep, hrabar, sposoban, želela je da sluša o mojim velikim poduhvatima. Kada bih počinjao da strahujem za budućnost, prekidala bi me rečima:

„Kako je to moguće? Čovek kao ti da nema posao?!“ I sam sam polako počinjao da verujem u to.

Neprekidno sam tražio posao. Ali u Istanbulu je bilo na hiljade momaka kao ja, koji su se tek vratili iz vojske.

Svakog dana s brodova se iskrcavalo na stotine ljudi – ratnih zarobljenika. Nikako nisam uspevao da nađem neki posao. Prvi meseci su prošli opušteno, živio sam od ušteđenih plata. Živio sam kao da hodam po gredi ispod koje je provalija: opasnost je vrebala sa svih strana, a ja sam

pokušavao da održim ravnotežu.

Nisam se viđao ni sa kim od nekadašnjih poznanika, da ne budem ponovo uhvaćen u mrežu prošlosti. Zapravo je ostao još samo Abdulselam-beg. Čak sam nalazio drugu putanju do ministarstva vojske, koje sam tih dana često posećivao, samo da bih izbegao čoveka koga sam mnogo voleo. Išao sam putem koji je vodio iza džamije Šehzade i Direklerarasija.

Međutim, on je našao mene. To se dogodilo tri meseca po mom povratku. Jednog jutra, zorom, auto se zaustavio pred našom kućom. Provirivši kroz prozor, video sam ga kako izlazi. S vrata je upitao: „Gde je mali nevaljalac?!“

Nije se peo gore. Sačekao je u predsoblju da se obučem. Stavio me je u kola i odveo u malu kuću, u koju tek što se uselio.

U novoj kući nije se zadržalo ništa od raskoši, kola, konja, slugu, izobilja nekadašnjeg konaka. I gužva je nestala. Jadni čovek živeo je sam s mladom ćerkom i zetom Ferhat-begom, čiji su žena i deca umrli. Tu su još bili dvoje ostarelih slugu i Emina, devojka koju je odgajio i s kojom me je posle dve nedelje oženio – kao da je to bio prvi posao koji je trebalo obaviti.

Najpre smo otišli na drugi sprat, u njegovu sobu. Posadio me na krevet, pored koga je bila jedna nahtkasna indijske izrade. Na njoj poslagani bila su pisma i fotografije, koje je jednu po jednu vadio, znajući svakoj tačno mesto, i davao mi da pogledam.

Požalio sam mu se koliko se mučim da nađem posao. Složio se sa mnom i obećao da će mi pomoći u traženju. Ali posla nije bilo. Njegovi stari poznanici ili su bili povučeni s nekadašnjih položaja, ili su se toliko promenili da nisu više marili za jadnog čoveka.

Posle nekoliko dana tumananja naokolo, doneta je odluka da završim školu. Na insistiranje njegovo i Ferhat-bega upisao sam školu za poštu i telegraf. U vremenu kada su škole bile gotovo prazne i kada su obećavali nagrade i bezmalo angažovali agente za prodaju ne bi li namamili studente, pitao sam se zašto su izabrali baš ovu školu, koja je, ako ništa, ono bar spolja gledano, bila najružnija. Ispostavilo se da, uz svu ljubav koju su prema meni gajili, nisu promenili mišljenje o meni. Bilo kako bilo, Abdulselam-beg je naveo neke druge važne razloge koji su išli u prilog ovoj odluci. Školovanje je kratko trajalo, studentima su se davale male stipendije, a povrh svega, telegraf je funkcionisao slično satovima. Ova tvrdnja je verovatno nastala zbog zvuka koji je proizvodio uređaj prilikom primanja i slanja, ili možda zbog toga što je sam posao zahtevao nešto što se zove uređaj.

„Pošto je tebi potrebno da istražuješ predmete, ovaj posao će zadovoljiti tvoju znatiželju...“

Budući da sam upisivanjem u školu stupio na prag kakve-takve sigurne budućnosti, jednog dana Abdulselam-beg dođe da mi kaže kako sada treba da se oženim Eminom. Ionako sam stalno bio u njegovoj kući, a on bi od jutra do večeri insistirao na ovome. Naš blizak odnos bi ženidbom postao opušteniji i prirodniji.

Jer mi smo kao otac i sin... a sa Eminom, veza oca i sina će se krunisati svadbom. Emina od mene boljeg ne može naći.

Svakako da je mogla. Trebalo je da nađe. Jadna Emina! -1 meni je sada prilično teško da nađem bolju od nje. Ne bi nam bilo teško da se naviknemo jedno na drugo, jer nismo bili stranci. Pošto bismo živeli svi zajedno, nestali bi problemi kao što je sređivanje kuće, što je tako plašilo tek venčane, siromašne parove, briga oko izdržavanja i usamljenost, koju je naročito isticao Abdulselam-beg. Tako bi s obe strane bila zadovoljena božja volja, i ja bih odahnuo. Povrh toga – ovo, naravno, nije pričao – ako bi došla i maćeha, u svojstvu posluge, koja je preko potrebna i na kojoj se čak insistira, a teška su vremena i, što narod kaže, nema posla ni za hleb, on bi odjednom priključio domaćinstvu dve osobe i tako se osvetio zloj sudbini koja ga već godinama prati.

Maćeha nije došla. Nije želela da napusti kuću u kojoj je, kako je verovala, provela najsrećnije dane s mojim ocem. Kako su čudne ljudske predstave o sreći. Čitajući knjige ili slušajući druge, zapažate da je suštinski kvalitet čovečanstva to što ima pamet. Po njoj se razlikujemo od ostalih bića. I, kao što smo svi hiljadu puta čuli, ona upravlja njihovim životima. Međutim, ako posmatrate pojedinačne živote, jedan po jedan, videćete da u njima ovaj ključni faktor skoro da nema uticaja. Laž je da pamet postoji u svim opažanjima, bliskim kontaktima. Bilo bi mi sasvim logično da je moja maćeha odbila poziv da pređe da živi s nama u Sodžanadži uz obrazloženje: „Šta ja imam da tražim u tuđoj kući? Bar da sam ti prava majka, pa i nekako... U neku ruku sam stranac i za tebe...“ Ali da kaže da, u ime nekadašnje sreće, neće da napusti kuću u koju je posle toliko godina čekanja ušla kao uljez i u kojoj se nikada nije osetila kao u svojoj, i gde je tolike godine brinula o nepokretnoj osobi a da se nijednom nije nasmejala, to me je dovelo do ludila. To je bilo van svake pameti i logike. Bilo je smešno i glupo isto koliko i insistiranje Abdulselam-bega da me učini svojim zetom i Eminino radovanje što me dobija. Pa ipak, tako je bilo. Moja maćeha je bila uverena da je srećna u našoj kuci. Godinama posle udaje za oca ostala je van kuće, i ta nemogućnost ju je toliko opsedala, a sreću koju će osetiti kada jednom u nju uđe je toliko preuveličavala, da ona tu kuću u koju je kročila u nimalo povoljnim okolnostima, u uslovima koji su bili daleko od sreće, sada nije mogla napustiti.

Ta sreća, isključivi plod uobrazilje, postojala je samo u njenim mislima i bila toliko jaka da je, na kraju, Abdulselim-beg bio primoran da je ispoštuje.

Emina je bila vedra, mila i, pre svega, dobra osoba. S neverovatnom hrabrošću suočavala se sa životom. Provodila ga je u Abdulselimovoj kući, živeći kao ptica u kavezu. Njen svet su činili ljudi iz ove kuće. Kada smo nakon venčanja prvi put izašli, bila je toliko neiskusna, spoljašnji svet joj je bio toliko stran, da su joj se noge oduzele, uspaničila se i htela da se vrati. Uprkos tome, bila je od onih kojima su iskustvo i sve pojave urođene, tako da im ništa nije strano. Ništa je nije čudilo. Bila je stabilna, jaka, pozitivna do kraja.

Prve godine smo proveli u sreći. Po završetku škole, napustio sam posao u pošti. Kasnije mi je Abdulselim-beg posredstvom prijatelja našao posao u administraciji železnice. U to vreme dobro sam zarađivao. Nisam imao drugih briga, osim što mi je umrlo dete. Uz to, nismo imali privatnost. U kući smo imali sve, bilo nam je udobno i bezbedno, ali nismo bili svoji i slobodni.

Abdulselim-begova zavisnost od ljudi činila je da je stalno pratio i nas i druge ukućane. Ako bi usred noći čuo korake, nakašljavanje u hodniku ili u bočnim sobama, odmah bi dotrčao u pomoć, iskoristivši to kao razlog. Pored Abdulselim-bega, niko s kim je mogao da razgovara nije imao pravo ni minut da ostane sam. Izuzev vremena provedenog na poslu, ja sam mu gotovo stalno bio na raspolaganju. Ujutru bismo zajedno doručkovali. Kada bih izlazio iz kuće, govorio bi mi u kojoj kafani će biti te večeri, i tamo bi dolazio sat pre mene. Tamo bi bio i Ferhat-beg, koji se u to vreme penzionisao. Uveče bismo se zajedno vraćali kući i sedeli dok ne pođemo na spavanje, što bi on uvek pod nekim izgovorom odlagao. S druge strane, njegov pravi zet, muž njegove mlađe ćerke, je u ime svih muškaraca u kući stalno negde zujao, a bilo je i slučajeva kada je vodio i ženu sa sobom.

Emina i ja smo se dogovorili da prvom prilikom napustimo kuću. Ona je čak nekoliko puta svraćala do moje maćehe i osmislila kako da malo dovede kuću u red, naravno pod uslovom da ne oskrnavi uspomenu na maćehinu srećnu prošlost. Kao prvo, izbacila je iz predsoblja asure i sklonila na tavan tetkin sat s klatnom, čiju je pripovest čula mnogo pre nego što smo se venčali.

„Ne znam zašto ti se ne sviđa. Kućica je baš slatka, kao kutija... Videćeš, ima da bude kao u raju!... Da se konačno oslobodimo ovog ropstva ljubavi.“

Emina, koja uopšte nije poznavala današnji filmski žargon, nazvala je naš život u kući Abdulselim-bega „ropska ljubav“.

Abdulselimova vezanost za ljude nije bila jedina stvar koja nas je navela

da razmišljamo o odlasku. Teška novčana situacija u koju je starac sve više zapadao činila je da se ni mi ne osećamo dobro. Prodao je sve što je imao, a preostalo je založio. Živeo je u dugovima, nikome ne odajući u kakvoj se novčanoj krizi nalazi. Nikome nije dozvoljavao da učestvuje u plaćanju troškova: ni zetu, ni Ferhat-begu, ni meni. Njegova toliko vesela priroda počela je polako da zamire. Postao je odsutan i zamišljen. On koji nigde nije izlazio sam, sada se kradimice izvlačio iz kuće da traži pare na pozajmicu. Emina i ja nismo želeli da mu budemo više na teretu. Pa opet, nikako nam se nije dalo da realizujemo naš projekat. Baš tih dana kada smo nameravali da mu saopštimo svoju odluku, zet je dobio službu u Anadoliji. Posle burnih prepirki, protivljenja, pritužbi, preko svoje volje pristao je da par napusti kuću. Na rastanku, Ajše nam je rekla: „Ostavljam vam oca na poverenje!... Ionako vam je kao otac...“ Muž je samo ponovio njene reči. Međutim, kada se udaljila, on dodade: „Neka vam je Bog u pomoći.“ Hteli ne hteli, mi ostadosmo. Nismo mogli da ostavimo starca samog, posebno zato što mu je u poslednje vreme stvarno bio potreban neko ko će istinski brinuti o njemu. I telo mu je, kao i pamćenje, oslabilo. Odmah bi sve ili zaboravljao ili pomešao.

Obavestio sam njegovog starijeg sina, koji je živeo na Čamlidži, i srednjeg, iz Anadolije, u kakvom stanju im je otac, i zamolio ih da ga uzmu sebi. To je bilo sve što sam mogao da učinim za ovog sirotog čoveka koji mi je tolika dobra učinio.

Srednji sin mi nikada nije odgovorio, mislio je da je dovoljno to što je ocu poslao telegram čestitku i slike svoje dece za slatki Bajram. Onaj koji je živeo na Čamlidži je, došavši zajedno s mlađim bratom da kao i uvek čestita Bajram, iskoristio priliku da mi kaže da je nemoguće da oca uzme sebi: „Žena me zaklela, ne mogu.“

„Bar mu pomozi“, rekoh. „Nema para, u dugovima je. Ja ću mu dati celu moju zaradu, ionako trošim samo da on ne zna. Ali, oprezno... jer on neće da prihvati novac od mene. Ako ovako nastavi, vi ćete biti dužni...“

Međutim, nije mi verovao:

„Ne znaš ti mog oca... Sigurno ima para, samo, ko zna gde ih krije!“

„Još gore... Ako se njemu nešto desi, sve će nestati. Pogotovu što će svi okriviti Eminu i mene. Zar je to pravedno prema nama? Dodite, živite zajedno s ocem. Čuvajte svoje imanje!...“ Slegao je ramenima. Utom mu uđe otac. Kad je odlazio, dugo me je posmatrao s vrata: „Imam poverenja u tebe..“, reče. Ali njegovi pogledi nisu ulivali poverenje nimalo. Strah me obuzeo svog. Te godine, posle Kurban bajrama i Ferhat-beg napusti kuću. Oženio se nekom udovicom s Kadikoja. On kao i prethodni zet reče: „Neka vas Bog obdari strpljenjem i neka vam olakša!...“ Rekavši to, dodade: „Ako

imate imalo pameti, učinićete isto što i ja!...”

Tako smo u kući ostali samo nas dvoje i starac. Čovek koji je živio u konaku iza Burmalijeh mesdžida, u plemenu koje su činili nebrojeni sinovi, unuci, rođaci i ostala rodbina, umreće u rukama dva potpuna stranca.

Ovo je bila njegova neumitna sudbina.

Celog života sam se uveravao da čoveku dođe glave ono čega se najviše plaši. Jednog dana nakon što je Aristidi-efendija stradao u plamenu zapaljenog kotla za destilaciju, našao sam se u centru za podešavanje satova. Svi su pričali o nesreći. Ne znam ko je rekao kako je čudno to da je on stalno strepeo upravo od takve neke nesreće. Nuri-efendija, koji je do tog trenutka samo slušao ne zboreći ni reči, iznenada ostavi sat i reče:

„Meni to uopšte nije čudno. Možda je to čak i prirodna stvar. Ne postoji sadašnjost, postoje samo prošlost i budućnost koja se prema njoj upravlja. Mi nesvesno gradimo svoju budućnost. Onog trenutka kada je počeo s eksperimentima, Aristidi-efendija je pripremao svoj kraj. Sam je pripremio svoju smrt. I zašto se čudite kada to već znate?”

Možda je isto tako i Abdulselam-beg svojom ljubavlju ili, pre, preteranim vezivanjem za ljude i rodbinu, pripremio svoju samoću. Bez sumnje, da nije bilo te ljubavi, ne bi se svi lako razbežali od njega, ne bi bio u toj meri slomljen, niti bi osećao toliku usamljenost.

Sledeće godine niko od rodbine nije došao za slatki Bajram. Ali, kao i svakog prethodnog Bajrama i Kandila, prema godinama i statusu kupovali su se pokloni za zeta, snaju, unuke, svu živu i neživu rodbinu. Niko nije znao kako i gde je pronalazio novac za sve te stvari. Na desetine svilenih marama, kravate, satovi za dečake, ne tako vredni dragulji za devojčice, tunike za staru poslužu, sve to bilo je zapakovano i naslagano u njegovoj sobi. Tako bi, u iznošenom redengotu, čistoj, uštirkanoj košulji, s naočarima uglancanim da sijaju, gladeći podšišanu bradu, očiju uperenih u sat preko puta, jadni starac tri dana čekao, osluškujući svaki zvuk koji bi dopreo s ulice, očekujući svakog časa zvono na vratima i ustajući na svaki zvuk koraka da dočeka onog koji dolazi.

U dane Bajrama, trpeza je bila spremna da se za nju odmah može sesti, spremala su se kao nekad jela po ukusu onih za koje smo bili sigurni da se neće pojaviti, i u količinama da se sva rodbina može dobro najesti.

Uveče četvrtog dana, potpuno očajan, rekao je: „Emina, ćerko, skloni ove pakete... Odnesi ih u dečju sobu!... Kada dođu, neka ih uzmu!”

Ova soba je bila neka vrsta magacina. Jedanaest kolevki, gomila besmislenih otpadaka iz prethodnog života, nekoliko kreveta što su svedočili o raznim Abdulselam-begovim prvim bračnim noćima, stolovi, ogledala, stare igračke, kovčezi i razne druge stvari koje prilikom selidbe u

ovu kuću sa osam soba nije dozvolio da ćerka i zet daju antikvarnici, stajale su tu nagomilane jedne preko drugih i prekrivene prašinom.

Iako se nijedno dete nije rodilo niti odgajilo u njoj, Abdulselam-beg je ovoj sobi dao ime dečja i začudo ona je zadržala to ime, a čarolija imena je verovatno učinila da u nju prodre neka posebna atmosfera. Postepeno, svi su počinjali da veruju da se u njoj okupljao izgubljeni život kuće. Bila je to soba gde su se zbrajali rastanci, jedna na drugoj gomilale su se smrti, uspomene i zaboravi. Živi su u njoj mogli pronaći smrt svog detinjstva, prve mladosti. Hrpa stvari što je kao brod nasukan na kopno stajala posred ogromne sobe, podsećala ih je na to. Ukratko, ova soba je bila nešto kao srce Abdulselam-bega. Dovoljno je bilo jedanput ući u nju pa da se shvati šta je bilo to što nas je uznemiravalo pored ovako dobrodušnog čoveka. Jer ova zbrkanost je, izbačena iz svog vremena, onemogućavala da se bude ravnodušan prema stvarima. Zbog toga, iako je ključ uvek bio u vratima, niko se nije usuđivao da uđe unutra.

Uprkos veseloj prirodi i zdravom razumu, Emina se dobrim delom saživela s efendijinim mukama i nije htela čak ni da prođe pored ove sobe. Moja žena ju je doživljavala kao svoju kuću u kojoj je porasla, sa svim njenim psihološkim sadržajem.

Ona nije ušla u sobu. Umesto nje, ja sam preko svoje volje preneo pakete. Više puta sam ulazio i izlazio, sapinjući se u mraku o ove stare, ničije stvari, a kada je snop svetlosti iz hodnika na trenutak obasjao ogledalo, ugledao sam nejasni obris nekoga nimalo nalik na mene. U mene se iz meni nepoznatog razloga uselio neki čudan strah. Odakle je dolazio? Šta je to bilo tako čudno? Kako je uspeo tako iznenada da ovlada celim mojim bićem i, uz to, da ne popušta?

S druge strane, živio sam dane kada je trebalo da budem lud od sreće. Zena mi je bila trudna, čekali smo bebu. S vremena na vreme se smejala govoreći: „Kako je nemirna... Izgleda da će biti devojčica!“ Zalila se kako se beba mrda bez prestanka. „Kako li ću se izboriti?“, naravno, pretvarala se da je brižna. Abdulselam-beg je uprkos svim svojim mukama bio radostan zbog ovoga. Svaki čas bi navaljivao: „Hajde, pitaj koliko je još ostalo!“ Kasnije bi, setivši se prethodnog odgovora, računao na prste. Prošlo je dosta vremena otkako se u kući nije rodilo dete. „Ponovo ću postati deda...“, bile su reči koje nije vadio iz usta.

Kada je ostavio na stranu poklone koji su preostali, značajno gledajući, rekao je: „Oni nek stoje! Njihov gospodar će sigurno doći...“ Emina se zacrvenela i izašla iz sobe. Na Abdulselamovom licu konačno se raspoznao retko viđen osmeh:

„Zar niste pitali Ferhat-bega? Zašto ne bi doveo svoju ženu ovde umesto

što ide na Kadikoj? Mogli bismo svi zajedno da živimo. Zar da posle toliko godina ostavi kuću i ode?“

„Izgleda da njegova žena neće da napusti očevu kuću... Ne želi!...“

Abdulselam-beg me pogleda pravo u oči:

„Šta će mu takva? Zar nije mogao naći neku siromašnu, bez ikog svog?...“

Odjednom sam se začudio. I onaj malopredašnji strah u još življen i jasnijem obliku ponovo se nastanio u meni. Konačno je prevazišao čovekoljublje i strah od samoće. Pojavile su se neke važnije stvari. Zbog odsustva volje u meni, predali smo se jadniku.

Rođenje Zehre najednom je umanjilo muke koje je, budući zaboravljen od familije, podnosio Abdulselam-beg. Iz dečje sobe je uzeta najraskošnija kolevka. Najmlađa unuka Ahmet-efendije je svoje prve snove usnila u kolenjima od izrezbarene orahovine sa srebrnom oplatom, optočenoj biserima, teškoj i velikoj kao železnička kola uskog koloseka.

Naravno, Abdulselam-beg se od prvog dana nije odvajao od njenog uzglavlja. Prema običaju iz starog konaka, on joj je dao ime. Umesto da je nazove Zahide, po mojoj majci, greškom joj je dao ime Zehra, kako se zvala njegova majka.

Eto, ovom beznačajnom greškom otpočeo je niz nesreća koje su se nadovezivale jedna na drugu. Starac se najpre zajedno s nama smejao ovoj greški, da bi posle zažalio i počeo da optužuje sebe. Pred kraj, kajanje se pretvorilo u pravo ludilo. Umislio je da je ukrao od nas naše dete i da će za to sigurno platiti na onom svetu. S druge strane, zbog imena je počeo Zehru da oslovljava „majka“ i još više se vezao za nju. Počeo je da razmišlja o njenoj budućnosti. Kuća je bila puna testamenata kojima je Zehri zaveštavao svu postojeću imovinu. Samo Bog zna koliko je testamenata dnevno sastavljao. Za tri godine testamenti su se našli u svakom ćošku kuće, ispod tepiha, ćilima, jastuka, u fiokama, stolovima. Iako smo ih Emina i ja svaki dan uništavali, posle njegove smrti opet se pojavila pregršt testamenata. Gotovo u svakom jadni starac je pisao da celokupnu imovinu ostavlja svojoj majci gospođi Zehri, žestoko insistirajući da se mi krajnje pažljivo pobrinemo za njen odgoj i obrazovanje.

„Da će se moja ćerka i njena majka Emina i njen otac Hajri, moj sin, postarati za njeno obrazovanje i odgoj sve dok ne bude stasala za udaju...“, bile su reči kojima su počinjali, završavali se i nastavljali testamenti kojima nam je brižni starac poveravao rođenu ćerku.

Pošto se rat u Anadoliji odavno završio i ljudi većinom bili u Istanbulu, na vest da je umro došli su u našu kuću. Te večeri je i u njihove ruke dospelo nekoliko testamenata. Naravno, oni nisu bili zakonski validni. Po prirodi stvari, mi smo već odavno pristali da uzmemo samo lične stvari i s detetom napustimo kuću. Na kraju smo tako i postupili. Međutim, posle nekoliko dana, situacija se sasvim promenila. Abdulsalam-beg je, da bi preneo na našu ćerku gomilu raznih stvari koje su već bile založene za velike sume koje su dostizale njihovu vrednost, preduzeo neke mere i, povrh toga, predao je testament nekim sudskim beležnicima, tako da je bilo neophodno da se stvar sredi sudskim putem.

Svi naslednici su nas istog časa optužili da smo, iako ništa nije ostalo od nasledstva, okrenuli starca protiv njih, da smo varali starog i izlapelog čoveka govoreći kako je naša ćerka njegova majka i da smo ga raznim spletkarenjima primorali da poveruje u ovu nemoguću stvar.

Kada smo u svoju odbranu rekli da je u poslednjim danima pokojnik postao neuračunljiv, bili smo optuženi da vređamo svog dobročinitelja i izvrgavamo ruglu njegovo pamćenje. „Prevara! Nezahvalnost i drskost!...“

I istog časa upotrebljavajući naše reči protiv nas, uzvikivali su: „Videste li

kako svedoče?“

Bože, koliko mnogo stvari da se podeli, koliko zakonskih procedura neophodnih da se sprovedu! Pokojnik je kupovao sve, gde god je bio komad zemlje ili poseda na prodaju, makar to bila šestina, sedmina, pa čak i desetina. Ko zna, možda je sve ovo radio znajući kako će se kretati zarade na ceni placeva i poseda danas. Fioke su bile pune menica i na svaku je dolazilo nekoliko dužničkih. Ovo nisu bile nekretnine, niti prihodi. To je više ličilo na kolekciju poštanskih marki. Sudije pred koje smo izlazili bi se većinom najpre blago osmehivale na pomisao da je mator čovek usvojenu ćerku nazivao svojom majkom, da bi kasnije, pošto bi naslednici sve to predstavili kao prevaru, počinjali da sumnjaju da imamo loše namere. Kada sam birajući reči objašnjavao: „Efendijo, pokojnik je bio duhovit čovek. Tako se on u šali obraćao mojoj ćerki, koju je voleo kao svoje dete“, prekorevali su me rečima: „Da li se zadirkuje dete od tri godine? Čas kažete da mu je bila kao dete, čas da se šalio nazivajući je majkom! Izaberite jedno od ta dva!“ „Nisam u situaciji da biram jer... pokojnik ju je prihvatio istovremeno i kao jednu i kao drugu...“

„Neki testamenti datiraju iz vremena kada je imala šest meseci... Kako je moguće da dete od šest meseci shvati takve šale?“

„Ne, nije shvatilo, pa opet, svako će isto postupiti. Zar mi ne menjamo glas i jezik kada pričamo sa decom... i ne samo s decom; igrajući se s mačkom ili s psom mi ili se spuštamo na njihov nivo, ili ih tretiramo kao sebi ravne.“

„Pokojnik je izgleda našao sredinu... Strane su bile ravnopravne, ali su uglovi bili različiti...“

Polako sam počinjao da usvajam pravnu terminologiju: „Dobro, da prihvatimo da je tako! A kako objašnjavate to što se ćerka ili majka obraćala pokojniku sa ‘sine’? Izjave svedoka to jasno potvrđuju... Kada je umro, plakala je pitajući stalno: ‘Gde je moj sin?’“...

Ovo je bilo nesumnjivo tačno. On je naučio Zehru da ga zove „sine“. Očiju punih suza tražila je svog sina. Ponovo sam pokušavao da objasnim.

„Efendijo, on ju je tome naučio... Provodili su po ceo dan zajedno i odatle vuku korene sve ove stvari. Zbog starosti jadnik je tih poslednjih godina izgubio moć rasuđivanja ...“

U ovakvim situacijama, teško da je bilo moguće pričati a nikog ne povrediti. Koliko bi mi bilo lakše da sam mogao bez ustezanja da nazovem senilnim čoveka koga sam toliko voleo. Da nije posenilio, zar bi ispunio kuću ovim nakaznim majka-sin, otac-majka odnosima, koji se sreću samo u porodicama faraona?!

Rezultat svega bilo je još jedno poništenje testamenta, koji ionako nije

imao zakonskog osnova, a ja sam bio kažnjen što sam pred sudom neprimereno pričao i što sam isprljao uspomenu na svog dobrotvora. I kada sam bio ubeđen da će me reći „nasledstvo“, „otac“, „dobrotvor“ ugušiti, celoj stvari je izgleda došao kraj. Međutim, ne, na scenu je stupilo javno mnjenje.

Poništenje testamenta proizvelo je snažne reakcije u mom okruženju. Poznanici, znatan broj njih, smatrali su da je meni, a posebno mojoj ćerki, oduzeto zakonsko pravo. Ljudi iz kraja, iz trgovačke kuće u kojoj sam radio – nakon napuštanja železnice prešao sam u jednu privatnu firmu – bili su revoltirani zbog nepravde koja mi je nanesena, reagujući svako u skladu sa svojim temperamentom. Neki su žalili mene i ćerku, dok se deo njih, zanemarujući nas, ljutio na naslednike, jer zarad šačice imetka nisu ispoštovali poslednju želju svog oca. Bilo je i onih koji su me držali za budalu i nesposobnjakovića, jer sam naočigled svih izgubio toliko bogatstvo. U ovim raspravama nasledstvo Abdulselam-bega, u zavisnosti od ugla posmatranja i raspoloženja, ili se brisalo, ili kao pečurka raslo, ili se smatralo nebitnim da bi se o njemu pričalo. Oni zaokupljeni isključivo moralnim vrednostima gledali su na to kao na svetu želju, odbijajući da koriste reč bogatstvo. Nasuprot njima, oni koji su smatrali da čovek uvek treba da uzme šta želi i da bude sebičan, da bi uvećali moju nesposobnost, neprestano su računali koliko smo izgubili.

Zajedničko za sve tri strane bilo je to da me niko od njih nije saslušao. Nikome nisam stigao da kažem: „Ovaj čovek ionako nije imao para... bio je u dugovima. Ja zapravo ništa nisam izgubio. A pogotovu što ne želim ništa!“

Čak je i moj gazda delio opšte mišljenje. Tešio me je pet lira većom platom. Ovaj gest je još više podstakao sažaljenje okoline. Neki su mislili da me je ovaj udarac konačno dotukao. Jedne večeri, na izlasku iz kancelarije, jedan kolega me uhvati pod ruku:

„Dođi, Hajrijice, da popijemo po rakiju, rakija leči sve boljke.“

„Hajde, ali ne zbog bola, nemam ja briga... nego užitka radi... Jedino, ako si za, mogli bismo kod mene, nije u redu da mi žena ovih dana ostaje sama...“

Žena mi je bila po drugi put trudna, s Ahmetom. Međutim, Sabri-beg je odlučio da izokrene moje reči:

„Naravno... Posle svega što vas je snašlo... Ima pravo tvoja žena...“

I navalio je svom snagom. Nije želeo da ide kući, nije voleo da stavlja nikoga u neprijatnu situaciju. Ako ništa, kafana će me sigurno utešiti. U nadi da će to biti dobra prilika da mu objasnim pitanje nasledstva, pristao sam; a i pustiće mi ruku i sesti preko puta mene. Sabri-beg je, bez obzira na ružnoću, svojom korpulencijom činio da se čovek naspram njega oseća

opušteno. Na kraju smo završili u kafani, i ja se istinski potrudih da mu objasnim situaciju:

„Voleo sam tog čoveka kao da mi je otac. Osetio sam njegovu dobrotu i više od toga nisam očekivao. A i nemam prava. Poslednjih šest godina živeo je u besparici. U dugovima do guše. Testament je bio proizvod njegove senilnosti. Da sam bio stvarni naslednik, više ne bih mogao mirno da spavam, toliko je bio dužan...”

I ovima slične stvari.

Sabri-beg se odjednom umešao:

„Dobro, a kako je uspeo toliko da se zaduži?”

„Dajući stvari u zalog... Ali siguran sam da je imao i drugih dugova...”

I s nadom da ću moći stvarno da ga ubedim, nastavio sam naširoko da objašnjavam.

On je stalno vrteo glavom, vraćajući se na pređašnje pitanje:

„Dobro, ali kako su mu pozajmljivali kada je bio u takvoj situaciji? Tačnije, kako ih je prevario?”

Konačno mi je nestalo strpljenja:

„Otkud ja znam? Verovatno je imao svoje metode... Ili neki sistem...”

Sabri-bega je zaintrigirala reč „sistem“. Biće da je i njemu bio potreban neki takav sistem. Čim je čuo tu čarobnu reč, poručio je još jednu flašu:

„Nema tu šta da se razume. Imao je gomilu prijatelja. Ili je očekivao neko nasledstvo... Iz Tunisa, Alžira ili neke slične zemlje.”

„Ma ne, to je daleko. Mora da je bilo nešto drugo.”

„Ili je postojala stvar neprocenjive vrednosti, nešto za šta su svi znali da postoji, ili makar oni kod kojih se pozajmljivao. Na primer, neki dragulj...”

Njegova znatiželja je razvezala moju maštu. Odjednom mi se pred očima ukazala slika Sejita Lutfulaha kako opisujući blago cara Andronika govori da se među tim blagom nalazi i blistavi dijamant dvorskog spravljača šerbeta, deo imetka našeg dvorca. Zašto se ne bih malo zabavljao s ovom budalom koja me je na silu dovukla u kafanu da bi od mene naučila kako se vara narod?

„Pretpostavimo da se kod njega nalazio dragulj dvorskog spravljača šerbeta. Vrlo je moguće da je mislio: ‘Neću da ga prodajem, to je porodična uspomena. Kada ga budu prodala, deca će isplatiti moje dugove!’”

Sabri-beg je potpuno poverovao u priču o dragulju.

„U pravu si“, reče. „Sigurno je tako bilo.“ I poruči treću flašu.

Obliven znojem zbog letnje žege, nagnuo se preko stola:

„A kakav je bio taj ‘šerbetčibaši’ dragulj?”, upita.

Oči su mu gorele od znatiželje.

„Jesi li ga ikad video?”

„Ne, brate mili, izmislio sam ga. Nismo li ga obojica upravo izmislili? Tačnije, pričali smo pod pretpostavkom, zar ne?“

„Ali ti znaš kako se zove!...“

„Zamisli da je iz neke bajke koju sam možda slušao u detinjstvu. Ili je neko pričao o nečemu što sam ja povezao s draguljem. Nema veze, naravno...“

„Nemoguće da je slučajno! Sigurno da postoji nešto kao dragulj kašikčije... Iste veličine i vrednosti... Zar ne?“

Ponovo je napunio čaše. Ispili smo.

„Sigurno ti je pokazao.“ .

„Šta?“

„Dragulj spravljača šerbeta...“

Odjednom dođoh sebi... Shvatio sam da ću zažaliti zbog namere da se malo poigram s njim. Pozvao sam konobara i pružio mu poslednju dvadesetpeticu iz džepa. Sabir-beg me je bez reči posmatrao kroz poluotvorene oči. Verovatno je hteo da mi postavi gomilu pitanja. Izleteo sam iz kafane bez pozdrava. Unutrašnjost me je bolela, kao da sam samom sebi odsekao nogu i ruku, ili se teško ogrešio o sebe i svoju porodicu; strah se uskomešao i isprevrtao sve u meni.

Po dolasku kući, ispričao sam Emini šta se dogodilo. Izgrdila me je, rekavši: „Kako si mogao da pristaneš da piješ rakiju s tom budalom?“ A onda je počela da me teši:

„Nemoj da se opterećuješ, zaboravi. Kao da je nešto bilo! Zar čovek ne sme malo da se našali?... Pijan čovek svašta kaže...“

Sledećeg dana bila je pesma. Ceo dan sam proveo popravljajući satove koje su nam deca poklonila u zamenu za naš deo Abdulselamovog nasleđstva. Ruka mi nije dodirnula sat otkako sam se vratio iz vojske.

Predveče sam bio spokojan. Pomislih u sebi: „Ma, sigurno će se zaboraviti!“

Sutradan, međutim, čim sam kročio u pisarnicu, Sabri-beg se izvukao iz svog ćoška i, prišavši mi, šapnuo mi na uvo:

„Dragulj...“ Čkiljave oči su mu sevale istim sjajem. Ko zna šta je time hteo da mi saopšti? Sledećeg dana, gazda me je pozvao sebi. Želeo je da čuje priču o dragulju spravljača šerbeta. Ispričao sam mu kako je bilo. Reklo bi se da je poverovao. Ipak, krenuo je da širi priču o dragulju. Polako su za to čuli svi koje je poznavao. Koga god sam sreo, hvatao bi me za kragu:

„Vidi ti njega, što ne govoriš! Zar se ćuti o tako zanimljivim stvarima?“

Došlo je vreme da nisam mogao proći pored kafana u komšiluku. Ljudi bi s priborom za begemon, kockicama, kartama, dominama u rukama, masovno istrčavali, presrećući me da svratim na čaj, i silom me uvlačili

unutra sa željom da čuju priču o dragulju spravljača šerbeta. Kako sam ja sve odricao, okupili bi se čim zamaknem i počinjali da me ogovaraju i oni koji su se čudili mom poštenju i skromnosti, i oni koji su me zbog toga optuživali da sam jadan.

Sada su se svi odjednom setili kako se nekad pričalo o dragulju nekog spravljača šerbeta i, zasnovana na starim predanjima i pričama, nastajala je legenda o nepostojećem dragulju. Moja žena i ja smo zapali u očaj.

Baš u tom periodu, s menicama u rukama pojavili su se i Abdulselamovi kreditori, tačnije oni koji su mu bez zaloge davali pozajmice, i počeli da dižu tužbe protiv njegovih naslednika. Skoro svi su čuli za priču o dragulju i na osnovu nje tražili da im se tajnim nasleđstvom isplate dugovi. Naravno da ni ove tužbe nisu mogle proći bez mene.

Najpre sam bio saslušan kao svedok kome su se obratili za mišljenje. A onda sam, odjednom, postao glavni predmet optužnice. Pošto smo dugi niz godina proveli uz starca, neizostavno samo mi možemo znati gde se nalazi on i sve ostalo.

Samo nekoliko koraka nas je delilo od presude da je dragulj u našem posedu. Ovo rastojanje moglo se preći jednim ili dva „najverovatnije da...“, „shodno tome...“. Na kraju je tako i bilo; posle nekoliko zasedanja, bilo je sasvim normalno tvrditi da je dragulj u našem posedu. Ne treba zaboraviti da je u svom testamentu Abdulselam-beg upotrebio izraze „imovina koja će ostati po isplati dugova“, „ono što ostane od imovine“. Pisma kreditorima su takođe sadržavala ove iskaze. Ja sam pak otvoreno pričao o dragulju.

Sabri-beg je postao glavni junak kako u mojoj istrazi, tako i u zasedanjima suda. Njegove izjave su se širile i rasle kao fleke od proliivenog ulja. Pri svakom svedočenju on bi se prisetio još nečega što sam mu rekao. Sve vreme procesa činio je nadljudske napore da bi se, uprkos ljubavi koju je gajio prema meni, rasvetlila istina.

Posle par zasedanja i saslušanja, svi, na čelu sa mnom, saznali smo da je sultan Saliha posredstvom spravljača šerbeta kupio ovaj dragulj, koji je posle njegove smrti dospeo u riznicu, da bi ga kasnije Abdulhamid I poklonio svojoj kurtizani.

Naravno da nikog nije zanimalo ko su bili sultan Saliha i spravljač šerbeta. Pošto mu se vekovima gubio trag, dragulj se prenosio iz ruke u ruku, da bi na kraju dospeo u porodicu Abdulselam-bega. Upitan, odgovorio sam:

„Ne, bio je deo riznice cezara Andronika!...“

Odgovor im se nikako nije svideo. Moje obrazloženje je protumačeno kao suludo.

Jedan od kreditora bio je muž moje tetke, Našit-beg. Najpre se trudio da me zaštititi kao svog bliskog rođaka, i odgovarao je vrlo oprezno. Mene ne poznaje, kako bi me znao. Ne, Abdulselam-beg mu nije pričao o dragulju. Samo mu je obećao da će platiti pošto sredi neke poslove. Govorio je: „Bogatiji sam nego što mislite.“ Među njima su važila druga pravila. On je bio stvarno bogat nekada. Što se tiče dragulja, sigurno je da postoji neka slična priča u porodici s tradicijom kao što je bila njegova. Čak bi bilo neprirodno da ne postoji. „To je bila dinastija stara sto pedeset godina.“ Ja sam bio dobro dete. Tako se bar pričalo. Tetka mu je to rekla. Samo što se

moj otac nije posvetio mom odgoju. U životu su ga zanimala samo pare, za druge stvari nije mario. Čak je i mojoj tetki branio da se uda za Našit-bega, tražeći od Sejita Lutfulaha da baci čini. Pre braka govorila je Našit-begu: „Samo da se venčamo, tako ću spasiti Hajrija od brata!“ Međutim, smučio sam joj se jer sam pomogao ocu, koji je, da bi sprečio venčanje, iskoristio priliku da je pokopa kada se onesvestila. Posle toga me je zaboravila za sva vremena.

„Svi su oduvek bili lakomi na pare. Jedino je moja žena bila velikodušna, saosećala je sa ljudima.“

Zatim je došla na red priča o džamiji Ahmet-efendije, samo u mnogo gorjoj verziji. Otac je navodno potrošio novac koji mu je deda ostavio za džamiju.

Našit-beg je nastavljao s pričom, svaki čas vadeći maramicu da obriše naočare i znoj sa čela. Pričao je polako, bez žurbe, u pravi čas odgovarajući na postavljena pitanja. Ali, govorio je tako da su mu reči imale nejasan kraj, što je iziskivalo nova pitanja o porodičnim problemima, o kojima, zakleo bi se, uopšte nije imao nameru da priča. Na kraju se ponovo, prilično na svoju ruku, vratio na tetkinu privremenu smrt. Kao da je još jednom hteo da finim pokretima pređe preko dobro uglačane površine.

Zašto mi je bio neprijatelj? Šta je hteo od mene? Zbog čega je odlučio da me uništi i kako mu je sve to polazilo za rukom? Nije bilo moguće to dokučiti. Njegova priča me je dovodila do ludila. Samo što bi zaustio nešto da kaže, mojim telom bi nešto prostrujalo, u glavi bi nastao kaos. Mislim da me njegova hladnokrvnost, proračunatost, tolika rešenost da bude protiv mene bacala u ovo stanje.

A onda bi se moje stanje iznenada promenilo. Odahnuo bih, kao da se sav teret odjednom, sloj po sloj, svlačio s mene. Sve vreme čudnog i nelogičnog procesa pribojavao sam se toga. Bezbrižnost, odvažnost i ravnodušnost su značile da su se ponovo otvorila vrata koja sam još od venčanja s Eminom čvrsto zabravio.

Proračunatom pričom, smišljenim neprijateljstvom, Našit-beg kao da je uspeo da udalji Eminu, anđela čuvara što je motrio da ova vrata budu čvrsto zatvorena. Na sav glas se usprotivih poslednjem što je rekao:

„Ne, ne, moja tetka je bila zaista mrtva. Samo što je nisu pokopali. Međutim, vratila se u život. Vratila se jer nije mogla da se oprostí od para. Ako mi ne verujete, tražite sliku i videćete! Tih poslednjih dana je uhvatila manija da se fotografiše. Pogledajte ove slike ili je pozovite, pričajte s njom, procenite! Shvatićete da govorim istinu!“

Svi su se zapanjili. Pa šta?! Meni je bilo lakše. Umirio sam se, stišao. Međutim, svako ima svoju stvarnost, koju u skladu uslovima iznova stvara.

Zašto bih se ja zamarao?

Produžio sam:

„Što se tiče njene naravi, nije htela da me vidi, a kamoli da me usvoji. Nikoga niti je volela, niti je htela da vidi. Tvrdica, loš čovek, rob svojih želja i kaprica. Noći je provodila u ostavi za ugalj, gde je krila pare iz straha da joj ih ne ukradu. Mogla je da podnese samo jednog čoveka. Ovog prevaranta, ratnog profitera. Čak je uspela da prihvati i njegovu slabašnu ćerku.“

I nisam završio:

„Najpre je hteo meni da da ćerku. Međutim, nisam hteo, nije mi se sviđala. Tada je Našit-beg bio siromašniji od mene. Sada je bogat. I pošto je bogat, postao je moj neprijatelj. Verovatno jer zna da će, kada moja tetka umre, sav novac pripasti meni.“

Ovo su bile toliko kompromitujuće stvari, da me je i sada stid svaki put kad se toga setim. Međutim, zbog Našit-bega postao sam drugi čovek. Da sam bio zmija, u tom trenutku bih ga sigurno ujeo. Umesto toga, nanišanio sam na njega i viknuo:

„Ratni profiteru... Kradljivče sapuna i šećera, šta hoćeš od mene?“

Ponovo isti metež. Seo sam i nastupila je pauza. Pre nego što će otići, Našit-beg mi se slatko osmehnuo. Uradio sam i više nego što je želeo. Posle petnaest minuta, donesena je odluka da me pošalju u sudsku bolnicu.

Doktora Ramiza sam upoznao u ovoj ustanovi. Stajao je pored direktora kada su me uveli u sobu. Krajnje pažljivo saslušao je moju priču, zainteresovao se i prihvatio moj slučaj. Iz direktorove kancelarije smo se spustili u njegovu ordinaciju. Sudska bolnica se nalazila u jednoj od zgrada Dolmabahče⁷.

Doktor-Ramizova ordinacija se nalazila na šestom spratu. Gledala je na zid dvorišta i bila prilično jednostavna. Na jednom zidu se nalazio lavabo iz kog je curila voda. Čim je ušao, doktor je stao tu da opere ruke. Za to vreme, ja sam razmišljao o svojoj sudbini.

Po dolasku u Dolmabahče ugledao sam more. Plavetnilo što se gušilo u odblesku jesenjeg sunca iznenada se, kao snop svetlosti, uvuklo između mene i moje sudbine, na koju sam polako počinjao da se navikavam.

U meni se sve zbrkalo. Žena, deca, kuća, su se, nedostižni, gubili u daljini. U trenutku, u glavi mi ponovo oživeše strahovi koje sam tokom suđenja osetio. Šta ako moju ženu budu umešali u sve ovo? Nekim čudom, sudija ju je do sada izuzimao iz slučaja. To je bilo ohrabrujuće. U tom slučaju, on nije verovao u ozbiljnost optužnice. Ako je tako, zašto me je ovde poslao? Ne, sigurno je čekao. I Eminu će baciti u ovu strašnu mrežu. Iako je prošlo deset dana od mog hapšenja, pred očima mi je još uvek bila slika kako me grli u predsoblju. S podočnjacima, upalih obraza, napuklog glasa. Ruke su joj bile vrele. Stajao sam na prozoru i razmišljao posmatrajući prašnjavo, jedno, iskrzalo sezonsko cveće, što se u tragovima pružalo u dnu zida. Ka meni se ustremila jedna pčela, sletevši tromo na ivicu prozora na pedalj od mene... Iz unutrašnjosti zgrade dopirao je neki čudan, bolni pisak, koji nikada do tada nisam čuo. Ramiz-beg je oprao ruke, a zatim ih istrlljao kolonjskom vodom koju je izvadio iz torbe.

Vrata se zalupiše i unutra uđe sluga, praćen zvukom koji je sada bio još glasniji:

„Salim-beže, otvorili su mrtvaca... Dolazite li?...“

Svaka košćica mi se tresla. Mašući da bi osušio ruke, Ramiz-beg odgovori:

„Ne, imam posla ovde. Neka mu zagreju stomak... Doći ću posle da pogledam.“

Zatim se okrenu prema meni:

„Slučaj trovanja... U stvari, sumnjamo na to...“

Ponovo dohvati torbu od žute kože, koja se zaključavala sa spoljne

strane, dok je iznutra bila lepa i prilično dobro organizovana. Kasnije sam shvatio da moj prijatelj ne nosi ništa sa sobom već sve drži u ovoj torbi, koju je prilikom svakog otvaranja odmah zaključavao. Izvadio je paklo cigareta i ponudio me jednom. Potražio sam šibicu; nije je bilo. Pošto nam je pripalio cigarete, poručio je kafu od sluge koji je još uvek tu stajao.

Bio je to mlađi čovek tridesetih godina, svetlije puti, višeg rasta, krupnije građe. Njegove zagasite crne, krupne oči izgledale su zamišljeno. Na prvi pogled, čovek ne bi primetio ni njegove oči ni ove, moglo bi se reći, pravilne crte lica. Videvši ga po prvi put, čovek bi imao utisak da na njemu postoji neki nedostatak koji je bilo teško dokučiti. Kasnije, kada sam se navikao na njega, shvatio sam da ovaj utisak proizlazi iz nesklada njegovog izbačenog čela, pravilno izvajanog koščatog lica i brade koja se naglo završavala i kao da je bežala od ostatka lica. Njegova vilica u bekstvu nije imala prirodan oblik. I glas mu je bio takav. Na početku visok i čudno akcentovan, ovaj glas bi odmah zatim zamirao u nekom mrmljanju, kao da želi da zabašuri svoj trag. Ne znam zašto, ali i glas i vilica su me podsećali na neke nepravilno izuvijane spirale. U to vreme, tek što se vratio sa studija u Beču. Kasnije su mi svi pričali da je bio dobar doktor i posedovao mnogobrojna priznanja. Posebno ga je zanimala psihoanaliza, i nekoliko godina je u jednoj ustanovi primenjivao ovaj metod lečenja.

Još tog dana sam shvatio da doktor Ramiz smatra ovakav sistem lečenja za jedini kojim bi se svet mogao izlečiti, i da je to, na kraju, isti onaj put spasenja o kome propoveda religija. Za njega je ova nova nauka bila sve. Ukratko, nijedna stvar koja pravi pakao od našeg života ne može se desiti mimo naše volje. Nikakav zločin, ubistvo, bolest, prevara, besparica, beda, nesreća, urođena sakatost, neprijateljstvo, ništa. Samo je postojala psihoanaliza. Sve bi se na kraju svelo na nju. To je bio jedini ključ za rešavanje misterije života.

Pošto mu po povratku nisu dali položaj niti uslove da ovim čarobnim štapićem preobrazi čitavu zemlju, bio je besan na sve i svakoga. Kada sam ga upoznao, ovaj bes je poput talasa izvirao iz njegove ličnosti.

Ono čime se ovaj bes hranio bilo je doktor-Ramizovo veliko zanimanje za društvena pitanja. Tako, pošto razgovara s njim i čuje u celosti njegovo mišljenje o budućnosti, pritužbe i analize, čovek ne bi mogao a da ne pomisli kakva je sreća živeti u svetu gde se ljudi bave isključivo onim što mogu najbolje da urade, i da za tim svetom ne oseti čežnju.

Još istog dana sam shvatio da je nezadovoljstvo njegovo prezime. Bio je veoma rečit. Mladost, pitanja države, javno obrazovanje, proizvodnja i, naročito, akcija, bile su reči koje nije vadio iz usta. Nikada neusredsređen, bio je od onih koji su srećni jedino kada se žale ili pod prinudom rade neki

posao. Zbog toga je, uprkos dobrom zanimanju i položaju u društvu, doživljavao sebe kao jadnika kome su uskraćena sva prava i čija je budućnost beznadežna.

Možda zato što sam i sam bio nezadovoljan i odbačen, dopao sam mu se i uzeo me je u zaštitu. Po povratku iz Beča bio je ogorčen na sve, bezmalo je vodio život u izolaciji.

Najpre smo, onako s nogu, uopšteno razgovarali. U početku mi gotovo ništa nije bilo jasno, jer ja sam se unapred pripremio da posmatram svet iz ružičastog ugla, ako bi to bio spas od muka koje su me snašle. S vremenom sam, međutim, naučio da ga pratim. U državi mu se ništa nije dopadalo. Zatucan mentalitet. Nije se davala šansa mladim ljudima kao što smo on i ja (!). Da bi se ovo shvatilo, dovoljno je bilo proučiti situaciju u kojoj se on i ja nalazimo. Zar se ovako postupa sa čovekom kao što sam ja? Što se njegovog slučaja tiče, još nijednom mu nije pružena prilika da primeni metode psihoanalize, iako je prošlo dve godine otkako se vratio u zemlju. Otkako je došao, prvi put ima bolesnika. Sva sreća, pa je moj slučaj bio važan. Zapravo, ja sam mu bio dovoljna uteha. Međutim, situacija u Evropi, naročito u Beču i Nemačkoj, bila je potpuno drugačija. Ljudi tamo cene specijalizaciju i potreba za psihoanalizom je ista kao za hranom.

Kada je stigla kafa, seo je za sto, posadivši mene na stolicu preko puta. Ponovo otvori torbu. Izvadi cigarete. Pripalismo. Tada vrati paklicu nazad i zakopča torbu.

„Mene ovde uopšte ne vole... Primenjuju samo stare metode u lečenju... Meni zapravo nije mesto ovde. Trenutno sam prinuđen da odradim staž... Kako god, vas su prepustili meni... Direktor mi je još ranije obećao... Ako se pojavi odgovarajući... Izgleda da smo suđeni jedan drugom!“

Pošto je ovo objasnio, ponovo se vratismo na Nemačku i Beč. Obojica smo čeznuli za opuštenim i uređenim životom koji se živi tamo.

Pošto smo ispili kafu, sklonio je šoljice na stranu i ustao.

„Hajde, pričajte, slušam...“

Meni je prepustio početak. Najpre sam mu ukratko izložio slučaj. Posle toga, tražio je da mu pričam o svom životu. Dok sam pričao, hvatao je beleške. Prilično se zadržao na mom detinjstvu. Ponavljao bi nekoliko puta sve što kažem. Mnogo mu se dopala priča o „Blagoslovenom“. Postavio je gomilu pitanja u vezi s njim.

Stalno je naš porodični sat sa klatnom nazivao imenom koje mu je nadenula moja majka.

„Kakav je bio taj sat?“

„Veliki sat s klatnom... Kvalitetan. Engleska izrada. Iz doba sultana Abdulmedžida. Ali pokvaren. Moja žena ga je sklonila na tavan. Ali ako

želite, može da se vidi. Ima lep zvuk.“

Gledao sam ga u oči s nadom da će ga možda kupiti. Tako nešto uopšte ne bi bilo loše. Dok sam bio u zatvoru, pričali su mi čuvari kako je bogati Jevrejin koji je bio u ćeliji do moje prodao u Lisabonu neku olupinu od broda jednom Irancu iz Benderbušira, uzevši čak i proviziju u gotovini. Tako bih mogao i ja. Na kraju nisam mogao da izdržim:

„Daću vam jeftino... Ako hoćete da odemo da vidimo!“

I to bi svakako bilo korisno. Srce mi je progovaralo iz usta, u sebi pomislih: „Ah, kad bi se zainteresovao da odemo, da se nagledam Emine do mile volje, da poteče voda sa česme u predsoblju, pa da se umijem, da otpevam neku narodnu sa Zahirom.“

„Pokvaren, kažete?“

„Pokvaren... Tačnije, zapušten!“

Neko vreme je razmišljao.

„Naravno, tako i treba...“

Zašto tako i treba? Ovo mi nije bilo jasno. Prema Nuri-efendiji, nijedan sat ne sme da stoji, potrebno je da radi. Slegnuo sam ramenima. Zar se nećemo vratiti na stvar? Ne, nećemo, doktor je posle sata prešao na mog oca. Posle oca na majku, posle majke na Nuri-efendiju... Interesovali su ga svi ljudi koje sam poznavao. Na kraju je odlučio da čuje priču o džamiji Takribi Ahmet-efendije, kojoj se nikako nije dalo da bude sagrađena.

„Da li se u vašoj kući dosta pričalo o ovoj džamiji?“ „Ne. Zapravo, vrlo malo. Kada bi se ponadao da će doći do nekih para, otac bi je pominjao, a kasnije bi zabranjivao tu temu. Bio je neprijateljski nastrojen prema satu, jer ga je ovaj podsećao na nju.“

„Koji sat?“

„Pa, veliki sat...“

„Blagosloveni? Oslovljavajte ga imenom! Ako neka stvar ima ime, onda je imenom treba i zvati!“ , prekorevao me je.

Ja, žaleći jer sam zaboravio ovu istinu, i on, zadovoljan što je otkrio ovu maksimu, vratismo se ponovo na Blagoslovenog. Bez prestanka je postavljao pitanja, i ja sam pričao onako kako mi je naviralo sećanje, ne naslućujući šta će me sledeće snaći: „Dok smo jedne noći sedeli na okupu, odjednom je počeo da zvoni. Moj otac je hteo da pukne od besa. ‘Razumeli smo! Znaš da nemam novaca. Sada je nemoguće. Jedva izdržavam porodicu. Nije kao nekad. Zašto mi dosađuješ!’“

„To je rekao Blagoslovenom?“

„Da. Možda... Nemam pojma!“

„Biće da je tako... Vrlo zanimljiv slučaj... Krajnje redak i originalan. Vama hvala, zaista vam hvala...“

Zahvaljivao mi je što sam dospeo u ovakvo stanje. „Pričate upravo kako je bilo, zar ne?“

Gledao me u lice s punom pažnjom i interesovanjem. „Sigurno ću napisati rad za kongres.“

„Ponovite još jednom, molim vas.“

Ponovio sam.

„Veoma redak i važan slučaj. Skoro da je prerastao u tabu. Iz njega su se razvili razni kompleksi. Međutim, ima još sličnih primera.“

I ispriča mi priču da se na Javi ili na nekom drugom ostrvu, jedan stari pištolj prikazivao kao svetac i kako su žene koje nisu mogle da imaju decu vezivale oko njega tkaninu. U nadi da ću promeniti temu rekoh:

„I kod nas je postojao brod starca Mahmudija. Kažu da je imao tri skladišta. Noćima bi krišom odlazio do tvrđave na Sevastopolju, osipao paljbu na tvrđavu, a onda bi se zorom ponovo vraćao... Moj otac ga se sećao. Unutrašnjost mu je bila velika kao kasarna Selimije...“

„Je li kod vas u kući?“, upita.

Šta mu je, gde je on odlutao? Ili misli da sam lud? Ili, još gore...

„Ne, ne“, nervirao sam se. „U našoj zemlji, hoću reći, u Istanbulu...“

Objasnio sam mu da ne pomisli da sam lud:

„Zar mislite da ogromno oklopno prevozno sredstvo može da stane u kuću? Potreban je prostor veličine Aja Sofije da se tako nešto smesti!“

„Aja Sofije?!“

Shvatio sam gde sam pogrešio:

„To je bilo simbolično rečeno“, rekoh i, ne dopuštajući da mi upada u reč, ponovo ispričah priču. Slušao je ozbiljno i hvatao beleške. Još jednom se zahvalio. Reče mi svoje mišljenje:

„Vrlo je interesantno, mada nije isto. Ja sam pričao o nečem drugom...“

Čas je pričao, čas je čistio nokte nožićem koji je izvadio iz torbe. Pomislih, ne bi bilo loše da ga i meni pruži kada završi. Jer, u situaciji u kojoj sam se iznenada našao, najbolje je bilo da se igram ili da se zaokupim nečim. Međutim, nije mi ponudio nožić, vratio ga je nazad u torbu. Umesto toga, obojica smo se istrljali kolonjskom vodom. Zatim je došao red na cigarete. Nisam mogao da izdržim.

„Doktore, a da ih nosite sa sobom...“

Premro sam od straha kako će reagovati. Blago se nasmešio:

„Ovako mi je lakše...“

Doktor je poimao lakoću na način na koji je moja maćeha doživljavala sreću. Idi bre, čoveče!

„Vi ste tako dobar čovek, Hajri... Kamo sreće da smo se sreli u Beču!...“

I onda smo stvarno otišli u Beč. Priča o omiljenom gradu doktora Ramiza

potisnula je moj slučaj. A onda, sasvim neočekivano, vratismo se na sat.

„Za vašu majku Blagosloveni je bio vrlo bitan, zar ne?“

„Verovatno...“

„Probajte da se setite...“

Pogledao me je pravo u oči.

„Možda... Bio je to uvrnut sat. Tačnije, imao je čudnu prirodu. Moglo bi se reći da je bio ćudljiv, radio je na poseban način. Možda jer je bio pokvaren. U svakom slučaju, njegov način rada nas je prilično zbunjivao.“

Kako sam ja pričao, tako bi na njegovom licu zasjala radost. Klimao je glavom. Zatim je pročitao svoje beleške.

„Uvrnuta, čudna priroda, specifičan način rada, nepredvidiv... Tako, zar ne? Vrlo zanimljivo... Onda?...“

„To bi bilo to...“

Konačno mi se smučilo. Šta je s pregledom? Njega nije ni pomenuo.

„Dalje, slušam, vaša majka?“

„Na kraju je počela da ga se plaši... Znete već, ljudi starog kova, neobrazovani.“

„Star, mlad, nema veze. Između nas i najprimitivnijeg čoveka nema nikakve razlike. Svesni ili nesvesni život kod svih je isti. Psihoanaliza...“

I tako je iz njegovih usta ispaljena reč koju ću toliko puta kasnije u životu čuti, i sela je ispred mene kao tvrdo kuvano jaje.

Ustao je.

„Sutra ćemo nastaviti. Sada hoću da se odmorite. Je li vam stigao krevet?“

„Žena će ga poslati.“

„U tom slučaju, možete leći ovde. U spavaonici je mučenje, ovde će vam biti udobno. Ja treba da razgovaram s direktorom.“

Bio je zabrinut.

„Ne vole me ovde. Uopšte ne slušaju šta pričam. Ali, pošto ste vi moj pacijent...“

„Doktore, ja nisam bolestan. Sada konačno znate sve. Da li sam ja bolestan?“

Ne saslušavši me, izašao je iz sobe.

Neko vreme sam razmišljao, gledajući za njim. Zatim skočih do lavaboa i umih se. Izgleda da me je razgovor baš iscrpeo. Mešajući se s hladnim strujanjem vetra što je dopirao kroz vrata koja je doktor ostavio otvorena, malopredašnji krici su se sada izoštrili i delovali još strašnije. Šta se dešava? Da li je to stvarno neki ludak? Ili bolesnik? Reče da treba otvoriti nekog mrtvaca. Da li su ga otvorili? Možda ga baš sada ušivaju!

Doktor nije zatvorio vrata. Možda ni njega neće zatvoriti; ali zašto su ga uopšte otvarali? Odjednom se u meni probudila ludačka želja za bekstvom.

Bojažljivo sam izašao napolje. Krenuo sam u pravcu odakle sam mislio da sam došao. Dok sam hodao, uzvici su postajali sve glasniji. Rekoh u sebi – to nije ta strana. Ali glasovi su me vukli napred. Kroz poluotvorena vrata čulo se kako neko razgovora. Promolio sam glavu unutra. Trgnuh se unazad, telo mi se treslo kao prut. Ne, još uvek ga nisu zašili. Odjurih u sobu. Zatvorio sam vrata i sručio se na stolicu.

Nešto kasnije došao je doktor Ramiz. Na licu mu se očitavala radost.

„Sređeno... mada nije išlo glatko. Ali, kada sam mu objasnio da ste vi pacijent interesantan za moju specijalizaciju, pristao je.“

„Ali, doktore, ja nisam bolestan... Za ime boga, ispričao sam vam...“

Ustremio je pogled ka meni. Odlučnim glasom reče: „Bolesni ste... S pojavom psihoanalize, ustanovljeno je da je svako manje-više bolestan.“

„Ako je tako, po čemu se ja razlikujem od drugih?“ „To je nešto drugo... ja odgovaram za vas.“

„I onda?“

„Lečićemo vas. To ionako neće biti mnogo komplikovano. Ovde su postavljanje dijagnoze i lečenje gotovo ista stvar. Uz redovan rad, kroz nekoliko godina lečenje će biti završeno.“ Hteo sam da poludim. „Nekoliko godina...“

„Izveštaj!... Doktore, žena mi je bolesna. Vidi joj se po licu, bolesna je. Morate me izbaviti odavde što pre!“ „Rekosmo li da je to nešto drugo?!“

Onda je promenio temu. Ovde ćete spavati, odmarati se. Ne idite okolo. Ne razmišljajte previše. Jedino je zabranjeno da pušite! Obećao sam direktoru da nećete pušiti noću. Malo posle toga, komšija mi je doneo krevet i hranu. Emina nije mogla da dođe, ali ništa nije zaboravila.

Sutradan i narednog dana doktor je neprestano radio sa mnom. Sada su ga zanimali moji snovi. Retko sam sanjao, ko zna, možda je moje biće zahtevalo da ne sanjam previše. Kao i svi, i ja sam imao snove koji se mogu podvesti pod čudne i prilično strašne. Jedan po jedan, opisao sam mu sve koji su mi ostali u sećanju.

Četvrtog dana promenio je metod. Spustio je zastore. Legao sam na krevet licem okrenut zidu. Više nije postavljao pitanja. Hteo je samo da pričam ono sto mi pada na pamet. I ja sam pričao. Bez prestanka. Da bih ga prevario, pričao sam s predumišljajem. Međutim, krug je počeo polako da se sužava. Misao mi se pretvarala u crnu rupu. Nije se imalo kud iz tog bezdana. Zatim bi odjednom jedno mesto, jedna reč ili uspomena zasvetlele i otvorile se kao prozor. I ja sam išao ka njemu. I tako dva sata. Pošto se zastor podigne, bio bih totalno iscrpljen. I ovo je trajalo iz dan u dan, sve do kraja.

Nestrpljenje i tuga su me izluđivali. Emina nije zaboravljala ništa,

dolazila bi ili sama, ili bi poslala nekoga. Našao sam mir. Čak sam, u slobodno vreme, pribavio sebi dosta posla. Popravio sam satove nekolicini ljudi, uključujući i direktora. Direktor se postepeno navikao na mene. S vremena na vreme bi dolazio da popričamo. Njega je zaintrigirala priča o dragulju spravljača šerbeta.

„Eh, baš bi valjalo da mi nešto slično dopadne šaka... Po imenu bi se naslutilo da je bio veličine oraha. Ništa nije nemoguće, Hajri-beže... Strpite se još koji dan, da Ramiz-beg preda izveštaj!“

Na izlasku bi zastao na vratima i preturajući po džepovima mantila, pružio bi mi sat koji je našao.

„Umalo da zaboravim... ženin sat! Odavno već ne radi... pogledajte šta je...“

Sledećeg dana bi sluga doneo sat „jednog prijatelja“. Neke bih popravio, a nekima bih, u nedostatku alata za popravku, samo konstatovao kvar.

Tih dana bio sam u jeku psihoanalize. Kada bih razgovarao s direktorom, nisam se usuđivao da pominjem svoje stanje, pošto mi je bilo sumnjivo kako bi njegove oči zasjale na svaki pomen Ramizovog imena. Kako sam mogao reći bilo šta što bi moglo nautiti ovom tako dobrom čoveku? I tako, dani su prolazili, a ja sam počeo da zapadam u ozbiljnu krizu. Iz dana u dan Eminina snaga je nestajala, a nemoć rasla. Otkako su me uhapsili, nosila me je na leđima kao teret. Kada je počelo suđenje, prestao sam da radim. Bili smo gotovo bez para. Desetog dana po dolasku u ustanovu, doktor Ramiz mi je iznenada saopštio:

„Ova faza je konačno završena!“

Šetao je po sobi, a zatim se zaustavio ispred mene i, uhvativši me za rame, rekao:

„Da! Vaša bolest je razjašnjena. Vi patite od tipičnog kompleksa oca. Oca niste voleli. To i nije toliko važno. Verovatno je to najkraći put do zrelosti. Ali vi ste izgleda uradili jednu važniju stvar.“

Nesvesno sam gladio ruke. Znoj mi je curio niz slepoočnice.

„Doktore, molim vas!...“

„Nema potrebe!... Pronašao sam vašu boljku. Pronašao sam je slušajući vašu životnu priču. Lakše je bilo sagledati je u vašem životu nego u snovima. Danas mi se još jasnije ukazala. Nemoguće je da je moja dijagnoza pogrešna.“

Slušao sam ga sa dušom u nosu.

„I, u čemu je stvar?“

„Ozbiljna bolest... Ali, moglo je biti i gore. Ne brinite, prevazilazi se s lakoćom. Tipična, ali nije strašno.“

Ponovo se udaljio, uzimajući stolicu sa suprotnog kraja prostorije kao da

uzima štit. Zavalivši se, nastavio je:

„Kao što sam malopre rekao, vi izgleda ne simpatišete oca... to jest, niste ga simpatisali...”

„Bože, doktore!...”

„Slušajte, slušajte... Pošto ga niste voleli, umesto da zauzmete njegovo mesto, vi ste stalno tragali za ocem. Zapravo, niste saznali... Zauvek ste ostali dete! Zar nije tako?”

Skočio sam. Ovo je bilo previše. Kakva kleveta! Perfidnost! Nepravda! Jednim potezom da me protera iz čovečanstva!

„To je nepojmljivo. Ne može da bude. Glupost, budalaština! Zašto bih tražio drugog oca? Hteo ne hteo, ja sam njegov sin. Kako mogu da se odrekнем oca?”

„Nažalost, tako je... I tako je bilo čitavog vašeg života... Zato je u svim vašim poduhvatima, u vama samima, stalno postojala zbrka...”

Gledao sam oko sebe sav u čudu. Nije mi bilo pomoći ni od kuda. Ako se spasim, sam ću se spasiti. Skupih svu svoju snagu.

„Slušajte! Sa mnom nije ništa. Ja sam samo nesrećan. Ne prestaju da me snalaze neverovatne stvari. Ne znam gde će me odvesti ova zla sudbina. I ovaj put se desila glupost. Pričao sam gde nije trebalo. Reč mi je izletela iz usta. Oko nje su ispleli čitavu bajku. Išli su dotle da me unište. Postao sam žrtva jedne laži. Kako, zašto sam to uradio? Nemam pojam. Eto, tako. To je bilo samo spontano čavrljanje. Možda se ovim pridružujem čovečanstvu. Svi smo mi žrtve svojih iluzija. Ali, u mom slučaju je drugačije. Uz mene, moja žena i deca svojim životima plaćaju ovu kaznu. Razumite me! Ljudi su navalili na mene i to je sve...”

Da sam mogao, puzao bih po zemlji, klečao kraj njegovih nogu. Sve vreme dok sam govorio zamišljao sam sebe u tom položaju. Hteo sam da celivam, da preklinjem, da se ponizim kako bih svakoga i celu sudbinu ubedio u istinitost svog postupka.

On je bez prestanka govorio: „Smirite se, Hajri-beže!” A ja sam nastavljao:

„Laž... Shvatate, jedna mala laž. Šala!”

Tek što se malo pribraha, pokušao sam da ispričam: „Izbacite ovu laž i ja sam slobodan, ništa ne ostaje. Bolestan ili tome slično nisam. Ako tražite bolesnika, ima ih! Moja žena je bolesna! Sve se plašim, mnogo je bolesna. Pre neki dan lice joj je užasno izgledalo. Nije bilo tako kada sam odlazio od kuće! A meni opet ništa ne fali. Zdrav sam čovek.” Uh, kako sam zvučao u tom trenutku! Kako je poznat bio taj glas i grčenje celog tela. Koliko sam se puta tokom života budio iz sna uplakan, s piskavim glasom u ušima, ispunjen istim strahom. Strah... strah i čovek, strah i čovekova sudbina,

nasrtanje čoveka na čoveka, besmisleno neprijateljstvo. Ali, šta sam mogao da ispričam, kome sam mogao da se poverim? Šta čovek uopšte može da kaže? Koje muke čovek može drugom čoveku, ljudima, da ispriča? Zvezde mogu međusobno da pričaju, ljudi nikako.

Povrh toga, Ramiz-beg nije imao nameru ni da sluša sve ovo, a kamoli da razume. Njega je zanimala samo moja bolest, tačnije, da je utvrdi. I zašto bih se ja odrekao oca?

„Smirite se!... Nažalost, niste ga voleli. Niste ga se odrekli, samo ga niste voleli. Kod vas je sve tako izmešano... Najpre su vas zbunili s Blagoslovenim. Zauzeo je počasno mesto i postao svetinja u vašoj kući samo zbog svoje priče. U kući su se pomešale vrednosti. Otac je bio potisnut u drugi plan, izgubio je na važnosti...”

„Zar sat? Tako jadan!... Matori, izlapeli sat... Porodična uspomena.”

„Vidite li? Jadan, mator, izlapeo... pričate o njemu kao o čoveku. Obratite pažnju na svoje reči. Pošto ste rekli da je jadan, kažete da je mator... Vi zapravo pričate o njemu kao što se priča o ljudima... Kad ste se osvestili, rekli ste ‘star’! ‘Star’ može da prođe. A kada se vaše srce buni, vi upotrebljavate pridev ‘mator’.”

Dohvatio se beleški: „U prvim danima koristili ste izraze ‘uvrnut’, ‘čudne prirode’, ‘čudljiv’, ‘specifičan’, ‘aktivnosti koje je obavljao’!”

„Pa?”

„To znači da je ovaj sat upravljao atmosferom u kući u kojoj ste proveli detinjstvo... Vaš otac je bio čak i ljubomoran na njega. Vaša majka ga je prozvala ‘Blagosloveni’ a otac ‘Nečastivi’, čudim se da ga nije slupao pošto je pre vas uvideo opasnost.”

„Nije ga razbio, ali je nameravao da ga proda...”

Doktor skoči od sreće. Izgleda da sam mu pružio još jedan dokaz.

„Znači, hteo je da ga skloni iz kuće.”

Oborio sam glavu, tako je bilo. Otac je bio neprijatelj ovog sata. Stalno je ponavljao: „Ovaj nečastivi mi ne da mira. Skoro da je celu kuću zaposeo...”

Ponovo sam sakupio snagu i pokušao da pričam. Šta sam drugo mogao da radim?

„Doktore dragi, smilujte se! To je van svake pameti. Da zbog dve reči koje su izletele jadnom čoveku iz usta... Ne može se biti ljubomoran na sat... Da li je ikad neko bio ljubomoran na stvar? Da je stvar tuđa, pa da razumem, ali biti ljubomoran na sopstvenu stvar nemoguće je. Može da se ne dopada, da dosadi, da se proda, kupi, spali, uništi, ali...”

„Zatim su se pojavili Nuri-efendija, Sejti Lutfulah, Abdulselam-beg...”

„Nuri-efendija je bio moj učitelj, najbolji čovek na svetu. Lutfulah je bio jedna budala, zabavljalo me je da slušam šta je sve pričao da će uraditi.

Dopadalo mi se kao neka bajka. Opet, Abdulselam-beg mi je učinio toliko dobrih stvari.“

„Da, ali svakog od njih ste sledili u određenim periodima svog života.“

Polako me obuzimalo uzbuđenje. Da li je stvarno tako bilo? Neosporno je da sam bio sledbenik svakog od njih. Doktor Ramiz odjednom postade nemilosrdan:

„Kako objašnjavate to što je Abdulselam-beg dao ime vašem detetu?“

Ponovo ispružih ruke. Preklinjao sam ga da se vrati na put razuma i logike, koji je jedini put spasenja:

„Budite fer, doktore... Bilo je to pitanje učtivosti, živio sam u njegovoj kući. Bio je dobar prema meni. Moj dobrotvor... Za sreću, kao što kažu naši stari, da blagosiljam dobitak, nazovite to kako hoćete...“

„Jednom rečju, on vam je bio kao otac. I vi ste to zdušno prihvatili. U tolikoj meri, da je vašoj ćerki dao ime po svojoj majci.“

„Da li sam ja kriv za to? On je dao ime, posredi je bila greška.“

„Naravno... Vi ste mu nakalemili tu ulogu! Preobratili ste ga. Vi ste vrlo moćan čovek, Hajri-beže, težak slučaj...“

Najzad me je dotukao. Mogao sam samo da ga gledam i da se čudim. Isto kao što sam se čudio tokom suđenja. „Šta se to dogodi pa svi ovako razmišljaju!“, pitao sam se. Izgleda da nas ovo čuđenje spasava da svaki čas ne poludimo u prisustvu sebi sličnih.

Ugasivši cigaretu, ustao sam.

„Da nije previše, doktore? Istina je da nisam bio baš zadivljen svojim ocem. Bio je čudna priroda. Gadne naravi, brbljiv, neobuzdan. Ukratko, nije bio čovek koji se odmah zavoli, poštuje, ceni. U stvari, nije imao sreće. Pa opet, bio mi je otac. Iako ga nisam voleo, saosećao sam s njim. Imao je on svojih dobrih osobina, toliko da... pored njega tražim drugog... I to, toliko godina posle njegove smrti... ja, koji ni majku nisam imao, da tražim drugog oca...“

Rukom mi je pokazao da sednem.

„Potpuno ste u pravu... Ali, šta da radimo kada je ovo stvarnost? I vaše reči ukazuju na to. Zar ne rekoste da pokojnik nije bio čovek koji bi se tako lako mogao voleti, poštovati, ceniti? Međutim, otac se stalno voli i poštuje. To je tako, hteli mi to ili ne. Vidite, normalno je biti ljubomoran na oca, ali vi niste bili, i to znatno menja situaciju.“

„A zašto bih bio ljubomoran na jadnika?“

Čim bih izustio nešto, doktor bi se značajno nasmejao. „Niste bili ljubomorni jer ga niste smatrali vrednim! Nema potrebe da se uzbuđujete. Tako nešto se nalazi u svakom od nas. Samo što je to kod vas potrajalo. Izgleda da niste postali otac. To prolazi sa očinstvom...“

„Nisam postao otac? Imam dvoje dece... I oboje nose moje prezime... Budite pošteni! Ahmetu sam ja dao ime.“ „Pošto je umro Abdulselam-beg... Međutim, nakon njegove i očeve smrti, vrlo je moguće da ćete postići izvesnu slobodu i zrelost. Naš je zadatak da vas oslobodimo posledica ovog kompleksa. Budući da je u vašoj podsvesti, i sve dok je tako, on sam nema neku važnost. Smatra se nevažnim i normalnim, pogotovu u okvirima društva u kome živimo. Jer, u društvenom smislu, ovu bolest poseduje svako. Pogledajte oko sebe, svi se žale na prošlost, i njom su okupirani. Želimo da je promenimo iznutra. Šta to znači? Zar to nije kompleks oca?... Mali, veliki, svi mi se borimo sa njim, zar ne?... Odakle dolazi naša ljubav za Feničane, Hetite, ako ne od našeg očinskog kompleksa ?! „

Ponovo sam ustao. Htedoh da pobegnem. Međutim, stigla nam je kafa. Seo sam.

„Zar nije dosta za danas?“

„Ne, sešćete i slušaćete me! I vi znate da je psihoanaliza...“

Oborene glave, raširih ruke.

„Doktore, kako ja to mogu znati?... Ja sam nepismen čovek. Deset puta ste čuli moju životnu priču. Ja ne umem čestito ni da čitam. Otac mi nije bio dovoljno strog. Nije me terao da učim da čitam...“

Odjednom zastadoh. Ponovo sam se otkrio. Rekao sam reči koje pokazuju da ne volim oca. Hteo sam da promenim temu.

„Razumem se malo u satove i to je sve...“

I, naravno, s pomenom sata, padoše mi na pamet najpre Blagosloveni, zatim pokojni Nuri-efendija, a onda moj otac. Ućutao sam. Ovaj kompleks oca je užasna stvar. Ne da čoveku da progovori. Daj bože da me doktor nije čuo. Ionako je malo šta slušao.

„Jasno, jasno... Znam ja to. Ali ne tugujte. Mislite li da bi bilo neke razlike da ste obrazovani? Pošto ne znate psihoanalizu, sve je...“

Na trenutak se zamislio. Otvorio je torbu. Izvadio paklicu cigareta. Jednu je dao meni, jednu je on uzeo. Ponovo vrati paklicu u torbu i zaključa je.

„Zašto ih ne stavite u džep!“, najpre se iznervirah, a onda počeh da prekorevam samog sebe. Zakačio sam najgluplju bolest na svetu i još zabadam nos u tuđe poslove.

Doktor Ramiz me saosećajno pogleda:

„Najbolje je početi od početka. Daću vam kratak kurs. Psihoanaliza...“

Za ime boga! Ima li pravde, milosti! Upomoć, požaaaar!... Ne psihoanaliza...

Prvi čas je trajao do večeri. Uveče mi je doktor Ramiz ostavio jednu disertaciju na nemačkom i otišao. Pošto sam namestio krevet, krenuh da razmišljam o svemu što me snašlo. Završavala se druga nedelja. Još uvek

nije bilo izveštaja. Povrh svega, opet sam krenuo u školu. Dohvatio sam brošuru. Nemački je bio kao otrov. Sve i da je na turskom, teško da bih nešto razumeo. Stavih je pod jastuk, ne bi li mi se nešto otkrilo u snu.

Sledećeg jutra rekoše: „Imate posetu.“ Bila je to moja žena. Lice joj je bilo još bleđe, obrazi još više upali. Gledala me je znatiželjno, jedva uspevajući da obuzda suze. Da bih je utešio, izgledao sam raspoloženo.

„Da li se završilo?“

„Nije. Počeli smo od početka. Juče sam imao prvi čas.“

„Kakav čas? Jesi li poludeo?“

„Kao neki čas. Učim psihoanalizu!“

Ukratko sam joj ispričao o čemu se radi. Osmeh koji se pomaljao na Emininom licu mi je, uprkos njenom zamućenom pogledu, cepao srce.

Razumela je komičnost cele situacije, ali nije se usudila da se nasmeje.

„Jesu li oni normalni? Da misle da nas je sve ovo snašlo tek tako...“

Zatim, da me uteši, reče:

„Takva bolest ne postoji. Ne daj se! Uzmi taj izveštaj na ovaj ili onaj način! Moli, kumi, pravi se da si pametan, ili ako treba budi lud, radi šta god misliš, samo se izbavi odatle!“

Tog dana Ramiz-beg nije ni pomenuo izveštaj. Naprotiv, nastavio je da mi objašnjava psihoanalizu. Ovaj put je počeo priču o simbolima. To je tek bilo nerazumljivo. S jedne strane sam znao da mi ništa nije jasno, a s druge sam mislio da shvatam ponešto. U jednom trenutku pomenuo je o knjigu koju mi je pre neko veče ostavio:

„Jeste li je pogledali?“

„Kako da je pogledam? Ja ne znam nemački... Sve i da znam, to je viša nauka...“

„A, da... Zaboravio sam. Nema veze, ja ću vam ispričati.“

Sva sreća pa se setio Nemice koju je preko te brošure upoznao na nekoj konferenciji. Preko nje, stigli smo do njene prijateljice medicinske sestre. Svaki čas je posezao za torbom da uzme cigarete. Zatim je, naravno, došao red na perorez, opet se otvarala torba, čistili se nokti, posle i kolonjska voda kojom su kvašene ruke. A mlade devojkice su promicale pred našim očima, predstavljajući jedna drugu kao na železničkoj traci.

Negde oko dva sata, doktor Ramiz je otišao pod izgovorom: „Imam posla!“

Već sledećeg dana bavili smo se mojim snovima. Ovog puta devojkice iz Nemačke su nestale kao da ih nikada nije poznavao. Nasuprot tome, bio je umoran i razdražljiv. Ispod očiju su mu se ocrtavali modri podočnjaci. Izgleda da uopšte nije spavao. Da li zbog umora i nervoze, ali uopšte mu se nisu dopali snovi koje sam mu ispričao. Optuživao me je što mi se u

snovima ne pojavljuju ljudi koji ne vole svoje očeve, a svuda tragaju za njima.

„Kako je to moguće? Da lik kao što ste vi ne usni nijedan san koji odgovara njegovoj bolesti! Sledeći put biste mogli makar malo da se potrudite.“

Ovo je predstavljalo početak nove faze mog lečenja. Tog dana je ćutao do večeri i, praveći se da me ne primećuje, nervozno šetao po sobi, da bi na kraju stao naspram mene i, kao da je iznenada nešto odlučio, glasom punim ozbiljnosti, rekao:

„Hoću da sanjate snove koji imaju veze s vašom bolešću. Jeste li razumeli? Uložite sve svoje napore i potrudite se da usnite takve snove! Prvenstveno treba da se otarasite simbola!

Čim ugledate oca u snu u njegovom stvarnom obličju, situacija će se promeniti, sve će se srediti...“

„Ja svaki put vidim pravo lice svog oca; da je drugačije, ne bi bio moj otac, već neko drugi...“

„Nije baš tako jednostavno. Ove stvari se dešavaju kada niste svesni. Zato snagom svoje volje pokušajte da oslobodite svog oca iz gomile simbola u koje je prerušen. Kada ih uklonite, biće lakše da se oslobodite oca. Tačnije, osećaja niže vrednosti koji imate zbog oca... Evo vam lista snova koje treba da sanjate ove nedelje.“

I pruži mi parče papira.

„Doktore, da li je moguće sanjati po želji? San na recept... nemoguće!“

„Prijetelju, ovo je pozitivna nauka! Nema protivljenja.“ Sve ovo bio je siguran put u ludilo, i to u izvornom obliku, bez potrebe da se inscenira padanje u vatru onako kako me je učio advokat za slučaj da bude trebalo dokazati da sam lud.

Šta ću, ovako sam se oslobodio spavaone krcate bolesnicima, ubicama, heroinskim zavisnicima, i provodio dane s naočitim, pametnim, obrazovanim, humanim i dobronamernim čovekom kakav je doktor Ramiz, a uz to sam mogao da pušim i pijem kafu onoliko koliko sam ja, tačnije, koliko je on želeo.

I normalno je da sam želeo da se koliko-toliko odužim za ukazanu dobrotu. Pre nego što zaspim, trudio sam se svom snagom da razmišljam o ocu, pokušavajući da ga se setim u svim poglavljima mog života.

Ali, kao za inat, otac mi nikako nije dolazio u san, ili se pak pojavljivao uvek prerušen u doktor-Ramizove simbole. Čas bi postajao veoma uzan most, gotov da se sruši, čas porušena kaldrma sva u kaljugama, a nekad bi bio u obliku crnog broda koji se ustremio ka malom čamcu što se ljuljuškao na vodi, u kome sam bio ja. Naravno, iz straha što ne izvršavam naredbu

koju mi je doktor zadao, momentalno bih se trgnuo iz sna i čvrsto zatvarajući oči iz početka zamišljao stvarni očev lik. Pošto bi me ovi pokušaji svojski izmorili ili, prema doktorovom tumačenju, pošto bi volja izmakla kontroli, san bi me ophrvao i neki sasvim drugačiji snovi počinjali bi da se roje.

U stvari, moj um su opsedali Eminino veoma loše zdravstveno stanje i naša budućnost. U snu ili na javi, ona mi je neprestano bila u mislima. Posle zbrkanih, uznemirujućih predstava bede, koje su bile potpuno suprotne od situacije u kojoj sam se nalazio, prvo što bih ugledao kad bih se probudio bilo je njeno blede lice i oči u kojima su se očitavali prekor i optužbe. Doktor Ramiz se ljutio zbog svega ovoga:

„Na vama primenjujem najnoviju i najličniju metodu, koju sam sam osmislio. Nazvao sam je ‘Upravljanje snovima’. Pošto se na osnovu ranijih snova bolest utvrdi, lečenje se vrši tako što se snovi pacijenta drže pod strogom kontrolom... Iako ste me vi inspirisali za ovaj metod, sada se nimalo ne trudite. Kako ste vi čudan čovek! Kako tako nemate volje! Zar vas okupira samo sadašnjost? Razmišljajte malo o životu kao celini!“ Šteta što nisam imao dovoljno volje. Zapravo, niko od nas je nije imao. Pa opet, volja je bila sve. Volja se, prema doktoru Ramizu, mogla staviti, u najmanju ruku, rame uz rame s psihoanalizom, dostojna da kao kraljica podeli život s njom, kraljem. Svi veliki filozofi su o njoj raspravljali. Naravno, nazivali su je mnogim imenima. Gomila imena, koja su bila ona sama: Niče, Šopenhauer... Ubeđen da sam ih ja sve pročitao, doktor Ramiz je navodio primere iz knjiga, primenjujući ih na svakodnevicu, na svoj, moj život, državna pitanja, a onda bi, neizostavno, prelazio na nemačku muziku. Prema njemu – kasnije sam to primetio kod svih koji su studirali u Nemačkoj – od mene se očekivalo da poznajem Betovena kao svog komšiju, dok je Vagner bio rod rođeni. Neretko, posle razgovora koji su se završavali horom Devete simfonije i Tenhauzerovim maršom, doktor bi počeo uspomene iz privatnog života. Kada bi se i to završilo, on bi ustao i stao ispred mene da, kao bog koji usredsređuje svoju volju ne bi li iz apsolutne praznine stvorio svet, ponovi veliku, čarobnu reč koja sve spasava od ništavila:

„Volja. Shvatili ste, zar ne! Ovom rečju sve je obuhvaćeno.“

S torbom i kaputom u rukama, zviždeći melodiju hora ili marša koji smo malopre slušali, ostavio bi me nasamo s poverenom tajnom.

I tako bih ja ostajao sam u sobi i, hvatajući se za glavu, u čudu ponavljao: „Betoven, Niče, volja, Šopenhauer, psihoanaliza...“ Ah, te reči, imena i sreća koja se javlja kada se u njih veruje...

Jedne večeri sanjao sam kako me je napao lav. Na svu sreću, samo je

prošao pored mene. U srećna vremena, dok sam bio dete i nisam bio ni kradljivac dragulja spravljача šerbeta, ni otimač nasljedstva, ni doktor-Ramizov pacijent, za doručkom bi svako prepričavao svoje snove od prethodne noći. Iz tadašnjih tumačenja naučio sam da je lav simbol pravde. Ako je tako, oslobodiću se. Ujutru sam saopštio doktoru lepu vest, ispričavši mu san. U prvom trenutku se obradovao:

„Da...”

Zatim je prošao pored mene, ne okrznuvši me.

Lice mu se najednom promenilo.

„Samo to toliko?”

„Naravno... odmah sam se probudio, iz straha, a pomalo i od radosti. Jer, videti lava u snu znak je pravde i moći...”

Ali, on me nije slušao.

„Šteta! Propustili ste veliku šansu... Baš šteta!”

Pošto je malo razmislio, reče:

„Trebalo je da sobom nahranite tog lava.”

Sav sam se naježio.

„Da, tako je... Ili da ste ga ubili i ušli u njegovu kožu. Ukratko, trebalo je da se u njemu izgubite i iz njega ponovo rodite. U tom slučaju, sve bi se rešilo. Zar niste primetili to u bajkama? Stalno se neko izgubi... Izgubi se, što znači umre, a posle ponovo oživi... Nema sigurnijeg načina da se oslobodite nekog kompleksa... Ali vi to niste uradili... Niste mogli da uradite. Propustili ste priliku!”

Šetajući je po sobi, trljao je ruke, istinski očajan.

„Niste mogli da uradite... Uništili ste sve moje napore. Trebalo je ponovo da se rodite, a umesto toga vi ste ostali isti...” Trudio sam se iz sve snage da ga utešim.

„Ne očajavajte, doktore, večeras ću se opet potruditi. On zapravo i nije otišao, možda će se večeras ponovo pojaviti.” „Uzalud... Nemojte se mučiti!”

Ponovo je usmerio pogled ka meni; na licu mu se jasno ocrtavalo beznađe.

„Dragi moj, nemojmo se zavaravati! Vi ne želite da budete dobro... Da li će se ikada više pojaviti? Onaj ko ode, da li se ikada vrati?!”

Bio je u pravu. Biće da je i lav, kao i moj otac, shvatio šta mu se sprema, i više nikada nije došao u san.

Uprkos tome, zbog tog lava sam bio rasterećeniji. Kasnije, jednog dana, pojavio se s pitanjem:

„Rekoste da je lav pravda; šta to znači?”

„Stari su dosta polagali na tumačenje snova. Ali ona nisu kao vaša,

uopšte se ne podudaraju.“

„To znači da i kod nas postoji ključ za odgonetanje snova?“ „Ne, to nije ključ... To je kao priručnik! Napismeno su data tumačenja za sve što sanjamo.“

Doktor Ramiz je mnogo voleo sve vezano za nas, ali jedva da se ičega sećao, ne samo zato što je proveo nekoliko godina u inostranstvu, već zato što je postojao rascep između ta dva potpuno različita života. Pošto su mu se sanovnici vratili u pamćenje, klimajući glavom u znak odobravanja, on reče: „Svakako, svakako.“

„Dragi moj, naši preci su nepresušne riznice... Zašto klimamo glavom kada pričamo o njima? Je li to neki običaj, tradicija, ili možda bolest?“

Celog tog dana pričali smo o sanovnicima. Za sledeći kongres u Beču napisao je jedan članak o ovoj temi. Izrazio je želju da mu pomažem jer, govorio je, ja vladam ovim stvarima. Ugao posmatranja beše se odjednom promenio, prestali smo da budemo ja – zatvorski pacijent uzet na posmatranje, a on – doktor; postali smo kao dva poslovna partnera. Svaki čas me je tapšao po leđima, govoreći da ovaj posao mora da uspe.

Na rastanku, te večeri, pitao sam ga kakve snove treba da sanjam. Pogledao me je kao da ne razume o čemu pričam. „Izveštaj... Napiši izveštaj! Bliži se kongres!“

Ovaj izveštaj je, naravno, ostao nenapisan. Međutim, moj novi kolega beše pronašao novo polje istraživanja. Drevna medicina, nauka o okultnom, numerologija, hiromantija, alhemija, nauka o duhovima, ukratko, pozorišnim žargonom rečeno, ceo repertoar Sejita Lutfulaha. Rukopisi i štampane knjige s polovičnim i oskudnim informacijama kojima su starinarnice bile krcate, behu odjednom veoma bitni za njega. Najčudnije od svega bilo je to što je on hteo sve to da nauči uz moju pomoć.

„Dragi moj doktore, takve knjige mogu da se nađu... Obidite malo antikvarnice u Bejazitu i za desetak lira možete sakupiti silu božju!“

„Najpre hoću da mi vi ispričate... Naravno, kupiću i knjige. Ali nauka se prenosi usmeno. Vidite za koliko dana sam vas naučio psihoanalizu.“

Srećni slučaj je hteo da tužilac pažljivo prostudira moj dosije i utvrdi da se moja izjava podudara s onom koju su dali zet i snaja Abdulselam-bega, bar u onom delu koji se odnosi na mene. Doktor Ramiz je zarad novih interesovanja u potpunosti zaboravio na izveštaj koji je trebalo da napiše o mom slučaju, i jednog dana je zaključio da sam ja na najčudesniji način izlečen i da me treba osloboditi, tačnije, da me treba izuzeti iz optužnice.

Dobre stvari su kao i loše. Dolaze u isto vreme. U noći kada su me obavestili o odluci, uspeo sam da usnim san upravo onakav kakav bi se svideo doktoru Ramizu, koji mi, svaki put kad ga se setim, truže mozak i

čini da posumnjam u samog sebe.

U snu sam bio u laboratoriji iza Aristidi-efendijine apoteke. Skoro svi koje znam bili su tu – Nuri-efendija, Sejit Lutfulah, Abdulselam-beg, njegov stariji sin, doktor Ramiz. Zajedno smo izvodili Aristidi-efendijine eksperimente. Ali, nisam siguran da je to bila apoteka, pre bi se reklo da je to bila dečja soba. Istina, tamo nisu bila ogledala, komode, kolevke, niti bilo šta od one gomile naslaganih stvari. Pa opet, izgledalo je kao da su svi bili tu. To je bila istovremeno i laboratorija, i dečja soba. Nije bilo nikoga, ni ja nisam bio tamo, pa ipak, znao sam da je sve tu i da smo svi tu. Gledali smo u isto ono ogledalo u kome sam ja video sebe one noći u polumraku, i od sebe se prestravio i zaprepastio. To ogledalo je, u stvari, bilo destilator u kome se odvijao proces ključanja. Grumen boje zemlje neprestano je kružio u kipućoj masi, formirao crni oblak prošaran kapilarčićima boje sumpora, izletao je na vrh destilatora, da bi se ponovo sunovraćao u njega.

Iza mene je dopirao glas:

„Samo što se nisu razdvojili... Za ime boga, čuvajte se!“, povikao je... I svi smo odjednom, s rastućom pažnjom, posmatrali oblak boje između zemljane i boje blata, koji je kuljao i izvijao se kao da je živ.

Odjednom, razabrao sam Sejit Lutfulahov glas.

„Dobro je... dobro je... to je to!...“

U tom trenutku, iznad destilatora se ukazala nekakva zelena svetlost. Crni oblak se poput blata slegnuo, a posred sumporne svetlosti iznad njega počela je polako da se formira još uvek neuobličena masa, koja je podsećala na prolećni oblak. Od straha, srce mi je sišlo u pete, nadvijao sam se nad ogledalo toliko da kao da sam hteo da uđem u njega:

„Dobro je! Hajde sada, sada je trenutak...“, ponavljao je Sejit Lutfulah, izgovarajući čudesne molitve.

A ja, s dušom u nosu kao da sam znao šta će se desiti, počeo sam da preklinjem:

„Nemojte, molim vas! Prekinite!“

Odjednom, beli oblak se preobrazio. Ukaza se Eminina glava, kose raspršene u sumpornom plamenu, bledih usana, iskolačenih očiju.

„Spasi me!“, dovikivala mi je. Mlatarao sam rukama u pravcu ogledala destilatora ne bih li ga slomio, ali kao da me je hiljadu ruku držalo, nisam mogao da mrdnem. Možda me niko nije držao, ali ja nisam uspevao da se pomerim s mesta. Preklinjao sam, batrgao se polulud od očaja, ljubavi, beznađa, bola.

Emina je bez prestanka dozivala: „Spaaasi me, spasi mee!“, na šta je Sejit Lutfulah odgovarao:

„Kako, posle ovolikog truda!“, a zatim me je napadao: „Stani... stoj...“

Svi su me uhvatili. Emina je zapomagala, očiju izbečenih od straha, s kosom koju je proždirao plamen. Neprekidno sam pokušavao da doprem do nje, ali sam bio uhvaćen u mrežu Sejit Lutfulahovih ruku. Koliko ruku je imao, kako me je samo stegao! Sa svih strana bio sam kao kleštima uhvaćen. Presavijao sam se od gušenja, nisam mogao da dođem do daha. „Pusti me... Pusti!“, preklinjao sam, otimajući se. A znao sam da me neće pustiti, da je nikako ne mogu spasiti. Uprkos tome, koprcao sam se, ne želeći da se predam. „Gotovo je, uništena je. Pustite me!“

I zaista, prizor u ogledalu je postepeno jenjavao. Trenutak kasnije, ostala su samo dva od straha razrogačena oka uperena ka meni. Dva krupna oka, puna osude, zaprepašćenja, straha, gledala su me kroz nemilosrdni tirkizni plamen koji se i dalje izvijao, govoreći: „Sve ovo je tvoja krivica!“...

Zatim se dogodilo nešto strašnije od svega što sam do tada video. Počela je strašna oluja, koja je nosila sve. U trenutku krov je odleteo iznad naših glava, zidovi su se raspali, i mi smo bili nošeni ovim vetrom.

Malo kasnije, ja u mračnoj noći, spuštam se niz neku padinu. Pored mene doktor Ramiz. Drži me pod ruku, priča nešto, hoda neprestano me gurajući. U podnožju se pomoliše svetla neke kuće. Ali, put je bio dug; znao sam, sve i da se dočepam kuće, to neće biti od koristi. Uprkos tome, hodao sam skoro trčećim korakom.

„Potrudite se još malo, doktore, još samo malo...“, govorio sam. Odjednom, pored mene stvorila se senka. Ta sve veća i veća senka bila je Sejit Lutfulahova žaba. Bila je to strašna neka stvar. Postepeno je bujala u tom mraku, kao naraslo testo, voda ili vetar, i šireći se zaposedala okolinu. Ništa nije moglo zaustaviti njeno napredovanje. Nadimala se sama od sebe, praćena zvukom koji bi proizveli milioni cvrčaka. Cvokoćući zubima govorio sam: „Toliko će porasti da će progutati i zemlju i nebo.“ Od straha sam se probudio.

Bio sam potpuno moka. Čvrsto stisnutih zuba, ne pomerajući se s mesta, osluškivao sam pomahnitale otkucaje srca i unezvereno se osvrtao oko sebe. Još uvek nije bilo svanulo. Vladala je neka čudna tišina. U tišini koja je sve poricala, ogromna zgrada bešumno je klizila kao olupina broda što se ljuljuška u nepomičnom moru. Pa ipak, moje noge behu dodirnule tlo. Sav užas tako stvarno doživljen bio je santo san. Zapalih cigaretu. Posle dva dima ustao sam iz kreveta. Sedoh na stolicu za stolom. Ponavljao sam samom sebi: „Izgleda da je to bio samo san.“ Ali, Eminino lice i vapaji mi nisu izlazili iz glave. Zatvorih oči da ne vidim njene poglede. Odjednom

me probudi bol. Dogorela cigareta mi je opržila usta. Bacih je na zemlju, zgazih je papučom, a onda ponovo sklopim oči.

Osetio sam dodir ruke na ramenu. Ošamućen, ugledah neko lice. Bio je to sluga doktora Ramiza. „Deset sati!“, reče. Direktor je želeo da me vidi. Obukao sam se, osećajući isti onaj strah. Bio sam ubeđen da će mi saopštiti loše vesti i nije mi padalo na pamet ni da ga upitam zašto. Nisam ga čak ni pogledao u lice. Sve je bilo završeno.

Na spratu, direktor me dočeka s osmehom na licu. Pročitao je odluku koja je izricala moje potpuno oslobađanje. Bez prestanka sam ga posmatrao pogledom koji je govorio: „Vratiću se kući i šta ću da radim?“ „Pošto izgubim Eminu...“ Gotovo istog trena, osetio sam da svojom rukom otvaram ranu koja je odavno već u meni i za koju vrlo dobro znam da neće izaći na dobro, i kako se, zaprepašćen, srećem s prizorom beznada. Naposletku direktor upita:

„Šta vam je?“

„Ništa“, rekoh. „Plašim se. Od svega me je strah.“ Ljudina, imao je sluha za ljude.

„Sve će proći... Ne brinite sada kada ste se oslobodili ove stvari!“

Onako na nogama ispričao mi je svoju verziju:

„Mi smo već odavno poslali izveštaj iz odbora!“

Kad sam sišao, doktor Ramiz me je zagrlio od radosti. „Naše aktivnosti će se nastaviti napolju! Vi ste ionako skoro izlečeni. Još da obavimo nekoliko seansi i gotovo. I naravno, da pripremimo izveštaj!“

Odjednom se iznervirah:

„Koji izveštaj?“, dreknuh.

„Pa, za kongres... Takozvani uvodnik za sanovnike...“ E, baš šteta!

Pomogao mi je da se spakujem. Na svoje insistiranje odvezao me je kući. Kako je on bio dobar čovek! Nema sumnje da je u tom trenutku bio srećniji od mene. Uprkos tome, šest nedelja nije mogao da se mrdne da sastavi drugi izveštaj, koji je još na početku obećao.

Sada je sve zaboravio, radovao se kao neko dete, pravio planove u ime našeg budućeg prijateljstva. Šteta što nisam delio ovu radost na odgovarajući način, nisam mogao da kažem nijednu reč. Dok je pričao, moje misli su bile zaposednute snom.

Pred kraj me je uhvatilo neizdržljivo nestrpljenje. Neprekidno sam ponavljao: „Još samo malo, još samo malo!“

Sve na šta smo usput nailazili posmatrao sam u atmosferi sna koji se beše ugnezdio u mene. Probijao sam se kroz njega, živeći skoro kao njegova druga polovina. Stigao sam u naš kraj i ulicu i s očajem koji je od njega dolazio, pokucao sam na vrata.

Ovako se produžilo do trenutka kada sam ugledao Emininu radost. Može se reći da sam se u stvari u tom trenutku probudio. Žena mi je malo smršala. Njene ruke i vrat bili su vrela kao pre. Smejala se svim srcem i bila vesela kao nekad. Ovaj osmeh mi je vratio sve za šta sam mislio da je zauvek nestalo.

Kada smo se popeli gore, doktor Ramiz povika: „Blagosloveni!“, i potrča ka porodičnoj uspomeni postavljenoj na starom mestu, besprekorno čistoj, u punom sjaju i veličini.

Uputio sam ženi pogled koji kao da je govorio: daće bog da bude dobro! Smejala se.

„Šta ću? Tolike stvari su nas snašle da sam i ja na kraju počela da verujem. Prošle nedelje sam ga spustila. Vidiš, nije loše, mesto mu je ionako bilo upražnjeno!“

Doktor Ramiz je zaboravio na nas. Nesvestan da Zehra čeka da joj pruži ruku da je poljubi, čučnuvši, hipnotisano je posmatrao stari sat. Na njegovom licu bila je radost čoveka koji se domogao onoga za čim je najviše čeznuo. Malo dalje, Emina se nemo osmehivala, gledala čas u mene, čas u njega, gestikulirajući kao da kaže: „Gde si našao ovog?“ Ponovo sam slegnuo ramenima i, koristeći odsutnost tek pristiglog gosta, po ko zna koji put zagrlio svoju ćerku. Sve je bilo u najboljem redu.

Eminina radost i snaga su malo pomalo doveli moje rastrgnute živce u red. Počeo sam da zaboravljam našu čudesnu avanturu. Naročito zato što su nestali strahovi i utisak strašnog sna. Čak je postepeno jenjavao i moj bes prema doktoru Ramizu, koji mi je svojim danonoćnim bezveznim insistiranjem nametnuo ovaj san; a kada je pregledao Eminu i izjavio da je sve u redu, mogao sam da osećam samo zahvalnost.

Prve dane sam, naravno, proveo u traženju posla. Već sam pomenuo da sam na početku suđenja dobio otkaz na mestu na kome sam radio. Sreo sam jednog od svojih profesora iz škole, koji me je uputio na direktora pošte na Feneru: „Čini mi se da tamo ima otvoreno mesto.“ Bio je u pravu. Počeo sam da radim odmah, i pre zvanične objave. Plata mi nije bila kao nekad, ali to nije bilo važno. S neznatnim umanjenjem troškova sve se dalo urediti. Sloboda, kuća, deca, svet u kome su ljudi normalno živeli, ponovo behu u mom posedu.

Ni doktor Ramiz me nije kao pre spopadao svojim uvrnutim interesovanjima i nepredvidivim akcijama. U stvari, on me je, još prve nedelje nakon mog oslobođanja, bio odvuкао u neki svet, izvitoperen toliko da je bilo nemoguće da se u svakom postupku tamo ne pronade neka faličnost.

U Šehzadebašiju se nalazila jedna prostrana kafedžinica, u kojoj je on provodio veći deo svog slobodnog vremena. Dok sam bio u sudskoj bolnici, moj dragi prijatelj me je svima koji su tamo navraćali toliko hvalio: da posedujem brojne vrline, da dobro poznajem stara predanja, da sam spretnan u popravci satova; pričao im je o avanturi koja me je snašla, saosećajući sa mnom, a posebno ih je do detalja upoznao s mojom bolešću, tako da, kada sam prvi put kročio tamo, cela kafana se orila od radosnih pokliča. Bio sam dočekan kao neki dobro znani prijatelj i junak dana.

Svakoga ko bi prolazio pored našeg stola doktor Ramiz je zaustavljao i predstavljao me rečima: „Ovo je moj najvažniji slučaj u karijeri, pregurao je ozbiljnu psihozu oca“, a zatim nastavljao da objašnjava:

„Sada zna i svoju bolest i kako se ona leči. Sila od čoveka! A što ima obrazovanje... Onda, njegova volja... Kakav je samo san uz njenu pomoć usnio!...“

Pračeno uzastopnim tapšanjem po leđima, u ovo objašnjenje je bilo zaista teško poverovati. Samo je falilo da doktor završi rečima: „Hajde, ustani, da vidimo kako hodaš!“ Ili: „Znaš onu pesmu što smo napamet učili,

hajde, izrecituj da čujemo!“ U prvom trenutku bilo mi je neprijatno, plašio sam se šta će iz toga proizaći. Ali ne, ovo mesto je bilo pravo čudo. Ništa nije bilo neobično, ničemu se nije posvećivala preterana pažnja. Čovek je ovde bio prihvatatan onakav kakav jeste, sa svim specifičnostima, manama, nedostacima. I što je ovih bilo više, to je radost bila veća. Ali, one se nisu praštale. Naprotiv, nijedna se nije zaboravljala, štaviše, svaka je ostajala zauvek urezana u sećanje. Sve su zapravo ličile na karakteristike koje čoveka definišu bolje od datuma rođenja, imena i ostalih podataka što se brižljivo unose u pasoše, i koje, tako jedinstvene i nepromenljive, onemogućavaju bilo kakvu zabunu.

Mnogo godina kasnije, jedan od onih koje smo upoznali u ovoj kafani dobio je ministarsku fotelju. Postao je zastrašujuće uspešan političar. Pa opet, u ovoj kafani ljudi su ga posmatrali istim očima, istih stvari su se sećali kada bi se pomenulo njegovo ime, o njemu su iznošeni isti sudovi.

Svu svoju posebnost ovo mesto je dugovalo svom vlasniku, koji je na kraju bankrotirao. Ovaj čovek, koga je poznavalo pola Istanbula, nije se potrudio da bude ozbiljan ni jedan jedini dan u svom životu. Bilo je dovoljno jednom da vidi nekoga, pa da taj neko postane njegov prijatelj. To je bio razlog što je ova kafedžinica postala klub.

Bio je to jedan izuzetno drag, krupan, lep čovek. Mogao je postati uspešan biznismen da nije odabrao da „groteska“ bude jedino carstvo u kome može živeti. On beše izmislio jezik, originalnu mešavinu starog i novog, skoro isto toliko nestvarnu, i lice sa zašiljenom bradicom koja je imitirala francusku. Lažnog lica, nestvarno odeven, od jutra do mraka pričao je na izmišljenom jeziku neverovatne, mozgu neshvatljive priče, iz kojih je sebe izuzimao. Ako ne bi našao ništa drugo, razotkrivao je neke pojedinosti iz svog života koje nikako nije trebalo da se čuju. Zapravo, kao da je živio u staklenoj tegli, izložen pogledima drugih. S lakoćom se zaljubljiivao i, pošto su njegov izbor bile žene koje se nikom drugom ne bi mogle svideti, više puta je morao da se ženi, i stalno je živio pod teretom neke brakorazvodne parnice.

U kafanu su dolazili ljudi raznog kova – bogati naslednici, švorc ili uspešni trgovci, visoki činovnici, novinari, propali pesnici, šahovski majstori, kartaši, bivši rvači, slikari, dvojica profesora univerziteta, gomila studenata, glumaca, muzičara... Iako su formirali grupice, izgledalo je kao da svi žive zajedno. Već posle drugog susreta prestalo bi se s persiranjem. Među njima nije bilo skrivanja tajni. Prljav ili čist veš se prikazivao. Svako bi ga do mile volje obrtao, okretao, mirisao i značajno pokazivao svima ono što bi pronašao da mu odgovara. Prihvatala se svaka vanrednost, beda, pa čak i sramota, i svakoj se sa istom hladnokrvnošću sudilo, a ukoliko je

bilo potrebe, s njom se i saosećalo. Pederastija, razvrat, male i velike novčane pronevere, bili su tamo da nam budu na smetnji.

Svi posetioци, na čelu s vlasnikom, imali su ovde posebne nadimke i poneku priču, pažljivom selekcijom odabranu iz njihovog života, koja bi bila prizivana u sećanje čim se ugledaju.

Većinu ovih ljudi sretao sam tokom celog svog života. Neke na poslu, neke po kućama. Jedan deo njih je kasnije radio sa mnom u Institutu za podešavanje satova. Svi, i dobri i loši, svojski su se trudili i radili, odnosno, nije bilo žrtve koju ne bi podneli da sebe tako predstave. Još i onda je među njima bilo onih koji su radili vrlo važne stvari. Niko od njih se zbog toga nije ustezao, štaviše, još više bi se radovali. Neki su i sami podsticali ova zadirkivanja iz straha da ne budu iznenada zaboravljeni.

O čemu se pričalo u ovoj kafani? Istorija, Bergsonova filozofija, Aristotelova logika, grčka poezija, psihoanaliza, spiritualizam, belosvetski tračevi, golicave priče, zanimljive i strašne avanture, dnevna politika, običaji, sve haotične i ispreplitane, presecajući jedna drugu, nezaustavljivo su tekle u ovim zbunjujućim i zaludnim razgovorima što su narastali kao snažna prolećna bujica koja nosi sve na šta naiđe.

Naravno, ni o jednoj se baš nije moglo razgovarati, jer, one bi u ovu kafanu ulazile kao sećanja posle dugog sna ili posle neke smrti. U priči što je sličila buncanju, Aleksandar Veliki, Hanibal, Kantovi imperativi bile su stvari izmišljene samo da se uspava svakodnevni život. Čak se o najvernijoj stvarnosti pripovedalo na ovaj način. Reklo bi se da jedni druge nisu mnogo slušali, s obzirom da je sve što se pričalo bile manje-više poznato od ranije. Ovde je priča postojala radi sebe same i radi pripovedačevog talenta; više je ličila na reprizu nekog omiljenog dela ili komada, razgovor se nastavljao kao u predstavi ortaojuna⁸, po unapred utvrđenim pravilima.

Uvek su se pravile iste upadice, smeјalo se istim stvarima, a ako je avanturu prenosilo više prisutnih, na istim mestima nastavljač bi se nadovezivao i uzimao reč. U slučaju da pripovedač ubaci novu pojedinost, odmah bi bio prekidан: „Ovo si sada izmislio!“ Međutim, sledeći put se očekivalo da ovaj novi izraz ili umetak nađe svoje mesto u programu.

Ponavljanja su bila obavezna u ovim razgovorima i to nikog nije zamaralo. Upravo suprotno, sve što ne dođe u obliku na koji su navikli, odbacivalo se kao strano. Izuzetak tome bile su situacije kada se prvi put iznosi neka nova tema ili ideja, i tada, oni bi saslušali samo iz učtivosti i pomalo zbog radoznalosti, sve dok njihova uvek budna sposobnost za improvizaciju ne bi to prigrabila na način najbližnji šali i spustila na svoj nivo. Tako je bilo i sa ozbiljnim stvarima. Prihvatale bi se tek pošto se

svedu na neku bludnu radnju, pederastiju, karadžoz-šalu ili imitaciju nekog komičnog komada. Oni koji su pričali o ozbiljnim stvarima nazivani su posebnim imenom – stvaraoci reda i poretka. Ispod ovih aristokrata, koji su na sebe preuzeli zadatak da uredi svet, nalazio se širi krug, koji se zvao – istočnjački plebs. Oni su od kulture i civilizacije uzimali tek toliko da mogu da učestvuju u zajedničkom životu kafane. Zadovoljavali su se time da ostanu zaštićeni u svetu komičnog i nesavršenog, izvan običnih zadovoljstava, brige za preživljavanje ili bezizlaznosti. Na kraju je dolazio treći sloj, prostih lupeža, koji, nimalo suptilni i nezasitih nagona, nikako nisu uspevali da se uklope u gradsku sredinu. S njima se čovek mogao uvek posvađati, dok bi se istočnjački plebejci i stvaraoci reda i poretka mogli posvađati samo ako ih se dogradi neki lupež. Tako da je „lupeštvo“ po značenju bilo usko povezano s primitivizmom. Samo je ovaj sloj, pošto ih je bilo previše, imao svoju podvrstu i ona se zvala „polulupež“.

U početku su mi bili dosadni i ova nesvakidašnja gomila – koja je, na prvi pogled, ličila na ostatak družine nekog komičnog teatra na otvorenom, improvizacije, karadžoz ili narodnih pripovedača – i njen život. Pogotovu zato što sam bio prestravljen zbog toga što sam među njih došao s dijagnozom i obeležen nekolikim neverovatnim iskustvima. Već trećeg dana bilo je onih koji su se ozbiljno zanimali za Blagoslovenog. Samo što me nisu pitali za njegov bračni status. Pošto su Abdulselam-beg, Sejit Lutfulah i Nuri-efendija živeli u ovom kvartu, a poslednju dvojicu neki su čak i lično poznavali, uspomena na njih oživela je još prilikom prvog susreta.

To da je meni, preko Lutfulaha, bilo poklonjeno blago cezara Andronika, i da se nalazi u mom posedu, važilo je za istinu koja se ni na koji način ne može prenebregnuti. Ukratko, sva ova slava bila je odranije pripremana a da je ja uopšte nisam želeo, niti sam za njom trčao. Ni u jednom društvu nisam bio tako žarko prihvaćen. Te nedelje kada me je doktor Ramiz prvi put doveo, u mom prisustvu su raspravljali o tome u koji stalež da me uvrste. Moja povučenost, to što sam uvek gledao samo svoja posla i što sam ove razgovore uzimao za ozbiljno svrstali su me u stvaraoce reda i poretka. Kasnije, kada je Emina umrla i kada je moj život prestao da bude važan za mene, izgubio sam ovaj položaj i polako sam dospao u red istočnjačkog plebsa. Bili su u pravu!

Pošto su mi odredili stalež, počeli su da mi smišljaju nadimak. Međutim, to nije bilo nimalo jednostavno. Bilo je potrebno zasedati više puta. Na kraju, zbog moje bolesti, očinske psihoze, složili su se da dobijem ime „Siroče“. Ali, o meni je bilo puno priča. Iznenadna smrt Našit-bega oživela je priču o mojoj tetki. To što se od tuge za njim priključila derviškom redu i

vezala za derviša u to vreme čuvenog među ženama, kome je zbog svog bogatstva postala miljenica, u različitim intervalima tokom nekoliko godina hranilo je moju slavu. Uz to, moja tetka kao da nije pristajala da me u ovoj čudnoj gomili zaborave, pa je na kraju čak počela da piše i religijske pesme. Zapravo, sve što me snalazilo u životu podupiralo je ovu slavu.

Druge nedelje se jedan mnogo fin, dobrodušan čovek, procenitelj dela u Bedestanu, beše zainteresovao za priču o Aristidi-efendijinom zlatu. Nosio je neki rukopis kupljen od antikvara i pratio me u stopu, stalno me zapitkujući da mu odam tajnu zanata. Što se tiče dragulja dvorskog spravljača šerbeta, on je bio glavna tema skoro svakog dana. Gazda kafane ne bi ni uzeo svoju gorku kafu, a već bi počinjao da izmišlja san i opisuje dragulj: „Noćas sam usnio kako mi na zlatnom poslužavniku donose dragulj šerbetčibašija, dabogda da na dobro izađe.“ Drugi put san se menjao, poslužavnik s draguljem bi donosila neka žena, dok bi se treće noći ova žena pretvarala u babuskaru, tačnije, moju tetku.

Postepeno sam i sam počinjao da se navikavam na ovakav život. Koliko je bio lak i opušten!

Ova pitoma gomila činila je da čovek zaboravi na sve, uključujući i samog sebe. Čim bih završio s poslom, u jednom dahu bih otrčao tamo, i već pri prvom koraku postajao sam neko drugi, ušao bih u svet sazdan samo od šale, daleko od dnevnih briga. Ovde su mi moj život od pre pola sata i onaj pola sata kasnije izgledali kao život dva različita čoveka. Čak sam imao i drugo ime, nisam bio Hajri već Siroče.

Doktor je sve svoje slobodno vreme provodio za jednim stolom u ovoj kafedžinici; svaki čas je vadio svoju torbu, čistio nokte, žalio se na život i sveprisutnu lenjost u državi, pričao o psihoanalizi ili slušao druge.

Sve bi ga odmah interesovalo. Za njega je prihvatljiva i dopadljiva bila svaka ideja koja se jednim delom odnosi na kritiku društva, dok je drugi deo ionako već bio u njegovim rukama i lako ga je bilo povezati s Jungom i Frojdom.

I svaki put kada bih ga upitao da li mu ove neobične pojave smetaju, odgovor bi bio:

„Jesi li ti lud?! Da li može biti interesantnije teme za tezu od ovoga? Ova kafana je učinila da zavolim svoju profesiju. Gde bih mogao da nađem ovakve primerke? Uz to, i gužva je, sama po sebi, vrlo bitna! Ne može se naći bolje mesto za socijalnu psihoanalizu od ovog. Vidi kako se nastavlja prošlost; kako je oni žive, kroz šalu, zbilju... Svako živi u svojoj mašti, u nekom drugom svetu. Kolektivno sanjaju snove.“

Drugi put je o ovom pitanju govorio drugačije.

„Gde bih mogao da pronađem ovako prosvetljenu gomilu? Svi su se

specijalizovali za nešto... Svi se bave problemima države i saživeli su se s njima. Ni u jednim novinama ne možete naći toliko zbivanja. Videćete kada objavim svoje memoare, iz dana u dan ćete moći da čitate o tome šta sam sve od njih naučio.“

U stvari, ono što je doktor nazivao državna pitanja i prosvetljujući razgovori bila su belosvetska ogovaranja; ali, naravno, u njegovim učenim očima dobijala su drugi karakter.

Mnogo kasnije, kada se prilikom mog insistiranja da se u Institut primi Pospani Asaf-beg – koji je, kao što će se kasnije videti, postao šef odseka za doradu – vodio razgovor o ovoj temi, i kada sam saopštio Halitu Nepogrešivom doktor-Ramizovo mišljenje, moj dragi dobrotvor beše dao sledeći komentar:

„Ako mene pitate, to je posledica neuklapanja u poslovno okruženje. Ovo nastaje ako život ne dobije svoj oblik. Mislim da je većina ljudi koje sam upoznao slušajući vašu priču o ovoj kafedžinici živela u nekom procepu. Ako hoćete, možete reći da su oni ostali ispred vrata. Zbunjeni, kao neko ko nije zakoračio u savremeno doba, oni vode neki polusmešan-poluozbiljan, letargični život. To ne treba povezivati s prošlošću ili sličnim!“

„Ali, svi imaju neki posao!“, usprotivio sam se.

„Nije svaki posao pravi posao. Posao, pre svega, podrazumeva vreme i razumevanje. Čudi me da vi verujete da je pravi poslovni život u našoj zemlji postojao pre osnivanja našeg instituta. Raditi se može jedino kada postoji jasno uspostavljen red... Kako vi, koji imate toliko iskustva i koji ste se toliko trudili kada smo osnivali Institut, možete ovo nazvati poslom!“, reče i poklopi me.

I stvarno, ne mogu sa sigurnošću da kažem da li je poslovni život postojao pre Instituta. Mnoge stvari su se promenile otkako sam počeo da pišem ove uspomene. Na kraju, nisam siguran da gledam istim očima Institut u likvidaciji. Sada mi se čini da je on pomagao mnogo više u zapošljavanju ljudi nego što je razvio poslovno okruženje. Ovim ne poričem da smo bili vrlo korisni za društvo, samo hoću da kažem da je s vremenom postalo moguće iz različitih uglova posmatrati ono što smo radili. Može biti da ja više nemam potrebu za njim pošto mi novac i blagostanje nisu potrebni. Kada ne postoji korist, sigurno da imamo realniji uvid u ono što se događa i počinjemo da tumačimo i razumevamo stvari onako kako odgovara istini. Ili je to možda rezultat rasprave koju sam pre nekoliko dana imao s mojim sinom Ahmetom. Kada je saznao da pišem memoare, iz straha da će oni jednog dana biti objavljeni, moj sin je promenio prezime. Moguće je da je njegovo nepriznavanje ove ustanove

odvuklo moje misli u ovom pravcu.

Iako po ovom pitanju ne prihvatam u celini mišljenje Halita Nepogrešivog, na kraju mi se čini da je on ljudima koje sam znao iz kafedžinice dao najbolju dijagnozu. Tamošnji život se zaista nalazio ispred vrata. I oni su ga živeli tako da nisu nikad ni pomišljali da uđu unutra, ili je to uvek bilo s jednom nogom na pragu. Naposljetku, nisu bili problemi a da na kraju krajeva, nisu postali sredstvo za beg i oslobađanje. Zašto i od čega su bežali? Zar nisu bili nimalo otporni? Ili im je stvarno sve bilo strano i ni na šta nisu reagovali? Ne, ovde je sve bilo kao pod dejstvom opijuma i sedativa.

Nesumnjivo, sve se menja kada se umeša interes; a interes u ovoj kafedžinici nikada nije bio stavljan na drugo mesto. Svakog dana bili smo svedoci svađa zbog novca, večitih svođenja računa, domundavanja koja su znala da traju nedeljama. Nisu morali da se odvijaju pred našim očima da bismo shvatili o čemu se radi. Bilo je dovoljno pola sata razgovora s nekim od umešanih ili vlasnikom kafane, koji je u suštini sve znao. I svi ti računi, koškanja, nesporazumi koji su se ponekad završavali žestokim svađama, činili su da čak i one pitome prijatelje vidimo u sasvim drugačijem svetlu. Zahvaljujući njima, još jednom bismo se uverili koliko ovi ljudi mogu biti proračunati, oprezni i sitničavi i za deset para, pohlepni i lakomi do krajnjih granica.

Dva prijatelja koja se do juče nisu razdvajali jedan od drugog kao blizanci, koji su stalno zajedno jeli i pili, sledećeg dana bi, zbog nekog računa, skakali jedan drugom za vrat, tačnije, nestalo bi bratske jednakosti među njima, jedan bi postao gospodin, drugi sluga, i novonastali odnos bi znao da traje danima, mesecima. Nekad bi se sve odvijalo bez gužve, samo od sebe. Novac bi odmah nalazio svoj put do svog obožavatelja i međusobni odnosi bi se automatski uspostavili. Ponekad bi se posle različitih i prilično teških poglavlja ostvarila nova ravnoteža. Ali, gotovo uvek bi iskrsla neka neočekivana stvar.

Jednom prilikom, primetili smo dvojicu stalnih mušterija kako su, zavučeni u ćošku, danima poverljivo razgovarali. Drugi put, pored njih se stvorio neki jadnik odrpanog izgleda. Tri dana kasnije, priključio im se jedan uticajni gospodin. Od tada se ova četvorica nisu razdvajala. Dnevno, u više navrata bi se sastajali, nešto bi se dogovarali ili ostavljali poruke jedni drugima. Svakome se u ruci beše stvorila torba. To se sve dešavalo pred kraj zime. A onda je, iznenada, negde početkom proleća, odrpanac potpuno promenio lični opis, i umesto njega pojavio se jedan vitki gospodin sa stilom, uvek nasmejan, s budnom pažnjom. Čovek koji je do pre dva meseca bio skoro neprimetan, sada se muvao oko nas i kao neka

reklama za radio ili frižider pozdravljao sve redom ne bi li privukao pažnju. Ubrzo zatim, počeo je da se pojavljuje u nekom autu.

S usta mu nisu silazile reči „šofer“, „naš šofer“, koje su, u zavisnosti od raspoloženja, bile izgovarane nekad umilno i meko, a nekad ljutito i bezvoljno, i uvek su isticale privilegiju i status, povlašćenost i razlike koje su stvarali ne znam koliko cilindara i para i brzina od osamdeset kilometara na sat.

Svako doba i životni stil imaju na raspolaganju nekog čoveka kroz koga su izraženi ceo jedan način mišljenja i stvarnost koju je teško opovrgnuti. Reč šofer je njihov nesumnjivo najcivilizovaniji, najprijatniji, najbolji i najdruštveniji izraz. Ne znam da li ste primetili da ova reč, koja, našavši se između usana oponaša gest poljupca i na drugom slogu uzima nazad ono što je od prvog ostalo da lebdi u vazduhu, predstavlja jedno od najvećih bogatstava turskog jezika. Kojim god akcentom da je izgovorite, uvek će nositi neko značenje.

Na kraju su, početkom leta, svi odjednom nestali. I od tada su počele da kruže priče. Naši prijatelji su se, zajedno s advokatom koga su poznavali i koji je važio za vrlo prodornog i veštog u poslovima s finansijama, upustili u komplikovani slučaj nasleđstva jadnika. Sada su se trudili da zabave svog bogatog prijatelja, koji se njihovom zaslugom domogao svog basnoslovnog bogatstva.

Otkako smo to saznali, kao kada se s razglasa neke opservatorije prati neka zvezda i njen satelit, bez prestanka su krenuli da nam pristižu dnevni izveštaji, nekad kratki i jasni, a nekad dugi i detaljni. Kao da su čitave plaže, mesta tajne zabave, bile tu i otkrivale nam svoje tajne, od nas su ih odvajala samo staklena vrata, prozor sa zavesom od tila. Iznad naših čaša ulepljenih od vina i flaša smlaćene sode iskrsavale bi i otpočinjale striptiz lepe, mlade žene, neiskusne devojke poznate po nadimcima koje je srednja klasa preuzela iz jezika poezije i mašte prethodnih generacija. Ove letnje lumperajke, čije smo najbezobraznije i najgrublje priče slušali, trajale su sve do prvih oktobarskih kiša.

Dok smo se s jedne strane od svraba češali, trljajući znojem ulepljene majice o naslon stolica, s druge smo se, slušajući ove priče, kupali u hladnoj mesečini, voleli u vlažnim svlačionicama i borili kao jarci na šumovitim visoravnima nošenim vetrom. Onda je na red došla priča iz klubova iz kvarta Bejoglu. U pratnji nostalgičnih zvukova saksofona, polugole devojke koje je niz finansijskih kriza proterao iz raznih krajeva Evrope, skoro na naše oči bacale su kupaće kostime i grudnjake, ili bile obučene u krzno i dragulje. Tačnije, pošto zbate prve, oblačile su druge.

Na jednom mestu za zabavu – gde je Emina pristala da ide pošto je te

večeri progutala misao o štednji i nije razmišljala o haljini za Zehru i cipelama za Ahmeta – te žene i devojke puti boje žita, plave i brinete, dopale su joj se toliko da je, kao i uvek dečje, naivno, uzviknula: „Au, ovo nisu ljudi, ovo su anđeli!“ Igrajući uz zvuke fokstrota i uvijajući se uz tango, raspuštene kose koja im je šibala bedra, zadihane, pobedonosno su klicale i poput mladih ždrebica ulazile u ovo tajno kafansko utočište. Pucnji čepova sa flaša šampanjca što su se jedna za drugom otvarale u našoj mašti, nadjačali su zvuke kockica begemona.

Sredinom zime, lude zabave su iznenada zamrle. Kamera se ponovo usmerila na kafedžinicu. Jedne noći pojaviše se četvorica. Izgledali su nervozno i iscrpljeno. Najpre su se tiho u jednom ćošku raspravljali, otvarani su novčanici, iz novčanika su vađene i u njih ponovo vraćane menice. A onda se ton odjednom povisio. Reči „sramota“, „prevara“, „poniženje“, šibale su kao bič kočijaša. Stezale su se pesnice, čule su se pretnje: „Pokazaću ja tebi!“ Nastala je opšta zbrka. Ishod svega bio je da su naslednik i dva prijatelja šamarima i pesnicama izbacili advokata napolje. Čovek koji je godinu dana ranije došao među nas sa svojim učtivim i prefinjenim manirima, nimalo nas ne simpatišući, jedva se pridigao iz blata. Brisao je krv što mu se slivala sa svih strana, psujući kao najveći prostak. Pošto su mu se razbile naočare, ja sam mu našao i stavio kapu na glavu.

Dve nedelje kasnije, ista svađa izbila je između naslednika i dvojice prijatelja. Ovoga puta dobrotvor je na isti način završio pred vratima. Ali, rezultat svega bio je potpuno drugačiji od onog koji smo mi te noći predviđali. Već sledećeg jutra došli su da nam se jadaju dva tipa, stalne mušterije kafane. Kroz nekoliko dana, njihove jadikovke su narasle do krova. Naime, dve godine su se svojski provodili, ali im ništa nije ostalo. Naslednik je preko neke vrlo sumnjive firme, na koju je kasnije uspeo da im ukine sva prava, iz ruku jednog uzeo očevu kuću, a drugom radnju koja je dobro poslovala i nalazila se boktepita gde. Tako da oni sada nisu imali ni prebijene pare. Povrh toga, vlasnik preotete radnje je bio ludo zaljubljen u devojku koju je vodio po mestima za zabavu i tako doprineo njenom sunovratu.

Sve ovo nije sprečilo bogatog naslednika da s najslađim i najopuštenijim osmehom na svetu dođe jednog dana u kafanu. Dva sata je nasamo pričao s vlasnikom kafane. Naš stari prijatelj ga je slušao, a od besa mu se sva krv sjurila u lice. Sledeće večeri dobročinitelj je sa gazdom preotete radnje odigrao dugu partiju begemona. S najnevinijim izrazom lica bacao je kockice vrteći ih u dlanu, saginjao se nad begemonom toliko da samo što nije ušao u njega, pratio odbijanje kockica i aplaudirao kada se poklope.

Posle petnaest dana čuli smo da se bankrotirani vlasnik radnje oženio devojkom koju je voleo. Tri meseca kasnije desilo se još veće čudo – dobili su dete! Cela kafana se obradovala ovoj vesti; vođene su intenzivne rasprave, a glas većine je na kraju presudio da se detetu da ime „Mešanac“!

Mesecima je svojim neočekivanim i raznim obrtima ovaj događaj zaokupljao našu pažnju, dok ga drugi nije bacio u zaborav. U Istanbul su došla dva Bugarina u potrazi za priličnom sumom novca koju su za vreme Balkanskog rata zakopali u nekom selu u Trakiji. Ko je ovim ljudima dao adresu kafedžinice i koji je to slučaj hteo da oni dođu među nas? Izlišno je reći da se tog proleća formirala ekspedicija kao da se išlo na Severni pol; iznajmljen je čamac, pokupovane su stvari za kampovanje, i u petnaest-dvadeset dana, cela okolina je bila detaljno prečešljana. Mi koji smo ostali, uzbuđeno smo pratili zbivanja. Svakog dana se prema dobijenim vestima procenjivala količina blaga. Prvobitnih deset hiljada dukata su najpre spuštani na pet, da bi se posle podigli na dvadeset, a onda na sto hiljada. Izgledalo je da će celo leto proći u ovome. Ali, srećom, intervencijom mesnih vlasti, cela stvar je okončana. U povratku je, naravno, ponovo izbila svađa zbog troškova. Ali, naš čuveni profesor istorije je odmah krenuo sa tročasovnom pričom o borbama Alija, Muhamedovog zeta, koja je svojim uzbudljivim epizodama obezbedila opšti mir. To je bila jedna od naših najtežih noći. Iako je Emina bila bolesna, ja sam prihvatio poziv Ramiz-bega da ostanem na skromnoj časti u vidu rakije i mezetluka, i nisam otišao kući.

Te noći, umesto dva Bugarina koje smo izgubili, priključio nam se jedan švajcarski Nemač, orijentalista. Koliko je samo ovaj nesrećnik bio zadovoljan što je dospeo u okruženje intelektualaca i aristokrata. Široki osmeh mu je presecio krompir-žuto lice na dva dela, koja se, reklo bi se, nikad više neće sastaviti. Oskudan turski mu nije dozvoljavao niti da prati razgovore, niti da s nama ostvari prisno prijateljstvo. Međutim, pronašao nas je u pravom trenutku – posle nedelju dana ostao je bez novca i počeo da živi na račun svih nas. Malo zatim, odlučio je da zarađuje za život baveći se arhitekturom, i pretvorio je jedan od stolova s desne strane u svoju kancelariju. Tamo se s mušterijama pogađao za cenu naočigled svih, od praznih kutija za šibice pravio je trodimenzionalne planove, menjao ih i davao im konačan izgled. Nije moglo biti praktičnijeg, pametnijeg posla na svetu od ovog.

Tačno četiri godine bili smo svedoci ove njegove prakse. Nijedan arhitekta nije bio toliko strpljiv i skroman, niti je toliko poštovao želje svojih klijenata. Ako poručilac izusti: „Kako bi bilo da ove dve kutije šibica premestimo ovde?“, doktor Musak bi zatvorio oči na trenutak, razmislio, a

onda bi rasturio kutije i počinjao sve iz početka. Još tada sam uvideo veliku razliku između skice na papiru i makete napravljene od predmeta koji se mogu rasklapati. Pošto se sve odigravalo pred našim očima, u ovom poslu, pored vlasnika kuće, učestvovali su svi gosti kafane, čak i konobari. Dr Musak je sve predloge slušao sa ozbiljnošću, a često se dešavalo da ih prihvati. Ne znam ko je izmislio gradnju kooperativnih kuća, ali naš prijatelj je sigurno otkrio timsku arhitekturu. Šteta što je nimalo neočekivana nesreća iznenada stavila tačku na njegov rad. Desilo se da je naš drugar zaboravio da postavi stepenište na trospratnicu koju je sagradio na mestu blizu Ibrahim-pašine fontane, u kvartu Sulejmanije. Onog trenutka kada su uklonjene skele, bilo je jasno da tri dela kuće nisu međusobno povezana. Čak je i veliki konak koji je doktor Ramiz koristio da mi, u danima kada me je u sudskoj bolnici podučavao psihoanalizi, ilustruje postojanje svesnog, a koji su činili samo tavan i skladište, dok mu je prvi sprat bio prazan i nenamešten, u poređenju s ovim izgledao na mestu i bez greške.

Želim reći i to da su mi ove dve zgrade koje nikako nisam uspevao da dokučim i koje su me toliko zbunjivale, zajedno s maketama koje je doktor Musak od šibica pravio, kasnije mnogo koristile. Kada je donesena odluka da se napravi zgrada Instituta, pošto su svi predlozi bili odbijeni, ja sam preuzeo taj posao i, zahvaljujući ovim iskustvima, podario sam zgradi izgled koji se toliko dopao svim stanovnicima Istanbula. Kasnije ću, naravno, pričati o zgradi o kojoj je tri godine polemisaio ceo svet. Sada ću reći toliko da je to što smo drugi sprat zgrade ostavili da bude natkrivena terasa na kojoj se nije nalazilo ništa osim stubova do kojih se dolazilo liftom i stepeništem u direktnoj vezi i s kućom na Sulejmanije i s objašnjenjem doktora Ramiza o kome sam malopre pričao.

Stanje u kojoj je bila kuća na Sulejmanije podstaklo je žustre rasprave među nama. Iz nekog razloga kao da smo osetili dužnost da tom drugom spratu, do koga se nije moglo doći stepeništem, osmislimo funkciju.

Uvek je tako. Svaki posao ovde, bez obzira na to koliko ozbiljno počne da se dešava, završavao bi se onako kako se najmanje očekuje. Procena koja je na samo korak od kafane smatrana za stoprocentnu ušla bi ovde kao jedva moguća, a posle silnih nagvaždanja, pretvorila bi se u ironiju sudbine.

Ukratko, bila je to močvara zvana apsurd, u koju sam se nesvesno uvalio do guše.

Taj svet besmisla beše me sahranio; kao da sam dopao kandži neke životinje mekanog krzna, sa krilima i hiljadu pipaka, koja proždire čoveka omamljujući ga užicima, neobuzdanim smehom i skoro neprekidnim

golicanjem.

Počeo sam da živim u svetu u kome se ništa ni sa čim nije podudaralo, a ipak je, na najneverovatniji način, sve bilo ispreplitano; kao da sam se nalazio na izložbi otpadaka koje je oluja nanela duvajući s nekog nama nepoznatog mesta. Odakle je dolazila ova oluja? Koje čudovišne svetove, krcate protivrečnostima, beše opustošila? Kako li je čitavu armadu haosa razbila i stresla sa sebe, i tako raskomadala da nikako nismo mogli da razaberemo pravo lice toga što je na gomili sručila pred nas. Sve stvari su izlazile i nadovezivale se jedna za drugom kao iz nekog mađioničarskog šešira. Bilo je prijatno to živeti, dok je misliti o tome kasnije bilo uznemirujuće kao noćna mora.

Kao da sam hodao u nekoj pećini ispod mora, gde su mi se oko nogu motale neke šture informacije, misli koje nikako nisam mogao da protumačim. Pri svakom pokretu, moje telo i ruke su kao trule alge obavijali bezrazložni gnev, neutemeljena uverenja, kratkoročne nade, vukući me nadole, ka dnu. I svaki put kada bih otvorio oči, u polumraku bi me spopadala čudovišta haosa čiji kraj nisam uspevao da dokučim. Potom bi sve nestalo kao sipa u oblaku sopstvenog crnila. Sa doktor-Ramizom i Pospanim Asaf-begom preko puta, glava bi mi se vratila na mesto odakle je dopirao grohotni smeh što se razlegao malopredšnjom vrevom, u ušima bi mi zvonilo od pritiska dubina u koje sam bio nesvesno uronio, gledao bih oko sebe ne znajući gde se nalazim, kao da sam tek probuđen iz sna.

„Da, dragi. Nema izlaza! Potrebno je dići mladost na noge i izbaviti se ovog istočnjačkog fatalizma!“

Doktor-Ramizovo lice se još više snuždilo, što je za Pospanog Asaf-bega značilo naredbu koju je sve vreme čekao. Istog časa povukao bi se sa četiri stolice koje su obično zauzimale njegove ruke i noge i, da nagradi sebe za ovaj teški napor, prepustio bi se snu, oslonjen na ivicu stola, sa glavom u rukama.

Pospani je uvek mogao da spava, i to je bio najsladi, najbezbržijsan san na svetu. Čim bi sklopio oči, slatki zvuci bi ispunili okolinu, kao da je odjedanput sto anđela zalepršalo nevidljivim krilima i doletelo da mu na uvo šapuće uspavanke i medom prelije latice njegovog slatkog sna.

Tada bi me nešto žignulo, skočio bih i s jednim „Emina...“ odjurio kući. Emina je bila bolesna. Ono što su doktori u početku nazivali mala slabost organizma razvilo se u tešku bolest sa fatalnim posledicama. Ja sam to znao pre njih, još od onog strašnog sna koji sam usnio poslednje noći u sudskoj bolnici. Destilator sudbine je ključao pred mojim očima, i dok je bila na istom jastuku, i dok sam je držao u rukama, i dok bi mi dodirivala lice i ja je ljubio, Eminina glava se svaki put, malo-pomalo, sve više

udaljavala, gledajući me svojim krupnim očima. Mogla je da priča šta god hoće, da se smeje, da mašta

o budućnosti, da priča kako će udati Zehru i Ahmeta školovati na medicini, ali ta glava se stalno sve više i više udaljavala

i izdaleka me gledala, kao da kaže: „Radi šta hoćeš, ali ovome nećeš naći izlaza!“ Emina je polagano, kap po kap, umirala na moje oči. Ni ja, ni bilo ko drugi, nismo mogli ništa da učinimo.

S Emininom smrću odsečena je bila i poslednja grana na kojoj sam stajao, našao sam se usred ničega. Gubitak je bio tako veliki da u prvom trenutku to nikako nisam uspevao da shvatim, niti sam uviđao kakve posledice to ima po moj život. Bez prestanka sam tumarao, noseći težinu i čemer u sebi. Onda se ovoj skrhanosti pridružilo drugo, spasonosno osećanje. Oslobodio sam se pritiska. Konačno, Emina nije mogla još jednom umreti, niti se razboleti. Konzerviraću je u svojim mislima onakvu kakva je bila. Svakakve strahote bi me još mogle snaći u životu, razne nesreće mi se mogu sručiti na glavu. Ali, najgora od svih – mogućnost da nju izgubim – nikad više. Neću više sve posmatrati kroz njenu bolest, niti ću živeti u tom procepu. Strah više neće moći da naraste toliko da me celog obuzme.

Stvarnost je bila da mi je kuća bila porušena, da sam ostao sam sa dvoje dece, bez vere i volje da radim bilo šta, i da mi je loše zbog svega. Ali, nisam se plašio. Najgore što je moglo da se desi desilo se. Konačno sam bio slobodan.

Pošto Emine više nije bilo, svaka struja je mogla da me nosi. Prijatelji i kafana su mi bili najbliži. Još iste nedelje otišao sam tamo, u gužvu. U drugom salonu, među radnjama na glavnoj ulici, s kartama u jednoj i rakijom u drugoj ruci, sa cigarom u ustima i pričom koja je u toku u ušima, ćaskao sam, pio, zabavljao se. Ukratko, moj odnos s okolinom je bio krajnje opušten. Da li sam sve zaboravio? Da li sam se zaista dobro provodio? Bez sumnje, ne.

Bio sam smožden kao nikada do tada. To nije bio ni strah, ni bol. Bila je to kazna koju je mogao osetiti samo čovek koji je sam sebe prokleo. Čudan osećaj, koji se u određenoj meri završavao u gađenju. Jednog od takvih dana, moje oko je na trenutak uhvatilo odraz u ogledalu. Između peševa mantila koji su visili s obe strane ugledao sam svoje jadno, zadovoljno lice, tako ponizno i spremno da odluta bilo gde, ne opirući se ničemu i odustajući od svega; pomislio sam kako će me to staklo ispljunuti i zavrležiti tako snažno da će mi se glava spojiti s nogama. Ali, to se nije desilo. Već posle drugog, trećeg pogleda, navikao sam se. Sve je bilo normalno.

Kod kuće, jedna starija žena vodila je brigu o deci. Ujutru, kada se probudim, išao sam na posao, posle posla u kafanu, odatle bih s doktor-Ramizom ili s nekim drugim odlazio da provedem noć u nekoj od obližnjih kafana, i vraćao bih se kući u sitne sate. Ponekad bih zaticao decu u

krebetu i privio se uz njih, sav srećan. Još jedan dan bi prošao a da nisam morao nikom da podnosim račune. Ali, često se dešavalo da ih nađem kako me, kao mačići šćućureni i sklupčani jedno uz drugo, čekaju u ćošku sobe. Tada bi otpočinjala najstrašnija deonica u toku dana.

Trebalo je da ih, ne otkrivajući im emocije, uzmem u krilo, da probam da ih umirim, osušim njihove suze, da izigram klovna, da ih zasmejem. Zašto su bili tako tužni? Zašto su toliko plakali i brinuli se? Zar mi život nije bio dovoljno težak zbog same činjenice da postoje? Zar im je malo to što su mi oduzeli slobodu i što su me primorali da u ovom tesnom stanu kružim naokolo kao konj?

Ugledavši ih, od sažaljenja bih se cepao na komade, užasnula bi me sopstvena bezvoljnost i sudbina, dolazilo mi je da satima udaram glavom u zid. Tada bi, iz nekog ćoška, iskrsla Emina, polako mi prišla, stavila bi ruku na moje rame i rekla kao nekad: „Saberite se!“

I ja bih se sabrao. Sledile bi odluke, zakletve, obećanja, suze što su se jedna za drugom prolivale u mraku. Da li je vredelo? Niti mi se sviđao život koji sam vodio, niti sam imao snage da otpočnem drugi. Bio sam potpuno otrgnut od svega. Osim sažaljenja koje sam osećao prema svojoj deci, nisam imao drugih veza sa spoljašnjim svetom. Prosto sam sve i svakoga tolerisao. Čim izađem na ulicu, postajao sam žrtva tuđe bezobzirnosti i spletkarenja. Svako mesto i svaki posao drugačiji od mog izgledali su mi nedostižno lepi i savršeni.

Poludeo bih svaki put kada bih u pošti ugledao pismo ili razglednicu pristiglu iz daleka. Odakle sve nisu dolazila ta pisma – Peru, Argentina, Kanada, Egipat, Rt dobre nade. Jedna stara Jevrejka koja se orodila s bubama u jednom sobičku dve ulice dalje, imala je brata u Meksiku. Njen komšija rabin imao je sestru u Argentini, koja se bavila prodajom krzna. Sin piljara Grka od preko puta živio je u Egiptu, dok mu je sestra bio učitelj u Čikagu. Ugledavši njihova pisma, zatvarao bih oči, moje okruženje bi se promenilo, i ja bih postajao neki drugi čovek. Pobeći, napustiti sve i otići!

Ali ne! Da bih izašao iz svakodnevice i to izveo, trebalo je da postanem drugi čovek. Trebalo je trčati, pokrenuti se, boriti se, želeti, i u toj želji istrajati. Sve to nije bilo za mene. Ja sam bio samo jedna senka. Bedna, zapuštena senka, koja je trčala za svakim ko bi je makar okrznuo u prolazu, a kada se od svih rastane, ušunjavala bi se kod svoja dva deteta pribijena jedno uz drugo kao dva mačeta, što su se u međusobnom zagrljaju smejala i plakala, naročito plakala... Bedna kreatura koja se smeje, plače, priča kad joj kažu, kojoj je zanimljivo ako drugi misle da je zanimljivo i koja će nestati onog dana kada je drugi ne budu više primećivali.

I odmah nakon što mi to padne na pamet, odlazio bih tamo, u kafanu, među one koji su živeli drugačije od mene i koji, ako ništa drugo, nisu sputavali sebe kao ja. S njima, i ja sam imao život, uz njih sam mislio, s njima sam živio.

Možda i nije bilo tako. Bilo je tu i drugih stvari. Nisu se ti ljudi meni baš mnogo dopadali. Ja sam među njima bio kao izbeglica. S njima sam bio srećan i bezbedan, grejala me je zagušljiva atmosfera haosa, kao čoveka koji je, na ivici da se uguši od ledenog, snažnog vetra na opustošenom planinskom vrhu, u olujnoj noći našao sklonište na nekom mestu koje istovremeno liči i na han i na ruševinu, u kome se širi miris balege i toplo je, a miris svežeg čaja i kafe meša se s ljudskim glasovima i topotom konja.

Ali, nesumnjivo da je bilo trenutaka kada sam mislio kako će doći bolja vremena, kako će moji poslovi krenuti nabolje i ja ću biti spasen, i, u tim trenucima, ovo nedopadanje bi nestajalo, a ja bih se u potpunosti mirio sa svojim stanjem. Već tada bih počinjao da govorim: „Ah! Kakav lep život! Opušten i srećan... Kakvi divni ljudi!“

Ovako sam živio sve dok me Ahmetova ozbiljna bolest nije dozvala sebi. Samo iz straha da ga ne izgubim pristao sam na svoju sudbinu.

U to vreme, doktor Ramiz je pokrenuo projekat na kome je radio šest godina i otvorio Udruženje za psihoanalizu. Bio sam jedan od dvadeset članova, od kojih, osim dr Ramiza, niko nije bio lekar, i to na mestu direktora društva. Eto, sada mogu da priznam da u vreme kada sam postao direktor Instituta za podešavanje satova nisam bio nimalo neiskusni u obavljanju tog posla. Još pre nego što sam zauzeo mesto direktora Udruženja za psihoanalizu, bio sam blagajnik u Klubu spiritualista, što je vrlo slična pozicija. Pošto sam bio direktor, u džepu mog prsluka stalno je stajao ključ od sobe u kojoj je udruženje osnovano i za koju je kiriju godinama plaćao moj dragi prijatelj.

Njena vrata su se samo dvaput otvorila, i to zbog konferencija koje je održao. Na prvoj od ove dve konferencije dr Ramiz me je slušaocima predstavio kao svog prvog pacijenta izlečenog u Turskoj, uz obrazloženje od koga se diže. kosa na glavi. Zahvaljujući tome privukao sam pažnju moje druge žene, Pakize. Na drugoj je pak u celosti pročitao litografiju o tumačenju snova, koja je brojala sedamdeset strana, a zatim ju je temeljno protumačio i ocenio.

Bilo je leto. U sobu je u talasima ulazio vruć vetar, peckao nas po licu, vukao i odvlačio u raznorazne dubine, a zatim nas, dok smo zevali, prepuštao dobrim namerama govornika. Otkrivši da u svom sićušnom telu poseduje zvuk nekoliko dizel-motora, neka pčela je bez prestanka zujala iznad naših glava, bušila čelične ploče u vazduhu i, prošavši kroz njih,

obavila svojim zujanjem doktor-Ramizov glas.

Prvi je na svom mestu, koje je izabrao zato što je bilo pozadi, zadremao Pospani Asaf-beg. U svojstvu dobrovoljnog direktora, stepenik niže od govornika, s rukama na kolenima, pokušavajući da prikrijem poderane cipele – u Evropi je bio običaj da se tako sedi, naravno, ne zbog starih cipela već u svojstvu direktora – učtivo sam sedeo. Na tren mi se učinilo kako se Asaf-beg, sklonivši ruke koje su zaposedale dve stolice, zagledao u potiljak žene koja je sedela tačno ispred njega i nosila neki odvratan šešir. Onda je njegova glava odjednom nestala iza tog šešira i, kao da je čuo hiljade anđeoskih violina, oglasila se božanska melodija njegovog hrkanja. Negde oko treće strane, mladi poeta iz naše grupe raširio je jedra svojih snova u malom, prohladnom i uzburkanom zalivu koji su združeno stvarali zujanje pčele i sneno buncanje, i sam se upuštajući u surovu morsku bitku iz prohujalih vremena. Užad su škripala, topovska đulad su grurala iz usta, požari su buktali između napada i povika. Iskoristivši ovu pometnju, jedna četrdesetogodišnja žena iz prednjih redova je na skrovito mesto izvadila desetak pačića koje je nesumnjivo od dolaska krila u džepovima i, spustivši ih, maskirala se iza njihovog gakanja. Malo dalje, jedna druga je sledila njen primer i istog časa se pretvorila u kadu iz koje se sadržaj praznio s nepresušnim apetitom.

Negde oko desete strane, gotovo svi su spavali, izuzev onih koji su napustili salon da bi to činili u prikladnijem ambijentu – u svojim kućama. Čim bi utonuli u san, svako od njih bi pronašao glas koji je najviše odgovarao njegovim glasnim žicama, i svi bi se momentalno pretvarali u taj glas i pokret, opušteno im se predajući.

Doktor Ramiz se svom snagom borio protiv ove kolektivne izdaje. Nikada nisam video da je toliko smeo i rešen da ovlada situacijom. Njegov glas se poput urlika lava razlegao nežnom, travnatom vegetacijom, iz koje je svakog časa iznova dopiralo Asaf-begovo sneno mrmljanje; neočekivano je napadao čas sleva, čas zdesna, rvao se s nevidljivim protivnicima, nasrtao, gušio onoga koga bi dograbio, zastrašivao one koje nije mogao da udavi.

Lice mu je bilo svo u znoju, neprestano je mlatio rukama kao da je pokušavao da prokrči sebi put, gurajući surle što su se pružale iz dvadeset usta i napadale ga. Reči su mu pucale preko usana kao fijuci korbača, ispaljivao ih je na sve strane kao vatrene strele, protezale su se levo-desno kao vatrogasna creva.

Ali, kako se jedan čovek može izboriti s tako disciplinovanim neprijateljem, koji tako dobro zna kada da pobegne, kada da se preobrazi, a kada da se sakrije?

Dve sekunde nakon što je ovladao situacijom, sve se ponovo uzbunilo – zaseda je ponovo vrebala iz senke, pačici su počeli uzbuđeno da gaču, probušena cev za vodu siktala je kao kobra, iz kade ponovo počеше da se prazne sve vode sveta, kamion je menjao brzine na neverovatnoj uzbrdici, vozovi su se sudarali jedan za drugim, stvarajući gromoglasnu škripu.

A glas doktor-Ramiza, u svakom trenutku pripravan i spreman da se suoči sa svim što se dešavalo, neprekidno se menjao, molio, obećavao, pretio, neočekivano uspostavljao red, proglašavao ratno stanje.

S rukama na kolenima, ja sam svaki čas prstima podizao otežale kapke i, posmatrajući njegov trud, čudio se njegovoj hrabrosti i silini.

„Ako žena u snu vidi nekog pobesnelog ludaka, to je loš znak, odmah treba da moli za oprost...”

U trećem redu, bočno, neka mlada žena u dubokom snu, koju do tada nisam primetio, ispusti jedno duboko „Oh!” i protegnu se na svom mestu. Doktor Ramiz se uhvati za ovo kao za slamku spasa i nagoveštaj nade, pa nastavi glasom koji je odjekivao:

„A ako je ovaj ludak obnaženi muškarac, onda je to predskazanje prevare, i ta žena treba da pripazi na muža...”

Vrat one četrdesetogodišnje gospođe se iznenada pretvorio u veliku gugutku i ona zacvrkuta. Mladunčad patke se više nisu videla naokolo. Ne primetivši ovu promenu, govornik produži:

„A ako muškarac vidi sebe kako spava među gomilom žena, to je sreća; sve što bude radio, ići će mu od ruke, i nikome neće morati da polaže račune.”

Doktor Ramiz iskoristi slobodu koju daje ova rečenica i, spustivši glavu, na licu mesta utonu u san.

Kada smo se Pakize i ja venčali, ona još uvek nije imala problema sa štitnom žlezdom, tako da tada nije bila nervozna i razdražljiva. Nije imala nikakvu predstavu o životu, pa je bila vesela i opuštena. Roditelji su joj još uvek bili živi. Bili su toliko zdravi i puni života da mogućnost da umru nikome nije padala na pamet. Zbog toga njene dve sestre nisu bile odlučile da žive s nama. Uz to, u to vreme, starija svastika još uvek nije otkrila svoj talenat za muziku, a mlađoj još nije palo na pamet da bi samo zahvaljujući želji i upornosti mogla postati mis sveta. Ja još uvek nisam bio napustio službu u pošti na Feneru, niti sam postao službenik u Mešovitoj banci, jer sam verovao na reč Džemal-begu, koga sam upoznao u Društvu spiritualista, a koji je bio član upravnog odbora banke i, kasnije, postao njen predsednik. Tako da sam, još uvek, imao posao koji uliva sigurnost, zbog koga je i naš život bio siguran. I, na kraju, još uvek nisam bio zaljubljen u Selma-hanumu.

Da, ništa od ovoga se još ne beše dogodilo. Zato smo prvu godinu braka proveli srećno i spokojno, u našoj maloj kući, pod umirujućim pogledima Blagoslovenog. Nesumnjivo je ovaj život bio potpuno različit od onog s Eminom. Pakize nije posedovala Emininu ozbiljnost, njenu blagorodnu narav koja radost pronalazi u sebi, niti njen diskretni šarm. Ali, i ona je bila mlada, na svoj način razdragana, umela je da živi u svom svetu. U životu je volela samo jednu stvar – bioskop. Filmovi nisu prosto formirali Pakize – oni su bili njena životna motivacija. Ispred bioskopskog platna ona bi u tolikoj meri izašla iz sebe i toliko zaboravljala na sve, da bi na kraju zapala u stanje u kojem nije razlikovala svoj život od filmske priče koju je gledala.

Jednoga dana je mrtva ozbiljna izjavila kako ne ume više da igra španski ples kao nekad. Zbilo se to jedne nedelje, bili smo već dve godine u braku. Lenjo se razvlačeći po krevetu, kose raspuštene po jastuku, čekala je da dođe kran da je podigne. Stojeći kraj prozora, razmišljao sam o sreći čoveka oženjenog ženom koja bi brže-bolje ustala iz kreveta, nestrpljiva da spremi doručak. Iznenada, moja žena će:

„Hajri! Ne znam da li da ti kažem... ja sam, izgleda, zaboravila španski ples.“

Znao sam da Pakize mnogo voli ples, ali nisam nikad čuo da zna španski ples. To se baš i nije moglo očekivati od osobe koja jedva da je znala da hoda, i koja nikada nije gledala kuda gazi.

„Nije valjda! A koji španski ples?“

„E pa, izgleda da sam zaboravila... Juče, rekoh – daj da probam... ali nikako mi nije išlo. Zar je moguće da čovek za tri dana zaboravi stvar koju je znao?“

„Ja nemam pojma da ti umeš da plešeš španski ples.“ „Dušo, pa ti si zaboravio? Ne plesah li ja pre neki dan? Kako se ne sećaš, tebi se baš dopalo. U kazinu... Svi su aplaudirali. Posle se pojavio onaj oficir...“

Otkako smo se venčali, nismo išli nigde osim u bioskop. Razlog ove scene sam shvatio kasnije – poistovetila se s glumicom iz nekog filma koji smo gledali zajedno. Nekoliko dana kasnije, tražila je svoju crvenu spavaćicu. Posle toga se mnogo nasekirala jer nije mogla da nađe moju jahačku jaknu. Plakala je kada je nestala njena bela satenska haljina, bila je to tragedija. Jednog jutra, kada sam polazio u kancelariju, bacila mi se u zagrljaj, upozoravajući me više puta da se čuvam.

Ne bih vam ni pričao o svim ovim krajnje neobičnim postupcima da mislim da se vi nikada ne biste oženili ovakvom ženom – koja sebe doživljava ponekad kao Džinet Mekdonald, ponekad kao Rozalin Rasel, za koju sam ja bio Čarls Bojer, Klerk Gebl, Vilijam Paul, i koja, pošto prethodnog dana shvati da joj komšijina ćerka liči na Martu Egart, sutradan dovikne s prozora: „Marta, sestro, kuda si pošla takva?“

U stvari, bilo je komično. Svaki čas je pravila fatalne greške i brkala lončiće. Pa ipak, sve to imalo je i zabavnu, čak i praktičnu stranu. Moja žena se, kao što sam rekao, zadovoljavala bioskopom, i nije marila za sve ono što nam je falilo u životu. Dugmad se nisu ušivala, jer sam ja, budući Adolf Menžu, imao sto trideset odela. Ali, to što su mi na laktovima bile rupe, nije bilo bitno. Sve što je videla na filmu, bilo je naše – dvorci, dragulji, bašte, prijatelji plemenitog roda... tako da nije bilo važno da li imamo nešto za večeru. Ukratko, ona je posedovala ključ za izbavljenje. Pa ipak, nisam mogao a da ne razmišljam o njoj.

Koja se to opruga iščašila pa se ona stalno povlačila nekuda i tamo ostajala? Pitao sam se da nije, možda, dosada bila ono što ju je pokretalo da se s vremena na vreme tako detinjasto ponaša? Sve i da jeste, mora da je nešto u njenoj srži, u temelju njene ličnosti, bilo spremno za takve stvari. Jedne noći duvao je jugo i ja nisam oka sklopio. Sledećeg jutra, rekoh Pakize da ću da prilegnem dvadesetak minuta. Trebalo je da sat kasnije svrate komšije da idemo na izlet. Pakize s pravom reče da neću moći da se probudim. „Ne“, rekoh, „videćeš da ću se probuditi, i to tačno na vreme.“ I zaista – ljudi koje smo očekivali nisu bili još uvek došli, a ja sam se, uprkos radiju koji je Pakize odvrnula do daske, probudio posle dvadeset pet minuta. Zena mi se čudom čudila. Cisto da bih se nadovezao, setio sam se

jedne slabo poznate istorijske dosetke koju sam negde pokupio: „To je bila Napoleonova navika!“ Videvši kako su joj oči na moje reči zaiskrile, odmah sam se pokajao. Međutim, bilo je kasno. Još istog dana, Pakize je počela da me poredi s Napoleonom. Istina, nije znala ko je bio Napoleon, ali, kao što kaže poslovice: „Jusufa ne znamo, ali tebe odlično poznajemo.“

Dok smo u hladu borova na Hejbeliadi satima jeli i posle varili sarmice od vinovog lista, bez prestanka je pričala o tome kako je veliki vojskovođa, kao i ja, voleo masline, kako se oduševljavao kaubojskim filmovima i kako je spavao ležeći okrenut na desnu stranu i sve do zore hrkao. To je bio tek početak. Posle nekoliko dana, počela je da traži sličnost i s moje strane – s tavana je izvukla moju uniformu rezervnog oficira, oprala je, ispeglala i smestila prvo u spavaću, a onda u dnevnu sobu. Sledećeg dana počela je da navaljuje da je obučem. „Videćeš, bićeš druga osoba!“ Bože, koliko je bila lepa dok je pravila sve ove budalaštine. Kako je slatko postajalo njeno lice. Onda je došao red na moje krunisanje. Navodno, bila je mnogo nestrpljiva zbog toga. Ovo je bila druga ili treća faza. Na kraju je, umislivši da je Žozefin de Boerne, prisvojila decu, tvrdeći da su to njena deca iz prvog braka. Da, od tog dana moja deca nisu više bila moja i Eminina već njena. Odjednom sam postao očuh. Možda će oni koji ovo čitaju sve to doživeti kao šalu. Ali, ne može se poreći da je unelo veliku pometnju u moj život. Nešto nije bilo u redu s Pakize. Kada sam to shvatio, počeo sam da doživljavam ovo biće koje sam grlio i s kojim sam delio radosti života kao neverovatno polovično i sakato. Sigurno je da je Pakize makar malo doprinela mom ludačkom zaljubljivanju u Selma-hanumu i dovela do toga da mimo svoje volje trčkaram za Džemal-begom.

Situacija se malo promenila kada su joj, jedno za drugim, umrli i otac i majka. Ustala je iz kreveta tek nakon dolaskom mojih svastika u kuću. Ali, kada je Pakize bila u pitanju, svaka pobuna se događala sasvim neočekivano i na potpuno drugačiji način od prethodnih. Ovoga puta, njene sestre su postale centralna tačka našeg života. Svi mi – ona, deca i ja – prešli smo u drugi, a možda i treći plan. Ona je toliko žalila ove dve sirotice – jednu od trideset pet i drugu od dvadeset osam godina – da smo na kraju svi mi, uključujući i nju, postali za žaljenje. Onda je usledila beda koja se uvećavala iz dan u dan, i koja je trajala do trenutka kada mi slučaj poslao Halita Nepogrešivog. Tonuo sam sve dublje u mrak i tminu, kao da silazim u bunar bez dna. Ali, prethodno treba da vam ispričam o svom životu u Udruženju spiritualista.

Udruženje spiritualista nije bilo nimalo nalik Udruženju za psihoanalizu. Tamo je bilo veselo. Neprestano su se izvodili eksperimenti i vodile rasprave. Gotovo svakog trećeg dana objavljivana su saopštenja pristigla s onog sveta odozgo, koja su zatim tumačena i povodom toga su izgovarane vrlo poučne misli. Još jedna razlika bila je u tome što su ovde većinu članova činile žene. Pored medijuma, bilo je tu još sedam-osam žena koje su dolazile samo iz radoznalosti. Ja sam bio računovođa i pisar; svakog dana, po završetku posla, svraćao bih tamo, pisao šta je trebalo da se napiše, prikupljao članarinu i vodio knjige. I upravo u ovom okruženju, punom novih i neočekivanih obrta, upoznao sam Džemal-bega.

Džemal-beg je bio poslednji čovek koji bi se učlanio u Udruženje spiritualista iz čvrstog uverenja. Ovakva udruženja su više bila za ljude koji žele da se razonode pričanjem laži u društvu i međusobnim obmanama. Džemal-beg pak nije bio neko ko bi se naslađivao kolektivnim iluzijama. Za njega je laž bila lično oružje, sredstvo pomoću koga se život ulepšava, a ponekad i sam život. Ne bi se taj nikada ponizio učestvovanjem u laži u koju su umešani svačiji prsti. Bilo je nemoguće da se tako notorne laži iznesu pred ovog važnog i uticajnog čoveka, kome je sve bilo prihvatljivo kada je on u pitanju, a koji drugom ne bi oprostio ni najmanju grešku. On je kvario zabavu u svakom smislu te reči. Baš zbog toga se i njegov politički život beše zaustavio napola.

Uprkos tome, uredno je prisustvovao seansama i ogledima, da bi nas, sa svojim dobro znanim osmehom punim omalovažavanja, prosvetlio o raznim temama. Sigurno je da se zanimao za neka pitanja duha i da su mu ovi razgovori prijali. Uz to, putem ovog članstva se pomalo zaljubio u Nevzat-hanumefendijicu.

Uprkos udruženju, njegova veza s Nevzat-hanumom nije uznapredovala.

Nakon smrti svog muža, ova lepa mlada žena kao da je čvrsto zalupila vrata svom intimnom životu. Živela je sa svekrvom u velikom stanu u Šišliju, provodeći vreme u čitanju knjiga o spiritualizmu i prizivanju duhova. Ovakav način života negativno se odrazio na njeno zdravlje. Stalno se žalila na glavobolje i nesanicu. Jedan od glavnih razloga nesanice bile su duhovne seanse koje su trajale do kasno u noć, a tu je bio i Murat. Murat je bio duh koji se uselio u kuću za vreme ovih eksperimenata. On je ovaj stan prisvojio kao neku vrstu svoje ispostave. Pojavljivao bi se kada sve utihne, brisao prozore, tresao tepihe, razmeštao stvari, slagao knjige,

cepao sve što je Nevzat-hanuma čitala, a on smatrao neprikladnom literaturom, i onda nestajao. Svi smo znali da je on još prve noći iscepao škakljivi roman koji je dobila od Džemal-bega. I sve te radnje je obavljao bučno i strastveno.

Druga Muratova osobina bila je tajnovitost vezana za njegov život. Kada bismo ga pritisli, tu, za stolom, ponekad bi postajao učitelj matematike iz Adane, koji je umro pre deset godina, ponekad vojnik stradao u Krimskom ratu, a ponekad inženjer koga je Sezaj-beg, Nevzatin muž, upoznao dok je bio rezervni oficir. Ali, ime nije menjao. Bez obzira u kom se civilizacijskom obličju pojavljivao, ovaj lojalni, vredni i razboriti duh bi uvek ostajao autoritativan i samostalan. Zbog toga se često suprotstavljao pitanjima koja bismo mu postavljali tokom seansi, govoreći: „Takve stvari nisu vaša briga! „ Svi smo znali da je Murat čuvao kuću kada je ostala bez posluge i da se čak dešavalo da, i pre nego što Nevzat-hanuma izvadi ključ iz torbe, on otvori vrata. Pričalo se da je to ponekad radio i gostima. Zbog toga sam se, kada bih donosio sitne poklončiće i pisma od Džemal-bega, prilično plašio svaki put kada pozvonim na vrata. Nasuprot tome, Nevzat-hanuma je bila srećna, čak se i hvalila time. Pošto je imala poverenja u njega, ponekad bi izlazila i bez ključa. Tako sam je, jednom prilikom, svojim ušima čuo kako priča da ju je, po povratku s jednog bala, ostavio pred vratima. Jedna žena se žalila: „Odakle njemu pravo da bude ljubomoran? Zbog čega mi se, u ovim godinama, meša u slobodu?“

Među našim prijateljima je bilo onih koji su tvrdili da su pričali s njim telefonom. I, naravno, usledile bi različite verzije ovog bitnog događaja, koje su se menjale u zavisnosti od učesnika u avanturi.

„Vrlo dubok glas... Kao da dolazi iz daleka, režući slojeve guste magle koja se proteže kilometrima. Ipak, razabrao sam mu reči. Tačnije, bile su unutar mene. Glas pun tuge. Jedino mrtvaci mogu toliko da se ljute i da budu tako mrzovoljni!“ Ovako je pričao mladi pesnik, jedan od zapaženih članova naše kafanske družine.

„To je bilo nešto između slušanja i glasnog razmišljanja“, nastavio je da objašnjava, „i, kada sam upitao da li je Nevzat-hanuma kod kuće, odgovorio mi je: ‘Tu je, ali bolje bi bilo da ne dolazite, vrlo je neraspoložena.’“

Bogati trgovac Šuajp-beg imao je potpuno drugačije iskustvo:

„Kada je podigao slušalicu, po prvi put u životu sam osetio kako zvuči tišina. To nije tišina na koju smo mi navikli, to je nešto potpuno drugačije. A onda me jednim: ‘Ko je?’, upitao za ime. Predstavih se i rekoh da se interesujem za knjigu koju mi je Nevzat-hanuma obećala. Na to će on: ‘Pustite knjigu i koješta, brzo idite kući, vaša žena je doživela nesreću. Ne

časite časa!' Kada sam ga upitao ko je, reče samo: 'Murat', i spusti mi slušalicu. Glas mu je bio pun prekora."

Prema rečima Šuajp-bega, došavši kući, zatekao je ženu kako je pala sa stepenica.

Tri nedelje kasnije, ovoj kolekciji Murata – koji su se mnogo više zanimali za ovozemaljske stvari nego za dubine onostranog i koji su prekorevali, štrećali i davali savete svojim sagovornicima – advokat Nail-beg je pridodao još jednog: „Bilo je čudovišno! Najpre sam čuo neku neverovatnu gungulu. Zviždaljke su pištale, zvona zvonila kao da najavljuju smak sveta. Posle sam čuo glas. 'Nije tu', reče. Spustih i okrenuh ponovo. Isto. Kada sam pozvao treći put, odgovori: 'Očigledno niste razumeli, gospođa ne može da se javi, zauzeta je...' 'Da, ali, tiče se stana, vrlo je važno!', rekoh. Ovaj put, glas mu je zvućao kao da me optužuje. 'Razumete li vi ljudski? Ne može da se javi, ima posla. Prića s duhovima! Ne navaljujte!' Ovaj put ga upitah za ime. 'Ne poznajete me?! Murat.' Sve vreme razgovor je bio praćen piskom, zvonjavom, brodskim sirenama, zvižducima. Najćudnije je bilo to što se Muratov glas skoro skamenio od ove zbrke."

Samo Džemal-beg i ja nikada nismo razgovarali s Muratom, niti smo ga zatekli u stanu u Šišliju. Da budem iskren, uopšte ne žalim zbog toga. Da nisam nabasao na Džemal-bega, moj život u spiritualistićkom udruženju bi bio vrlo zabavan, i ja se ne bih od njega rastao ni po koju cenu. Ko ne bi poželio da živi dok mu slatka jeza struji niz kićmu?

Šteta što je postojao jedan Džemal-beg, i još veća što sam ja bio tako mekan. Povrh toga, nisam bio u poziciji da zanemarim tu siću od para. Još od prvog dana, Džemal-beg me beše prisvojio. Najpre se zaprepastio mojom odećom. Zatim je konstatovao da sam smešan kao lićnost. Otvoreno je ispoljavao svoje ćuđenje, u lice bi mi govorio: „Znaći, i ovo može biti ćovek!“, a onda bi me najurio da mu završavam neke privatne poslove. Tako je to išlo sve do kraja. Ćim dođe u udruženje i ugleda me, bilo je nemoguće da mu na pamet ne padne neki vaćan posao koji je trebalo obaviti. Poćinjabo bi ušććereno, rećima: „Slatki moj Hajri-beće... Kad bi mogao samo...“, a onda bi se neoćekivano transformisao. Retko se dešavalo da prića sa mnom a da ne nišani nogom u moj nos. Sam razgovor je bio zaista neobićan. Ono što mi zovemo ponavljanje, za njega je bilo sredstvo ponićžavanja.

„Sutra u jedanaest... Nećete zaboraviti, zar ne?... Da, u jedanaest, taćno u jedanaest, da li ste razumeli?!“

Izgovarao je sve ovo paćljivo, piskavim i ošćrim glasom koji kod ćoveka izaziva mućninu i vrtoglavicu, i kao noćem urezivao reći u panj, za šta je

smatrao moj mozak. U tom trenutku bi mi se smrklo pred očima, nesvesno bih stiskao pesnice. Rado bih dao pola života da sam mogao da rasporim tu facu, te okrugle obraze što se sijaju od kreme, da mu sastavim te pažljivo počupane obrve i da ga slomim kao besmisleni, pokvarenu gramofonsku ploču. Međutim, to bi trajalo samo jedan sekund, jer bi odmah zatim u mojoj mašti oživelo hiljadu nežnih, gracioznih, pravih i zaobljenih kontura u koje se jednim povlačenjem kaiša rastočilo telo Selma-hanume, njeni zanosni i prefinjeni pogledi i slatko kikotanje, i, setivši se nagrade koja me čeka ako se strpim, ja bih se smirio:

„Vama na usluzi, gospodine.“

Nekad se dešavalo da mi odmah kaže ime krojača, obućara, velike trgovine gde treba da odem, ime i adresu nekog bogatog trgovca koga ću čekati u luci da se iskrca s broda i kome ću ili pomoći da ubaci prtljag u auto, ili ću ga ja sam ubaciti. Ukratko, objašnjavao mi je ono što je trebalo da obavim do najsitnijih detalja. Tada bi mi posao postao nepodnošljiv, skoro da sam se gušio od besa i gađenja. Jer, za njega nije bilo dovoljno da se sva imena, adrese, zadaci ispišu na papiru. Pored toga, trebalo je da sve to pred njim sedam-osam puta pročitam, ponovim i ubedim ga da neću nešto propustiti ili pobrkati redosled radnji.

Sve ovo sam prihvatao samo jer sam se nadao da ću na kraju – ako ne tog dana, onda sledećeg puta – videti Selma-hanumu. Ponekad bi poslednji tračak otpora u meni moje usne izvio u poludostojanstven-polupodrugljiv osmeh, i ja bih ljudima oko sebe dobacivao poglede koji su govorili: „Vidite

io šta ja sve podnosim od ove budale? Ali, ne sekirajte se, ja sam taj koji pravi sprdnju! Toliko uživam u tome, da...“, i kao da sam tako i njih priključivao ovoj tobože ironičnoj zabavi i činio da postanu moji saučesnici.

Jadan ja! Kao da je neko primećivao moje bojažljive osmehe i popreke poglede! Niko ne bi mogao videti promenu na mom licu čak i da sam fenjer prislonio dok god je, tu naspram njih, Džemal-beg bleštao svojom moćnom, krvoločnom, rušilačkom ličnošću i autoritetom, tako nemilosrdan i siguran u sebe, posmatrajući iz podnožja kulu koja nestaje u požaru.

Ne, Džemal-beg nije imao milosti. U njemu nije bilo osobine koja bi se mogla tolerisati, o ljudskoj toplini da i ne govorim. Njegovo prijateljstvo bilo je gore od svake ravnodušnosti. Cesto se dešavalo da me zgrabi za ruku da bi mi rekao nešto poverljivo, i tada bi moje telo obuzela čudovišna jeza, bio bih paralisan. Ovako su se u manjoj ili većoj meri svi osećali. Kada bi seo pored Šuajp-bega, ovaj bi, skupljajući ruke, počeo polako da se odmiče, dok bi se Nail-beg na mestu ukopao. Pa opet, svi su ga cenili,

uvažavali, čak su mu se i radovali.

Rekao bih da je ovaj čovek posedovao privlačnost neke krvoločne životinje, koja hipnotiše svoju žrtvu, onemogućavajući joj tako da se pomeri s mesta. S tom snagom je, makar i u službi đavola, mogao da učini velike stvari. Ali, kasnije se ispostavilo da se i on rodio s greškom. Sudbina i slučaj kao da su hteli da zaštite čovečanstvo od ovog čoveka, i nisu dozvolili da se ova volja koncentriše, niti da ima cilj.

Utisak koji je ostavljao na okolinu, pošto postepeno prodre u nečiji život, bio mi je dobro znan. Jednog dana, krojač mi je pokazao njegov račun. Bile su to zapanjujuće cifre. Čovek me je neko vreme posmatrao, a zatim je, odmahujući glavom, rekao: „Još juče sam mu otpisao tih dvesta lira. Tražio je to.“ Pokazao mi je prstom poslednju cifru, a onda, u iznenadnom naletu ludačkog besa, pocepao račun na moje oči. Kada ga je, tri dana kasnije, Džemal-beg grdio zbog felera na ramenu odela koje je nosio, a koji, po mom mišljenju, nije ni postojao, bio sam zaprepašćen strpljenjem ovog jadnog čoveka. Da nisam video, ne bih verovao. Siroti čovek, samo što nije propao u zemlju od stida. Neprestano se izvinjavao, a iz njegovih usta nije izašlo ništa, osim: „Gospodine, dozvolite mi, molim vas!“

Košuljdžija, obuçar, šeširdžija, vlasnik kuće u kojoj je živeo – od svih je na isti način uzimao novac. Siroti kućevlasnik, došavši u kuću s namerom da izvuče makar par stotina lira na račun kirije koju Džemal-beg nije platio već dve godine, dobio je opsežnu lekciju o svetim dužnostima svakog kućevlasnika i uz to bio primoran da obeća da će zastakliti stražnji balkon i promeniti pločice u kupatilu. Piskavim glasom s bosanskim akcentom neprestano je ponavljao: „Pločice... da budu u tonu s gospođinom spavaćicom.“ On je svim srcem patio zbog ove tragedije.

Jedina osoba u Udruženju spiritualista koja nije pridavala značaj Džemal-begovom autoritetu, a da toga nije bila čak ni svesna, bila je gospođica Afrodita. Žilave građe, s trideset dva zuba što bi zablistali kao plamen zapaljenog alkohola svaki put kada otvori usta, s pogledom koji je iza dugačkih trepavica nagoveštavao dubine beskrajne kao horizont, s gromkim glasom od kojeg bi vam zastajala knedla u grlu svaki put kada progovori, nasleđenim od oca Italijana, oštrim i britkim kao senf, a u isto vreme neverovatno slatkim, s rukama koje bi vas kao pauk opkolile sa svih strana i čijim pokretima vas je namerno povređivala, Afrodita je predstavljala privlačnost i neposrednost; ukratko, celokupnu ženstvenost ispoljenu kroz mahinalne pokrete i nasrtanja.

Sve u vezi s Afroditom je bilo neka vrsta naredbe, inspiracije njenog organizma; moglo bi se reći da su to bili darovi zbog kojih je patila, jer nije mogla da ih sakrije.

Čim bi ugledala Džemal-bega, Afrodita bi prislanjala ruku na obraze, praveći pokret kao da se brije, i vičući na sav glas: „Posekoh se...“, počinjala bi da beži – ili u moju kancelariju, ili u kuhinju – i tamo bi se, čvrsto priljubljena uz zatvorena vrata, smejala svojim senfastim glasom. Ova provokativna šala, samo njoj dopuštena, nije nas mogla zavarati. Svi smo znali da beži od njega jer ne može nikako da ga svari i da on u njoj izaziva gađenje. Čak je i sama otvoreno to priznavala.

„Šta ću! Ne mogu da izdržim...“, govorila je. „Ima nešto mnogo loše u tom čoveku, ne znam šta.“

Džemal-beg se, s druge strane, pravio da ne primećuje, bio bi dostojanstven kao i uvek, i komentarisao bi, gledajući s visine: „Skoro da nema greha koji se ne može oprostiti mladosti i lepoti. Šta će, jedna; nedostatak vaspitanja!“ Njemu su, u stvari, ovi Afroditini postupci smetali, narušavali su njegovo samopouzdanje koje ga je obavijalo kao štit. Džemal-beg je bio pun samopouzdanja. Kao što bogataš ima auto, general pomoćnika, policajac pištolj, čuvar pištaljku, tako je on imao svoje samopouzdanje, uvek pored sebe, na najuočljivijem mestu. Nije bilo moguće komunicirati s Džemal-begom a da ne primetite njegovo samopouzdanje, da ne obratite pažnju na njega, da se s njim ne sretnete i da vas ono ne uznemiri.

Kada je imala dvadeset godina, Afrodita je, jedne noći dok je, bdijući kraj njenog uzglavlja, negovala teško bolesnu majku, čisto zabave radi počela da piskara nešto za stolom. Ovu krajnje nebitnu radnju nesvesno je ponovila još dve večeri zaredom, u isto vreme. Jutro posle treće večeri, pošto je obratila pažnju na papire koje je ispisala samo da bi prekratila dosadu, među nečitkim rukopisom razabrala je reči: „Promenite doktora!“ U prvom momentu se nije obazirala, da bi potom ispričala to jednom prijatelju. Na veliko insistiranje ujaka s kojim su njih dve živele, promenili su doktora i spasili majku od smrti.

Od tada, kad god bi bila slobodna da pričeka par minuta za stolom, olovka u njenoj ruci bi sama od sebe počinjala nešto da zapisuje. U početku, to su bile kratke i često besmislene reči, dok bi se kasnije ta pisanija u vidu zbrkanih rečenica postepeno proširivala i počinjala da dobijaju formu nekakvih vesti ili razjašnjenja koja su se ticala nje, njene porodice, dnevnih događaja, pa čak i gradskih dešavanja.

Ove sposobnosti je duži period isprobavala na prijateljima, da bi kasnije, na insistiranje okoline, naučila da se usredsredi na konkretne teme i dobija umesne odgovore.

Posle toga je počela da, kao da ju je neka nesavladiva sila izvlačila iz kreveta, noću seda za sto i ispisuje čitave stranice. Često se dešavalo da ni

ona, niti bilo ko drugi, ne može da pročita ono što bi noću zapisivala. Nekada je to bio niz sastavljen od mnoštva ispraznih, besmislenih reči, imena, čak i brojeva. Među brojevima, najviše su se ponavljali 17 i 153. Reči su pak neretko bile italijanske, grčke, francuske, turske.

Afroditi otac je bio Đenovljanin. Pričalo se da je u mladosti bio umešan u aferu koja je mogla da ga košta života, zbog čega je pobegao u Izmir, a odatle u Istanbul, gde je i ostao, pošto se oženio nekom Grkinjom. Bio je dobar zlatar, s glasom tenora. Otvorio je radnju u okolini Tunela i za kratko vreme razvio posao i stekao priličan imetak. Međutim, iako je od tada prošlo dosta vremena, prekinuo je svaku vezu s porodicom, jer se i dalje osećao nesigurnim, iako je živio pod drugim imenom. Tako da je, kada je umro 1915. godine, okolina o njemu znala jedino da potiče iz jedne đenovljanske porodice, i da tamo ima oca, majku i sestru. Neposredno po Iskačerijskoj smrti, posao je preuzeo njegov šurak, koga je on zapravo i obučio i, usled reformi u doba primirja, radnja je odjednom izrasla u veliku. Međutim, nije se zadržao zanat iz vremena Afroditinog oca. Pričalo se da su u ovoj velikoj, dobro snabdevenoj radnji, koja je upošljavala najbolje majstore, ljudi i dalje tražili da se radi onako kako je on radio.

Tih godina, Afroditi i njenoj majci glavna preokupacija je bio život ovog čoveka i pitanje da li, tamo daleko, postoji neko od njihove rodbine. Ova radoznalost ju je nagnala da postane medijum. Počela je da upravlja svoju svest u pravcu ovog pitanja, čija se nekadašnja važnost za grupne seanse postepeno gubila, da bi na kraju otkrila da je sila koja ju je budila usred noći i koja se danju očitovala u vidu škrabotina nastalih svaki put kada zatvori oči i uzme olovku u ruke, bila u stvari njena tetka, koja je 1923. godine umrla, celog života čekajući svog brata i njegovu porodicu.

Posle toga, poruke su postale jasne, a pokojna tetka je počela da se javlja sve češće.

„Zašto ne dolazite? Zašto stalno sedite u kući? Zašto ne tražite nasledstvo? Ja se nisam udavala, niti sam jela, niti sam pila, vama sam sve ostavila. Zašto ne dođete?“

Uprkos narastajućem pritisku ovog poziva, sirota žena je u početku smatrala da nije nimalo pametno otisnuti se na put, jer ona o svom mužu nije znala ništa osim porekla i imena, niti je raspolagala bilo kakvim drugim dokazima. Ali, na kraju je podlegla insistiranjima ćerke i okoline, i sa rečima: „Ako ništa, bar ćemo malo proputovati“, one su otputovale. Posle toga, usledio je niz vrlo čudnih slučajnosti i pitanje nasledstva se s lakoćom rešilo.

Nikakvo veliko nasledstvo tamo nije postojalo. Njega su sačinjavale dve kuće u uskoj, mada dugačkoj ulici, jedna na broju 17, a druga na 153, i

neznatna staričina ušteđevina. Afrodita i njena majka su na ovaj put potrošile mnogo više od vrednosti celokupnog nasleđstva. Ali, to što su potpuno same završile posao u uslovima s kojima se nikada do tada nisu srele, u potpunosti ih je zbunilo i navelo na razmišljanje. Najdirljivije bilo je to što je starica podnela tolike žrtve da bi kuće i nameštaj dočekali brata u očuvanom stanju, i izdržavala se vezući čipke i vodeći neki pansion. Ostavila im je gomilu čipki. Ali, zbog želje da uštedi i sačuva, ove dve kuće su postale zapuštene.

Afrodita i njena majka nisu imale srca da prodaju ovu na tako čudovišan način stečenu imovinu, a pošto nisu mogle da ispune staričinu volju – jer, nikako im se nije ostajalo u Italiji a ionako su poslom bile vezane za Istanbul – uradivši sitne popravke na kućama, one su se vratile.

Od tada, tetka se više nije pojavila. U svakom slobodnom trenutku Afrodita je sedala za sto, uzimala olovku, blago podizala obrve, nabirala čelo, lice bi joj se skamenilo i njegove crte upale, i satima bi čekala da ponovo razgovara s milostivom tetkom.

Ali, tetke nije bilo. Zbacivši sa sebe teški teret, požrtvovani duh se, izgleda, povukao u večni mir svoje smrti.

I imao je pravo. Ceo svoj život tetka je posvetila razmišljanjima o deci svog brata, kojima nije znala broj, ni da li uopšte postoje, i za koje je čuvala sve što je imala, čekajući da se pojave, da bi im mogla reći: „Evo vam kuća i stvari koje sam za vas prikupila...“ Ni nakon što je umrla nije zaboravila ono što nije uspela da uradi za života; u beskrajnoj praznini, čista volja, lišena materijalnog obličja, godinama je pratila brata, da bi, posle mnogih lutanja, stigla do Afroditinog devojačkog kreveta. To im je moralo biti dovoljno.

Ali, Afrodita nije tako razmišljala. Ona je htela da ta volja – volja je bilo ime kojim su u udruženju nazvali Afroditinu tetku – na koju se odjednom toliko navikla i za koju se toliko vezala, bude uvek njoj na raspolaganju i, pošto nije mogla da je nađe, postala je očajna. Nije mogla ni da joj zahvali kako dolikuje. Želela je da joj se makar jednom ukazala prilika da joj kaže: „Zašto ste se toliko mučili, tetkice?... Kad biste samo znali koliko nam je žao zbog toga...“

Na kraju, osećaju brige i zahvalnosti priključila se neka vrsta nervoze.

„Šta ja imam od nasleđstva?“, ponavljala je. „Ja imam od čega da živim. Što se zbog nas mučila i ostala usedelica? Zar se tako radi? Hajde da razumem što je to uradila, ali zašto se sada ne pojavljuje?“

Verujem da je Afrodita u stvari htela da se bar još jednom domogne tetke i da joj, pošto joj se valjano zahvali, kaže kako je njen trud bio uzaludan, a možda i da je prekori što ju je tako odjednom zaboravila.

Ali, pošto nikako nije mogla da poveruje da jedan tako ljubazan i voljan duh može tako odjednom, bez pozdrava, nestati, govorila je:

„Nešto nije u redu, ili je ljuta na nas, ili ju je snašla neka nesreća...”

I zamišljala bi tetku nastradalu iznenada na širokim, zakrčenim i prometnim putevima, bez mogućnosti da se pomeri, bez nege, u još jadnijem stanju.

„A možda je htela da mi ostanemo tamo, u kući. Ali kako, mi smo iz Istanbula!“, govorila je. „Čak ni moj otac nije hteo da ide tamo. Svi prijatelji su nam ovde...”

U danima kada sam postao takoreći inventar u Udruženju, najviše zbog toga što su Pakize i njene sestre bile nepodnošljive, Afroditu je ponovo počela da iznalazi objašnjenja za celu situaciju. Pokazujući svaki čas na čipku kojom je jedna strana njene haljine bila ukrašena, govorila je:

„Kako može da se ljuti neko koga čovek toliko voli? Zar je uopšte moguće naljutiti se? Sigurno se umorila. Ili je našla nekog na onom svetu i udala se, pošto na ovom zbog nas nije mogla.”

I zaista, Afroditu je bila srećna dok je koliko-toliko verovala u ovu pretpostavku. Smejala se, pevala, grlila i ljubila muškarce koji su joj se dopadali. Jer, ovo nestašno dete nikako nije moglo sebi oprostiti što je tetka zbog njih ostala usedelica, smatrala je sebe krivcem za njen polovičan život. Prema njenom mišljenju, udaja je svakoj ženi bila preko potrebna. U suprotnom, bila bi tragedija. Zbog toga joj se mnogo dopadalo što se moja tetka u poodmaklim godinama ponovo udala.

„Svakako!“, govorila je, „svakako da će se udati... Svako treba da živi svoj život!”

I samo zato što se udala ne obazirući se na nas, ona joj je opraštala, čak je i simpatisala njene loše postupke i nepravdu koju nam je nanosila.

Izmerivši količinu volje i požrtvovanosti koja je delila njenu neudatu tetku od moje, koja se, kako smo čuli, posle smrti Našit-bega pripremala za svoje treće venčanje, zabrinula bi se i tugovala, kao momak iz kraja čiji je petao izgubio u borbi.

Već sa osamnaest godina postala je najtraženija devojka u Bejoglu. Gotovo sav krem istanbulskog društva, i strani i domaći, znao je za nju. Zvali su je na prijeme, a gde god da se pojavila imala bi po pet-šest udvarača.

Pa ipak, iz velike ljubavi prema slobodi, odlučno je odbijala da se uda. Kao čovek koji se uveliko probudio, ali ne želi da se izvuče iz kreveta jer ne može da se otrgne utisku prethodnog sna, tako i ona nikako nije mogla da napusti život mlade devojke koji odiše punom aromom i koji, oko dvadesete godine, zaista jeste bučan i uzbudljiv, već je želela da ga produži,

bez obzira na to što su se u periodu od pet godina mnoge stvari u suštini promenile.

Imala je momke raznih godina i sa svakim od njih iskren i drugarski odnos. Svi su se kao opčinjeni lepili za nju, i zbog toga bili prilično jadni. Ali su se oni koji nisu znali koliko su lepota i ženstvenost opasno oružje posle nekog vremena potpuno povlačili, ili su se navikavali na nju, ostajući zauvek, uznemireni i napaćeni, pod utiskom njene privlačnosti i tajne.

Afroditine avanture bile su stalna tema i među muškim, i među ženskim članovima društva. Ona je, kao Nevzat-hanumin Murat, bila tema koja se ne menja niti zastareva. To je išlo do te mere da sam ja, kada sam da bih zaradio još neki dinar došao među njih, pomislio da su oni osnovali udruženje samo da bi pričali o Muratu i starici i da bi utvrdili treba li prihvatiti njihovo postojanje ili sumnjati u njega.

Prema Sabrije-hanumi, našem istinskom medijumu, koja je ovu mladu devojkicu, uprkos razlici od deset godina, znala još iz školskih dana kao Sionsku damu, i koja nju, iako je tvrdila suprotno, nije nimalo simpatisala, naša srednjoškolka nikada nije bila medijum, niti tome slično. Ona je samo bila nekoliko godina u ljubavi s jednim mladim sekretarom iz italijanske ambasade. Prema njoj se, navodno, cela tadašnja istambulska elita zanimala za ovu vezu. Kolonija stranaca, kao i turski krugovi koji su s njima održavali odnose, pomno su pratili dešavanja u ovoj vezi, i to samo zbog diplomate, koga su smatrali za veoma zgodnog i viđenog čoveka. Problem je nastao kada je diplomata iznenada morao da se vrati u svoju zemlju. Afroditica je izmislila celu priču da bi ubedila svoju majku da krene na put, a sve zbog toga da bi se ona još jednom sastala sa svojim dragim i poslednji put oprobala svoje šanse /a udaju. Dokaz za to bila je munjevit brzina kojom je razrešeno pitanje nasledstva. Sve je bilo unapred pripremljeno. Da nije bilo pomoći te vrste, da li bi bilo moguće rešiti jednu tako zamršenu stvar?

Pitam se, šta je bila stvarna pozadina priče koju je Sabrije-hanuma tako razložno ispričala? To niko nije mogao znati. Jedno je sigurno – sve i da je bila istina, nije bilo člana kome bi se svidelo da u nju veruje. Jer, Afroditina tetka, isto kao i Nevzat-hanumin Murat, bili su duševni spasoci ove družine. Ova bajka, lažna ili istinita, njima je bila preko potrebna. Zahvaljujući njima, nepoznanica zvana smrt odjednom bi oživela, došla među njih i s njima sklopila savez. Uz to, ova živopisna i krajnje zanimljiva avantura bila je bremenita primerima, podsećanjima, upozorenjima i predlozima koji su sužavali životne puteve. Duh koji je ka nama odašiljao ova predanja i čije je pravo lice, na kraju, opet ostajalo nepoznato, ne vredajući ničija uverenja pričao je nezačinjenu istinu. Afroditina tetka i

Nevzat-hanumin Murat su gotovo uvek bili uz nas, njihova bića su prodirala duboko u naše živote. Oni su živeli skoro kao i mi. Čak i da su bili laž, oni su postojali.

Ni naš medijum nije bila na putu istine, ona je samo sledila činjenice. Afroditina tetka je bila činjenica, i to je bilo dovoljno! Dok sedite u kući u snežnoj, mračnoj noći, ovi simpatični duhovi bi pozvonili na vaša vrata i kao gosti ušli i stali ispred peći, skidajući led što pucketa na njihovom kaputu i šalu; odvodili bi jednog od nas u svet kome taj neko uopšte nije pripadao, i tada bi se pred našim očima ukazao njihov lik i moćni uslovi u kojima su živeli.

Književnica Atije-hanuma je ovo vrlo dobro znala. Zbog toga nije čak ni slušala racionalna objašnjenja koja je davala Sabrije-hanuma. Afroditin slučaj je bio toliko očigledan da je bilo zaludno negirati ga. Pošto se njena tetka više nije bavila njome, sirota devojka se motala oko nas, utučena i jadna, kao kraljica koju su udaljili od prestola i krune i sada živi samo od sećanja na nekadašnju moć. Može biti da je ovaj portret bio samo plod Atije-hanumine mašte, jer Afrodita nije izgledala nimalo utučeno. Ali, budući književnica, Atije-hanumefendijica je ovako videla celu stvar.

U tim trenucima, Atije-hanuma bi, ne dozvoljavajući vam da se suprotstavite, odjednom menjala tok svoje priče i prisećala se *Kraljice Kristine*, filma koji je bio vrlo popularan u njenoj mladosti. Tada bi se njene misli malo pobrkale. Jer, Atije-hanuma je mnogo volela ovaj film, on je bio presudan za njenu umetničku karijeru. Ona je već odavno nameravala da napiše jedno dosta slično delo, pod imenom *Kosem⁹ sultan*, za koji je živi model mogla biti upravo Afroditina životna priča.

Međutim, pisanje knjige moralo je još neko vreme da sačeka. Jer, Atije-hanuma još uvek nije bila iscrpela teme koje joj je život namenio. Sa šesnaest romana, koliko je zaredom objavila, stiglo se do ljubavi ovog neumornog potrošača muškaraca od pre deset godina. A od tada naovamo ona je potrošila u najmanju ruku isto toliko muškaraca, patila je, tugovala i svoju dušu oplemenila raznim osećanjima. I, pošto je za nju živeti značilo voleti, uzajamno se voleti, menjati muškarce, patiti, ona je proživela avanture dovoljne da napune najmanje još šesnaest tomova. Tako da je roman o sultanu Kosemu morao još malo da prička.

I, pošto je bila takva, niko je nije mogao naterati da veruje u ono što je pričala Sabrije-hanuma. Postojanje tetke zadovoljavalo je njene potrebe. Doduše, ona nije imala ništa protiv mladog diplomate, i on bi joj kao piscu bio dovoljna inspiracija. Pa ipak, u dubini duše znala je da su se mogle sastati sve žive i nežive tetke, ali da se čovek nikada ne bi nakanio da ode

u Italiju da ne postoji ovakav neki povod. Naravno, uopšte nije bilo potrebe ovo reći Sabriji. Jadna devojka je ionako do kraja života bila osuđena na ljubomoru.

Madam Plotkin, unuka nekog Jevrejina koji je u doba osnivanja republike iz Poljske prebegao u Tursku, verovala je Sabrije samo da bi se suprotstavila Atije-hanumi. Ali, pošto je prezirala ogovaranja, rekla je prisutnima svoje mišljenje o ovom pitanju, samo zato što se načela ta tema. Madam Plotkin je istinu stavljala ispred svega, i zbog toga nije skrivala pojedinosti koje je znala. Na primer, njen muž, msje Plotkin, prošle godine u Pragu upoznao je brazilsku udovicu sa kojom se mladi diplomata venčao. Njoj je Afrodita bila mnogo draga, ali, istini za volju, ova je bila lepša, bogatija i nekako više za njega. A onda se opet vratila na Afroditu:

„Sirota devojka, baš nema sreće! Sada voli Semih-bega. Međutim, Semih-beg je ludo zaljubljen u Nevzat-hanumu...” Tada bi Sabrije-hanuma sa uzdahom objasnila situaciju: „Jadan Semih-beg... Troši trud uzalud. Nevzat-hanuma ne voli nikog na ovom svetu. Ni njega, niti nekog drugog... Ali šta će, muška pamet!”

I pogledala bi krajičkom oka Džemal-bega, koji je sve to dostojanstveno slušao sa svojim uvek istim ironičnim osmehom. To je bio trenutak kada bi se posiveli obrazi Sabrije-hanume blago zarumeneli, a oči zaiskrile nekim čudesnim sjajem. Odmah potom, ugrizla bi se za tanke usne, koje je, kao kakav paket, čvrsto zatvorila. Ovo sigurno nije radila da bi učitala. Bez sumnje je Sabrije-hanuma u tim momentima u sebi govorila: „Dragi, izvini! Nisam smela tebi ovako da se svetim!” Jer, Sabrije-hanuma je volela Džemal-bega!

Međutim, ova ljubav nije bila razlog njenog stupanja u Udruženje spiritualista, niti je zbog toga postala medijum. Za to je postojao sasvim drugi motiv. Nju su interesovali ljudski odnosi. Kada je imala samo pet godina, očiju i ušiju širom otvorenih na sitnoj glavici kojom je podsećala na miša, trudila se da otkrije poreklo i smisao svih stvari u kući. Možda se radoznalost u detetu javila jer je zbog oca bila ljubomorna na svoju maćehu. Ili je to nastalo u njoj ničim neizazvano. Kako je rasla ona, tako je rasla i njena znatiželja. Preko ulice, mahale, kvarta, ova radoznalost se prenela na grad, a potom i na ceo život. I, pošto je do svoje tridesete ovladala svim pojavama sveta u kome je živela, a uz to i do savršenstva razvila spoznajnu aparaturu, pažnju je usmerila na onaj svet.

Kao što su druge zvezde postale meta naučnog istraživanja nakon što je naša planeta sasvim upoznata, tako je i Sabrije-hanuma bila sada okupirana drugim svetom i tamošnjim životom. Udruženje spiritualista i sto za seanse bili su otvoreni prozori kroz koje se gledalo u svet misterija.

Sabrije-hanuma je mnogo volela prozore. Kada bi ostajala kod kuće, nije odolevala gledanju kroz prozore što su se otvarali ka dve uličice. Sada su se njeni vidici još više proširili, bila je na prozoru koji gleda u večnost.

Treba dodati i to da, baveći se ovim, Sabrije-hanuma nikako nije prekidala vezu sa svetom u kome smo živeli. Prema njenom mišljenju, onaj svet je bio nastavak ovog ovde. Tamo je bilo na stotine poznatih ljudi. Da, kojim god problemom da se bavila, tamo bi nalazila ili jednog od umešanih, ili bliskog svedoka, jednog sigurno, a možda i više njih. Ova dva sveta zaista su bila u tesnoj vezi. Na primer, da bi rasvetlila slučaj ubistva komšinice Zejnep-hanume, bila je gotovo primorana da traži pomoć s onog sveta.

Ovo samoubistvo je uzdrimalo Sabrije-hanumu iz korena. Mnogo je volela i simpatisala Zejnep. Bila je to dobra, plemenita, prefinjena i, kao što se posle ubistva ispostavilo, nesrećna žena. Istina, nije stekla obrazovanje u dobroj školi kao Sabrije, živela je malo povučeno, ali bila je razborita. Muž joj je bio bogat i voleo ju je. Nije imala problema. Pa iako je tako bilo, jednog dana se ubila, i to pištoljem. Policija je zatvorila slučaj uz obrazloženje da je posredi bila psihička kriza. Ali Sabrije, za koju su nervi bili samo sredstvo pomoću koga se nekome penješ na glavu, nije poverovala u ovu priču. Prošle su dve godine, a njen muž se još uvek nije oženio. Iako ga je pomno pratila, nije čula da je imao bilo kakvu vezu. I dalje je bio isti, povučeni gospodin. Nije odavao izgled čoveka koji je skinuo veliki teret s leđa. Na primer, da se, ne daj bože, ovako nešto desilo nekom hladnom čoveku, kao što je, recimo, Džemal-beg, taj bi se još i obradovao. Ali izgleda da ovom muškarcu samoubistvo žene nije došlo kao olakšanje. Osim njega, nijedan drugi muškarac nije osetio preteranu žalost. Uz to, nijedna žena koju su poznavali niti se obradovala, niti se potresla. Iako je živela u istoj zgradi, Nevzat-hanuma, začuđena kao i uvek, zadržala je ponašanje tek rođenog deteta, a Atije-hanuma je u svoj roman u nastajanju samo ubacila poglavlje koje opisuje događaj ubistva – koji bi se pisac toga odrekao – Selma-hanuma se pretvarala kao da je plakala, mada joj je šminka tog dana bila na mestu – biće da je trebalo negde da ide... a i plašila se, pošto su joj se u poslednje vreme pojavile bore oko očiju – Seher-hanuma je saznala za vest sa mesec dana zakašnjenja. Madam Plotkin je, dobivši ovlašćenje od muža, bila toliko zauzeta oko robe koja je trebalo da stigne iz Čehoslovačke da joj ova stvar nije ni padala na pamet. I onda?...

Šta je bio uzrok smrti jadne Zejnep-hanume? Zbog čega je došlo do ubistva?

Javilo se mnoštvo nerazjašnjenih pitanja. Stotine, hiljade ljudi je tamo, u skladištu koje nazivamo onaj svet, pod velom sopstvenih tajni čekalo u

tišini i zavisti.

Eto, Sabrije je htela da ih natera na razgovor, i otuda njeno interesovanje za spiritualizam; htela je da razreši slučajeve pohranjene u svojoj memoriji i rasvetli nepoznato.

Ali, loša karma je umešala prste. Odmah na početku, ispostavilo se da je ona medijum. Da je to znala, Sabrije-hanuma se nikada ne bi upustila u ovaj posao. Čak i noću, u svom udobnom krevetu, stalno je bila na oprezu. Ni dan-danas ne podnosi da je neko uspavljuje.

Međutim, medijum nema slobodu, ne postavlja pitanja, njegova volja je u rukama drugog. Tuđa misao teče kroz njegova usta kao kroz vodovodnu cev. Hipnotizer postavlja pitanja, duh daje odgovore.

Ali, Sabrije-hanuma je htela da ona postavlja pitanja, zbog toga je i odabrala ovo zanimanje. Sada su stvari bile drugačije postavljene. Uprkos tome, njena volja je – što je izgledalo potpuno nemoguće – uspela da prekrši opštevažeće pravilo.

I zaista, duhovima koji su pričali kroz njena usta se iz nekog razloga, umesto da odgovaraju na pitanja koja je vođa seanse postavljao, više svidelo da se bave dešavanjima u običnom svetu. Ako bi hipnotizer pozeleo da čuje i nauči nešto o pročišćenju duše, pitanju koje je neki drugi medijum, kao što je sin starog šejha Kadrija, Husnu-beg, tako razložno obrazlagao, i greškom se za to obratio Sabrije-hanumi, stvar bi postajala potpuno drugačija – reč koja u spiritualističkoj terminologiji označava pročišćenje duše od nečistih sila, dobijala bi svakodnevno značenje u smislu likvidacije firme,

„Ne, nema veze! Firma nema šansi da bankrotira! Naprotiv, biće mnogo bolje nego pre. Akcije će još više skočiti!“

Kada bi se Husnu-begu postavilo pitanje: „Da li ste ikada stupili u vezu s višim bićima?“, iz njegovih usta bi se čulo:

„Da bih mogao da dostignem taj nivo, potrebno je da sebe najmanje deset hiljada godina podvrgavam najstrašnijim mukama. A tada ne bih bio u situaciji da pričam s vama!“ Umesto ovako formulisanog odgovora, isti duh bi kroz usta Sabrije-hanume odgovorio:

„Ne, uopšte se nisam trudio, čak ni pomislio nisam! Mene trenutno zanima poslednja afera Rudolfa Valentina. Ako želite, ispričaću vam.“

Kad se činilo da će svakog časa dotaći srž stvari, često bi odjednom zastao:

„Ne mogu da nađem Zejnep-hanumu; verovatno su samoubice na drugom mestu... Ja sam ovde novi. Ne zamerite!“, izvinjavao bi se.

A ponekad, opet, neki isto tako vaspitan, religiozan, dobronameran duh bi, na pitanje hipnotizera kako da ljudi postanu čistiji, neviniji, rekao:

„Jeste li vi ludi? Ostavite se tog posla! Brinite o stvarima koje su vam pred nosom. Ovih dana će se desiti događaj koji će zaprepastiti jednog od vas!“

Sposobnost da napusti telo i prepusti se vođstvu duha bila je stvar u kojoj je Sabrije-hanuma kao medijum bila najuspešnija. Čim bi joj se zadao takav zadatak, ostavljala bi nam svoje telo kao staru suknju i počinjala da se vere uza zid koji joj je pokazan, oduševljeno gleda kroz željeni prozor i, puna hvalospeva, opisuje sve što bi videla. Ovo je u stvari bilo u najvećoj meri u skladu s njenom znatiželjnom prirodom. Kada bi joj se pružila ovakva prilika, pribegavala bi raznim trikovima samo da se ne probudi brzo i ne vrati među nas; molila bi vođu seanse za dozvolu da na minut zaviri u apartman na trećem spratu preko puta: „Pomislila sam da je Suat-hanuma. Međutim, izgleda da nije ona. Plava neka žena... Visoka, ne znam ko je!“ I kao da je stvarno spavala i sanjala neki mnogo lep san, na njenom grubom licu, dok nam je prenosila ove prizore, zasjala bi radost jer vidi i saznaje, čineći tako da ova ružna žena dobije na lepoti.

Sabrije-hanuma je postavljala samo jedan uslov u ovakvoj vrsti seansi, a to je – da je hipnotizer ne probudi pre nego što osmotri Nevzat-hanuminu kuću. Pošto bi se probudila i došla sebi, prvo što bi upitala bilo je: „Šta sam rekla? Da li sam uopšte nešto videla? Je li mi dozvolio da vidim?“

Sabrije-hanuma je smatrala da je suštinski razlog što se mlada žena ubila bila tajna veza njenog muža i Nevzat-hanume. Verovala je da su i Murat i Afroditina tetka bili laž, izmišljena da se sakrije jedna zločinačka ljubav, ljubav koja je bila uzrok smrti jednog čoveka, i to onog za kojim je ona čeznula.

U klubu je vladalo mišljenje da se Sabrije-hanumi nikako ne treba priključiti već da je treba u potpunosti opovrgnuti.

Murat nije podsećao na Afroditinu tetku. On nije bio neko ko se mogao tek tako jednim udarcem bez razloga slomiti. Udruženje spiritualista je dobrim delom zahvaljujući ovom nervoznom, izopačenom i na rečima nemilosrdnom duhu, koga su zbog svega toga voleli, zavredelo uticaj, šarm i prijateljsku atmosferu.

Ko je mogao da zaboravi onu noć kada je odjednom ugasio sva svetla, čineći da se od straha i uzbuđenja tresemo ko prut? U nedelji kada se zbio ovaj događaj, udruženje je bilo primorano da usvoji odluku o neprimanju novih članova. Nemoguće je bilo rastati se od ovoliko voljenog i ovako prihvaćenog člana.

Zato naš hipnotizer nije održao obećanje dato Sabrije-hanumi i postarao se da ona zauvek ostane van dometa Nevzat-hanumine kuće. Jer, o Nevzat-hanumi se možda i moglo pričati, ali koliko se smelo pričati o Muratu, to

niko nije znao, a nikome od nas nije bilo u interesu da se on naljuti.

Uprkos tome, ova sumnja i dramatični prizvuk koji je sa sobom nosila imali su svoju draž. Takođe, videti Sabrije znatiželjnu i u prilično nezavidnom položaju, nije bilo nešto što se moglo ignorisati.

Svesna svega ovoga, Sabrije-hanuma se opirala uspavljivanju, preferirajući da izvodi eksperimente za stolom. Cesto bi, bilo u klubu, bilo u kući, izvodila ovu vrstu opita, i duhovima koji bi se nekako odazvali njenom pozivu pokazivala šta je pravo mučenje. U stvari, gotovo da nije bilo moguće ne začuditi se njenim pitanjima. Prilikom izvođenja ovih seansi, više joj se sviđalo da ne priziva duhove koji su bili naviknuti na metod rada predvodnika ili hipnotizera. Zato je izabrala Sejita Lutfulaha, čiju priču je čula od mene i, kao što ću kasnije ispričati, s njim ostvarila veliki savez. Nedelju dana pošto je mojim posredovanjem prizvala Sejita Lutfulaha, ona je na jednoj konferenciji održanoj u Udruženju u velikoj meri insistirala na temi *Spiritualizam i socijalno čišćenje* i potanko objasnila uslove pod kojima se može osnovati informativni servis za žalbe koji bi činili duhovi, i kakva korist se time može postići. Znali smo da joj je u ovom pitanju umnogome pomogao Taflan¹⁰ Deva-beg. Ovaj bogati gospodin širokog obrazovanja bio je vatreni pobornik pročišćenja. Hiljadu puta pomislim kako bi u našoj zemlji sve bilo drugačije i lepše da su pravi talenti dobili mesta koja zaslužuju. Čini mi se da među nama nije bilo nikog ko je makar deset minuta u životu slušao Devu-bega a da ga nije pozeleo za gradonačelnika Istanbula ili nekog drugog grada, i da za to nije bio spreman da da sve što ima. Širina njegovog duha, dobar odgoj, činjenica da je poznavao mnogo ljudi iz različitih slojeva i s njima bio povezan, u velikoj meri su pojačavali ovu verovatnoću. Šteta što je za njega čišćenje imalo samo moralnu i društvenu konotaciju. Za njega su ulice, kuće, grad, bile drugorazredne, trećerazredne stvari. Suština je bila očistiti društvo od štetnih misli.

Eto, zbog ove Sabrijine želje sam se jedne noći sasvim nenadano sreo sa Sejitom Lutfulahom. Iskreno govoreći, od trenutka kada sam kročio u udruženje, osetio sam da sam mu se opet približio. Koliko god oni bili naučnički nastrojani i bavili se ozbiljnim pitanjima, ovo ovde bilo je njegovo kraljevstvo, njegov posed. Još prvog dana kao da sam njega ugledao. U nekim saopštenjima jasno se prepoznavalo njegovo uplitanje.

Tamošnji život je ovako tekao sve do kraja. Međutim, jedan sasvim neočekivani postupak Džemal-bega iznenada me je udaljio od udruženja. Ponudio mi je dobro mesto u svojoj firmi. Dosta bih zarađivao. Radio bih zajedno s njim. „Ionako smo prijatelji, zar ne?“, govorio je. Ali, uslov je bio da budem slobodan i da imam ceo dan na raspolaganju. Napustio bih posao u Udruženju, isto kao što sam uradio u pošti. Predlog je bio primamljiv i ja sam ga prihvatio, ne razmislivši prethodno da li to zaista želim. Prema njegovom tumačenju, konačno je došao moj red. Odavde ću moći dalje da napredujem. Sposoban sam čovek, zašto da se trošim radeći besmislene poslove. Nikako nije bilo u redu da i dalje služim kojekoga.

I meni je postao zamoran život u Udruženju. Uveče, kod kuće, nisam mogao da jedem, loše sam spavao. Spiritualisti su mi oduzimali sve vreme. Jedino opuštanje u toku dana bili su trenuci kada me Džemal-beg pošalje da mu završavam neke poslove.

Dok sam se na rastanku pozdravljao s Nail-begom, pošto je još jednom saslušao moju priču, on namignu i reče:

„Sejit Lutfulah...“

Gledao sam ga belo. Zatim, misleći da je sve šala, odgovorih:

„U sigurnim je rukama... Sabrije-hanuma brine o njemu...“

Nail-beg mi strpa u ruku saopštenje dobijeno prethodnog dana. Tamo je pisalo kako u poslednje vreme Udruženje napadaju zli duhovi i posebno se savetovalo da se na seansama ne priziva Sejit Lutfulah.

Nail-beg reče:

„Sejit Lutfulah zna mnogo... Kao Sabrije-hanuma. A i ti mu postavljaš zamršena pitanja... Šta god da je, čuvaj se!“

Mnogo kasnije sam shvatio pravo značenje ovih reči. U tom momentu mislio sam da se i ja i stari prijatelj rastajemo od Udruženja.

Moj posao kod Džemal-bega je bio sasvim opušten. Vreme posle pet bilo je samo moje. Okruženje je bilo potpuno drugačije. Ovde sto nije bio pun opušaka kao u pošti, niti je bilo na stotine ljudi koji su se tiskali u redu za telefon i pričali među sobom. Sve je bilo na nivou i opušteno. Telefon je služio za moje pozive, nisam morao da trčim kada zazvoni. U stvari, dovoljno je bilo da pritisnem dugme, pa da čovek dotrči. Prvog dana sam slugu pozvao oko osam puta. Jednom, da ga upitam kakvo je vreme, drugi put, da mi kaže koliko je sati, treći, da mi pridrži kaput, četvrti, da mi pomogne da izađem, petog puta sam saznao kako se zove. Doduše, posle je

postalo malo naporno. Sesti put je seo preko puta mene i tražio da ga častim cigaretom, sedmi put sam morao da ga zamolim da ustane i ode, a osmog sam ga ponovo pozvao da dođe.

Možete da mi verujete ili ne, ali ovo je za mene bio pravi užitek. Došlo je mojih pet minuta!

Ponovo sam počeo da se uveče nalazim s doktor-Ramizom u kafedžinici na Sehzadebašiju, samo što više nije bilo zabavno kao nekad. Za te četiri godine gosti su se u velikom broju razbežali. Pa ipak, mi smo bili tu: doktor Ramiz, Pospani Asaf-beg, dva-tri slikara, novinar... I ja sam, obogaćen novim iskustvima, za njih postao neko i nešto. Ponekad bi navraćao Etem-beg, da nas informiše o dešavanjima u Udruženju spiritualista. U poslednje vreme, Nevzat-hanuma se potpuno otuđila i sneveselila. Sabrije-hanuma gotovo da i ne dolazi u Udruženje.

Jednog dana, zazvonio je telefon. Bila je to Sabrije-hanuma. Pozivala me je na skup koji je organizovala u svojoj kući. Hteo sam da se izvučem, ali, insistirala je. Bio sam prisiljen da pristanem. Kada sam to kasnije rekao Džemal-begu, ovaj je pukao od besa:

„Ni slučajno!... Nema govora!.. Nikako nećeš ići tamo!“

Naravno, nisam otišao.

Privatno, moj odnos s Džemal-begom se nije nimalo promenio. Kada mu zatrebam, bio sam tražen gde god da sam se nalazio – u kafani, kod kuće, bilo gde. Međutim, Džemal-beg se promenio. Iz dana u dan postajao je nesnošljiviji; koliko god pažljivo da sam izvršavao njegove naredbe, svaki put sam bio kriv, i on bi me grdio. Znajući da prolazi kroz težak period, sve sam pripisivao tome. Bio je sasvim bez para. Svaki čas se presabirao. Ponekad bi vadio iz džepa punu šaku novca, brojao je preda mnom, razvrstavao na gomile, a onda, očajan, sve vraćao u džep.

„Neću pregurati ovaj mesec!“, govorio je.

Međutim, svi žitelji Karađumruka su mogli otići na hadžiluk s parama koje bi na moje oči izbrojao. Zima te godine je prošla u ovim kalkulacijama. Posle se situacija iznenada sredila. Pa opet, Džemal-begovo ponašanje prema meni nije se menjalo. I dalje su se meni pripisivale greške koje su pravili krojač, obućar, kasapin iz Karakoja, kućevlasnik. Ja sam podnosio račune za sve njih, znojio se, stradao. Ali, presabiranja više nije bilo.

Tada se zbio jedan mali incident. Jedne večeri, Sabrije-hanuma je nekim velikim autom, koji je zatvorio celu ulicu, došla da me poseti. Pričali smo o prošlim vremenima, sećali se uspomena. Izvukla je od mene neke sitne informacije o Džemal-begovom životu. Zatim je otišla, izljubivši se prethodno s mojom ženom i svastikama.

Dolazak Sabrije-hanume u našu kuću učinio je da nam se život promeni

iz korena. Moja žena i svastike su bile fascinirane njenim načinom oblačenja. Pošto nisu ni pretpostavljale koliko je novca potrebno za dobro oblačenje, odmah su odlučile da je kopiraju. To je za njih bilo isključivo pitanje volje. I sve tri su počele da je demonstriraju iz sve snage. Za mesec dana potrošio sam tri plate. Ali, uzalud. Stalno im je nešto falilo. Kada je odlazila, Sabrije-hanuma je izjavila da joj se moja mlađa svastika mnogo dopala. Mlađa svastika je toliko ozbiljno shvatila ovaj kompliment da je odmah rešila da se prijavi na konkurs za mis.

Dva meseca kasnije, našavši nekako našu adresu, posetila nas je Nevzat-hanuma. Želela je da sazna šta me je sve Sabrije pitala te večeri, a posebno ju je zanimalo šta Džemal-beg misli o njoj.

Ovoga puta, tri sestre su se složile da je Nevzat-hanuma oličenje istinske elegancije. Trebalo je promeniti haljine i veš za celu porodicu. Sve je prodato u bescenje, a ja sam morao da iskeširam još dve svoje plate. Na sve to, Pakize je počela da ispoljava ljubomoru. U njenim očima je odjednom skočila cena mužu koga do tada nije mogla da smisli. Mora da je postojao veliki razlog da me žene tog kalibra potražuju. Sigurno je nešto postojalo među nama.

Kako je Džemal-beg mogao saznati za posetu Nevzat-hanume? Već sutradan, prema meni je bio hladan kao led. Kritike su se s privatnih prenele i na zvanične poslove. Nije mu se dopadalo ništa što uradim. Gađao bi me papirima u lice, urlao je na mene, čak i pred slugama. Život više nije bio život, sve se pretvorilo u pravi pakao. Svakog trenutka gutao sam plamen sa užarene peći.

Zbog radikalnog menjanja garderobe u našoj kući, prodate su i moje stvari. Išao sam u nekom odelu skrpljenom od delova koji nikako nisu išli jedni uz druge. Ali, ni takav izgled, ni brada od dva meseca nisu sprečila da Pakize bude ljubomorna zbog mene. Morao sam da podnosim izveštaj za svaki minut u toku dana.

Rekao sam već da sam nepismen. Život mi je prošao u učenju reči. Gotovo na svakoj stranici moj rečnik se revidirao, ja bih ga iskusio u svom životu, na svojoj koži i kostima. Priča o šerbetčibašijevom dragulju me je naučila šta znači reč „apsurd“. Do tada sam taj apsurd poznavao samo spolja; sada je on postao deo mog životnog prtljaga. U mene se uselio strah nepoznatog porekla. Svaku sekundu provodio sam strahujući šta će me snaći u sledećoj. Znao sam da će u narednih pola sata moja žena ili jedna od svastika banuti u kancelariju da me kontrolišu i da će me, dok su one još uvek tu, Džemal-beg pozvati sebi da bi me izgrdio, a kada se njega oslobodim, naleteću sigurno na nekog zelenaša.

Svaki minut novo poniženje. Svakog sata presretala me je nesreća

prerušenog lica. Ali, razloga za to nije bilo. Ništa od toga se nije događalo zbog moje svesne greške. Sve je dolazilo samo od sebe.

Jedna mlada žena je, iako sam joj ispričao situaciju u kojoj se nalazim, a možda baš zbog toga, htela da se uda za mene. Nimalo svesno i sasvim slučajno, upoznao sam neke ljude. Jednom od njih sam bio interesantan. I sada sam, šta god da sam radio, bio pod njegovom šapom. Od njega se nisam mogao osloboditi. Mašina je bila napolju, njom se upravljalo spolja; u trenutku bi se ubrzala, potom bi usporila, a nekad bi se sasvim zaustavila. Tada je ništa, ni testera, ni nož, nije moglo pokrenuti.

Tada bi na mesto uzbuđenja i bola došao strah. Plašio sam se onoga što je dolazilo kasnije.

Pred kraj leta, Džemal-beg je otišao na tri dana u Ankaru. Ta tri dana su za mene bila kao raj. Brige su i dalje bile tu, ali oslobodio sam se pritiska koji je njegova teška ličnost stvarala. Nisam potonuo, nisam osećao njegovu strašnu težinu na leđima, kosti mi nisu krckale pod njom. Poteškoće, stanje umora, određena količina bola i patnji – to je bilo nešto drugo. Tada sam spoznao mesto drugih ljudi u životu jednog čoveka.

Ta tri dana sam proveo razmišljajući isključivo o Džemal-begu. U neku ruku, u mom životu se ništa nije promenilo. Pošto su ga skoro svi u kancelariji podražavali, i dalje sam bio izložen manje-više istim stvarima.

U kući je bilo sve po starom. Pa ipak, ja sam odahnuo, živnuo. U mom životu postojalo je nešto što se zove Džemal-beg i to je bila zastrašujuća realnost.

I on nije postojao samo u mom životu, on je bio svuda oko mene.

Život me je naučio ovoj istini: čovek je čoveku proklet. Postoji mnoštvo situacija i bolesti koje nas mogu satreti, ali ništa se od toga ne može porediti s uticajem drugog čoveka.

Jedan događaj me je uverio da nije samo meni bilo tako. Pre nego što će otići, Džemal-beg mi je dodelio neke zadatke. Jedan od njih bio je da posetim njegovu ženu. Svratio sam njihovoj kući; naravno da mi se Selma-hanuma nije obesila oko vrata, niti je zaigrala kolo od sreće. Sve je bilo kao i pre. Ali, ipak, nešto se tu promenilo. Bilo je u njenom izrazu lica nečeg što do tada nisam video, bila je opuštenija, sigurnija u sebe. I ona se, izgleda, oslobodila nekog tereta.

Odmah je predložila da popijemo kafu. Dok smo sedeli u salonu, izbliza sam posmatrao kako se poigrava naborima na suknji. Da, i ona je nakratko bila oslobođena. Posedovala je opuštenost deteta koje je dobilo dopust od guvernante. Da li?

Možda je više ličila na devojke iz bajki koje su se oslobodile veštice.

I Nevzat-hanuma se nesumnjivo tako osećala. I u njoj bi se primetila

opuštenost i lakoća.

U jednom trenutku, Selma-hanuma me je upitala viđam li Nevzat-hanumu. Da bih pokazao da sam konačno ovladao svojim socijalnim statusom, oslovljavajući Džemal-bega „gospodin“, odgovorih:

„Gospodin mi je zabranio svaki kontakt s njom.“

Selma-hanuma najpre kao da nije dobro razumela.

„Nevzat izgleda nije dobro“, reče. „Nisam mogla da odem da je vidim.“

Potom se zagledala u mene, kao da je odjednom došla sebi. Nešto je htela da kaže, ali je odustala. Razumela me je.

Ali, šta se to desilo? Kakav je problem rešila? Razmišljanje o tome ničemu ne bi koristilo, osim što bi drugi problem zatrovao ta tri dana koja su bila poklon sreće. Najbolje je bilo ne razmišljati. Trebalo je pobeći. Sakriti se u sebe. A da li sam ja imao sebe? Da li sam ja uopšte postojao? Kad bih rekao „ja“, mislio sam na gomilu potreba, bola i straha.

I to je bio razlog što nisam mnogo patio kada me je Džemal-beg, odmah po povratku, otpustio. Ako ništa, otarasio sam se njega. Neću ga više ni gledati, ni slušati. Njegovo mlataranje rukama i bore na uskom čelu neće mi više dolaziti u san. Proći će me mučnina. Bes i srdžba me neće slamati.

Uprkos tome, pitao sam se kako to saopštiti ukućanima. Nema sumnje, biće im žao. Uz to, svu krivicu će svaliti na mene. Nisam mnogo razmišljao o izdržavanju. To je dolazilo kasnije. Pre svega, postoji ono što se zove prvi trenutak. On me je plašio kao neki opasni prelaz. U kući sam ih zatekao uzbuđene i u žalosti. Obešenih lica, bile su na ivici suza. Znaju, znači. Pitao sam se ko li im je rekao. Odakle je stigla vest?

Blago upitah Pakize:

„Kako ste saznale?“

Pakize mi pruži novine.

Ovo se nije moglo odnositi na moje izbacivanje s posla. Toliko bitan nisam. Ja sam najobičniji pisar. Ne, ovo je bilo nešto drugo. Pročitao sam ono što mi je rukom pokazivala. Te godine su tri osobe odustale od učešća u žiriju za izbor za mis. Sabrije-hanuma je bila među njima. Mlađa svastika se gušila u suzama:

„Zbog mene je odustala. Da bi mi pomogla...“, rekla je.

Jedno dva puta potrudio sam se da kažem da to nije važno, da sam isteran s posla, da nam pretila opasnost od gladi, i da je to pravi razlog za brigu. Nije vredelo. One su bile u svojim mukama.

TREĆI DEO
Svitanje

Još iste večeri kada sam posle žestoke svađe sa ženom i svastikama pristao da mu dam stariju ćerku Zehru za ženu, Hromi Ismail je igrao domine za stolom pored mog. Posmatrajući njegovo prljavožuto, nabreklo lice, koje je izgledalo kao da će svakog časa pući, podbule oči, zatupljen nos koji su boginje napravile još ružnijim, razmišljao sam o mojoj čemernoj sudbini i ovom divnom prolećnom jutru.

Da je Zehra živela u drugoj kući, da su se ljudi prema njoj bolje i s više pažnje ophodili, sigurno da Hromi Ismail ne bi bio njen jedini prosac. Čak i kroz ovu iscepanu i neuglednu odeću, promaljala se njena sveža lepota, nalik na prolećno jutro. Šteta što su je moje svastike, muzikantkinja i misica, deset godina zajedno ubeđivale da je ružna i odbojna. Pakize je najpre pokušavala koliko-toliko da promeni njihov stav prema mojoj ćerki. Kasnije, kada nas je snašla nesreća, i ona se okomila na nju, kao da je Zehra jedina mogla biti odgovorna za zlu sudbinu.

Sinoć je starija svastika bez ikakvog razloga zaskočila Zehru, a Pakize je, da bi sakrila ovu nepravdu, bespotrebno rasplakala Ahmeta. Zehra, koja se nije suprotstavila nepravdi koja je njoj nanесena, ali nije dozvoljavala da bilo ko dira Ahmeta, zapodenula je žestoku svađu s majkom. Najviše mi se sviđa kada se povremeno uzbude duhovi u njoj. Zehra zna i ume sve ono što ja ne umem ili ne znam. Ume otvoreno da se usprotivi nepravdi. Šteta što je taj ustanak bio uperen protiv mene. Jer, Pakize je imala taktiku. Svađe s drugima za nju su bile izlažirani policijski okršaji, gde nije videla potrebu da se zadržava već bi svu svoju neprijateljsku silu skupila i ustremila ka meni. Tako je bilo i ovaj put. Svađa je trajala do ponoći. Na kraju je strpala posteljinu na sofу u predsoblju. Znači, isterala me je iz sobe.

Jedino je ovde Pakize grešila kada me je maltretirala. Izbacivanje iz sobe je za nju predstavljalo istinsku kaznu. Međutim, s obzirom na to da sa svojih trideset pet godina nije naučila da spava ko čovek, meni je bilo draže da se zgrčenih nogu smestim na sofi nego da spavam s njom u krevetu.

Toliko je verovala u delotvornost ove kazne da je, kada sam joj pre mnogo godina, iz namere da je ne izgubim, predložio da spavamo odvojeno, moje molbe odbila, govoreći:

„Bože sačuvaj! Gde to ima!... Da ja spavam u sobi, a muž u predsoblju... Nikada ne bih imala mira, niti bih mogla zaspati da znam da je tebi tako neudobno.“

A meni je u stvari s njom bilo neudobno. Preko dana, izuzev u periodima

svađe ili kada smo odlazili bioskop i na zabavu, moja žena je bila prilično mirna i na simpatičan način sklona lenčarenju; ali, čim bi utonula u san, preobražavala se u akrobatu, odjednom bi joj se umnožile ruke i noge, sposobnosti bi joj se uvećale, obuzimao bi je epileptični napad, koji se sa oscilirajućim intenzitetom i širokim spektrom pokreta – od raznoraznih klasičnih plesova do crnačkih obrednih rituala – širio s mesta gde je kao neki pauk potrbuške ležala, i ovi umnoženi članovi bi me skolili sa svih strana, probadali, u raznim kombinacijama su se lepili za moje telo i grubim guranjem od njega odvajali.

Ako ovom mnoštvu pokreta dodate simptome poremećaja rada štitne žlezde, hrkanje i buncanje, moći ćete da stvorite sliku ludila koje sam svaku noć proživljavao.

Pakize je imala još jedan običaj, a to je da me probudi da bi mi ispričala san dok je još svež. Tada bih saznao da je ona u snu dolazila do stvari kojih je bila lišena u svakodnevnom životu. Tako da sam, ma koliko žestoko se svađa završavala, bio srećan jer smo spavali odvojeno.

Eto, te noći sam spavao na sofi. Pošto su svi zaspali, ćerka je došla pored mene i saopštila mi da je odlučila da se uda za Hromog Ismaila. Oči su joj bile pune suza. „Nemam više strpljenja. Povešću i Ahmeta. Možda će neko brinuti o njemu... Sutra će doći njegova majka... Svaki dan dolazi i pita da li sam odlučila. Reći ću da pristajem.“ I nestala je jecajući, istim bešumnim koracima kojima je i došla.

Hromi Ismail je bio nekoliko koraka od nas. S mesta gde sam sedeo gledao sam ga u celoj njegovoj ružnoći, zajedno sa svim lošim osobinama kojima se ova ružnoća zavlačila u dubinu ljudske duše. On je u sebi sabrao sve loše karakteristike koje beleži frenologija. Čelo mu je bilo toliko nisko da se moglo reći da ga nije ni imao. Nasuprot tome, njemu se sviđalo kako izgleda. Dugačke ruke, prsti zatupljeni, ogromne šake, grube i crvene kao rana. Pogledi iskosa i debela donja usna govorili su da je lažov, surovog karaktera i sklon glupim prevarama. Glas mu je bio bodljikav kao četka. Sam taj glas bio je dovoljan pokazatelj da ga je civilizacija mimoišla. Zubi su mu bili žuti, krivi, nabacani jedni preko drugih. To je bio dokaz sebičnosti i loše sreće. Bilo je sigurno da on sadrži sve nedostatke. Jadna Zehra, šta može s njim da uradi?

Sneveselio sam se. Svakog časa sam hteo da ustanem i odem. U kafani u kojoj sam nestrpljivo čekao da se pojavi doktor Ramiz, s mesta gde se nalazio, moj budući zet me trovao.

Dok je igrao, vilica i gornja usna su mu podrhtavale kao opruga na satu, jabučica mu je skakala duž grla. Ali najodvratnije su bile njegove ruke. Ogromne, tupih prstiju, čvornovate, nisu bile stvorene ni za šta osim za

prevare i razbojništva koja se u normalnim okolnostima ni zamisliti ne mogu.

„Povešću Ahmeta sa sobom...“, rečenica koju je Zehra sinoć izgovorila da bi me utešila sada me je bacala u očaj. Dve žrtve odjednom! Stavio sam ruku na čelo. „Hajri Irdale, dozovi se!“, razmišljao sam. „Zar ne vidiš da je nemoguće izdržavati ovo dete!...“ Ali, koja korist od toga? Sudbina se ionako neće promeniti, u stvari, još više će se pogoršati.

Nekoliko puta sam pokušao da se pridignem, ali ponovo sam sedao omađijan zvižducima budućeg zeta. Koliko loš i mržnje pun. Koliko prost i ružan. Ne, ja ovome ne mogu dati ćerku. I kako pohlepno je igrao. Za njega, igra nije bila pokret načinjen spolja, ona je izgleda ulazila u njega i pokretala svaki delić njegovog tela, cepala ga i ključala. Njegova desna noga, u zakrpljenoj cipeli kroz koju je zjapila rupa na čarapi, kretala se ispod stola kao papučica na singerici, iz grkljana je bez prestanka osipao paljbu oko sebe, prsti su mu se kao klešta hvatali i kačili za sve na šta su nailazili, usne su se pućile na okolinu, a brada se na sve to gadila, nos je ispuštao čudne zvuke, pokušavajući da omiriše ceo život.

„Gabor, gospodine, gabor! Gabor i idiot, idiot i životinja...“ Odjednom mi neko dotaknu rame. Doktor Ramiz se smejao. „Opet si odlutao!“, reče. Pored njega je stajao čovek od četrdeset i kusur godina; visok, svetle puti, ukusno obučen, oku privlačan, lep, moglo bi se reći. Doktor Ramiz me je predstavio: „Moj prijatelj Hajri-beg...“, reče. „Zanemarite odeću, i videćete – vrlo zanimljiv karakter!“ Onda se okrenuo ka meni: „Moj školski drug, Halit Nepogrešivi...“ Počeše uobičajena pitanja. Postavljao je pitanja istovremeno tražeći pogledom upražnjeno mesto za susednim stolovima.

Kako je čovek čudno stvorenje! U tom trenutku sam prisustvo Halita Nepogrešivog smatrao za nesrećnu okolnost, pošto mi je prisustvo tog čoveka onemogućavalo da od doktor-Ramiza tražim dve-tri lire na zajam. Kako sam u tom momentu mogao znati da je čovek koji je došao s doktor-Ramizom vesnik moje sreće, da je on zdravlje moje dece, budućnost mojih svastika i žene.

„A još je i drzak!“, govorio sam u sebi. „Netremice gleda u čoveka, kao da je trgovac.“ I moj bes prema ovom tuđincu je zbog ovoga još više narastao. Ipak, u tim pogledima nije bilo ničeg iritirajućeg. Otkad postojim nisam doživeo da me drugi gledaju na takav način. Ni poniženje, ni neprepoznavanje, ni podsmeh nisu postojali u tim pogledima. On me je samo normalno posmatrao, sa željom da dokuči ko sam.

Baš kada je trebalo da se rastanemo, tačnije, nakon što je moj pokušaj propao i ja trebalo da se vratim svom stolu, a oni da pređu za sto koji je doktor Ramiz iz daleka rezervisao, i pre nego što će doktor Ramiz sa

iznenada stečenom navikom napraviti svemu tome uvod sastavljen od tapšanja po leđima, štipanja za obraz i bradu, sve vreme me odmeravajući od glave do pete – u poslednje vreme niko se od mene nije opraštao a da propusti da do detalja napravi moj lični popis – iznenada je zastao, obraćajući se svom prijatelju:

„Hej, ti si se beše žalio na sat... Daj da Hajri-beg baci pogled! On se odlično razume u satove...”

Pošto je s godinama postao brbljiv, doktor Ramiz nastavi:

„Ovo ti je jedan skroman čovek velikog srca. Nema svoju radnju, ali zna dosta o satovima...”

Zatim se okrenu prema meni i teatralno reče:

„Ako biste izvoleli, Hajri-beže... da popijemo jednu kafu!” I, da bi pokazao Halitu koliko me voli uprkos razlikama u obrazovanju, vaspitanju, staležu, materijalnom stanju koje su postojale između mene, njega i njegovog školskog druga, zagrli me otpozadi, obuhvatajući moju grbu.

Tako je bilo poslednjih pet godina. Moji stari prijatelji su, uprkos svemu, smatrali svojom obavezom da mi otvoreno demonstriraju ljubav. Doktor Ramiz je bio najiskreniji u tome. Pošto smo prešli za prazan sto, doktor počeo nabrajati moje vrline, usisavajući jezikom zube:

„Šta sve ne zna taj čovek Hajri-beg... frenologiju, alhemiju, psihologiju, proricanje, magiju, grafologiju... Sve mu ide od ruke. Čak i stara medicina. Pre neki dan je postavio dijagnozu, ja sam se zapanjio!”

Istina, izdržavao sam se već pet godina ponavljajući Sejit Lutfulahov repertoar i obmanjujući ljude.

Halit-beg je čas slušao njega, čas posmatrao mene, a izraz mu je bio kao da u sebi govori: „Da imam novca, ja bih sigurno svratio do tebe, znam mesto, ali ne znam čemu to koristi?” Halit-beg je bio od onih koji operišu samo na ljudima. Zbog toga njegovi pogledi nisu bili napadni. Sve je pojednostavljivao do nivoa stvari. Iznenada me upita:

„Vi se zaista razumete u satove?”

Isto kao što nisam bio velikodušan, nisam bio poznavalac ni alhemije, ni stare medicine, niti sam bio prorok. I kao što nisam, uprkos beretki na glavi, iznenada osedeloj kosi, izrasloj bradi i derviškom izgledu bio sledbenik neke sekte, isto tako se nisam razumeo u satove. Ali sam se navikao na laž. Nisam mogao drugačije da podvalim ovaj lažni novčić koji se zove moj život. Ljudi su želeli da ovakav postanem. Bio sam lažov. Je i' trebalo da kažem da dobro poznajem satove? Ali to je trebalo reći na najmanje trideset pet načina. Džemal-begu, Selma-hanumi, doktor-Ramizu, Sabrije-hanumi, Pospanom Asaf-begu, svima na drugačiji način. Neko vreme sam posmatrao Halita Nepogrešivog. Ne, smesta se trebalo

pokrenuti. Jedva čujno:

„Dajte da pogledam!“, rekoh.

Iz džepa je izvadio mali zlatan sat bez lanca i stavio mi ga u dlan. Toliko lepa bila je izrada tog sata da sam pomislio da mi se u ruci stvorilo sunce. Ne, nisam sasvim uništen, još uvek postoje stvari koje volim.

Iz straha da mi ne sklizne, sklopio sam ruku.

„Ne radi već dva meseca. Uspomena od oca... Zato ga mnogo volim. Pitam se, šta mu je“, ponovio je.

„Greška“, rekoh. „I to velika greška... Logično je da ne radi. Sat bez lanca je kao životinja bez ulara, kao žena bez muža. Onaj ko voli sat, prvo će ga zakačiti lancem za sebe.“ Govorio sam ove reči da bih ispitao sat i kupio vreme. Halit Nepogrešivi me je gledao s pažnjom.

„U pravu ste!“, reče. „Dva puta mi je to padalo na pamet.“ „Šteta!“, odgovorih. „Jer, mnogo je lep rad. Danas se retko nalazi. Engleska roba. Iz polovine devetnaestog veka. Zaista je čaroban, složićete se.“

Sat je stvarno bio lep. Umalo da zaboravim Ismaila i moju devojčicu. Godine su prošle otkako sam Džemal-begovoj ženi popravio sat, i od tada mi se nije u rukama našao tako lep časovnik. Bio sam stvarno ushićen:

„Ovde nema instrumenata... Da mi je neki perorez...“

I potražih perorez. Kako sam je zavukao u džep, ruka se trgla kao da je dodirnula vatru. Nož je ostao kod Ali-efendije, starinara sa čaršije na Malti. To je bila praksa u poslednje vreme. Za sve stvari koje su nam u datom trenutku bile potrebne, osim stvari koje su pripadale svastikama, misli bi sve nas ukućane odvlačile na buvljake na Bitpazaru i Malti. Umesto stvari koju smo tražili, iskrsla bi faca nekog starinara, sitničarenje koje bi izluđivalo čoveka, njegova prepotentnost. Na sofí, u krevetu, dok smo se oblačili, svlačili, razgovarali, Sve vreme uz nas su bile ove žive predstave. Rastanak od svake pojedinačne stvari imao je svoju priču i svaka je ostajala zauvek s nama u obliku uspomene.

Doktor Ramiz otvori torbu i izvadi svoj perorez. I pošto je s tugom osmotrio nokte, pruži mi nožić. Preko Halitovog lica prelete lagani smešak. Da, taj čovek je znao da gleda i zapaža.

Rasklopio sam sat. Nije mi trebala lupa, niti neka posebna pažnja. Samo je bio namagnetisan.

Halit Nepogrešivi je uzbuđeno posmatrao, kao da je doveo dete na pregled.

„Ne fali mu ništa...“, rekao sam. „Samo je bio namagnetisan. Nemojte slučajno da date nekom da ga rasklopi! Nema potrebe. Postoji jedna specijalna alatka, imaju je svi bolji časovničari. To je posao od pola sata.“

Halit Nepogrešivi zavrte glavom.

„Kako da to nisu videli...”

„Ne mogu da vide. Tačnije, ne obrate pažnju. Sat je kao ljudsko telo. U većini slučajeva se traga za uobičajenim bolestima. Samo, postoji jedna razlika. Ponekad doktori naruše strukturu organizma ljudi koje leče, ali ne mogu da zamene nijedan organ. To se, međutim, ponekad može uraditi sa satovima. To je priča o rezervnim delovima...”

Doktor Ramiz samo što nije poludeo od sreće. Oborio sam rekord kome se uopšte nije nadao. Pričao sam kako treba i osvojio simpatije.

„A da li su promenili neki deo? Čoveče, da ne poveruješ! Čoveka znam godinama...”

Da li se zaista probudilo moje šesto čulo o kome su toliko pričali članovi Udruženja spiritualista, ili sam želeo da zasenim ljude preko puta sebe? Ili mi je možda dosadila ova kafana? Ili sam želeo da izbliza osetim ljudsku toplinu koje sam se ponovo domogao? Ukratko, počeo sam da razgovaram koristeći svu svoju elokvenciju:

„Idite kod tog čoveka! Najpre, neka stavi teg ili šta je već skinuo iste težine. Istina, nije ništa strašno, ali... Potrebno je uspostaviti ravnotežu. Čovek koji je napravio ovakav sat ne bi ovo sočivo stavio između dva rubina. Zatim, neka ga razmagnetiše. I na kraju, neka mu promeni strunu.”

Halit Nepogrešivi je ćutao nekoliko minuta. Zalepio sam se za sat čvrsto kao da sam se dočepao ključa za sreću. U stvari, njega uopšte nisam gledao.

Rasprava koja je još od malopre trajala za nekim od stolova pozadi, izgleda da je dostigla svoj vrhunac, pretvorivši se u žestok obračun; bacale su se stolice, ređale su se pesnice i šamari. Moj budući zet, s Adamovom jabučicom koja se ustremila kao soko kada vreba plen, požutelog lica, nakostrešene kose, iz sveg glasa je psovao, neprestano nasrćući preko onih koji su pokušavali da ga obuzdaju.

„Teško meni!“, rekoh sam sebi. „Teško meni! Ubiće nekoga sigurno. Možda i više njih. Iz očiju, po zubima mu se vidi da je ubica. Osudiće ga na smrt, u najmanju ruku na doživotnu robiju. Teško meni, i ova lađa je potonula. Devojka je opet ostala meni na grbači.”

Sada sam žalio što sam se nećkao, potcenjivao i nalazio manu sreći koja nam je bila nadomak ruke.

„Ne sviđa ti se, a? I tako Bog uništi čoveka. Tip će veče provesti u hapsu. A kroz nedelju dana će ga pogubiti. Moja devojčica će postati udovica pre braka. Pile moje, kako će joj biti žao kada bude čula!”

Kako sam mogao da znam da će me stići ovakva kazna samo dva minuta pošto mi je senka ove misli prostrujala kroz glavu? Takvi smo mi siromasi. Ništa nije čudno, niti se bilo šta zanemaruje u odaji dvorca Sudnjeg dana koja se bavi našim pitanjima. Mi plaćamo cehove za najudaljenije,

najbezazlenije mogućnosti koje nam prođu kroz glavu, pa čak i za ono čemu se silno opiremo.

Ipak, nije bilo kako sam očekivao. Budući zet kao da je rešio da obezvredi i frenologiju i alhemiju. Nikoga nije ubio. Nikome čak ni čvrgu nije opalio. Naprotiv, prvo je dobio dva žestoka udarca po faci, kome za ljubav, nisam uspeo da vidim. Onda mu je prvoklasna pesnica očesala vrh gubice. I, kao vrhunac, glavu mu je raspolutila najstabilnija stolica u kafani. Serija udaraca koja je zatim usledila učinila je skoro da izgubi tlo pod nogama, leteo je neko vreme, da bi se sručio na kaldrmi ispred vrata kafane. Oh, bože, moje radosti!

Da, to je bila prava euforija. Na prvom mestu nikoga nije ubio, što znači niti će ga pogubiti, niti je mogao završiti u hapsu. Istina, da je samo on bio u pitanju, ne bih žalio ni za jednom od ovih mogućnosti. Međutim, postojala je moja ćerka. Pošto nije bilo ni robije, ni smrti, mogao sam slobodno da ga prihvatim za zeta.

Naposletku, preda mnom je dobio dobre batine. Neće više moći da mi se šepuri kao nekad. Kada krene drčno s onim njegovim: „Šta ima, matori?...“, mogao bih mu reći: „Ništa, Ismaile, bio do kafane... Znaš ona, gde si pre neki dan popio batine? Eto, upravo iz nje idem.“ Ili samo: „Kafana! Stolica! Kafedžija Sabri!“, i prođem. Ili: „Ismaile, zlato, plati li ti za onu stolicu? Pobogu sine, vodi računa o tim stvarima! Ta stolica se na tvojoj glavi slomila. Šta je kriv gazda kafane? Zašto da čovek ispašta zbog tebe?!“

Konačno, postojao je i treći razlog za moje radovanje. Posle ovih batina, Ismail najmanje tri dana nije mogao da mrdne, i venčanje mu nije moglo pasti na pamet. Tako da sam imao vremena za razmišljanje. Nekim ljudima život prođe u kupovanju vremena... a ja sam se o moje stalno saplitaao.

Ali, zašto sam ja nepomičan sedeo? Zašto već nisam bio skočio na noge, zapljeskao ovima što su ga istukli, poljubio ih u čelo?

„Nitkov... Em je bacio oko na moju ćerku, moj biser, em mi se nevaspitano ceri tu preko puta! I tupavo me gleda u lice! Neka su blagoslovene te ruke...“

Halit Nepogrešivi iznenada prekinu ovaj moj unutrašnji monolog:

„Je l' oni to brzo odrade?“

„Maksimalno za sat... Treba da pronade teg i vrati ga na mesto...“

Halit Nepogrešivi se okrenu ka doktor-Ramizu.

„Doktore, hajde da završimo ovaj posao. Bilo bi baš ljubazno da nam se pridružite, gospodine. Naravno, ako vam to nije maltretiranje. Posle možemo negde na piće.“

„Ali, kako ću, gospodine, ovako obučen?“

Razlog mom opiranju nije bila sramota da se ovako obučen pojavim

negde. Ja zapravo nisam imao drugog izbora do da se pomirim sa stanjem u kome sam bio. Na kraju krajeva, suvišno je pričati o časti, odeći, ugledu, kada se radi o čoveku koji ni sekundu nije časio da svoju biser-ćerku da budali od Hromog Ismaila. Pre je to bila nada da bi mi, ako se budem snebivao i ne pridružim im se, možda dali koju liru. A i dobro pamtim kako sam se nemalo puta peške vraćao sa časti na koje sam bio pozivan. Ali Halit je nekako prozreo moje računice.

„Šta s vašom odećom? Onaj ko vas vidi, po vašem licu može zaključiti kakav ste čovek.“

Znači, i on je razumeo. Konačno sam znao da mi je sudbina jasno ispisana na licu. Uz to, da kažem da Halita Nepogrešivog nije kao druge zanimala moja odeća, on je samo gledao moje lice.

Zaustavili su prvi slobodan taksi. Uputio sam se ka mestu suvozača, podrazumevalo se – to je moje mesto. Međutim, hvatajući me za ruku, Halit me je sprečio. Drugom rukom je otvorio vrata i ugurao me unutra. Potom je ušao doktor Ramiz, i na kraju, on. Kakav čovek! Njegova učtivost je bila naredbodavna, ako je trebalo, nije se libio da upotrebi ruke, a i telo mu je bilo pripravno za to.

Godinama se nisam vozio u autu. Poslednji put je to bilo jedne zimske noći, kada sam vozio Selma-hanuminu haljinu; bejah je prigrlio kao da je mantija sveca, svaki čas je ljubeći i mazeći kutiju u koju je bila upakovana. To je bila možda najsrećnija noć u mom životu. Selma-hanuma me je pozvala da se popnem, poslužila me kafom, a zatim se preda mnom pojavila u haljini koju sam jurio tog dana od četiri do devet. Džemal-beg je bio na putu, a ona je čekala prijatelje da zajedno idu na bal. Nikada do tada nije bila u tako bliska sa mnom, niti je ikada u toj meri zaboravila na distancu među nama. U jednom trenutku je čak počela da me ubeđuje da i ja krenem na bal: „Hajde, pođite i vi s nama, šta ima veze, ima Džemalovih odela, samo da se obrijete...“ Posle se, osetivši moje uzbuđenje, uplašila, te reče: „Dobro, odustajem, ali pod jednim uslovom, ne zaboravite, ja idem na bal i, ako se društvo ne pojavi, vi idete sa mnom...“ Istovremeno sam se molio i da prijatelji zakasne, i da se uopšte ne pojave, i da dođu što pre i spasu me od ove gušilačke sreće. Prvi put te noći video sam da Selma-hanuma nije samo forma, prefinjenost, ukusno odabrana haljina, ljupko držanje i mnoštvo osmeha od kojih vam stane pamet, uz to, postojalo je i telo, savršena ženska figura, lađa kojom se moglo otploviti na fantastična putovanja; nijedno dvorsko ogledalo nije moglo biti lepo kao njena leđa; okupane mesečinom, ruke su joj tekle poput reke od srebra.

Može biti da mi se ova retka sreća tako iznenada vratila u sećanje zbog olakšanja koje mi je doneo prizor mog budućeg zeta kako dobija po nosu.

Hromi Ismail mi nikako nije izlazio iz glave, pri svakoj pomisli na batine, novi detalji bi mi padali na pamet. Sigurno ću celog života pamtit kako je išmrkivao nos pri svakom šamaru. Tako ružan nos mogao je samo tome koristiti. Ne, koliko god dražesna bila uspomena na Selma-hanumu, imao sam potrebu da se svojski iskoristim blagodet koju mi je srećni slučaj priredio. Kako li bi mi bilo da se, ne daj bože, u tom trenutku nisam zadesio u kafani? Da sam u novinama pročitao da su ga ubili, razbili mu glavu, ili da mi je to neki komšija iz mahale, tobože sa žaljenjem, a sve u sebi likujući, saopštio, ja bih samo pomislio: i neka su, ljigavac jedan.

Međutim, ovako je uspomena ostala zauvek pohranjena u meni, isto kao pažnja koju mi je one noći ukazala Selma-hanuma, od koje zamalo ne izgubih razum. Kad god budem pozeleo, moći ću da joj se vratim i s nasladom se setim mesta gde je dobio udarac, kako je završio na zemlji, kako se lica oblivenog krvlju pridigao, a posle opet posrnuo. Dobro smo se razumeli kada me je na izlasku pogledao s vrata; ah, ništak jedan, bednik bedni... Nije ga tako bolelo ni dok su ga tukli. On je ionako došao na ovaj svet da bi ga vaspitali. Ono što je njega u stvari slomilo bilo je to što je preda mnom dobio batine. U srce ga je pogodilo. Prokleta bitanga, nameračio se na moju ćerku, a ne vidi na šta liči!

Kada smo stigli na Bejazit, po navici sam počeo da preturam po džepovima. Moj sat, naravno, nije bio kod mene. Prošlo je osam meseci otkako sam ga prodao. Bacio sam pogled na gradske satove. Jedan je stao na pola četiri, dok je drugi bio kao voz što je sinoć od jedanaest sati kasnio, pa danas pokušava da nadoknadi vreme do večeri. Čisto da razbijem tišinu, rekao sam:

„Nijedan od ovih satova ne radi kako treba...”

Zatim, srećan i odahnuo, jer sam uspeo da izbacim iz glave misao na budućeg zeta, zavrležavši je kao zmijski leš, dodao sam:

„Da li vi znate da svi gradski satovi pokazuju različito vreme? Ako hoćete, možemo da pratimo satove od Eminonu do Karakoja.”

Niko nije reagovao. Svi behu odlutali za svojim mislima. Slegnuo sam ramenima. Nebitno! Nisam mogao dati Zehru za tog lika. Nije se važno ono od pre. Ali, bože dragi, kako da ih prehranim i pazim??

Da rasteram tugu, u mislima sam se vratio na Hromog Ismaila; nije išlo. Zatim pozelelih da mislim na Selma-hanumu; opet ništa. Sve je nadjačala situacija u kojoj sam bio. U Eminonu začuh doktor-Ramizov glas:

„Pazi stvarno, razlika je dvadeset pet minuta.”

Na Karakoju, Halit Nepogrešivi reče:

„Ovde žurimo pola sata!”

Casovničar je bio jedan bogati Jermenin istančanog ukusa. Bilo je

nemoguće da ga vidite a da vam se ne dopadne delo njegovog košuljdžije, a naročito brice. Što se njegovih uglancanih cipela tiče, tip mora da je išao u krevet s njima u naručju. Dočekao je Halita mnoštvom francuskih reči. Ali, ovaj se nije obazirao. Izvadivši sat, okrenuo se ka meni:

„Molim vas, gospodine Hajri, izvolite, objasnite o čemu se radi.“

Agop Satčijan me je najpre odmerio od glave do pete sa izrazom žaljenja i prezira, a onda, kao da mu je to bilo najzanimljivije mesto na meni, njegov pogled se zaustavio na mojim nogama. Da su okolnosti bile druge, i da sam došao sam, sigurno bi mi bez imalo ustručavanja, kao svakom prosjaku, rekao: „Beži s milim bogom!“

Možda sam zato krajnje odsečno objasnio u čemu je problem sa satom:

„Izgleda da ste ga tri puta nasilnički rasklopili, satovi su, znate, plemenite naprave, ne trpe grubijanstvo. Okrenite ga pozadi i videćete da ovo nije fabrički već ručni rad... Majstor je majstoru napisao poruku, ali ona očigledno nije ostavljena vama...“

I pokazah mu ugravirane slike na unutrašnjoj strani. Zatim blago napući usta.

„Zaista je žalosno kada trgovac zauzme zanatlijinu mesto!“, rekao sam.

Nuri-efendijo, dragi učitelju moj, počivaj u večnoj svetlosti! Trebalo je da vidiš kako je jadničak izgledao slušajući moje reči. Ova pobeda je bila samo tvoja. Tek pošto je čuo jednu tvoju rečenicu, oči Satčijan-efendije su se odlepile od cipela, shvatio je da cipele nisu došle same, da su morale imati vlasnika, a da taj vlasnik može biti ima glavu i na njoj lice. „Ne, tom skotu ćerku ne dajem!“

U znak zahvalnosti što se setio da me pogleda u lice, uputio sam mu jedan prilično ućtiv osmeh, a onda nastavih: „Biće da je nekom od vaših učenika ispao ovaj teg dok je popravljao sat... Proverite i to...“

Neprestano trljajući ruke, časovničar nešto promrmlja. Međutim, meni je ponestalo strpljenja.

„Uradićete ovo što sam rekao... Tačnije, sve što sam rekao... Najpre razmagnetišite sat...“

Zatim se okrenuh ka Halitu Nepogrešivom.

„Nekada se ovim poslom nije bavilo radi sticanja imetka. Radili su ga ljudi iz ljubavi, i zato što su bili obučeni za njega.“ Kao da mi je Nuri-efendija šapnuo: „Bravo, mali!“ Nema sumnje da se ne bih ovako poneo prema jednom sajdžiji da mi glava nije bila puna briga, da se nisam osećao zapleten u avanturu bez kraja i konca, da je moja porodica imala večeru. U jednom trenutku pogledao sam ga u lice. Postideo sam se učinjenog. Rekoh sam sebi: „Bilo pa prošlo! Ionako nije kao ja primoran da misli šta će večeras jesti...“ Bože, kako je opušten čovek pošto se zakloni iza stabilnog i

dobro organizovanog posla. Može da prkosi celom svetu.

U tom trenutku, časovničar se pribrao. Mogao je da nam preda sat i da nas se otarasi.

U radnji smo se zadržali jedan sat. Za to vreme, zahvaljujući milosti božjoj i duhu mog učitelja, trgovac je dobio korisnu i ozbiljnu lekciju iz struke. Toliko detaljno sam mu pričao o težini tega kojom se ostvaruje savršen balans a da se ne naruši hod sata, da se on na kraju sav preznojio. Da završim, upozorio sam ga da prilikom popravke ovakvih satova ne koristi previše kolomasti:

„Ne pravite punjeni patlidžan! Popravljate sat, zaboga. I nemojte više koristiti običnu mast, sada se mogu naći fini lubrikanti koji se dobijaju iz kosti.“

Sve vreme Halit Nepogrešivi me je netremice posmatrao. Na izlasku, vlasnik radnje kao da je potpuno zaboravio svoj francuski. Da mi udeli kompliment, upitao me je:

„Da niste nekim slučajem poreklom iz Švajcarske, poštovani gospodine? Ili ste se tamo školovali?“

„Odakle vam to?“

„Dobro poznajete satove, pa sam mislio...“

Bio sam kratak:

„Volim satove, tačnije, veliki sam zaljubljenik.“

Kamo sreće da se nisam tako grubo poneo prema ovom čoveku, možda bi me primio za šegrtu.

Ispred radnje, doktor Ramiz i Halit-beg su se raspravljali gde će provesti ostatak večeri, tačnije, gde ćemo je provesti. Naposletku, Halit Nepogrešivi je presekao:

„Idemo na Bosfor... Gospodin Hajri će nas počastvovati svojim prisustvom. Da popijemo koju, zar ne, dragi gospodine?“ „Ovo je četvrti...“, brojao sam u sebi. Za jedan sat, četiri puta sam postao gospodin. Uz to, Hromi Ismail je preda mnom dobio batine i možda zbog toga nikad više neće poželeti da mi uzme ćerku. Sat i po sam solio pamet najpoznatijem istanbulskom časovničaru. Ovo je bila moja stvarnost. Moji ukućani su bili gladni, a ja sam bio u automobilu čiju marku ne bih uspeo da zapamtim sve i da je bio lično moj. I kao vrhunac, išao sam na Bujukdere da pijem rakiju.

Poslednji put sam išao na Bujukdere na sahranu nekoj Selma-hanuminoj rođaci. Nikad neću zaboraviti koliko sam bio umoran tog dana. Samo zbog moje vezanosti za Selmu sam takoreći sam preneo mrtvački kovčeg. Pristao bih i da me s njom zajedno sahrane. Šta sve ljudi neće uraditi zbog ljubavi!

Najbolnija uspomena tog dana je sećanje na momenat kada sam primetio

Džemal-bega kako se svaki put kad nam se pogledi sretnu smeje mojoj situaciji, on, koji je tokom celog puta i za vreme ceremonije bio namršten i nervozan kao da mu je neko stao na žulj. Na kraju me je to toliko iznerviralo da sam dva puta pozeleo da umesto sebe bacim njega u raku da pravi pokojnici društvo. A ja, pošto to uradim, da pobegnem i uspenjem se na Hunkar tepe i na prohladnom vetru zapevam onu narodnu *Na brodovima je moja sudbina!...* Zašto baš tu pesmu? To nisam znao. Naravno da ništa nisam uradio. Povrh svega, zbog ukazane časti što me je u povratku uzeo podruku, bezmalo sam i njega preneo.

„Zašto uvek siromašni i jadni izvuku deblji kraj? Našeg Džemal-bega, na primer, niko nikad nije istukao.“

U to vreme prešlo mi je u naviku da naglas pričam sa sobom. Doktor Ramiz me zafrkavao:

„Opet ista boljka? Šta hoćeš više od jadnog čoveka?“ Onda se okrenu ka Halitu Nepogrešivom:

„Znaš, Hajri-beg nikako ne voli našeg Džemala“, objašnjavao mu je.

Crven kao bulka jer su sve moje tajne bile razotkrivene, gledao sam kroz prozor.

„Pa ima i pravo!...“, reče, i okrenu se prema meni. „I ja sam više nego jednom to pomislio. Ali, uplašio sam se ishoda. Mislio sam, ako počnem, neću se zaustaviti! Pomislite samo da čovek krene da šamara to lice!“

Gledao sam krajičkom oka njegove ruke i uistinu zažalio što ga jednom nije dohvatio.

Na brodu se nije odvajao od mene. Na svakih pet minuta bi mi govorio: „Baš ste umorni, Hajri-beže. Nikada vam neću zaboraviti ovo danas!“, i tako činio da mi se ponovo vrati umor. „Pokojnica je bila kapriciozna žena. Znao, nešto kao vaša tetka, za klasu gora... Selma je, prirodno, nikako nije volela. Kao da nam je bila neprijatelj. Ali, šta da se radi, rod je rod. Nismo mogli da ne ispoštujemo poslednju dužnost. Ujutru sam sve razmišljao kako ću. Rekao sam Selmi, a ona mi je stalno ponavljala: ‘Ne očajavaj, čim bude pročitao u novinama, Hajri-beg će sigurno doći.’ Zato sam ja tako detaljno sročio oglas. Nema šta, baš ste se potrudili...“ Da, tako je bilo. Od srca sam otišao to da završim. Džemal-beg mi nije odmah rekao: „Glupane! Tvoj gluposti nema leka!“ Samo je deset puta ponovio ovu priču, čineći tako da sam pomislim da sam glup. „Da, Selma nije volela ovu ženu. Mnogo joj je našao učinila. Pa ipak, zahvalna vam je.“

I kako bi otvorio usta, noge bi mi skliznule dublje u zemlju. Ili bih sedeo na onom groblju i čitao u božanskom zanosu molitve, a da se nisam prethodno umio...

Ali, o kakvim stvarima sam ja maštao! Na primer, kako me sledećeg dana

ili nedelje Selma s najlepšim osmehom dočekuje i kaže: „Hajri-beže, čula sam od Džemala o prisnosti koju ste pokazali prema mojoj tetki. Nemate pojma koliko ste me ganuli! Kako sam vam zahvalna na prijateljstvu! Sigurna sam da od vas boljeg prijatelja nemam!“ I kako mi govori druge, ovima slične divote, a ja sav zbunjen počnem da mucam, i pošto zanemim, kleknem joj pred noge. A onda, moja gospođa Selma glasom slađim od meda kaže: „Ne, ne, nemojte tako!“

Hajri-beže... Ja sve znam! Ne činite to jednoj jadnici rastrzanoj osećanjima!“

Tako sam, s ovom scenom iz domaćih filmova stalno u glavi – Selma-hanuma, naravno, ne bi pričala kroz nos kao ovdašnje glumice – podnosio sav umor. A na svakih pet minuta, Džemal-beg bi dolazio da mi razruši slatke snove.

„Nemoguće je da neko ne poželi da ubije Džemala, makar ga samo malo poznavao. Još dok sam bio na Galatasaraju, u više navrata sam razmišljao o tome.“

Posle tog dana, nisam ni pomislio na Bujukdere. S rakijom je bilo drugačije. To zbližavanje je bilo tešnje, ostavljalo je dublji trag. Zapravo, ako sam hteo, mogao sam da ga se setim i preko nje. Samo što to nije bilo protiv mene već protiv njega. Došavši jednog dana kod njega, zatekao sam ga za stolom, i on me je pozvao da sednem i da mu se pridružim. Već pri prvom gutljaju, njegovo lice se tako naboralo od gađenja da mi je momentalno ponestalo apetita i samo da bih mu pokazao kako se pije rakija, jednu za drugom popio sam osam, i teturajući se izašao napolje. Razmišljam: jesam li ja bio potpuno ispravan u našem odnosu? Jer, bilo je toliko očigledno da mi se kod tog jadnička, osim njegove žene, ništa drugo nije sviđalo.

Izvesno vreme nakon što sam drugi put ostao bez posla, bio sam ozbiljno navučen na rakiju. Dugovao sam po nekoliko lira u svakoj kafani na potezu od Šehzadebašija do Edirnekapija, koje vas još s praga zapahnu mirisom užeglog ulja i prokislog pasulja, čineći da vam se prevrne želudac. Moj račun u piljarnici se svake noći uvećavao za četrdeset petoparaca, koje bih, kumeći, iskamčio od komšije piljara, kod koga sam imao priličan kredit jer je bacio oko na plac na kome se nalazila ruina od naše kuće. Ponekad bih, nemajući hrabrosti da je nosim kući, za tezgom iskapio pola flaše, okružen bezobrazlucima pomoćnika i rečima kojima je Jusuf-efendija aludirao na moj dug i kuću. Uopšte me nije zanimalo šta mi iza leđa pričaju, trudio sam se da mi se pogled ni sa kim ne sretne i rekao bih, kao da pričam sa zidom:

„Ostavi ovo negde po strani, svratiću sutra...”

Ukratko, upoznao sam i Bujukdere i rakiju. Za oboje me vezuje gomila uspomena. Vrlo je moguće da su došli jedno s drugim. Sigurno je bilo onih koji su pili rakiju na Bujukdere. Ali, gde sam ja išao da pijem rakiju? U tome je bila razlika. Ja, rakija, Bujukdere... Ne, Bujukdere, rakija i ja... Kakav god redosled da napravim, do pre dva sata to bi mi bilo nepojmljivo. Posebno što sam ja, ovde prisutni, danas postao „gospodin“, i to četiri puta.

Hajri-beg, Hajri-efendija, Hajri sin, Hajri gatar, časovničar Hajri, Hajri siroče, Hajri mađioničar, Hajri raspikuća, alkoholičar i narkoman, Hajri Pakizin muž, Hajri zet... a sada još i gospodin Hajri.

„Gospodine Hajri, da li ste za cigaretu?”

„Najlepše hvala, gospodine!”

Tako se to kaže. Ranije, pre šest godina, i ja bih tako govorio. Može biti da sam to u poslednje vreme zaboravio. Uglovi mojih usana, nepca, cela unutrašnjost usta, od malopre su vapili za cigaretom. Na peto „gospodine“ umalo da pobegnem od radosti.

Auto je leteo kao strela, trošeći ovu lepu, vlažnu, prolećnu noć. U izmaglici, na obroncima Čemberlikuju, noć je bila još lepša; između nepreglednog zelenila, meka kao mlada trava, nežna i privlačna kao divlje cveće, sa zastorima u kojima su se prelivali zlatni i rumeni tonovi, protezala se kao traka. Jedan kraj trake kao da smo mi držali, grabili smo napred kupeći usput sve njene obrise.

Bujukdere, rakija i ja, ali ja kao gospodin Hajri. Sedamdeset na sat. Ludilo! Vratio sam se u detinjstvo, i to na neki vašar!

„Opet ste se zamislili, gospodine!”

Sva sreća, doktor Ramiz je bio pored mene. Sa njim u blizini, nije bilo potrebe da pričam o stvarima koje se tiču mene. I sada je on odgovorio:

„Hajri-beg je uvek takav!”

Gospodin Hajri, naš Hajri, vaš Hajri, odsutni Hajri... Koliko ih samo ima! Ne bi mi škodilo da se otarasim njih nekoliko. Da i ja, kao svi, postanem jedan čovek, samo ja.

Iščupano granje koje su kola na svom putu pokupila letelo je preko naših glava. Sve je bilo meko kao dečja kosa. Tako meka i nežna bila je kosa moje ćerke, koja je, zbog nemara, umrla šest godina ranije. Uh, samo da ne zgazimo ovog starca! Gori je od mene, reklo bi se! Vidi se da nije priseban! Svaka čast vozaču, nije ga ni okrznuo. Shvatiće opasnost koja je upravo prošla i prestraviće se. A možda mu ovo večeras dođe u san i, sa sećanjem na nesreću, on će se iznenada udaljiti od izgubljene drage. Ne znam zašto, neprestano razmišljam o Selmi i Džemal-begu. Verovatno jer sam u kolima.

„Hajri, dragi, biste li, molim vas, svratili do nas predveče? Selma vas očekuje. Da, oko šest, sedam...”

Džemal-begov glas preko telefona ličio je na glas deteta koje cupka jer mu se piški. Odgovaram:

„Vama na usluzi, gospodine...”

Uprljan strahom, odmah bacam slušalicu. Znam, sada je požuteo od besa, jer on je taj koji spušta slušalicu.

Čekam sedam, pred vratima sam pola sata ranije. Služavka se drsko smeši. Namirisala se nekom kolonjskom vodom, najodvratnijom mogućom. U očima joj neki zloslutni sjaj. Kao da iz gustog mraka izvire u svetlost predsoblja. Njena ruka skoro da mi se obesila za jaknu. Šta se ja tu kao nešto ljutim? Zar mi ne služimo iste ljude, na skoro isti način? Zar u meni nema nimalo kolegijalnosti? Ne, ne ljutim se. Žurim.

U Selma-hanuminoj spavaćoj sobi navučene zavese, prigušena' svetlost lampe, ambijent – morska špilja. U prošaranoj svetlosti, krevet narastao kao biser. Selma-hanuma leži na njemu.

Je li bolesna? Moja mala ćerka jeste. Već deset dana. Doktor Ramiz nije mogao da svrati juče. Ali ova bolest mora da je drugačija, čim je učinila da zaboravim na sve druge. Ne mislim više ni na Ahmetova pluća, ni na Zehrin sinuzitis, ni na ženinu tiroidnu žlezdu, ni na groznicu malečke. Po stolici, na šezlongu, gomila svilenog veša.

Džemal-beg je navukao pidžamu s neke stolice i spremno čeka.

„Da što pre ozdravite, gospodine...”

Igra mi slepoočnica. Moram reći još nešto. Ali šta mogu da kažem? Jutros mi je ćerkica imala temperaturu trideset osam, sva se izobličila. Ali šta je to naspram Selma-hanume? Trebalo je da sam kod kuće. Međutim, ja sam srećan što sam ovde.

„Hajrijice, opet vas maltretiram. Ali niko drugi ne može obaviti ovaj posao...”

I sada je lepa i dražesna. Lice joj je poput izloga poslastičarnice iz mog detinjstva, a sadašnje cvećare; raznobojno i svetlo.

U sebi čujem glas Nuri-efendije:

„Strpljenje je čovekovo jedino uporište...”

Iz ovog uporišta ga slušam. Samo, zidovi ove sobe su tanki.

„Potrebno je da pošaljemo jedan poklon. Ja sam, kao što vidite, bolesna. Prehlada nikako ne popušta. Džemal je hteo da ode, ali i on jutros ima malu temperaturu. Bojala sam se, nešto će nas snaći.”

Pesnica je pogodila u pravo mesto. Ništa me nije moglo obradovati više od ove brige ukazane Džemalu. Ali to je ženska pamet. Šta da se radi, nije dovoljno biti samo lep. Nastavila je:

„Zapravo, obećao je da će doći večeras na drugo mesto... Na kraju je vama zapao ovaj posao... Na Šišliju... Kod mojih... Gospođa je moja rođaka. Mnogo se volimo... Osim vas, nismo mogli da nađemo nikoga!“

Nesumnjivo, bolest joj dobro stoji. Zar kijanje može biti lepo? Da mi je da je uzmem u naručje, odneo bih je do mog kreveta i stavio da visi kao kandilo iznad mog uzglavlja. Nešto je tražila po krevetu:

„Molim vas, dodajte mi odande maramicu...“

„Smrznućete se, gospođo...“

„Ne... Toplo je u sobi!“

Soba je topla, ali ipak se ogrnite. Pokrijte ruke, vrat, grudi. Neka obrisi vašeg tela nestanu pod prekrivačem. Sakrijte telo, da bih ja i dalje bio vaš verni pas. Ili, ili... Dobro, ali zašto da se krije od mene! Ja je sa toliko snishodljivosti gledam da...

„Ja, kupila sam poklon. Tamo je na stolici. Imam još jednu molbicu. Ajša će vam dati jedno Džemalovo odelo. Komplet. Razumete već, to su bogati ljudi. I mi treba da pošaljemo poklon po odanom starom slugi.“

Mogu misliti kako ćete se ulepšati!

Još jedan smeh. Trebalo bi i ovaj smeh poneti. Ali gde da ga okačim? Nije dovoljno to što je služim. Potrebno je ostaviti utisak da sam se rodio i odrastao u nekoj od okolnih kuća, da sam nju u bešici ljuljao. Povrh svega, moram biti uredan. Džemal-begovo odelo na meni mora da izgleda isto kao i na njemu. I oni koji me vide, treba da pomisle: „Dobro im ide!“ „Prošli put je Džemal nosio ovo odelo, ako se ne varam? Čovek je visoko rangiran! Pravi gospodin. Sposoban, reklo bi se.“ „Niste se naljutili, Hajri, zar ne? Ja znam da me vi volite i da na mene ne možete da se naljutite.“

Znači, ona zna da je volim. To mi je dovoljna radost. Ponovo je zaronila lice u jastuk. Kosa joj se rasula. Krevet je dobio oblik njenog tela, koje se na njemu potrbuške opružilo kao na sitnom, mekanom pesku na plaži. Prekrivači su se kretali poput talasa. Da mi je da uzmem paket i pobegnem. Ali ne, ponovo se okreće, ponovo isti vragolasti pogledi, isti osmeh... Nema šta, u tom trenutku za nju nema nikog osim mene. Očigledno sprema novo poniženje: „Ajša će vam dati novac, možete uzeti kola!“

Ajša je spremila kafeno odelo koje je Džemal-beg nosio tri dana ranije. Presvlačim se u nekom skućenom prostoru pored kuhinje. Ajša je ispred vrata, otvara vrata. Emina, deca, Pakize, svi su tu... Otkud sada svi da nagrnu? Fali još samo Selma-hanuma. Ona je u sobi, kao mačka prede u krevetu. Nema šansi da ona uđe, a da ja to ne znam. U stvari, ja treba da tražim sreću pored nekog kao što je Ajša! I meni i njoj u grlu stoji gomila stvari koje nas guše i zapinju. Samo što Ajšine ruke nimalo ne liče na njene. Toliko mi je muka da bih se na ceo svet mogao ispovraćati. Ne, ja nisam

neko kome bi Ajša mogla da se dopadne. Mada i Selma-hanuma može samo da mi da bakšiš, neko staro odelo ili posao. Ja se njišem u praznini između njih dve. Da ne padnem, moram za jednu da se uhvatim. Ali kako, na koji način?

Jedan drugi Hajri izlazi na vrata, u rukama mu dva paketa. Jedan ću dati duvandžiji, lako ću ga posle u prolazu pokupiti. Idem do Šišlija; a posle, kako ću kući? Tramvajem, naravno. Nemam izbora. Ajša nije kao ja, ona radi za keš. I ja radim za keš. Koliko sam puta dobio platu na ruke? U početku od blagajnika, posle od prijatelja, na kraju od svakoga.

Znači, hteo sam da mi se ovako daju pare. Zašto mi se onda Ajša ne sviđa? Ajša, Pakize, Selma-hanuma. Emine više nema na vidiku. Više je nisam dostojan. I dalje mi je muka od gnjecavog tela osobe koja nije voljena. Nije trebalo da pristanem na to. Prevariti ovako lepu ženu, i to sa sluškinjom... Džemal ima malu temperaturu! U meni ponovo ožive Džemal-begov glasni smeh na ovu Selminu misao.

Auto se iznenada zaustavio. Iz izloga restorana barbunima su se menjali tonovi od crvenih do plavih, kao da su bili sakupljeni od noći koju smo usput videli.

„Izvolite gospodine...”

„Posle vas, gospodine...”

Na ulazu nas dočekuje vlasnik restorana. Halit Nepogrešivi mu steže ruku. Izgleda je to običaj. Da imam para, i ja bih tako. Pa opet, nemoguće je to uraditi kao on. Da li sam ja ikada bio toliko siguran u sebe? Ovo nije samo ulazak u restoran; ovo je pravo osvajanje. Da je običaj rukovanja postojao u njihovo vreme, Aleksandar Makedonski i Darije bi se sigurno ovako rukovali tokom svojih pohoda na Egipat i Grčku. Pri svakom koraku restoran se širio, uzmicao, protezao. Zbrajao se na jednu stranu, skoro da je ka njoj trčao.

Oči svih gostiju bile su uprte u nas. Jedna lepuškasta žena, na obali, uronila je glavu u tanjir ispred sebe. Kamo sreće da sam na vreme video lice novostečenog prijatelja. Malo sam zakasnio. Nisam mogao da znam poznajem li ga ili ne. Ali znao sam zašto je okrenuo leđa moru – nije hteo da joj naruši mir. Stao je naspram mene. Žena je podigla glavu, ali malopredašnja radost je nestala.

Napolju su bili more i noć. Noć se meškoljila u čoveku, drečavoplava kao riba u snu viđena, smeštajući čudnu tišinu u njega.

„Još malo pa će se preko puta pojaviti Mesec...”

Halit-beg je osuo po naredbama kao da puca iz pištolja u svadbenoj noći:

„Rakija... Klub-rakija. Ali od onih drugih, što sam ja poslao!”

Znači klub-rakija ima više vrsta. Zašto da ne? Sve je raznovrsno. Zar nije

isto i sa ženama? Selma-hanuma, Nevzat-hanuma, Pakize, ili, na primer, moja starija svastika, bez obzira na to što je Pakizina sestra... sve su potpuno različite. I još ih ima. Univerzum je kao kupus, list na list, sloj po sloj. Halit-beg se okreće ka meni:

„Izvolite, izaberite meze!“

Odjednom dolazim sebi.

„Vi ovo mesto bolje znate. Uvaženi, ja jedino znam za punjene školjke, i to kad sam bio prodavac na ribljoj pijaci.“ Neću da se rasplinjavam rečima: „Ja sam vam siromašan čovek. Da me vi niste uveli, ja bih, možda, samo prošao pored ulaza. Mislim da im ni ime ne znam. Ja sam Hajri Irdal. Onaj što je pre pet godina, kada mu je umrla ćerka, pao u zagrljaj čuvaru na sahrani. Razumećete već, jadnik jadni. Sutra udajem stariju za Hromog Ismaila. Zna, onog ljigavca iz kafane, što je bio bezobrazan i dobio batine u vašem cenjenom prisustvu...“

Ali čemu sve to? Zašto kvariti večer koje je ovako lepo počelo? Sudbina je večeras htela da budem gospodin Hajri. Hajde da ga kušamo.

Prekrstio sam noge, nehajno prelećem pogledom po okolini. A može biti da sam samo umislio da tako delujem. Možda sam i dalje izgledao konfuzno. Jer, već ste razumeli, zar ne, u to vreme ja sam bio od onih jadnika što nose ceo svoj život kao grbu na leđima.

Sef sale se ne odvađa od nas. Bože, s kolikim poštovanjem i naklonošću posmatra Halita Nepogrešivog. Od radosti skoro da su mu izrasla krila anđela s obe strane. I čim ga pogleda, malo fali da se zajedno s poslužavnikom na kome je meze, vine kroz prozor ka moru, nebesima, a možda i ceo restoran odvede sa sobom. Ali neće daleko otići. Zalepiće se za spoljno staklo prozora i tamo će ostati, kao anđeli sa vrha kupole u Aja Sofiji. I odatle, svaki će čas dozivati Halita Nepogrešivog: „Ah, krvi moje duše, svetlosti mog oka...“

„Doktore, podignite čašu! I vi, gospodine, moliću...“

Kako dobro radi ove stvari. Njegov glas tako opušteno naređuje. Pitam se da li glumi. Ne, ovo nije gluma, ovo je nešto drugo. On je pokorio život! Izgleda da nikada nije bio poražen!

Malo leđa?... Još malo... Sada da požurimo s prvim čašama... Posle usporavamo... Tako se možemo zabavljati do mile volje.

Jasno je da ovaj sto nema veze sa tezgom u piljari. Ovde se rakija pije natenane. Taloži se u čaši, dobijajući oblik iznenada srušenog mermernog dvorca. Mora da je ovako stvarana i svetlost drugog dana postanja. Zatim, slast prvog gutljaja. Jezikom blago dodirujem nepca, ukus joj je istančan, smolast. Ne, ovo nije četrdesetpetica na koju sam navikao. Drugi, treći gutljaj. U glavi mi se okrenulo nešto teško kao poklopac. Toplina koju

nikad nisam doživeo prožima mi celo telo, uši mi zvone kao da sam u hamamu. Četvrti gutljaj: čaša je prazna.

Da li je dobro što ovako žurim? Ne bi li trebalo malo bolje osetiti ukus? U svakom slučaju, neću više imati priliku da jedem, pijem i gledam kao večeras.

Halit Nepogrešivi mi doliva u čašu. Eh, da svako voli svoj sat kao on, i da su svi doktor-Ramizovi prijatelji... Led je uzburkao rakiju u čaši.

„Ničim se ne služite, Hajri-begefendijo...”

Neću moći više da brojim. Odustao sam. Ne, hvala. Kada ispred mene ima svega, moj stomak je, po običaju, odjednom sit. Doktor Ramiz nije kao ja. On jede kao da je odjednom zaboravio beskonačne savete o umerenoj ishrani koje mi je davao dok me je čašćavao po kafanicama na Šehzadebahčiju. Tanjiri su paradirali ispred njega. Posmatram ga kroz staklo čaše u kojoj se topi velika kocka leda.

„Psihoanaliza je najznačajnije otkriće našeg doba.”

Glas Halita Nepogrešivog odjednom postade odsečan.

„Pustite, doktore, psihoanalizu... Neka ide do đavola! Sada pijemo rakiju.”

I on odmah ostavlja psihoanalizu i grabi jednog raka. Da budem iskren, ima deset godina kako ja, svaki put kada smo zajedno, hoću da uradim istu stvar. Ali u kafanama u koje me je zvao, za stolom nije bilo o čemu da se priča osim o psihoanalizi.

„Danas ste našem Satčijanu održali vrhunsku lekciju...” „Možda sam preterao... Ali, zaslužio je...”

„Istina, zaslužio je i više od toga!”

Kao da je opet rešio da me kupi, Halit Nepogrešivi smireno podiže svoj pogled ka meni.

„Gde ste naučili ovaj zanat, Hajri-beže?”

„U mladosti, moglo bi se reći još kao dete. Upoznao sam jednog gospodina, Muvakita Nuri-efendiju. Očev prijatelj...” Nisam uspeo da završim. U restoran je ušla povorka od najmanje deset ljudi. Sve glave su se okrenule ka njima. Krupni, ugledni gospodin koji ih je predvodio – nesumnjivo jedan od onih čije se slike pojavljuju po dnevnoj štampi – izdaleka je mahnuo Halitu Nepogrešivom. Primio je pozdrav krajnje učtivo, napola se pridigavši. Stolovi su se povlačili, stolice pomerale. Konobari su se, kao bilijarske kugle, razmyleli na sve strane po sali. Malo potom, prišao nam je ugledni gospodin. Ostatak povorke je stajao oko postavljenog stola, dok su im pogledi sevali čas prema čoveku koji je išao ka našem stolu, čas prema upražnjenom mestu, za njega čuванom; odjednom, kao da su svi pristali da zbog ove sreće postanu razroki. Stajali

su i u tobože vrlo opuštenoj atmosferi pričali jedni s drugima, razmenjivali šale i čekali ga.

Novopristigli je stavio ruku na Halitovo rame i, ne dozvolivši mu tako da ustane, ljubazno rekao:

„Kako ide, Halit-beže?“

Ovo se zvalo glas! Premašio je i Halitov; bio je veštiji, snažniji, obogaćen stotinama značenja. On se u isto vreme umiljavao i povlačio, grlio i odbacivao, prednjačio i išao naporedo, rame uz rame, ruku pod ruku. Sve bi obavio odmah, odjednom, i u tri reči. Svima nam je postalo momentalno jasno da je Halit Nepogrešivi važna ličnost. Ali, ovaj koji mu se ljubazno obratio bio je još važniji i, kao takav, učinio je da Halit Nepogrešivi postane nekoliko stotina puta više važan. Ovo nije bio razgovor, ovo je bila beskonačna operacija množenja.

„Dobro je, hvala na pitanju, gospodine...“

„A prijatelji su?...“

Jednim pokretom ruke pridošlica nas je ponovo stvorio. Doktor Ramiz i ja, kao da nas je Bog tek stvorio, obukli smo se i pokrili radošću, divljenjem i stidom koje smo osetili tog trenutka. Međutim, Halit se nije dao zbuniti; najpre je predstavio doktora, a potom i mene.

„Moj dragi prijatelj Hajri Irdal... Najčuveniji časovničar u zemlji. Boljeg čoveka nećete naći...“

Po načinu na koji me je predstavio, još jednom sam se uverio da je Halit Nepogrešivi čovek koji na prošlost i budućnost gleda iz perspektive sadašnjosti. Predstavio me je kao svog dugogodišnjeg prijatelja. Ugledni gospodin je bio vrlo srećan što je imao tu čast da me upozna. Dečji osmeh mu se iznenada razabrao na licu. Bilo je jasno da namerava da svoju sreću iskaže u nekoliko reči. Ali, iznenada, pažnju mu je privukla riba na stolu. Ja sam mogao da pričekam, ali riba nije. Ohladila bi se, a onda ne bi bila nizašta. Rukom koju je skinuo s Halitovog ramena on pođe ka jednoj, i prinese je ustima ne skidajući veseli, dečji osmeh. Ali nije me zaboravio, niti će. Da bi to pokazao, spustio je na moje rame desnu ruku, koja mu je bila slobodna, i sa istim osmehom me pogledao u lice. Dopao sam mu se. Pod teretom ove časti i pažnje, propao sam tri centimetra u patos. Sve vreme me je posmatrao sa istim simpatijama. Nije bilo potrebe da pričamo, razumeli smo se. Dopao sam mu se. I on se meni dopao. Ovako siguran, ispružio je levu ruku prema stolu, kao da želi da pomazi kosu neke žene. Još jedna riblja kost je završila nemarno bačena na pod i taj postupak se ponovio još par puta. Viljuška nije bila potrebna, samo bi smetala. U očima mu je pisalo da je neposredan čovek. Zašto ne bi bio neposredan i s ribama? Zašto da postoji posrednik? Osim toga, viljuška služi za jelo. Nije

za ove grickalice!

Posle pete ribe, uputio mi je pogled pun razumevanja, sto puta većeg od malopredašnjeg. Ne skidajući pogled sa mene, kao da sam ih ja stvorio, upecao i spremio, reče:

„Ukusno... ko duša... Odlično spremljeno. Sada im je sezona!...”

Oslonivši se svom snagom na moja ramena, poslednji put je zapovedio:

„Jedite, zaboga! Sada je pravo vreme za ribu...”

Zatim me je pustio. Vratio se pravo za svoj sto. Više me nije ni pogledao. Riba nas je orodila. Šta je više trebalo? Odjednom, pažnju mu je okupirao tanjir s bademima u ledu. Ovo je, nesumnjivo, bila tek izmišljena novotarija. S jedne strane uzimao je badem, a s druge pričao sa Hajri-begom. Beše to čudan dijalog. Nije slušao šta mu se priča, a pošto se zanimao specijalitetom zvanim badem, ni on nije pričao; ali, pošto mu se nije sviđalo da stoji potpuno besposlen, tražio je da sagovornik nešto priča. U jednom momentu, Halit-beg mu reče: „Ovih dana ću vam, verovatno, malo dosađivati...” Kratko je odgovorio:

„Svakako, odmah sutra! U vreme ručka... Dodite ovde.” Zatim je nevoljno sklonio ruku s mog ramena. Ali nije zaboravio ni da me, zbog ove male izdaje, kupi jednim slatkim pogledom. Zauvek drag, drugarski, očinski, u svako doba vama na usluzi i u svako doba od vas potpuno različit, napustio nas je, udišući nam život svojim osmesima i blistavim sjajem naočara. Ponovo smo seli za sto. Lice doktor Ramiza je gorelo od sreće. Ja sam, u najmanju ruku, bio na sedmom nebu, u Isusovom naručju. Zašto da ne? Sve i da sam kamen, ne bih mogao odoleti ovoj pažnji i srdačnosti. U jednom trenutku pogledao sam levo rame. Bilo je osvetljeno kao ramena asirskih bogova iz školskih čitanki. Da ja, Hajri Irdal, koji sam šaka bednog života, budem počastvovan ovakvom privilegijom! To je bilo neshvatljivo. Bože, koliko veliki si ti!

Samo jedna osoba nije bila tamo, Halit Nepogrešivi. Samo što je seo, glasom koji je govorio „stvar je završena”, reče:

„I?”

Verovatno je hteo da nastavim priču prekinutu ovim dolaskom. Ali, ja nisam bio u stanju da dokučim šta on hoće. Još uvek sam bio daleko od Nuri-efendije.

Gotovo istovremeno, ubacio se Ramiz-beg:

„Ovaj čovek je prava veličina... Kakvo zaštitničko, plemenito držanje ima. Nisam znao da je ovakav.”

„Je P oduvek bio ovakav?”, upitao sam Halita Nepogrešivog.

Odsutno je odgovorio:

„Da. Uvek je bio prijatelj i imao dobar apetit.”

Zatim je slegnuo ramenima i, s blagim podsmehom koji je mene mnogo zboleo – jer, ja sam prema ovom velikom čoveku osetio istinsku toplinu, privrženost, vojničku odanost, uzavrelost ili nazovite to kako hoćete, toliku da su me nesimpatije Halita Nepogrešivog i njegovo omalovažavanje u srce pogodile, mada ja u tom trenutku nisam toliko dobro poznavao svog pokojnog dobrotvora – nastavio:

„Naravno, u periodima kada nije na vlasti... Jer, prilično se promeni kada je na poslu. Ne pričam o njegovim apetitu. On je stalan i nepromenljiv. Ali, to nije stvar ličnosti. To postoji kod svih njegovih predaka, naslednika, ukratko, u celoj porodici. Mislim na njegovu slatkorečivost i prijateljski odnos. Kada su na vlasti, malo je verovatno da ćete ih videti. Tada više vidamo njihove slike po novinama; njih, kada padnu...”

Otvarajući večernje novine koje je izvukao iz džepa, pokazao je sliku na prvoj strani:

„Čovek koji je došao na njegovo mesto... Pre mesec dana ovde smo se sreli i, pošto smo bili sami, satima smo pričali. Tada su mi u džepu bile novine s ovom slikom. Čudno, zar ne?“ Slušao sam ga, usta napola otvorenih od zaprepašćenja. „Ali, on ne liči na nekog ko je zglajznuo“, rekao sam. „Ne, jer on je prisvojio moć. Tačnije, moć je prisvojila njega. Oni hodaju ruku podruku.“

Proučavajući fotografiju, rekoh:

„Čudno. I liče jedan na drugog.“

Zamuckivao sam od čuda.

„Da, liče. Ako ništa, moć usađena u njihove identitete čini da liče. Kao što rekoh, dešava se prožimanje, ja sam ti, ti si ja...”

I napravi pokret rukom kao da kaže: „Pusti, teško je to razumeti!“

Ove reči su prilično rastužile doktor-Ramiza, čije se oči nisu odvajale od državnikovog stola, i on se suprotstavi Halit-begu:

„Ali, tako je gospodstven, superiornost zbilja lije sa svih strana.“

Halit Nepogrešivi je slegnuo ramenima. Podigao je čašu: „Živeli!“

„Živeli!“

Pili smo. Otkako je državnikova ruka dotakla moje rame i njegovo me oko okrnulo, u meni se desila neverovatna promena. Povećao mi se apetit, opustio sam se, mojim telom je ovladalo nešto nalik na bezbrižnost i veselje. Pio sam, jeo, smeja se, pričao kao navijen. Alkohol je otvorio vrata potpunoj lepršavosti. Sa svakom čašicom, pri svakom gutljaju, moje brige, za koje sam mislio da će me ugušiti, ustajale su s mene kao jato vrana što u svitanje uzleće s drveća u dvorištu džamije i leti daleko, da se više nikad ne vrati.

Ova lakoća, punjenje i pražnjenje – jer, nesvakidašnja sreća, spokoj i

sigurnost zauzeli su mesto mojih odlazećih muka – nesumnjivo su bili zbog njega, zbog njegove snažne i svemoćne ruke koja se svila na mom ramenu, zbog hipnotišućih pogleda meni upućenih.

Bilo je to neshvatljivo. Kao dete, vodili su me na razna groblja i kod mnogih hodža što leče dahom. Znao sam mesto gde su počivali sveci i čudotvorci u skoro svakom kvartu u Istanbulu, njegovoj bližoj i daljoj okolini – na Ejupsultanu do brežuljka Juša i džamije Selamiefendije na Kisikliju, na Fatihu, Aksaraju, Hirkajšerifu, Edirnekapiju, Ajvanserajskom putu, Topkapiju, Jedikule, Kodžamustafapaši, Turbetu, Sirkedžiju, Eminonu. Povremeno bih posećivao ta mesta, molio se, kumio, uzimao kamenčić s groblja, a, ako baš ništa ne nađem, cepao bih postavu jakne i vezivao je za ogradu groba. Ništa od toga nije imalo ovakav efekat.

Sa svih mesta vraćao sam se pomalo razočaran, tužniji, povučeniji u sebe. Ni Bukagli-dede, ni Elekči-baba, ni Urjan-dede, ni Tezveren-sultan, pa čak ni hrišćanski sveci što su spavali u svežini čudotvornih izvora, kovitlajući se na vetru najviših vrhova Hejbeliade, Bujukade, Kinalija; niko od njih nije mogao naći leka mojim brigama, niti je iko prstom mrdnuo da odagna moje muke preživljavanja.

Povrh toga, svi ovi sveci su živeli daleko od ovozemaljskih poslova i u patnjama gorim od mojih; sebi su govorili: mi čeličimo duh i dušu svoju. Bili su to ljudi koji nisu vrednovali materijalna dobra već su razdelili sve što su imali.

Sejit Lutfulah je obitavao u ruiniranoj medresi. U nekom podrumu na Čukurbostanu živio je Jilanli-dede, za koga se pričalo da je njegov učenik, mada ih ja nikad nisam video zajedno, dok je Karpuz-hodža bio na Sutludži, u porušenoj kući.

Svi oni su visili na groblju Jekčešim Ali-efendije na Edirnekapiju. Isti ovakvi bili su i sveci šejh Mustafa s Altparmaka, Deli Hafiz, šejh Virani. Kada sam ujutru ili uveče zapomagao jer ne mogu da nađem da obučem čistu košulju, Beskošuljaš-dede, čiju sam milost čekao da me usreći, bio bi zauzet strastvenim cepanjem i bacanjem košulja po ulici.

Tako da je postalo jasno da me ove osobe ne mogu spasiti od ovozemaljskih poslova, još manje od materijalnih problema. U stvari, mrtvi me nisu primećivali, a živi su mi savetovali da budem strpljiv i da verujem.

Jedna od njih je bila i naša komšinica, 'Sedma nevesta', Emine-hanuma, za kojom sam trčao tri godine, da bi mi, posle silnog preklinjanja, iz svete ruke pružila listić za loto i rekla: „Hajde, toliko si preklinjao, da me je srce zbolelo. Pomolila sam se. Povратиćeš novac! Ali, neću više ovakve stvari da radim! Ne teraj me na greh!“

Dobro, ali zašto bi bio greh omogućiti sirotinji kao što sam ja petnaest

kuruša? To mi nikako nije bilo jasno.

Koliko sam samo molio i kumio Sedmu nevestu: „o, svetice, uvećaj to malo! Bar da povratim sve što sam tokom deset godina davao za ovaj besmisleni pronalazak. Može li? Nemoguće je? Dobro, neka mi onda vrati ono što sam u ovoj godini dao! To je petnaest kuruša. Molim te, nemoj me sada odbiti!...“ E, muke moje. Svetački inat, bilo je nemoguće. Vratio sam se sav pokisao. Mesec dana sam proveo u čekanju, sve misleći: „Možda je to namerno rekla. Posle ovolikog preklinjanja, sigurno će se nešto desiti!“ Ali uzalud, svetica je održala reč. Od svih časti i priznanja što su poput poklona koji su nekada davani prilikom stupanja na presto, donosili izobilje i topili se u bogatstvu, moja jedina lira se dokotrljala nazad kao sasušena, šugava koza posle smucanja po divljini.

Državnik nije bio nimalo ovakav, on je bio čovek koji se ne bi mučio zarad duše i duhovnog odgoja. Ne bi taj dozvolio da mu nešto pomuti sudbinu, niti bi radi večne sreće prezreo ovozemaljske blagodeti. Naprotiv, on je bio od onih što navale na sve što im se sviđa, uzmu, jedu i svare, a posle traže još i iznerviraju se ako nema. Vidi se da u životu nikad nije postio, da je i najteže bolesti bez dijete lečio. Način na koji je gledao u naš sto, njegova slatkorečivost i način na koji je odmah opazio ribu, pa čak i školjku nabodenu na viljušku u mom tanjiru, jasno su pokazivali da se on kao soko ustremljuje na polja sreće i izobilja, bira i uzima čak i s tuđeg poseda kao da je njegov. Ne, on je bio drugog kova. Rođen da radi ovakve stvari. Zamislite samo, nije se ustručavao da uzme školjku iz tanjira Hajrija Irdala, koji je pola života proveo gladan po čoškovima kafana, da bi ovde, na ogromnom Bujukdere, u ovom restoranu, uzeo pred sebe jednu jedinu školjku i netaknutu je držao u tanjiru pred sobom, želeći da joj oseti ukus.

I Hajri Irdal je bio najsrećniji na svetu zato što je on to uradio, dok ga je njegov višegodišnji prijatelj, doktor Ramiz, zbog toga zavidljivo gledao i bio gotovo ljubomorani.

Sigurno je bila velika sreća i radost sresti se i razmeniti poglede s ovakvim čovekom. I sigurno bi se, nakon toga, čoveku desilo nešto dobro. Tako je i bilo. Posle te večeri, a možda i iste večeri, promenili su se putanja i smisao mog života.

Najpre je s mene ustala i otišla težina o kojoj sam pričao. Postepeno mi se menjala logika. Promenio se i način na koji sam posmatrao svet i ljude i gledao na stvari. Naravno, to se nije odigralo u jednom danu. Išlo je čak vrlo teško, korak po korak. Neretko i protiv moje volje. Ali, dogodilo se.

Te noći, Halit Nepogrešivi je saznao sve o mom životu. Pričao sam mu o Nuri-efendiji, Sejitu Lutfulahu, Abdulselam-begu, Ferhat-begu, Aristidi-efendiji, Našit-begu, blagu cara Andronika, naglašavajući da je zlato iz žive

najlakše dobiti dešifrovanjem starih formula uz pomoć duhova.

Tog momenta kada mi se sreća osmehnula, još uvek sam osećao na svom ramenu težinu državnikove ruke. Potrošio sam svu svoju rečitost u nadi da ću ovog bogatog i važnog čoveka zaraziti željom da upotrebi tajne sile kosmosa i pronađe blago. Dao sam mu čak i objašnjenja za koja do tada niko nije znao.

„Šator s dvadeset sedam zlatnih stubova, u kojem su sve stvari od srebra i zlata, sve optočene draguljima i biserima. Povrh toga, kovčezi s dragim kamenjem, naslagani jedni preko drugih, srebrni i zlatni servisi za čaj, ženski nakit, prstenje, perjanice, amajlije protiv uroka...”

Halit Nepogrešivi se smejaao:

„Ne može biti. Vizantijci nisu imali amajlije protiv uroka. To je naše...”

Trebalo je da razmišljam o tome. Šta bi mogao biti hrišćanski odgovor našoj amajliji i kako li to zovu? Mašala jeste naša reč i nama odgovara.

Ali, sigurno je da su oni nosili nešto kao zaštitu od uroka i urokljivih očiju. Od Sejita Lutfulaha sam čuo da je u hrišćanskim zemljama, a kasnije i kod nas, postojao običaj darivanja ukrasa – talismana, u koje se zaista duvalo ili kojima se čitalo. E, ja na njih mislim...

Halit Nepogrešivi se, međutim, nije zadržavao na Sejitu Lutfulahu. Više se posvetio Nuri-efendiji. Nisu ga čak zainteresovali ni kalendari pokojnog učitelja, ni astronomski proračuni koje je s vremena na vreme izvodio, niti hemijske formule koje je nalazio u knjigama. Časovničarski zanat je bilo jedino što ga je zanimalo.

I ja sam, nemajući izbora, okrenuo priču na tu stranu. Preneo sam mu sve što mi je ostalo u sećanju od njegovih reči. Posle svake moje rečenice, Halit bi prokomentarisao:

„To je neverovatno. Kada bi se takav jedan čovek pojavio među nama... Dragi moj, on je pravi filozof, onakav kakav je nama potreban... filozofija o vremenu... Razumete? Filozofija o vremenu znači filozofija o radu... I vi ste filozof, Hajri-beže, i to istinski!”

Ali, ja ga nisam slušao. Skočivši na noge, neprekidno sam upirao prstom:

„Pogledajte tamo! Za državnikovim stolom poigravaju tanjiri i sve ostalo! Gospode...”

I zaista, deo tanjira na stolu se njihao kao da ga je zahvatio snažan jugo. Baš čudno, ali, umesto da se uplaše, razbeže, viču u pomoć, za stolom su svi umirali od smeha. Kao da ih je zaposeo duh. A da stvar bude još gora, na ove moje reči, njihov smeh i poskakivanje tanjira postali su još snažniji. Sada su se svi smejali gledajući u mene.

Halit Nepogrešivi me je smirivao:

„Ne obazirite se“, reče. „Takav je naš Faik. Gde god ode, donosi neke

mađioničarske naprave. Privlače ga saloni zabave.“ „Ne, ne“, rekoše. „Prevarili ste me. Ja sam pijan, malopre sam čak na dnu mora video blago cezara Andronika. Nešto se dogodilo sa mnom. Pustite me da idem kući...“

Napokon sam pozeleo da idem kući. Umorili su me ova zabava i život koji meni ne pripada. Pozeleo sam da se vratim sebi, svojoj kući, među stvari koje mi pripadaju, mojim brigama, nemaštini.

„Ne idite, ići ćemo svi zajedno. A što se tiče vašeg pijanstva, videćete, niste pijani. I nikad niste ni bili. Da jeste, bilo bi vam zabavno. Zar da napustimo ovakvu noć? Sedite sada i ispričajte mi o tom pismu što se prenosi od majstora do majstora... Najpre, da popijemo nešto...“

Doktor Ramiz ponovi kao njegov eho:

„Da, pijmo...“

Ponovo smo pili. Ali ja sam bio napet. Uprkos tome, iz sve snage sam se trudio da odagnam radoznalost Halita Nepogrešivog.

„Satovi su nekada bili ručno izrađivani. Njihovi tvorci su se razumeli u obradu materijala. Generalno, to su bili zlatari. Iz tog razloga su satovi tako lepo ukrašavani crtežima, gravurama i slično. Najznačajnije i najlepše stvari među ovima su se vrlo često nalazile na naličju ili u unutrašnjosti sata, na mestima koje su samo časovničari mogli otvoriti. Zato je pokojni Nuri-efendija ta mesta nazvao pismom koje se prenosi od majstora do majstora. Na primer, žena sa kacigom i čudovište u vidu čoveka koje drži rukom njeno rame na unutrašnjoj strani vašeg sata... Sličan sam video kod Nuri-efendije...“ Halit Nepogrešivi je objasnio:

„Mislite, Atina i Herkul...“

Zatim se vratio priči:

„Znači tako, samo časovničari mogu to da vide.“ Halit-beg se ponovo uhvatio za čašu.

„Pijmo. Posebno u vaše zdravlje, Hajri-beže. Ali, bez namrštenog lica. To što nemate posao i u problemima ste, ne treba da vas sprečava da se zabavite.“

„Kamo sreće da mogu da razmišljam kao vi...“

„Doći će dan kada ćete moći. Samo mi prethodno iznesite svoju situaciju. Da zajedno razmotrimo stanje stvari.“ Pričao sam mu o kući, ženi, svastikama, Ahmetu, Zehri. Saslušao je do kraja moju priču, ispresecanu povremenim upadicama doktor-Ramiza. Potom, gledajući me pravo u oči, reče: „Uobičajena situacija... Prvo, nemate para. Zatim, u kući su vam tri žene koje treba udati. Uz to, opšte zdravstveno stanje vam je prilično loše. A sve je to zbog para.“

Koliko je sve lakše kada se reči razmene. Pare, tri udavače, malo bolje jesti i piti. Očekivao sam da odmah kaže: „Sa nekoliko zakonskih predloga

rešićemo sve.“

„Ali“, rekao sam, „kako da dam ćerku Hromom Ismailu?“ „Naravno da nećete. Prema onome što ste rekli, vaša ćerka je lepa i pametna...“

Osetio sam kako ponovo ulazim u ćorsokak.

„Ako ne dam, šta ću da radim?“

„Naći ćete joj ravnog... On će se sam pojaviti.“

„A svastike? Pogotovu starija, koja je opčinjena muzikom... Ko će nju da uzme!“

Halit Nepogrešivi je neko vreme razmišljao.

„Prema onome što ste rekli, nije slučajno što je niko neće. Ali, nikad se ne zna. Na primer, u svojstvu pevačice koja se proslavila na radiju ili u nekom kazinu. Vidite, za sve postoji rešenje. Uz malo para, truda i sitnih korekcija izgleda, sve se može preokrenuti.“

„Priznajem, o tome nikada nisam razmišljao. Mislio sam da jedini način da se ove stvari reše jeste da nas neka epidemija ili nesreća sve odvede u nepovrat, i njih sam čekao.“ „Greška... Greška koja se stalno ponavlja... Šta vi hoćete od sebe i jadnih ljudi s kojima živite?... Slušajući vašu priču, shvatio sam da ste svi vi puni žudnje i volje za životom. Svako u sebi čuva uspehe zbog kojih pati, ne pristajući na običan život.“

„Ne, nikako. Moja žena misli da je holivudska zvezda, starija svastika veruje da je velika pevačica. Mlađa...“

„Naravno... Naravno da je tako! I sve su pomalo kivne na vas. Zato što ih ne razumete...“

Oborio sam glavu. Ako ništa, mislio sam da imaju razumevanja za mene. Čovek sa kojim sam već šest sati i čiji me je postupak očarao, bio je takođe lud. Nema potrebe da me iz tog razloga hvata za gušu, niti da se skine i tako nag napravi salto. Nastavio je:

„Da. Šta može biti prirodnije od toga što se ljute na vas jer ih ne razumete? Nemojte se ljutiti, ali vi uopšte nemate iskustva u životu i s ljudima. Vi ličite na vojsku koja je poražena pre nego što ode u rat. Umesto da izađete na palubu, vi ostajete u potpalublju.“

Pošto je tako razotkriven uzrok moje bolesti ili patnji, nije mi ostalo ništa drugo do da pijem. Hvala bogu, večeras ima rakije u izobilju. Mogao sam da proslavljam ovaj srećni događaj do mile volje.

Nastavio je:

„Pogotovu što se odnosite sa nipodaštavanjem prema jednoj pravoj umetnici kakva je vaša starija svastika...“

Spustio sam čašu. Šta god da se desi, morao sam da još jednom ustanem u odbranu razuma i logike: „Posle toga, neću reći ni reč više...“

„Zaboga, gospodine, kakva umetnica, pa još i prava... Već sam vam

dočarao – ružna boja glasa, glasovne mogućnosti nula... Onda, neznalica je, ne razlikuje muzičke stilove. Ne, beznadežan je to slučaj... Možda ima drugih kvaliteta. Šta znam, možda ima dobru dušu, u stvari nema, ali, eto, da kažem da je tako. Može biti da je lepa, a ja nisam primetio. Ali, da se nekome dopadne pevačica s takvim glasom, to je nemoguće! Nema sluha, nema ništa, gospodine. Ne razlikuje note.“

Halit-beg mi pruži cigaretu. Zapali i sebi jednu. Gledao je napolje u mesečinu i zabavu koja je još uvek bila u toku. Potom, kao da se upinjao da čuje raspravu koja se vodila za stolom preko puta; međutim, odmah sleže ramenima i okrenu se ka meni.

„Lepa biti ne može“, reče. „Vi se razumete u lepotu. Sada kada znam vašu biografiju, vidim da se razumete u lepe žene. Ali ne razumete se u umetnost, današnju pogotovo. To je prvenstveno stvar gomile. A šta gomila voli, to niko ne zna. Zatim, tiče se beznadežne gomile. I sami znate da uzvišenu stvar u nama koju zovemo ukus čini mnoštvo reakcija koje variraju od instinkta do opuštanja. Kada nema nade da će se ukus zadovoljiti, mi se predajemo njima. Kada su stvari zbrkane, ne nadamo se ukusu. Spomene li se muzika, prvo pitanje koje svako sebi postavlja jeste: koja muzika. Ovo pitanje je dovoljno jednom postaviti, pa da u vama zamru stvari kao što su užitak i stil. Onda se svačiji sluh iskvari. Živimo u vremenu radija. Muzika nije retkost. Ona je naš neizbežni prijatelj u ljubavi, prehladi, besparici, u ratnoj opasnosti, u danima kada smo neprilagođeni. Dodajte ovome gomilu. Ne, ja sam siguran da bi gospođa koja je u pitanju mogla da za nekoliko dana osvoji Istanbul kao nova zvezda. Pazite, pojavio bi se problem da je vaša svastika htela da se bavi isključivo zapadnom muzikom. Jer, za nju su potrebne godine usavršavanja.“ Neko vreme me je posmatrao. Bio sam u šoku.

„Ove stvari niko ne shvata ozbiljno... Sprdaju se, a da toga nisu ni svesni... Zar vi ovo ne uviđate?“

„Kakva sprdnja? Svi su poludeli...“

„Naravno... Žele da unesu osećanja, izuzetne trenutke u svoje živote. Svako hoće da emocijama popuni prazninu, da se ulepša, ali oni do te mere ne razumeju muziku, da je vole samo zbog reči. Siroti Hajri-beže, vi ste baš čudan čovek. Kriterijumi o kojima pričate odavno su prošlost. Oni su, kao što ste malopre rekli, pismo majstora majstoru. Mi više nismo u klasičnom dobu. Nikome ne pada na pamet da razlikuje isfahanski stil od adžemaširanskog. Nego, kažite mi, koga ona imitira?“

„Skoro sve čuvene pevače... Ali istim glasom, na isti način, u istom tonalitetu...“

„Znači, u potpunosti lični stil! Problem rešen. Originalno i novo...“

Obratite pažnju, rekao sam novo, i to velikim slovima. Tamo gde postoji novina, drugi kvalitet nije potreban. Ostaje samo da izaberemo pravac. Narodna ili pop muzika? Ili narodna muzika koja naginje ka zapadnjačkoj ili obratno? Ali to ovde, za ovim stolom, ne možemo odlučiti. Mada, nešto mislim, prema tome kako ste opisali njen glas“ – Halitovo lice se ovde naboralo i on napravi pokret prstima kao da opipava neki fini štof – „ona bi mogla biti uspešna u nekim prigodnim narodnim turskim pesmama, koje dosta naginju stilu *ala franka*. Da, pretpostavljam nešto tako. Pod uslovom da joj se više sviđa turski tango! Ili neke nove pesme...”

Gledao je kroz mene.

„Da, tu leži problem. Vi nemate inicijativu. Zatim, idealista ste. Ne posmatrate stvari realno. Ukratko, čovek prošlosti. Baš šteta! Da ste malo realniji, za trunku samo, sve bi bilo drugačije.“

Ovo je već bilo previše:

„Ja nerealan! Da nisam realan, da li bih mogao da vam izložim ovakvo stanje stvari? Zar vam nisam pričao o svojoj svastici skoro bez imalo nade? Da li sam nešto izmenio? Da li sam je ijednom pohvalio? Ja mislim da sam od onih što stvari posmatraju onakve kakve jesu. Čak sam i previše realan, toliko da to iritira...”

Halit Nepogrešivi se nasmejao. Za stolom preko puta, neprestano su mlatarali rukama. Otpio je gutljaj, a onda se okrenuo ka meni.

„Hajde da završimo ovaj razgovor i da im se pridružimo. Izgleda da večeras neće biti loše. Obećava, hoću reći. Vidite, Hajri-beže, ja sam odlučio da posle ovoga radimo zajedno. Treba da se dogovorimo o nekim stvarima. Biti realan nikako ne znači posmatrati stvari onakvim kakve jesu. Možda pre uspostaviti s njima odnos koji može da donese najviše koristi. Šta se postiže spoznavanjem istine? Čemu to koristi, osim što stvara gomilu zaključaka koji za tebe lično nemaju nikakvu vrednost niti smisao? Šta možeš da napraviš, osim nepregledne liste stvari koje su potrebne, a nema ih? Da li će se time nešto promeniti? Naprotiv, to će te zaustaviti na tvom putu. Postaćeš smeteni, pregaženi pesimista. Posmatrati stvari onakve kakve jesu, znači postati gubitnik... Da, ovo se zove gubitništvo, iz ovoga se rađa. Vi ste čovek zatrovan rečima i zbog toga ste, kako što sam rekao, zastareli. Stvarnost za modernog čoveka predstavlja nešto drugo. Šta mogu da uradim s onim čime raspolazem, s ovom stvari i njenim kvalitetima? Eto, to je pitanje koje treba postaviti. Na primer, najveću grešku ste napravili jer ste, polazeći od jedne tako apstraktne ideje kakva je muzika, spoznali svoju svastiku. Međutim, situacija bi bila totalno drugačija da ste diskutovali o ovoj stvari iz ugla vaše svastike. Da je Njutn doživeo jabuku koja mu je pala na glavu samo kao jabuku, možda bi je bacio, misleći da je

trula. Ali on nije tako postupio. On se zapitao: 'Kakvu korist može da mi donese ova jabuka? Kako da izvučem najviše iz nje?' I vi uradite tako! Moja svastika ne želi da uspe ni u čemu, osim u muzici. U tom slučaju, raspolazem dvema stvarima – svastikom i muzikom. Pošto prvu ne mogu promeniti, hteo ne hteo menjam ugao posmatranja kada je u pitanju muzika. Treba da razmišljate o stilu koji joj najviše leži. Zar treba do kraja da ostanete u bezizlaznoj situaciji? Naravno da ne!" Zamišljao sam sebe kako čučim na kamenu odmah iza kuće, u slepoj ulici na Kamburkargi, a pored mene, s udom u rukama, peva ženina sestra.

„Naravno da ne. Hiljadu puta ne...”

„Možete li to promeniti?”

Odjednom skočih.

„Ni trunku... Nema šansi... Potpuno je nemoguće...” „U tom slučaju, radićete kako ja kažem... Znajte da je, u naše vreme, za neki posao dovoljno samo jako želeti. Život prolazi, Hajri-beže... Samo se vi trujte rečima, život svakog dana otkriva nešto novo. Vidite, ja sam vas otkrio pre četiri-pet sati, a sada otkrivam i pevačicu u vašoj svastici.”

„Bog neka vas čuva, gospodine...”

Zaista, mogao sam samo da mu kažem hvala. Otkrio je moju svastiku. Neka je blagosloven. Otkad znam za sebe, svi mi predlažu da gledam kroz dvogled sa suprotne strane. Nisam hteo da čujem. Inatio sam se. Kakve sam koristi imao od toga? Ceo moj život postao je jedna velika bruka. Šta bi mi bilo da makar jednom pokušam?

Uprkos tome, javili su se poslednji znaci otpora:

„Kada biste je samo videli ili čuli da vam jednom, sva u znoju, teturajući se kao burence u crvenim štiklama, pucketajući prstima, otpeva *Ako dođe na nas sastanak...*”

Halit Nepogrešivi me je prijateljski pogledao.

„Znači, pucketa prstima, ha... Kako dobro, kako savršeno, ali, dragi moj, to vodi do pravog uspeha. Pomislite samo, dok bude pevala, njeni prsti neće obmotavati i razmotavati maramu, niti će cepati maramicu. Šta ćete bolje od toga? Obe ruke će joj biti slobodne. Ako treba, ona će mahati, slati poljupce publici, zahvaljivati za gromoglasne aplauze... Vi posedujete istinsko blago, a da toga niste ni svesni. Da sumiramo: Kažete, ružna je, međutim, to u žargonu današnjice znači – simpatična. Rđav joj je glas; u tom slučaju je dirljiv. I, za određenu vrstu pesama, izuzetan. Rekoste, netalesovana – onda je sigurno originalna. Sutra ću se pozabaviti vašom svastikom... Ona će se već sutra popeti na binu, postati slavna, novine će pisati o njoj...”

Dovde je sećanje na tu noć jasno. Kao kroz maglu se sećam da sam kod

Halitove poslednje rečenice pomislio: „Obećaj, sutra ćeš ionako zaboraviti...” Posle toga, rupa... Znam samo da sam u svitanje igrao kolo s nekim sa stola preko puta. Nejako i slatko, jutro se tek probudilo u izmaglici. Zvuk upaljenih motora i šum vetra dopirali su kroz otvoren prozor i napadali još uvek upaljene lampe. Naspram divnog jutra, mi smo bez prestanka igrali trbušni ples. U meni je postojala rasterećenost, najsrećnija na svetu. Halit je mogao da ispuni ili ne ispuni svoja obećanja, ali mi je pokazao s koje strane se gleda kroz dvogled.

Uprkos svemu, Halit Nepogrešivi je ispoštovao svaku svoju reč. Još iste nedelje, moja svastika je počela da nastupa u jednom malom kazinu. Prve večeri smo u publici bili Pakize, Halit Nepogrešivi, doktor Ramiz i svi članovi moje porodice. Bio je to pravi podvig. Da ispuni obećanja od te noći, Halit Nepogrešivi kao da je obezbedio i salu i publiku. Svako falširanje moje svastike je pozdravljeno gromkim aplauzom. I dok sam ja mislio da ću svakog časa propasti u zemlju od sramote, jedna devojka je postala zvezda večeri. Zvižduci žena su se nadovezivali na povike: „Bravooo!“ Pakize se najednom okrenula k meni s pitanjem: „Kako?“ Halit Nepogrešivi je slušao bez reči. Tek na izlasku, reče:

„Da, kao što sam pretpostavio... Dama će se zaista proslaviti... Treba verovati u život, Hajri-beže. A vi, umesto u život, verujete u adžemijaširanski stil... Vidite kako im se dopalo? Ovako izgleda susret dva živa čoveka. Vaši klasični tonovi ne mogu postići ovakav uspeh među svetom. Od sada su sva vrata za nju otvorena. Videćete šta će poćiniti.“

Na ovome se nije zaustavio. Tih dana se otvorila naša mala kancelarija, u kojoj je posejana klica Instituta za podešavanje satova. Jednog jutra pojavio sam se u odelu koje mi je prethodne večeri Halit Nepogrešivi poslao, pred vratima kancelarije koja se nalazila u okolini Opštine. Jedan stari, ali vrlo razborit sluga me je doćekao i uveo unutra. Šefica pisarnice i Halitova roćaka, Nermin-hanuma, obradovala mi se kao da se znamo sto godina. Pokazala mi je sto. Odložila je čak i svoje pletivo radi posla. Još istog dana shvatio sam da Nermin-hanuma ili plete ili prića. Taćnije, ona je stalno pričala, a kada ostane sama, dohvatila bi se pletiva.

Nije lićila ni na jednu ženu koju sam do tada upoznao. Dovoljno je bilo da sekund provede sa ćovekom pa da joj on postane prijatelj. U životu nije imala tajni. Tišinu nikako nije volela. Nije joj bio obićaj da se ljuti na druge. Uspela je da se razvede od tri muža, prijateljski, bez svaće. Čak je i ostala s njima u dobrim odnosima. Za početak je rekla:

„Odelo vam dobro stoji... Kada mi vas je Halit-beg opisao, pretpostavila sam da će vam odgovarati. Samo, potrebno je još da izglancate cipele. I da promenite bricu. Taj vaš stvarno ne ume da šiša. Da budem iskrena, baš mi je drago što sam našla prijatelja kao što ste vi. Kad je stric poćeleo da nastavim s ovim poslom, najpre sam se dvoumila. Čovek se povlaći kad ćuje reć kancelarija. Ako ništa drugo, ima tu mnogo nepoznatih stvari i ljudi, pa sam pomislila, biće mi naporno. Ali mi je laknulo kad je rekao da ćemo biti

zajedno, pogotovu nakon što mi je pričao o vama. Uklapamo se i po godinama i po načinu razmišljanja. Moj muž ne može biti ljubomoran. Istina, u današnje vreme, nijedan iole pametan čovek nije ljubomoran na ženu. Današnja porodica je postala institucija zasnovana na prijateljstvu. Pa ipak, način razmišljanja i vaspitanje naših muškaraca još uvek nisu dostigli taj nivo... Ali, meni je dosta toga. Nekada je bilo lako razvesti se. Danas je to odjednom mnogo komplikovano. Sudije neprekidno pokušavaju da vas pomire, odlažu ročišta. Od prvog muža sam se razvela a da nisam ni znala šta radim. S drugim sam se godinu dana razvlačila po sudu. Da ne pominjem to što su me uslovili da tek posle godinu dana mogu ponovo da se udam. S trećim je bila prava muka... Znate, i vi i ja smo za sada sekretari. Ali, nakon usvajanja organizacione strukture, vi ćete postati pomoćnik direktora, a ja prvi sekretar. Striko Halit je organizator u duši. Već sada ima spreman grandiozni projekat. Pošto živimo na Šišliju, ja ću sa sobom donositi hranu. Ako i vi budete donosili, oslobodićete se bespotrebnog zamaranja po podne... U stvari, vi i ne morate da donosite, ja ću. Moja svekrva obožava da kuva. Ako treba, slaće po nekome tepsiju za tepsijom, samo da me se otarasi. Da vam pravo kažem, nju sam htela da dovedem za sekretara, ali stric je rekao da ne odgovara. Ovo je moderna ustanova, i potrebni su mladi kadrovi. Mada, danas se mladi i ne razlikuju od starih. Skratite suknju, podšišate kosu... Još ako stavite beretku... Muž jedne moje prijateljice je bio slab na devojčice. Jadnica nije znala šta da radi. Na kraju sam je naučila pameti. Rekla sam joj: sestro, smesta navuci školsku uniformu i kačket na glavu. U početku se ustručavala, ali on sada skoro da ne izlazi iz kuće. Stvarno je super što smo se našli ovde zajedno... Jutros sam mislila da nećete naći put do kancelarije i malo je falilo da dođem kolima po vas... Onda sam se uplašila da ću naljutiti vašu gospođu, pa sam odustala. Moj stric kaže da vi dobro gledate u šolju. Baš se radujem!... Svaki dan ćete mi gatati, je l' da?"

Eto, takva je bila Nermin-hanuma. Zbunjujuće je to da se od sva tri muža razvela jer je ona to htela. Međutim, po tome koliko je pričala, logično bi bilo da su ovi jadni ljudi prvi na to pomislili. Ona je zaista bila osoba koja može da priča dvanaest sati dnevno.

Kancelarija se sastojala od dve prostorije, međusobno povezane. U jednoj smo sedeli, jedno naspram drugog, Nermin-hanuma i ja, i kroz tu prostoriju se prolazilo u kancelariju Halita Nepogrešivog.

Napomenuo bih i to da ove prostorije, opremljene najobičnijim stvarima, nemaju nikakve veze sa zgradom Instituta, koja predstavlja najmoderniju građevinu u Istanbulu. Razlika među njima se ne može nazvati progresom. To su dva potpuno različita sveta.

U jednom trenutku, pitao sam Nermin-hanumu šta će biti naš posao. Pošto mi je iscrpno ispričala sve o svom prvom mužu i rođaku, reče da za sada nemamo posla, već da čekamo da dođe Halit-beg. U stvari, mi smo tako proveli ceo prvi mesec. Halit Nepogrešivi se povremeno javljao, pitao za zdravlje, poručivao da redovno dolazimo i kupujemo sve što nam fali od kancelarijskog materijala. Pred kraj meseca, stigle su mašina i zavese.

Sredinom drugog meseca, Halit Nepogrešivi je svratio u kancelariju. Koristeći Nuri-efendijine izreke koje su mi ostale u sećanju, zajedno smo izmislili stotinak slogana: „Gvožđe se ne kuje samo“, „Podesiti znači ščepati sekundu“. Halit bi ponekad dodavao neka svoja zapažanja, i rečenice bi postajale bogatije značenjima: „Udruženo vreme je udruženi rad“, „Čovek postoji sa svešću o vremenu“, „Pravilnom spoznajom vremena stiže se do blagostanja“, i ovima slične stvari.

Posle ovoga, počelo je korišćenje štampe. Svaki slogan je štampan u hiljadu primeraka, a potom deljen po gradu. Trećeg meseca nam je saopštio radosnu vest da je organizacijska šema Instituta završena.

Nakon toga, počeo je da piše nacrt osnivačkog akta Instituta. Tako se stvorila gomila obaveza u vezi s osnivanjem Instituta, koji, u to vreme, nije imao nikakvog posla.

Ova tri meseca izuzimam iz celog svog života. Nikada ih ne mogu zaboraviti. Bio je to period pun čudnih i izmešanih strahova i radosti, koje su u mom telu zajedno proizveli sreća, jer se stiglo do željenog, i božan da se ono ne izgubi.

Kako bih pomislio da ponovo imam posao i redovnu platu, iste sekunde bio bih lud od sreće, kao probuđen iz košmara.

Konačno, više nisam po ceo dan išao od kafane do kafane, u nadi da ću nekoga sresti. Oslobodio sam se i nedoumice šta raditi posle. U kući me više nisu prozivali da sam besposličar i neradnik, niti sam više morao da svakom na koga naletim iznosim svoju nesreću. Pošto sam ceo dan provodio u kancelariji, nisam uživo gledao kako me stari poznanici zaobilaze, kako se prave da me ne vide i beže od mene. Verovao sam da je za mene počeo novi život. I s tim osećajem sam živeo kao sav normalan svet. U meni se probudila neka vanredna snaga, kojom sam hteo planine da pomeram.

E, tada se odjednom pojavio problem druge vrste. Imao sam posao, ali nisam imao šta da radim. Moje novo zanimanje nije ličilo ni na jedno do tada. Nisam uspevao da ga povežem ni sa ljudima, ni sa životom.

Čak i u Udruženju spiritualista, gde sam služio ljude koji su uživali da lažu sebe i druge, verovao sam da radim nešto, bez obzira koliko smešno. Ovde ni to nije postojalo. Ovo je proizašlo iz nekoliko reči. Mnogo više je

ličilo na bajku. Ja sam nešto ispričao Halit-begu, on je primetio da satovi ne pokazuju isto vreme, i u tom trenutku se setio da nema posao. Neki drugi ljudi su mu poverovali. Važan čovek je, zbog nepodudaranja gradskih satova, zakasnio na sahranu drugom važnom čoveku. Zbog toga su nam u roku od deset dana našli prostor, odvojili sredstva, manje-više ga opremili, i kao da to nije dovoljno, iz dana u dan pribavljali su sve što nam je nedostajalo. Je li ovako nešto bilo moguće? Koju svrhu je imalo u životu?

Loše u celoj stvari je bilo to što se Halit Nepogrešivi uopšte nije pojavljivao. Koliko bismo bili sigurniji samo da je ušao i izašao, da se nakratko stvorio među nama. S njegovim dolaskom, možda bi iskršao i neki posao. Međutim, niti je dolazio, niti se pojavljivao. Samo bi pozvao telefonom, pitao kako smo i izdavao sitna naređenja.

Ali, novosti su pristizale. Nermin-hanuma je neprestano pričala o novoj instituciji, o ogromnom broju zaposlenih. Dok sam se ja podsmevao skučenosti naše kancelarije, ona je pričala o sektorima, upravama i planovima koje s nama ima Halit Nepogrešivi, ili striko, kako ga je ona zvala. Sve ovo me je zabrinjavalo.

Da sam se ja pitao, naša kancelarija uopšte nije trebalo da se upušta u ovakve stvari. Po mom mišljenju, mi smo trebali da budemo maksimalno neupadljivi. Najbolje bi bilo da se pojavimo svakog prvog u mesecu, kada uzimamo platu. Međutim, to je bilo nemoguće. Poslednjih dana, Halit Nepogrešivi je na sve strane bez prestanka slao nacрте i pisma u kojima je tražio da nam se opremi kancelarija i obezbede sredstva za pisanje. I kao da mu ovo nije bilo dosta, bacio se na osmišljavanje moje odeće, kao da ću da nastupam na sceni.

Kad je jednog dana Nermin počela da diktira nacрт pisma koje je poslao, bilo mi je došlo da plačem od muke. Pisao je o tome da „jedna tako važna institucija kao što je Institut za podešavanje vremena još uvek nije zavredela pažnju koju zasluđuje“. Insistirao je da nam dodele računovođu, još jednog sekretara, kao i nova novčana sredstva, dok se kompletira osoblje.

Da čudo bude veće, posle tri dana dobili smo odgovor u kome su, posle gomile protivljenja, rekli da će se potruditi da izađu u susret našim zahtevima. Nije prošao ni dan a da neke nove stvari nisu stigle u našu kancelariju. Najpre je zamenjen linoleum, zatim je instaliran telefon na moj sto, iako je drugi bio na samo pet koraka od mene. Sledećeg dana stiglo je desetak lampi. Malo zatim, zamenjeni su stolovi. Halit Nepogrešivi je dobio prvoklasni pisači sto američke izrade. Meni je zapao malo manje raskošan, dok je za Nermin-hanumu stigao jedan tako izglancan, da se po njemu moglo klizati.

Halit Nepogrešivi je znao tačno vreme kada će stvari biti isporučene i telefonski je objasnio kako da ih rasporedimo. Do tančina je ispričao gde na stolu da stavim lampu, gde pribor za pisanje, a gde hemijsku olovku.

Sve to je za mene značilo samo jedno. Ako se ne bude pretvorila u odeljenje nabavke ili vrstu skladišta, naša kancelarija će propasti, i mi ćemo ostati na ulici. Ja nisam želeo da budem pomoćnik direktora, ja sam pre hteo da zadržim platu tri sluge zajedno. Strah da mogu ostati bez nje me je izluđivao. Jednog dana sam, u telefonskom razgovoru, pokušao da to objasnim Halitu Nepogrešivom, a on, saslušavši me do kraja, reče:

„Dragi Hajri-beže, obrni-okreni, mi opet dolazimo do istog. Budite realni!“ I zalupi slušalicu.

Podsećao me je na ono što mi je pričao na Bujukdere. S tim da mu se glas cepao od smeha. Sat kasnije, ponovo je pozvao:

„Hajri-beže“, reče, „vi se još uvek plašite da ćete izgubiti tu mizeriju od plate? Manite se tih ludorija i postanite realni već jednom!“

I ponovo spusti slušalicu.

Nisam više krio svoje muke od Nermin. Trudio sam se da objasnim da je ovaj posao nemoguće završiti, onoliko koliko mi je dozvoljavala nešto da kažem ili da završim reč. Ali, Halit je bio Nermin-hanumina uzdanica.

„Nemoguće!“, govorila je. „Striko Halit je nepobediv. On je rođeni organizator. Ne uleće u poslove za koje nije siguran. Vi ne poznajete mog strica Halita!“

„A zašto onda ne dolazi?“

„Doći će... Pošto postavi stvari na svoje mesto... Sutra ide u Ankaru i sve će raspraviti!“

Ali, šta sam mogao osim da se u sebi pomolim da nikome ništa ne govori!

Uprkos svemu tome, i možda pod utiskom mojih sumnji, i ona je počela da jadikuje:

„Meni pare nisu neophodne... Ali nikako mi se ne sviđa da se ponovo zatvorim u kuću, da radim kućne poslove i po ceo dan gledam svekrvu... Dobra je žena, ali s njom je nemoguće razgovarati. Odmah pobegne. Da li je moguće da neko toliko ćuti? Da znate kako se promenila otkako sam ja našla ovaj posao. Sve kućne poslove preuzela je na sebe.“

Međutim, Nermin-hanuma nije bila kao ja. Njena priča je bila drugačije vrste. Pošto je skakala s teme na temu kao vrbac s grane na granu, već kod treće rečenice zaboravljala bi da stavi tačku, uranjajući u potpuno drugu temu. Ceo svoj život živela je haotično, između usana, na jeziku. Zato bi se preko priče da će se opet zatvoriti sa svekrvom u kući, odjednom bacila na prvog muža, odatle bi skoknula do svog detinjstva provedenog u konacima na Kučuk Mustafa Paši, a onda bi me pitala kako joj stoje nova kapa.

Sve to bi usledilo nakon dužih ili kraćih digresija. Svaki put s uvodom: „Možda znate...“, pominjala bi najmanje dvadeset ljudi, a kada bih ja rekao da ih ne poznajem, rastužila bi se, počinjući da navodi neke njihove prepoznatljive osobine. Međutim, ako se u pola priče o nekom čoveku pomene ime njegove žene ili ćerke, ceo postupak bi počinjao iz početka.

Za Nermin-hanumu, jedan susret je bio dovoljan da sa čovekom sklopi prijateljstvo i da mu, malo pomalo, ispriča ceo svoj život. Parketar, električar, tapetar, nosač, kurir koji je došao da mu potpišemo za plate, svi oni su makar jednom čuli pojedinosti iz njenog života. Uprkos svemu, i kod nje se pojavila sumnja da ovaj posao neće još dugo trajati. Nepovezani preskoci s teme na temu počeli su pred kraj da se koncentrišu oko određenog centra.

Malo zatim, ovaj nemir se uvukao i u našeg slugu, Derviš-efendiju. Jadničku se baš dopadala naša kancelarija. Istina, pošto nije bilo prometa, nije dobijao bakšiš i slično, ali niko ga nije maltretirao, bio je spokojan. Povrh svega, nije morao da stoji i čeka ispred vrata. Sedeo je na stolici pored Nermininog stola, slušao je, svaki dan s jednim „svaka čast“, hvalio je šešire koje je menjala, a kada bi se zamorio od Nermin-hanumine priče, izvlačio se iz sobe pod izgovorom da pravi kafu. Nesumnjivo da za njega nije postojao život opušteniji od ovog. Posle trideset pet godina služenja, sasvim neočekivano, on se dočepao kancelarije, upravo onakve kakvu je tražio.

Ali ni njemu ovde ništa nije bilo jasno, čudio se ustrojstvu posla u kome ja po ceo dan popravljam satove koje sam tu i tamo pokupio, Nermin-hanuma, pletući džemper, pripoveda o svom životu, a on nas posmatra. Niko ga ne zamara, ne prekoreva, ne sekira. Krajnje nelogično. Jednog dana mi stidljivo reče:

„Gospodine, i meni je sve ovo čudno. Počele su da me opsedaju strašne sumnje. Sve razmišljam i pitam se, jesam li sam ja mrtav i jesam li u raju.“

Nikada do tada nisam razmišljao o tome kako neko ko je sluga zamišlja raj naspram uslova u kojima živi. A i zašto bi predstava o sreći morala da bude u skladu sa uslovima u kojima živimo?

Pred kraj trećeg meseca ova zloslutna napetost se prekinula, i naša ustanova je odjednom na izvestan način oživela. Jednog jutra, Halit Nepogrešivi dođe u našu kancelariju zajedno s predsednikom Opštine i njegovim pomoćnikom. Nermin-hanuma je, po običaju, plela treći džemper za Halita. Ja sam joj pričao kako su se Sejit Lutfulah i Aselban voleli. Odjednom skočismo, oboje zaprepašćeni ovom nimalo očekivanom posetom. Pre nego što sam stigao da odlučim kako da pozdravim jednu ovako važnu ličnost, Halit Nepogrešivi me je predstavio:

„Hajri Irdal-beg, moja desna ruka i najveća uzdanica u ovom poslu.“

Zatim je dodao:

„Znate li da gospodin Hajri Irdal radi ovde skoro kao volonter, samo da bi služio instituciji?“

Predsednik Opštine me je zgrabio za ruku, kao da govori: „Ako je ovo jedina šansa za uspeh naše ustanove, više je neću ispustiti.“

„Suma koju smo mu dali zbilja je sramotna...“

Moj dragi dobrotvor je pričao kao da će se stvarno rasplakati nad nepravdom koja mi je nanesena. A još čudnije je bilo to što je izgledalo da je predsedniku Opštine iskreno neprijatno zbog toga. Pognute glave, neprekidno je gledao u svoje cipele.

„Ovakvi poslovi ne mogu da funkcionišu drugačije, Halit-beže...“

I, u znak zahvalnosti, još jače mi stisnu ruku. „Naravno, ovo je trenutna situacija... Odmah nakon što, uz vašu pomoć, završimo s organizacionom šemom, Hajri-beg će postati pomoćnik direktora.“

Ova lepa vest kao da je spasla predsednika Opštine. Za trenutak je odvojio pogled od cipela i radosno nas pogledao. Po prvi put sam video da se neko raduje tuđoj sreći.

„Nermin-hanuma je naš šef pisarnice. Prvorazredna intelektualka. Njena žrtva je potpuno druge prirode... Zbog nas je napustila kuću koju toliko voli...“

Lice Nermin-hanume bilo je crveno kao u devojčice kada je obuku za prvu proslavu. Na pitanje „Kako ste?“, sladak osmeh se rastopio preko njenih zuba kao šećerlema.

„Znači, dragu prijateljicu smo ukrali iz kuće...“

Da bi pokazao kako mu se ova misao dopala, Halit Nepogrešivi je uzvratio:

„Da, tako je, ukrali smo je, nego kako!“

I predsedniku su se svidele sopstvene reči. Zato im je dao još blistaviju i do tada nečuvenu završnicu:

„Ali, zaradili smo u pogledu života! Šta kažete, Hajri-beže?...“

Mojim potvrđivanjem, ovaj mali osvrt na probleme društva bio je završen.

Halit Nepogrešivi reče:

„S vašim dopuštenjem, da napravimo mali obilazak!“, predložio je.

Šta je tu imalo da se obilazi? Trebalo je preći preko naše u Halitovu kancelariju, toliko. Ali, ti vaspitani ljudi su nekako drugačiji. Predsednik Opštine je tih nekoliko koraka što su ga delili od druge kancelarije umeo da prelazi pola sata. Pažljivo, jednu po jednu, u više navrata posmatrao je prazne police u dnu zida, ormare s registratorima i računima, velike sveske

od crne kože koje su, netaknute, stajale na stolu, još uvek neraspakovanu pisaću mašinu, zavese, naše stonove lampe bez sijalica, što su obećavale rad bez prestanka do kasno u noć. Zatim, držeći ruku na kvaki vrata što su se otvarala ka drugoj prostoriji, okrenuo se i još jednom pogledom prešao po celoj sobi. Koliko sam ja grešio! Po svemu sudeći, za ovakvu vrstu šetnje i razgledanja nije trebalo da postoji veliki prostor da bi se obilazio, niti su bile potrebne stvari da bi se razgledale. Suština je bila da ste vi odlučili. Kod neke najobičnije stvari predsednik bi zastao par sekundi, videlo se da nešto misli, ali se nije izjašnjavao ili je odustajao čim zausti nešto da kaže, klatio bi se na nogama ili bi dohvatio za ruku Halita Nepogrešivog.

Nakon što je s vrata kancelarije Halita Nepogrešivog još jedanput osmotrio našu, on reče:

„Ove zavese su baš lepe...”

Istu pažnju je pokazao kod druge prostorije. Čak je i ulicu, koju je znao tolike godine, dugo dugo posmatrao, razmaknuvši zavese od tila. Zatim ponovo pređe pogledom preko nameštaja. Ne, nameštaj mu se nije dopao:

„Ovaj kod vaših prijatelja može da prođe, ali vaš je nekako previše jednostavan... U ovako važnom centru...” Nasmehivši mu se, Halit Nepogrešivi odgovori:

„S vašim dopuštenjem, najpre da razmotrimo uslove u kojima moje kolege rade... Ionako, kako stvari stoje, biće potrebno preći u drugi prostor. Nećemo svi stati ovde! Tada ćemo promeniti.”

Predsednik Opštine naloži pomoćniku da zabeleži ovo. Tako se položio temelj za novu zgradu. Na samom izlasku, zapao mu je za oko natpis koji je Halit-beg zakačio na zid prethodne večeri. Nakon što ga je dugo posmatrao, uzviknu: „Znači tako!”

„Da, gospodine, treba podsetiti na podešavanje satova, pogotovo kada se radi o najavi bioskopskih projekcija i vremena za ručak. Međutim, ovo nije potpun prikaz. Halit-beg radi na još ozbiljnijem produbljivanju cele stvari. Podešavanje se značajno menja u zavisnosti od zanimanja.”

„U tom slučaju, to je prava sociološka studija...”

„Pa, to nam je i cilj, zar ne?...”

Nisam imao predstavu o podešavanju sata prema različitim zanimanjima. A kamoli da mi je ikada pala na pamet neka sociološka studija. I pored toga, pravio sam se da mi je drago jer radim sociološku studiju.

Prešli smo opet u našu kancelariju. Ponovo je neko vreme posmatrao prazne registratore, crne rokovnike, pisaću mašinu, tako skladno umotanu u najlon. Čitao je slogane ispisane po zidovima:

„Podesiti znači sustići sekundu... Značajno zapažanje, Halit-beže!...”

„Pretpostavljam, gospodine...”

Halit-beg uopšte nije bio bez srca. Naprotiv, on je, ne pominjući Nuri-efendiju, predsedniku ispričao da su ove i slične izreke izgovarali naši stari časovničari, koji su dosta dobro poznavali i društvo i kako se radi posao, tako da je jedan od ciljeva našeg instituta da ove majstore predstavimo ljudima.“

„To će biti zadatak našeg odeljenja za izdavačke delatnosti...”

Predsednik Opštine krajičkom oka dade znak svom pomoćniku. Ovaj je beležio potrebu za osnivanjem odeljenja za štampu i njegova zaduženja. Zatim, gledajući u naše stone lampe, ozbiljnim tonom čestitao je Halitu Nepogrešivom.

„Vidim, radiće se i noću! Velika požrtvovanost, veliki pomak. Hvala vam, vrlo sam zadovoljan. Zaista, svaka vam čast, čestitam...”

Jednim ljubaznim i slatkim pokretom, Halit Nepogrešivi ga se oslobodio. Pošto je uspeh značio da se ovde skupe svi ovi registratori, mašina za koju se još nije znalo šta će se na njoj pisati, zavese koje su u potpunosti odudarale od prljavih i neokrećenih zidova, police, stone lampe, zajedno sa mnom i Nermin-hanumom, on se mogao samo njemu pripisati.

„Bože sačuvaj, gospodine ... Uspeh pripada našem gospodinu... Sve ovo je zahvaljujući vama.”

Kako je ličio na Jusufa Kamil-pašu, koji je sultanu Aziz, kada mu je ovaj došao prvi put u posetu, isto ovako poklonio tapije na svoju tek napravljenu kuću, servirajući mu na zlatnom poslužavniku sve ženino bogatstvo, uključujući gomilu dragulja i najlepše rukopise.

Sva zasluga pripada vama... Uzmite, zajedno sa mnom, nosite sve, sve je vaše...

Istini za volju, ni ovaj preko puta nije bio ništa manji plemić od sultana Aziza. Kao što se on najpre snobivao da prihvati pruženi poslužavnik, odnosno, celokupno bogatstvo

Zejnep-hanume, a posle, izabравši za sebe najpodesniji natpis iz Kurana, poklonio ostatak vlasniku, tako je i predsednik Opštine prihvatio darivani uspeh s diskretnim, učtivim osmehom, koji je govorio: „Da, to sam i očekivao...“, a zatim reče:

„Ne, ne, mi samo obavljamo svoju dužnost.“ I rečima: „Stvarni napor i zasluga su vaši“, ponovo je sav uspeh vratio Halitu Nepogrešivom, a malo i nama, gledajući nas postrance. Nas dvoje, Nermin-hanuma i ja, ovde smo bili kao Zejnep-hanumefendija, koja, s maramom na glavi, iza poluotvorenih vrata salona čeka na vladarevu zapovest. Međutim, Halit Nepogrešivi se nije obazirao. On je bio uveren da je za uspeh u potpunosti zaslužen predsednik Opštine. I nije bilo druge nego da na tome insistira.

„Da, kao što sam rekao... Naša je dužnost da pomažemo zaposlenima, a uspeh je, u stvari, vaš. Ja sam samo uradio šta sam mogao.“

I tako se poslužavnik ponovo, netaknut, vratio nama. Znači, ovako se to radilo. Najpre bi se nešto prihvatilo kao uspeh, zatim bi se njegov vlasnik tražio, pronalazio i njemu bi se čestitalo; tada bi on istom merom uzvraćao, tvrdeći da uspeh, zapravo, pripada onome preko puta, a drugi bi, nakon što značajnim rečima otkine parče za sebe, ostatak ponovo vraćao nazad. I ko na kraju, posle tolikih transfera, uzimanja i davanja, može da posumnja u uspeh? Osnivanje našeg instituta je predstavljalo uspeh. To je bila zvanično potvrđena istina. Konačno sam mogao da odahnem.

Pošto se dogovor sklopio i obe strane utvrdile svoje obaveze, predsednik Opštine je bez ustezanja seo na Nermin-hanuminu stolicu. Halit Nepogrešivi je seo na fotelju pored njega, pomoćnik predsednika se naslonio na ivicu stola u sredini, a mi smo, našavši po stolicu, zatvorili krug. Pošto smo se smestili, počela je diskusija o kadrovima Instituta za podešavanje satova.

Otvarajući svesku koju je izvadio iz džepa i stavio ispred sebe, Halit-beg je objašnjavao da naš institut započinje studiju o životu zajednice, koristeći se u velikoj meri modernim metodama, i kao takav, zbog toga na prvom mestu treba da poseduje kvalitetan kadar.

„Imamo direktora i njegovog pomoćnika. Potrebni su nam još direktor za izdavačku delatnost, šef administracije, šef protokola. Ovo je za sada neprikosnoveni kadar.

„Posle njega, dolazi stručni kadar. On proizlazi iz oblasti satova, časovničarstva, pozicije i uloge koju sat ima u društvenom životu. U prvoj fazi ga, za sada, čine samo tri odseka – Feder, Igla i Kazaljka. U drugoj fazi bismo mu pridodali Odsek za društvenu koordinaciju i Odsek za statistiku rada.

„Sve njih će sačinjavati stručno osoblje. Hajri-beg će na sebe preuzeti statistiku rada, a moja malenkost će upravljati koordinacijom društva. Razmišljali smo, čak, da preko njih zarađujemo platu. Na taj način, zarada direktora i pomoćnika ne bi premašivala zakonski propisanu. Naravno, ovakva jedna struktura se ne može smestiti u ovu zgradu. Najbolje je da se napravi nova.“

„To smo upisali, Halit-beže. Samo, da nije višak ovaj šef administracije? Znate, iz kadra koji se nalazi na vrhu... Ovaj što ga nazivate neprikosnoveni?“

„Da, gospodine, podrazumeva se da svaki sektor ima rukovodeći kadar. Kao neka upravljačka i organska struktura...“

„Nisam to znao. Reklo bi se da ste dobro smislili ime za ovaj

‘neprikosnoveni’ kadar. Samo što meni i dalje izgleda suvišan ovaj šef administracije. Čak mi se čini da je i šef protokola višak...”

Halit Nepogrešivi je tvrdio da bi bez ovih pomoćnika posao bio znatno otežan. Na kraju je žrtvovao upravu kancelarije. Tako je, u načelu, usvojen kadar.

Nemoguće je ne čuditi se interesovanju koje je ovde ispoljio predsednik Opštine. S jedne strane, nije se štedeo zarad dobrog funkcionisanja naše institucije, a s druge se suprotstavljao rasipništvu. U jednom trenutku me je upitao za mišljenje. Halit Nepogrešivi me preduhitri:

„Hajri-beg se uvek žrtvuje za opšte dobro i u korist države.”

Konačno sam savladao materiju. Zaključio sam: „Mogao bih da se prihvatim ovog posla...”

Moj napor je, istog momenta, dočekan sa zahvalnošću od strane predsednika. A Halit Nepogrešivi reče:

„I zaista, da nije bilo vas, ja se ne bih nikad latio ovako odgovornog posla.”

Stvoren tako, deo po deo, u mašti jednog čoveka, čak sam postao ključni faktor u jednoj velikoj organizaciji. To mora da me je, što bi rekli naši stari, Bog pogledao.

Ah, da mogu i da imam vremena, pa da ponovo pročitam istoriju sveta, pomislio sam. Pošto smo se, manje-više, oko svega usaglasili, predsednik Opštine je izrazio svoju poslednju zabrinutost:

„A gde ćete da nađete tolike stručnjake?”

„Lako! Hajri-beg i ja ćemo to rešiti. U stvari, Hajri-beg ima vrlo praktičan predlog u vezi s tim. Sami ćemo obučavati svoje osoblje. I u pravu je. Tako ćemo biti sigurniji kako rade.” Konačno sam shvatio – dok sam se ja dosađivao u kancelariji, moje drugo ja je mislilo i radilo punom parom u Halitovoj glavi.

„A stručnjaci iz inostranstva ili slično?...”

Halit Nepogrešivi je ovo momentalno odbacio:

„Ovo je posao od izuzetne važnosti. Sav prljav veš ostaje ovde... Nećemo strance. Pokvarili bi, uništili, ništa ne bi razumeli.”

Predsednik Opštine je bio istovremeno i zadovoljan i suzdržan.

„Imate pravo, ni ja ne želim strance. Sporazumevanje teško ide, a tu je i netrpeljivost, jer su stranci. Ne bi se prilagodili najnormalnijim stvarima.”

Halit-beg nije hteo ni da čuje. Ili će biti tako, ili se od svega odustaje.

„Nemamo potrebu za strancima. Ovaj posao nije nešto što oni mogu razumeti. Odgajićemo stručnjake u našim redovima.”

Koliko je bio odlučan! Razgovarao je, ne nalazeći za shodno da konsultuje okolinu. A šta ako predsednik Opštine želi koji primerak iz

inostranstva? Da sam dospeo u takvu situaciju, ja bih bio oprezniji, dao bih šansu sagovorniku. Kasnije sam upravo tako postupao. Tokom zvaničnih razgovora, uvek sam delovao pospano i umorno, malim trikovima navodio bih sagovornika da se dobro ispriča, a zatim donosio odluku. Jer kod ovakvih stvari u suštini nije važna odluka već ljudi koji su umešani u tu odluku. Čovek nije uzalud postao plemenito biće.

„Delim vaše mišljenje. Samo ne znam da li će nam javnost u dovoljnoj meri verovati. Toliko su se naučili na strane eksperte da...”

„Ako je samo zbog toga, onda ne treba ni raditi. Šta smo onda mi? Hoćemo li sve od njih naučiti? Zar nikada ne treba da vidimo naše zemlje dete na nekom važnom poslu? Uostalom, Hajri-beg je obećao! Držaćemo ovaj posao maksimalno pod kontrolom. Na kraju će i javnost deliti naše mišljenje.“

Predsednik Opštine odjednom zapljeska rukama:

„Ovde se mi razmimoilazimo. Nisam u godinama u kojima stvari koje otežavaju život predstavljaju izazov.“

Halit-beg nije doživeo stvar lično. Uvek je bio plemenit i objektivan.

„Mi kažemo, ako će zaista biti korisni za posao, daj onda da se žrtvujemo.“

Zatim je, iznenada, postao nepopustljiv:

„Ne, gospodine, svoje osoblje ćemo sami obučavati. Jesmo li sa stranim stručnjacima stigli do Beča? U to vreme, svako je bio stručnjak. Jer, verovali smo u sebe.“

Ah, krupne reči, krupna poređenja... Šta je mogao da uradi njihov gradonačelnik spram vojske Sulejmana Veličanstvenog, sačinjene od ko zna koliko stotina hiljada duša, koja je nagnula kopljima, štitovima, puškama i topovima? Jedini izlaz bio je dostojanstveno se povući.

„Da, u tome je poenta.“

„Ljudi zapravo ima koliko hoćete. Hajri-beg je sastavio listu.“

Predsednikove sumnje su izvirale na drugom mestu: „Samo, zna se da, kada se radi o ovim pitanjima... naći odjednom toliki kadar... Mislim na ogovaranja i slično. S preporukom ili bez preporuke...”

Jednim pokretom ruke, Halit-beg je odagnao sve strahove:

„I taj problem smo rešili. Niko ne može ući u našu ustanovu a da nema traženu referencu ili da ga mi ne poznajemo dobro. Upravo iz tog razloga ovaj naš princip je vrlo krut. Polovina naših službenika biće rođaci i nama vrlo bliske osobe. Druga polovina će biti oni koje su preporučili ljudi na visokim pozicijama, a kojima mi apsolutno verujemo. Na taj način ćemo preduprediti sva ogovaranja... Svako će raditi zaštićen od javnosti.“

Predsedniku se ovo baš dopalo.

„To mi uopšte nije palo na pamet. Vi stvarno pronalazite prečice, Halit-beže. Ovaj princip eliminiše gomilu poteškoća. Znači, neće biti prijernih ispita ? „

„Ne, nikako...”

„Svedočanstva i slično?...“

„Ne, gospodine... Te stvari su potrebne za obične činovnike. Međutim, ovaj posao predstavlja sam život. Nećemo službenike, već stručnjake... Ovako nećemo imati problema s propisima koji regulišu visinu primanja.“

Značajno su se pogledali.

Predsednik je za trenutak zastao. Kao da je hteo nešto da kaže.

„Ne mogu da se protivim, pošto ste mi predstavili čitav jedan sistem.“

Halit Nepogrešivi se skromno osmehnuo.

„Napravili smo ga zahvaljujući vama.“

„U tom slučaju, i mi s naše strane treba da pripremimo teren i pronađemo kvalitetne ljude...”

„To sam upravo hteo da vas zamolim. Samo, ne dajmo ljudima previše nade, za sada.“

„Upravo tako...”

Halit Nepogrešivi je ponovo gledao u svesku koju je držao u ruci. Ugrabio sam taj trenutak da ustanem. Želeo sam da vidim šta piše u toj čarobnoj svesci. Bio je to niz od nekoliko brojki i par velikih slova.

„Na kraju dolaze kolege za pomoćna zanimanja: daktilografi, pomoćnici, kontrolori. I njih ćemo obezbediti nakon što se odobre radna mesta. Trenutno nam fali samo još jedan zapisničar, i za njega molimo.“

Zatim se okrenu ka meni.

„Pitam se da li bi vaša Zehra prihvatila? Uz skromnu nadoknadu, naravno... Naposljetku, ona ne može biti stranac u ovoj instituciji, to joj dođe kao očeva kuća.“

Ponovo se okrenuo ka predsedniku Opštine. „Zehra-hanuma je Hajri-begova ćerka.“

S ovako čvrstim dokazom, predsednik je mogao pružiti samo jedan odgovor:

„Neka počne, zaboga!”

Tri dana kasnije, Zehra je počela da radi u Institutu za podešavanje satova kao pomoćnica Nermin-hanume. Došla je noseći torbu, u kojoj su se pretežno nalazile kozmetika i vuna za džemper koji je odlučila da isplete za Halita, kao poklon zahvalnosti.

Da kažem i to da je Halit Nepogrešivi u tih nekoliko godina postao vlasnik najveće svetske kolekcije džempera. Gotovo sve daktilografkinje su mu isplele jedan ili nekoliko džempera. Ali, najlepší među njima

nesumnjivo su bili Nermin-hanumini. Raznobojni kao duga, svetlucali su poput kristala suncem obasjanog, s uvek prisutnim motivom sata na sebi; bila su to prava umetnička dela.

Predsednik Opštine se ponovo vratio na staro pitanje. Pitao je da li stvarno imamo potrebu za šefom protokola. Baš mu je drago što smo odustali od šefa administracije. Još ovog da žrtvujemo, pa da bude potpuno miran.

„Ja sam uvek osetljiv u ovim pitanjima... Kasnije možete da iskoristite nekog od pomoćnog osoblja. A i ime mu je bez veze. Šef protokola. Zaista ne priliči jednom institutu. U vremenu jezičkog čistunstva.“

Mislim da je ovo poslednje ubedilo Halit-bega.

„Ako je to vaša naredba, onda...“

Jadničak se oduševio kao dete zbog ove pobede koju je izvojevao na opštu dobrobit. A onda se, iznenada, setio:

„Podrazumeva se da vi napišete nacrt osnivačkog akta.“

Halit Nepogrešivi se nasmejao.

„Ne brinite. To je odavno spremno. Već dva meseca radimo na tome. Hajri-beg i ja smo ga pre neku noć poslednji put pregledali. Ja sam jutros izmenio neke stvari, ne konsultujući se s vama. Ništa bitno. Jednu-dve stavke. Kasnije ću vam poslati.“

Rekao je ovo gledajući u mene.

„Ako želite, ispričaću vam u opštim crtama. Ili je možda bolje da vam pročitam?“

I Halit pođe rukom za unutrašnji džep jakne.

Po prvi put sam video da se lice predsednika Opštine namračilo.

„Dobro, dobro...“

Sklopio je oči kao neko ko pristaje na sve vrste mučenja. Međutim, i on je bio mudar čovek, koji se ne da zbuniti. Pogleda na sat i odjednom skoči sa stolice.

„Vreme je ručku...“, reče. „Ako želite, da pogledamo neki drugi put. Danas smo poprilično radili.“

Zatim nas sve skupa pogleda.

„Zajedno ćemo jesti, zar ne?“

Nermin-hanuma i ja smo se nećkali. Halit Nepogrešivi reče:

„Oni su zbrinuti! Ko zna šta je sve donela danas Nermin-hanuma. Rekao sam vam već, fantastična domaćica.“

Bilo je tačno to što je rekao. Svekrva, koja se oslobodila slušanja snajke po ceo dan, činila je sve da joj obezbedi komfor na poslu, ne štedeći ni trud, ni novac. Svakog dana oko jedanaest sati Derviš-efendija bi odlazio do Nermin-hanumine kuće i svašta nam donosio.

Na izlasku, predsednik Opštine me je još jednom zamolio da razmislim o izboru kadra:

„Mnogo je dobro što smo odustali od ova dva radna mesta. Možda bismo mogli još malo uštedeti!“, bile su njegove poslednje reči.

Umesto mene, odgovorio je Halit-beg:

„Moj gospodine, on vam je gori od mene. Ja možda i mogu da pristanem na sitna cenkanja, ali ne mislim da će on, kao pravi stručnjak, ići dalje od ovoga.“

Umešao sam se bojažljivo, kao lastino mladunče koje po prvi put treba da uzleti:

„U ovakvim poslovima, najispravnije je obezbediti profit.“

O Bože, koliko sam žalio što se u tom trenutku nisam nalazio ispred ogledala, da se do mile volje naslađujem svojim likom. Prvi put u svom životu sam izgovorio jednu tako važnu rečenicu.

Izašli su ruku podruku. Nermin i ja smo ih ispratili do stepeništa, gde nam se predsednik Opštine još jednom zahvalio.

Ušavši u sobu, uhvatio sam se rukama za glavu i dobro je izmasirao. Počeo sam to da praktikujem još od one noći na Bujukdere. Jer, sve vreme mi se činilo da hodam na rukama, s nogama u vazduhu. Logika stvari oko mene bila je naopaka i meni nepoznata.

Nemajući pojma o svemu ovome, Nermin-hanuma je rekla:

„Simpatičan čovek ovaj predsednik Opštine, zar ne? Kada završim ovaj za strika-Halita, i njemu ću sigurno isplesti jedan džemper.“

Baš kad sam zaustio da joj dolično odgovorim, ušao je Derviš-efendija, noseći tepsiju.

Naučio sam kako se postiže uspeh i biraju kadrovi. Ali sam postao još veća neznalica u pogledu statistike, a posebno njenog grafičkog prikaza. Halit Nepogrešivi je nadoknadio ovaj moj nedostatak za par dana. Jednog jutra, stigavši u kancelariju, zatekao sam ga kako radi za mojim stolom. Bio je skinuo jaknu i prebacio je preko naslona stolice. Zavrnutih rukava, bio je nadnesen nad ogroman grafikon u završnoj fazi. Po izrazu lica i položaju ramena jasno se videlo da se predao poslu. Prišao sam mu.

„Srećan rad, gospodine“, rekoh.

Nije me ni pogledao.

„Da, tako je... Podešavanje sata se menja u zavisnosti od zanimanja. Vidite, na primer, satovi koje imaju nosači, sitni činovnici, prosti radnici, podešeni su da rade ubrzano. Isto tako i učiteljski. Međutim, privatnici, domaćice, posebno sluge, ukratko svi oni koji nemaju posla, odnosno, koji, osim svojih, nemaju druge poslove...“

Nikako mi nije bilo jasno značenje reči „oni koji, osim svojih, nemaju

druge poslove“.

„U stvari, hoću da kažem da oni ne rade ništa osim onog što im se kaže... I sve svoje vreme troše samo na to. Na primer, za ženu koja voli da piše, čita, sluša muziku, kućni poslovi su nešto što treba što pre obaviti, jer planira da se bavi drugim stvarima. Tada je za nju vreme dragoceno. Isto važi za ženu koja je zaposlena van kuće. Dnevna posluga, takođe. Dok, za druge, sat nema toliki značaj.“

Halit se ponovo nadvio nad grafikom.

„Lepe boje, zar ne? Ovo je Nermin-hanumino delo. Objasnio sam joj kako. Završila ga je za jedno veče. Ja sada redom svaku obojenu površinu krstim po jednim zanimanjem.“

Ovo je bilo najčudnije od svega što sam video i čuo. Pokušao sam da se usprotivim:

„Ali, gospodine“, rekoh, „zar to ne treba da bude potpuno drugačije? Znate, prvo se napravi istraživanje, prikupe se brojke, odnosno rezultati. Zatim se naprave tabele koje ih ilustruju. Ja sam bar tako učio...“

Halit Nepogrešivi kao da me je video prvi put u životu. „Zastarele metode“, rekao je, „zastarele i besmislene. Potroši se silno vreme, a onda se ne stigne ni do kakvih rezultata. Ovako je tačnije. Ovde je smanjena mogućnost greške, pošto kontrola nije dozvoljena. Na primer, pogledajte ovu žutu kolonu, između crvene i bordo. Od svih je najkraća. Nermin-hanuma nije mogla razmišljati na taj način. Pretpostavimo da, ako jeste, onda za to postoji razlog. Jutros sam je upitao zašto, a ona mi reče: ‘Nemam pojma, tako mi došlo.’ Znači, došlo joj. A sve što dolazi iznutra je istina. Ja sam sada primoran da ovoj koloni dodelim neku funkciju! Već pola sata se mučim s tim. Molim vas, koja to računaska operacija može da osmisli verodostojniji naziv nekom zanimanju od onog koji će otkriti moj pritešnjeni mozak? Računanje nas uvek prevari i odvede ka smešnim i pogrešnim rezultatima. Ionako se ne može sve sabirati...“

Ja bih verovao u statistiku da čovek ima uvek samo jedno lice. Čovek se stalno menja, u njemu je mnogo toga izmešano. Zašto se onda upuštati u tako naporan posao? Žutu kolonu ostavljam za teške bolesnike, čiji se satovi skoro ne podešavaju. Dokaz tome je to što je ona, u poređenju sa susednim, šest puta kraća. Najposle, (i) ova crna linija pokazuje da se kod umrlih gubi svaka veza s vremenom.“

„Dobro, ali, da li je neophodno to beležiti? To je jedna toliko prirodna stvar, da...“

„Mislim da je potrebno, čak i da je neophodno da se ubeleži. Jer, ako to ne napišemo, kako ćemo nekog naučiti da veza između sata i vremena predstavlja spoznaju suštine života? Kako je to čudno, vi pričate kao da još

uvek ne znate zbog čega smo osnovali Institut. Mi se bavimo problemom društva. Ovamo smo došli da služimo. Mislite li vi da, osim ovoga, u životu ne postoji drugi posao za mene?“

„Ne znam za vas, ali za mene ne postoji. A nije ga ni bilo.“ Ovo sam vrlo dobro znao.

Halit Nepogrešivi je napravio poslednje korekcije na grafikonu.' Zatim se okrenuo prema meni.

„Pustite ovo... Navići ćete se već, jednog dana. Odgovor koji ste dali predsedniku Opštine bio je savršen.“ „Zapravo, ono što ste vi pričali je bilo savršeno.“

„Ja sam stari prijatelj. Zajedno smo išli u školu. Od tog vremena, neprekidno se družimo.“

„Samo...“

„Samo šta?“

„Ova stvar sa uspehom me je prilično zbunila. Još uvek ništa nismo uradili.“

„Grešite, Hajri-beže. Uspeh je početi. Pazite, mi smo se u ovakvim uslovima, u ovom sobičku, latili velikog posla, osnovali smo kancelariju; zar to nije uspeh?“

Najedanput je zastao i pogledao me pravo u lice.

„Hajri-beže, zašto nam ne verujete?“, upitao je.

Krajičkom oka gledao sam stvari koje sam spustio na ivicu stola. Možda je došlo vreme da ih pokupim i odem. I on je to, izgleda, primetio i, kao da je hteo da me uteši, nasmejao se.

„Ne, ne uzbuđujte se. Ne želim da se rastanemo. Ima mnogo posla za nas dvojicu u ovoj instituciji. Ali želim da znam zašto ne verujete.“

„Izgleda mi kao da nemamo nekog konkretnog posla...“

„Šta vam znači to – konkretan posao? Da svako veruje u njega, da ga momentalno razume, je i' to? Na primer, biti nosač. Tu su neke stvari i one treba da se prenesu s jednog mesta na drugo.“

„Samo to toliko?“

„Ali, vaša logika i razum se svemu suprotstavljaju. Svaki posao se može banalizovati za deset, pet, možda čak i tri minuta razmišljanja o njemu. Da bi se nečemu oduzeo smisao, dovoljno je posvetiti mu malo pažnje.“

Neko vreme je razmišljao, a onda se ponovo posvetio grafikonu. Ustao je, da bi iz daleka posmatrao papir. Onda se okrenu ka meni:

„Prijatelju, poslova će i posle nas biti na svetu. Njih smišljaju ljudi koji treba da ih obavljaju. Mi smo smislili ovaj. Mislite li da će to što niko pre nas o ovome nije mislio, ili je mislio na drugačiji način, biti prepreka za njegovu konkretnost? Mi radimo neki posao, i to vrlo važan... Znati raditi,

gospodariti vremenom, koristiti ga. Mi ćemo prokrčiti put tome. Daćemo okolini spoznaju vremena, pustićemo u etar našeg života gomilu misli i reči. Reći ćemo da je čovek, pre svega, posao, a posao je vreme. Zar ovo nije konkretno?“ Izraz lica mu je bio tužan. Dok je govorio, uzdisao je i mučio se, kao da vuče neki veliki teret.

„Mislim da se vi stalno zaustavljate kod sata i ne uviđate ono što je u njegovoj pozadini. Sat je jedno sredstvo, jedna alatka. Naravno, vrlo važna alatka. S razvojem sata otpočeo je progres. Civilizacija je napravila veliki iskorak kada se sat našao u džepu i kada su ga ljudi odvojili od Sunca. Otrgnut od prirode, počeo je nezavisno da računa vreme. Ali, to nije dovoljno. Sat je vreme i mi treba da mislimo o tome!“ Najbolje je bilo vratiti se na staru pesmu.

„Gospodine, vi znate da sam ja nepismen čovek. Sve što znam su stvari koje sam čuo od Nuri-efendije, doktor-Ramiza i vas. Slušajući svojim ušima, toliko. Odakle bih mogao ovo znati?“ Halit-beg se smejao:

„Nemojte se praviti naivni. Ja tvrdim da vi svašta znate. Dovoljno ste pametni. Nemate vere i to vam je mana. Vi tragate za apsolutnim. Kako je to čudno – jedan časovničar traga za apsolutnim vrednostima. Čovek koji se bavi vremenom, jednom tako relativnom kategorijom... Zaista ne razumem.“ Opet me je zgrabio za ramena i počeo da me drmusa. „Promenićete se, Hajri-beže, promenićete se... Institutu za podešavanje satova je, pre svega, potrebno da vi verujete u njega.“

Odjednom je skočio s mesta i čučnuo na zemlju. Podigao je stolicu na kojoj je sedeo, uhvativši je za vrh nogara i, ne savijajući ruku, uspravio se i tako šetao po sobi. Zatim je zabacio glavu, na vrh nosa postavio nogar stolice i, održavajući ravnotežu pomoću raširenih ruku, polako počeo da se kreće po sobi. Kada je spustio stolicu, duboko je udahnuo. Do tada nisam uviđao lepotu njegovog tela. Bio je zaista vrlo zgodan i okretan. Sa svih strana su mu se poznavali mišići.

„Zašto ne aplaudirate?“, upita. „Je i' zato što ste se začudili? Znam skoro osamdeset sličnih trikova. Ako hoću, uvek mogu da nađem posao u nekom cirkusu. Ali, više volim da podešavam satove...“

Udario je rukom o sto.

„I podešavaću ih... I to zajedno s vama...“

Zatim je ponovo seo za sto, preko puta mene. „Zaboravili smo doktor-Ramiza. Njemu je potreban posao. Doktor dolazi s moje strane. Koga vi predlažete?“ „Ne znam!“, rekao sam.

Stvarno nisam znao šta da kažem, jer nisam razumeo o čemu priča. U stvari, ja ništa nisam razumeo. Mutilo mi se u glavi, kao da me je uhvatila morska bolest. Halit-beg će, krajnje strpljivo:

„Evo, objasniću vam. Polovina kadra će biti iz naših redova. Tako smo pričali pre neki dan, zar ne? Pola je naše, pola njihovo. Pošto nas je dvojica, kada ja predložim nekog, vi imate pravo da predložite nekog. Ja sada predlažem Ramiza.“ Sad mi je bilo lakše. Igrali smo se pravljenja porodice. Halit-beg je predložio Ramiza.

„Pospani Asaf-beg...”

„Lepo, a šta će biti njegov posao? Da budem iskren, baš mi se sviđa njegovo ime. Doktor Ramiz će, kako njegov posao nalaže, raditi u Odseku za koordinaciju i poslove. A za koje odeljenje predlažete Asaf-bega?”

„U jednom ogranku... recimo, u Odeljenju zupčanika...” „Hoće li moći?”

„Ranije je bio zubar.”

„Još uvek je, zar ne?”

„Ne, napustio je posao kada ga je neki pacijent ugrizao za ruku. On, u stvari, nije neko ko voli da radi. Draže mu je da spava. Ako bi pacijent došao dok on spava ili priča s nekim u kafani, sluga bi dolazio po njega i on bi se polako budio i odlazio. Često bi se odmah vraćao, jer ga je mrzelo da čeka pacijenta. Mislim da nas ne može odbiti.”

Mislio sam da će ova priča nasmejati Halit-bega; međutim, on uopšte nije reagovao. Prilično smireno reče:

„Upečatljiv lik... Sigurno da tu ima nešto. Kod nas će se svakako naći neki posao koji će on moći uspešno da obavlja. Ali, ne u prvom naletu... kasnije ćemo razmišljati o njemu... Dajte nekog drugog...”

„Pesnik Ekrem-beg... Mnogo ga volim, a i on mene. Ima trideset godina.”

„To dobro zvuči... Čime se bavi?”

„Gotovo da nije radio do sada...”

„U redu... Mlad čovek sa, izgleda, neiskvarenim sposobnostima... Prihvaćeno. Asaf-bega ćemo razmotriti naknadno! Neki drugi predlog?...

„Ne pominjem Zehra-hanumu, pošto je ona zamena za Nermin-hanumu...”

„Ovo nije celokupan kadar. Neću nikoga da predlažem dok se ne okonča rasprava o organizacionoj šemi. Jer, obavezao sam se da ga proširim što je moguće više. Dobro ustoličene i opuštene institucije ulivaju poverenje. Zbog toga želim da je institucija savršeno organizovana. Tako da se samim čitanjem naših zaduženja automatski prepoznaju sat i vreme. Da svako shvati šta će se raditi! Shodno tome, vi treba da razmišljate o ljudima koji će prihvatiti dužnosti koje ćemo im po potrebi predlagati.”

„Bolje je posao početi sa suženim, manjim kadrom, zar ne?” „Nikako...”

„A kako rastu potrebe, organizacija se proširuje.”

„Ne. Vi meni predlažete da isplovim s brodom koji ima samo dimnjak i dim. Ne, brod mora biti kompletan. Njegova mašina, ograda, paluba i šta

još sve ne, kabina, kontrolni most... Svi oni ga čine celinom. Od kapetana do broskog miša. Pronađite mom brodu mornare, putnike, miševe, sve, jeste li razumeli?! Malo radnika znači da nema posla. Institucija je živ organizam. Stomak, ruke, noge... sve je potrebno. Čak bih rekao da, s razvojem, treba da se nađu i neki beskorisni činioči.“

Skupio sam svu snagu.

„A zašto to?“, upitah.

„Da ih otpustimo kada zatreba... Vi znate da svuda u svetu postoji ljubomora na poluzvanične, zvanične institucije. Gotovo bez prestanka vode se rasprave, donose se odluke o ekonomiji i smanjenju troškova. Ako budemo primorani da preduzimamo takve mere, šta onda? Hoćemo li izbacivati potrebne ljude? Hoćemo li reći zbogom rođacima, prijateljima? Ne. Namera mi je da uzmem jednu-dve žrtvene ovce. To vam je jasno, zar ne? Stari Jevreji su svake godine puštali u pustinju kozu natovarenu njihovim gresima. I mi ćemo tako, ako bude bilo potrebno. O svemu treba unapred razmišljati. Dve godine nakon osnivanja, krenuće priče o našim troškovima. To znači da su nam potrebne jedna do dve osobe koje bi opušteno mogli da žrtvujemo da bismo zadovoljili javnost. Šta ćemo tada da radimo? Da bacamo kocku? Možda možemo i tako... Ali, da mi ipak budemo predostrožni u startu. Nekoliko osoba koje bi skoro svaka institucija s lakoćom mogla da otpusti, pa čak i sudski postupak da pokrene protiv njih. Tako nas neće boleti glava. Uz to, treba da sakupimo kadar za stanice za podešavanje satova...“

Neprekidno je hodao po sobi.

Stanice za podešavanje su bile mala usputna mesta gde su dame i gospoda kojima je stao sat mogli da svrate i podese ih. Ovde su mlade gospođe za svoju gospodu i mladi i zgodni mladići za svoje gospođice mogli da poprave i podese satove, uz sitnu nadoknadu, i da dobiju račun. Namera nam je bila da, nakon što ih najpre otvorimo u bogatim, uglednim četvrtima i prometnim ulicama, postepeno prodremo još dublje, u mahale. Na kraju, prve dve stanice smo otvorili u Galatasaraju i Tešvikije.

Prirodno je bilo da će nam za ovakav poduhvat trebati nemala gomila ljudi koji ispunjavaju određene uslove. Dok bi se zauzimali za mušteriju ili podnosioca, ovi mladi kadrovi je trebalo da ih upoznaju s naporima koje Institut ulaže za dobrobit društva, i da pri tom budu ljubazni, elokventni i domišljati.

Nažalost, i ovde sam morao da se usprotivim Halitu Nepogrešivom:

„Ko još ide u radnju radi usluge koja je prosta kao čišćenje cipela? Povrh toga, moderni život je učinio da nam i najprosperitetnije trgovačko-uslužne delatnosti, kao što su brica, bojadžija, zatim i spravljač pudinga,

postepeno zamru. Dovoljno je da svako prolazeći pored dućana baci pogled s vrata, i podesiće sat.“

Halit Nepogrešivi reče:

„Ne, grešite. Naprotiv, svi će potrčati. Daćemo im takav izgled i tako lepo osoblje da će premašiti najprometnija mesta. Verujte mi!“

Do usvajanja kadrova ostalo je četiri meseca, tako da nisam mnogo brinuo. Još četiri meseca sam mogao da se odmaram, a posle – Bože pomози. „Pošto za četiri meseca ovog mesta više neće biti, daj da se pripremim za ono što sledi! „, mislio sam. To je bilo sve što sam mogao da uradim.

Sudbina mi nije dala šansu da živim kao bilo koji čovek. Zato je, da bih uspeo, trebalo da postanem hrabriji, nasrtljiviji, bezobzirniji, oštrij u kontaktima s ljudima.

„Halit-beg možda neće uspeti u ovom poslu. Međutim, njegovu hrabrost ništa ne može slomiti, ona će uvek biti ista. Možda bi trebalo da ga kopiram? Da probam da mu doskočim s ovim stanicama za podešavanje!“ I tako sam načinio prvi veliki napor otkako je otvorena naša institucija.

„A da li će osoblje imati propisanu uniformu?“, upitah. „Još uvek nisam razmišljao o tome.“

„Znate, ne verujem da ćemo privući pažnju, ali rekao bih da je uniforma uslov da bi se pažnja privukla. Ona ističe lepotu muškog tela i može se iskoristiti da se, ako treba, prikrije godine kod žena i devojaka, a kada naglašava seksepil, lepota postaje oštija, upadljivija, i stvara atmosferu filma... Ako ništa, bar neki kačket ili slično! Odeća koja bi muškarce učinila još mlađim!“

„A zašto to?“

„Da se privuče pažnja... Šta može da uradi jedna bezbojna gomila ljudi?“

Halit-beg se na trenutak zamislio.

„Može!“, povika. „Pobedili ste! Imaćemo uniforme. Napravićemo ih za sve, osim za rukovodstvo. I za njih ćemo smisliti neki detalj, nešto kao bedž. Svi zaposleni će imati odelo. Tako ćemo dobiti jedno karakteristično sredstvo za podsticanje znatiželje.“

„Uz to“, rekoх, „potrebno je da naučimo osoblje da budu prisni u obraćanju mušterijama... Znate već kako se, u poslednje vreme, naširoko koriste reči otac, stric, teča, majstor, gazda, tetka, sestra i tako redom. Ne pitajte, svi su neki rod!“ Dok sam to izgovarao, u glavi mi se stvorila slika konduktera koji me je u tramvaju prodrmao, rekavši: „Ćale, spavaš li?“ Sreći Halita Nepogrešivog nije bilo kraja.

„I to je dobra ideja!“ reče. „Prihvaćeno... Još?“

„Budu li pričali podjednako odmereno, slatkorečivo i monotono...

povećaće se interesovanje, pogotovo ako ih naučimo da u isto vreme budu učtivi, ljubazni i ozbiljni. Ako o satovima i Institutu govore koristeći uvek iste reči, s naglaskom na stručnim terminima, bez umetanja suvišnih informacija, a posebno da se, ovog posla radi, ponašaju kao navijeni satovi i najednom umuknu pošto ispričaju sve, sa ozbiljnošću iznenađujućom za njihov uzrast...”

„Znači, automatizacija... ujedno i najveća snaga i najveća slabost našeg doba. Temelj i kičma srednjeg veka, koji je proizašao iz sebe nov, uređen i prosvetljen. U pravu ste, Hajri-beže... Vi ste genijalni. Kakvu ste stvar otkrili... Ljudi koji progovore i učute se baš kao budilnik, zar ne? Ljudi-ploče... Fenomenalno!”

Zagrlio me je.

„Čestitam, Hajri-beže! Dotakli ste se celokupne psihološke stvarnosti našeg doba. Ali, to je vrlo komplikovano... Kako vam polazi za rukom?”

„Poznajem osobu koja je stručnjak za ovaj posao“, rekoh. „Tačnije, jednu ženu. Zapravo, tako nešto samo žena može da radi. Osoba koja po svom nahođenju oblikuje svakog ko joj dopadne šaka. Sabrije-hanuma ne bi bila neko ko samo podučava, ona bi i nadzirala.”

Pričao sam mu o Sabrije-hanumi, koju je i sam pomalo poznavao. Prijatelji iz Udruženja spiritualista su danonoćno boravili u mojoj glavi.

„Hajde da joj već sutra uputimo pismeni poziv. Siguran sam da će nam koristiti. Nije baš simpatična, ali odradiće posao! A pogotovu što će ga vrhunski ispratiti...”

Razmišljao je.

„Što se mene tiče, ja bih da ovaj personal čine isključivo devojke i žene. Da ne uzimamo muškarce. Jedino devojke možemo obučiti onako kako ste vi rekli. Za muškarce ćemo naći druge poslove... Zašto da od gomile mladića pravimo robote? Ionako ne bismo uspeli. Danas se žene mogu sporazumeti s lepim devojkaма jednako dobro kao muškarci. Ovo se jasno vidi po tome kako se oduševljavaju filmskim zvezdama.” Bio sam ubeđen da onih bez mozga među muškarcima ima, u najmanju ruku, isto koliko i među ženama. Ne, obe strane je trebalo da dobiju podjednak tretman. Mada, nisam insistirao. Jer, na pamet mi je palo još nešto. Prilikom odabira uniformi i garderobe, neizostavno je bio potreban i jedan modni stručnjak. Pitao sam se zašto ne bismo instituciji priključili Selma-hanumu i Nevzat-hanumu? Crveneći, izložio sam stvar Halitu Nepogrešivom. U principu se složio. Jedino se dvoumio oko osoba u pitanju. Pribegao sam triku koji sam naučio malo pre toga:

„U svojstvu direktora ustanove izvoleli ste predložiti Sabrije-hanumu, i ja sam se složio. Zauzvrat, ja sada koristim svoje pravo i, sa svoje strane,

predlažem Selma-hanumu, računajući je kao meni blisku osobu.“

Halit je neko vreme razmišljao, a zatim je počeo da se smeje.

„Ako je to za vas pitanje principa, onda prihvatom. A šta ćemo s njenim mužem?“

„Njega možemo uzeti kao žrtvenog jarca...“

Bez reči me je posmatrao:

„Šta sve vi ne krijete u sebi!“, reče. „Znate čak i da se svetite. Sve je prihvaćeno... Čak i Nevzat-hanuma... Ali, ne zaboravite da je kadar sada odabran. Neka dođe još par njih s preporukom, pa ćemo odlučiti. Ovo ne važi za Selmu. Kontaktirajte sa svima, porazgovarajte. Ja ovih dana ionako imam posla. Shvatili ste poentu. A Džemal-beg i Nevzat-hanuma mogu malo da pričekaju!“

Na izlasku, kao da govori o nekoj krajnje nevažnoj stvari, reče:

„Ah! Umalo da zaboravim. Predsednik Opštine vam je malo povećao platu, dok se čeka na odluku o kadrovima. Počev od ovog meseca, dobijaćete trista lira! „

U prvom momentu pomislio sam da mu se bacim u zagrljaj i ljubim mu ruke, ali u glavi mi je iskrsnula malopredašnja odluka. Bio sam već odlučio sam da ga sustignem i ponašam se kao on. To je bio jedini izlaz. Na pola sam se zaustavio:

„Hvala“, rekao sam.

I, najozbiljnijim glasom izgovorih:

„Ali, po mom mišljenju, suštinska stvar je da naša institucija uspe.“

Gledali smo jedan drugog.

„Da, to je suština.“

Dve godine nakon što smo ih nas dvojica utemeljili, našao sam se u jednoj od ovih stanica za podešavanje satova. Mlada devojka, obučena tako da je podsećala na stjuardesu, s najsladim osmehom na svetu, šćepala me je u svoju mrežu kao pauk. Podesila mi je sat, ne dopustivši mi da ga skinem s ruke. Podešavanje je, naravno, bilo pogrešno, jer ga je podesila prema svom satu. I dok je to radila, sa istim šarmantnim osmehom ponovila je reči koje su bile sto puta gluplje od svih koje sam do tada čuo, a koje su se ticale sata i čoveka. Odgovorila je na sva moja pitanja i čak mi je objasnila kako se podešava kosmički sat. Povrh toga, nikako mi nije dozvolila da skrenem temu sa satova. Na izlasku mi je strpala u ruku gomilu prospekata o Institutu, od kojih sam većinu ja napisao. Preporučila mi je da što pre posetim zgradu Instituta koja se gradi na brdu Hurijet i, kao da joj sve ovo nije bilo dosta, prodala mi je godišnju člansku kartu i tri primerka kalendara koji je štampao naš institut.

Baš na odlasku, zaustavio sam se ispred fotografije sa svojim likom, koja

je, zajedno s ostalima, krasila zidove stanice. Napravljena prilikom izbora novih modela odeće koje je Selma-hanuma donela da mi pokaže, ovo je bila moja najbolja fotografija. Nasmijavši se, upitao sam devojkicu da li me poznaje. Najpre je rekla da je pitanje lične prirode i da u pravilniku stanice za podešavanje satova ne postoji član koji je obavezuje da odgovori. Potom, na moje insistiranje, reče:

„Naravno da vas poznajem... ali nisam želela da prekršim Sabrije-hanumine instrukcije. Ona nas je učila da budemo nasmejane, ali da mušterije ne gledamo mnogo u lice, da budemo prisne, pod uslovom da držimo distancu, da bez prestanka pričamo o satovima i da ta priča bude napamet naučena, da objašnjavamo delatnost Instituta na najrazumljivijem jeziku.“

Nimalo nisam pogrešio kada sam preporučio Sabrije-hanumu za ovaj posao.

„Dobro, sada ste me upoznali! Šta mislite da je sledeće što treba da uradite?“

Pogledala je sat na zidu.

„Posao mi se završava u sedam...“, reče. „Tada ću moći da vas saslušam.“

Zehra se vrlo kratko zadržala u Institutu. Više joj se dopadalo da radi u stanici za podešavanje. Zahvaljujući njoj se i udala. Razumljivo, odmah nakon venčanja smo joj unapredili muža u specijalistu i šefa odseka Velika kazaljka. Pa nisam valjda takav da zeta ostavim po strani! Mlađa svastika je došla na Zehrino upražnjeno mesto. I nju je, gotovo istog dana, pozeleo jedan mladić, pošto je shvatio da je to jedini način da uđe u naš institut, u kome je hteo da se zaposli bez preporuke. Ovo poslednje provodadžisanje dalo mi je ideju da se osnuje posebna služba za venčanja. Međutim, Halit Nepogrešivi je odbio ovaj umesni predlog, iz straha da bi to moglo narušiti ozbiljnost posla.

Dva dana posle gorepomenutog razgovora posetio sam Sabrije-hanumu. Videvši me, mnogo se obradovala. Pričala je o prošlim vremenima s tugom i nostalgijom, čovek bi pomislio da ima srce. Pošto sam joj izložio stvar, mnogo se obradovala mogućnosti da radimo zajedno. Posebno joj je bilo drago što me vidi u pristojnoj odeći i na poslu za koji sam prilično odgovoran.

„Udruženje spiritualista se raspalo“, rekla je. „Dosađujem se skroz. Tačnije, i sama sam tražila takav neki posao. Na usluzi sam, kad god vi kažete.“

Rekao sam joj da trenutno još uvek nemamo formiran kadar, da on čak nije ni odobren, ali da se nadamo da će se to ubrzo rešiti.

„Vi razmislite o ovome. Trebalo bi sakupiti grupu od pet do deset

devojaka radi jednog na prvi pogled besmislenog posla. Ceo uspeh zavisi od toga kako se one budu ponašale. To bi moglo čak i ojačati instituciju. Zašto sve ovo radimo? Ne znam, ali potrebno je. Pre svega, treba biti dopadljiv, zaprepaštiti što je moguće više, a istovremeno ne biti napadan. Mislim da ćemo kasnije ovim stanicama dodeliti još neke funkcije. Najpre treba ispuniti ovaj zadatak.“

Sabrije-hanuma me je slušala, ne progovarajući ni reči. „I da mi niste rekli da ste se uortačili s Halitom Nepogrešivim, ja bih to shvatila. Sve ovo su stvari koje samo on može da smisli. Zna li vi koliko on mrzi obične poslove? Za njega posao mora biti pre svega avantura. Putovanje na Severni pol, šverc, sve dolazi u obzir. Samo, ne voli on bilo šta. To mora da začudi, zbuni, pa čak i strah da izazove! A mora i da se radi. Zato on nije ostao u državnoj službi. Svi njegovi prijatelji su na položajima. I on je neko vreme bio jedan od njih. Ali, nikako mu se nije sviđalo. Nije avantura. Istovremeno, on mora da veruje u posao koji radi. Na primer, ne verujem da vi ove poslove doživljavate ozbiljno, ali da je Halit ušao u ovaj posao s verom, u to sam sigurna. Uverena sam da je tako i s Institutom za podešavanje satova. Opet smišlja neku mnogo dobru i neverovatnu stvar za društvo. Ali, njemu nije dovoljno da je stvar velika i korisna. Kao što rekoh, treba okolinu zbuniti, isprovocirati, uskomešati... Još malopre, kada ste pričali za šta se sve Institut zalaže, prepoznala sam njegove reči. Druže moj, biću kratka, dolazim. Videćete kakva će to biti ludnica...”

Znao sam da Sabriji ne treba postaviti pitanje da bi počela da priča.

„Zar da propustim ovakvu priliku?“, rekla je.

Dok smo tako sedeli jedno naspram drugog i pili čaj, nesvesno sam razmišljao o tome koliko se moj život promenio. Ja sam i pre pet godina često dolazio u ovu kuću i ovako smo sedeli. S tim što je tada svaka čast koja mi je ukazivana u sebi sadržavala neku vrstu ohrabrenja, utehe, velikog dobročinstva i podrške. Kasnije, izvesno vreme nisam mogao da smognem hrabrosti ni da pokucam na ova vrata. Onda se nešto promenilo. Kako sam mogao da pretvorim tu promenu u imovinu za ceo život? Koji je bio način da se ona produži? Ovo je prevazilazilo svaki posao. Bila je to drugačija stvar. Kao da mi je pročitala misli, Sabrije-hanuma je iznenada promenila temu:

„Hajri-beže, koliko ste se vi promenili, da samo znate!“, rekla je.

„Nije valjda!“

„Ne, ne, baš ste se promenili! Nemojte se ljutiti, ne kažem to da bi vas unizila ili povredila. Spokoj se uselio u vaš život, u vas. Da, tako je. Mnogo ste opušteniji. A znate li da je to uticaj Halit-bega? Halit je jedan opušten čovek.“

Da, ovde je sve počivalo. Halit je bio opušten čovek. Nije bio u pitanju novac ili tome slično. Niti je to bio uobičajeni osećaj samopouzdanja. Bilo je to drugačije. On se sa životom igrao, kao i sa svim ostalim. Još jednom sam shvatio da sam, od trenutka kada sam ga upoznao, počeo nesvesno da razmišljam u okvirima koje je on postavio i da živim imitirajući ga. Naspram ove istine sve druge osobine koje je pominjala Sabrije-hanuma bile su na drugom ili trećem mestu.

„Gotovo svi koji rade s Halit-begom usvajaju ovu opuštenost onoliko koliko su za to sposobni. Halit-beg mene ne simpatije. Možda zato što ga dobro poznajem. Međutim, ja njega baš volim...”

Rekao sam joj da razmišljam o tome da uključim još i Nevzat-hanumu, Džemal-bega i Selma-hanumu. Čim sam izgovorio Selmino ime, nasmejala se, kao da kaže: „Ovo sam čekala...”

„Selma-hanuma će doći. Čak će biti presrećna što ste je pozvali. Mislim da joj treba posao. I njoj, kao i meni, potrebno je da se nečim zanima; njoj, doduše, iz drugih razloga. Mislim da su odnosi između nje i Džemala dosta loši. A i Džemalu idu loše poslovi... Ima gomilu problema! Dok za Nevzat-hanumu sumnjam da će doći! „

„Zašto?“

„Nevzat više nije ona stara. Videćete da se i Selma dosta promenila. Ali, kako vreme prolazi, Nevzat je sve otuđenija. Prekinula je vezu sa svim prijateljima. Živi kao da plaća za neke grehe. Zapala je u mračnjaštvo vere. Od jutra do mraka čita Kuran i moli se. Više ni duhove ne priziva.“

„Šta se desilo s Muratom?“

„I on je nestao. Rekoh vam ja! To nije više ona stara Nevzat.“

Zatim je odjednom promenila temu:

„Znate li s kim se družim u poslednje vreme? S vašom tetkom. Kakva je to sila od žene, puna života, kako samo nosi svoje godine! Baš mi je žao zbog vas, što niste u dobrim odnosima s njom. Ona je jedna tako slobodoumna osoba, s takvom širinom duha, da... Znate i sami da se zanimala za derviško učenje. Čak je pisala i ljubavnu poeziju. Sutra idem kod nje na čaj.“

Shvatio sam da mi, posle ovoga, dalji razgovor neće prijati. Pošto mi je obećala da će doći čim je pozovem, napustio sam kuću.

Stvari koje mi je Sabrije ispričala o Selma-hanumi istinski su me potresle. Možda sam zbog toga telefonirao njihovoj kući iz prve radnje na koju sam naišao. Odlučio sam da spustim slušalicu ako se javi Džemal-beg.

Nekoliko reči koje mi je Sabrije rekla bilo je dovoljno da me žena koju pet godina nisam video i čiji mi je lik od silnih problema iščileo iz sećanja, odjednom opkoli sa svih strana, poput požara. Međutim, tih dana su

poslovi polako počeli da se sređuju, i Pakize i ja smo po drugi put proživljavali medeni mesec.

Selma-hanuma se javila.

„Pa gde ste vi, dušice!... Stalno pitam Džemala zna li se štogod o onom Hajri-begu? Dao otkaz i otišao, kaže mi. Pa onda ga nađi, molila sam ja. Pretpostavljam da se svuda raspitivao. Ne uspesmo da dođemo do vas, i na tome se završilo...“

I sve ovo izgovorila je svojim uvek nežnim, kristalnim glasom, koji je preplavila bujica dečje radosti. Znači tako, Džemal-beg joj je rekao da sam ja otišao. Ja sam bio neko ko nema takta. Tobože me tražio, ali me nikako nije našao!

Ispričao sam joj o čemu se radi i upitao da li je zainteresovana da nam pomogne. Mnogo joj se dopalo ime – Institut za podešavanje vremena.

„A kakav je to posao, dušo?“, upita. „Liči na neku zafrkanciju. Stvarno, kao neka šala... Hajde, ispričajte mi...“

Objasnio sam joj najbolje što sam mogao. Rekao sam za šta nam je treba. Obećala je da će idućeg dana svratiti do Instituta. Posto je Zehra tih dana i dalje radila kao sekretarica, primio sam je u Halitovoj kancelariji. Još na prvi pogled videlo se da se baš promenila. Pa opet, lepota i šarm su joj ostali isti. Gospodarila je svim svojim pokretima. Osmeh joj je ličio na igru plamena. Ali, nešto tu nije radilo kako treba. Nestalo je njene radosti. Bilo je sigurno da prolazi kroz obruč patnji. Dok je pričala, iz nje kao da su progovarale neke nama nedokučive tuge, misli, ili možda strah. Možda je bilo samo ovo poslednje. Kušajući strah celog života, tu zmiju sam odlično upoznao. Jednom kada se useli u vas, nije postojalo ništa što neće pomutiti. Ali, čega se plašila? Zašto je bila uzbuđena? Nisam mogao da shvatim sve to.

Najpre je htela da joj pojasnim posao. Dečje neiskvareno, rekla je: „Ali, ja ne znam da radim te stvari...“ Dok je govorila o tome, rukama je napravila toliko lep pokret da sam sve vreme razgovora čekao da ga ponovi.

„Nije to kao što mislite! rekao sam. „Vi ćete Institutu dati samo ideju! Nema ništa teško u tome... Pogotovo za vas, koji se dobro razumete u materiju i posedujete savršen ukus...“ Na kraju je i ona popustila. Zamišljala je to kao zabavan posao. Odevanje je za nju ionako bilo nešto što najviše voli. Samo je ostalo da prethodno pita Džemal-bega.

„Možda neće hteti“, rekla je. „Ne mogu da obećam za njega! Da ne bude problema!“

„Kakav problem može da iskrсне! Ne mogu da zamislim da Džemal-beg može bilo šta da vam odbije!“

Ovo sam namerno rekao. Zavrtela je glavom.

„U poslednje vreme, Džemal se mnogo promenio!“ Jedna tako suzdržana žena samo što nije zaplakala preda mnom. Nešto kao pesnica zarilo se u mene. U stvari, iza ovih reči koje su me bacale u čudo krio se ceo Selma-hanumin život. Ona je, znači, živela zatvorenih očiju jedan bedni život, a da nikada nije shvatila ko je Džemal-beg, niti je ikada u njega posumnjala. Celog života ga je smatrala za zrelog čoveka i kao takvog ga je volela. I to nije bilo sve. Ona je bila vezana za njega. Pod njegovom vlašću. Volela ga je, bila posesivna, od njega strahovala. Do tada sam voleo tu ženu, otrgnuvši je od celog njenog života. Znao sam samo da je udata za Džemal-bega, bez udublјivanja u njihov odnos. Niti je Džemal-beg činio da se setim Selma-hanume, niti me je ona po pravilu podsećala na Džemal-bega. To što je on bio njen muž mogla je biti bilo koja druga bolest. A sada, shvativši da sam ljubomoran na njega, situacija se odjednom preokrenula. Do tada sam prema Džemal-begu osećao samo gađenje. Bio sam pun gneva, ali ljubomoran nisam bio. Sada sam, u trenutku, počeo da osećam ljubomoru.

Sva krv mi se iz zglobova sjurila u glavu:

„U redu, pitajte ga!...“, rekoh. „Nadam se da neće odbiti...“ Stvarna tragedija bila je u tome što je žena koju sam toliko voleo odjednom poprimila izgled bilo koga ko jadikuje nad svojim životom. Međutim, nešto još čudnije, čak i smešnije u tome bilo je to što sam ja sebi pribavio nove muke, a tek što sam malo isplivao iz problema. Kao plivač koji, tek promolivši glavu ispod talasa koji ga je poklopio, ugleda obalu, ja sam se, tek našavši posao, vratio Selma-hanumi. Šta se čudim, pitao sam se, kad polako opet postajem onaj stari.

Pošto smo tako rešili pitanje posla, Selma-hanumu je zanimalo da čuje šta se dešavalo u mom životu tokom tih pet godina. Najpre me je upitala zašto sam napustio posao u firmi.

„Znate, tih dana je Džemal-beg stalno pričao o povećanju plate...“

Neko vreme sam je zamišljeno posmatrao. Bio sam na ivici da joj sve ispričam. Ali, čemu žurba? Možda mi ne bi poverovala. Ili bih joj samo opteretio život dodatnom brigom. Najbolje je bilo izvući se jednom laži:

„Bio sam daleko od Istanbula.“

„Dobro, ali mislim da su vas viđali...“

„Ali, ja uopšte nisam svraćao, sve vreme sam bio u Izmiru, ne rekoh li vam...“

Podigavši glavu, Selma-hanuma me pogleda pravo u lice. „Zašto ne govorite istinu?“, reče. „Ja znam da Džemal laže.“

Opet je zavlādala tišina, a onda je ona polako nastavila.

„Tačnije, sumnjam. Međutim, sada sam sigurna. Malopredašnja pauza mi je sve razotkrila...“

Trudio sam se maksimalno da je zadovoljim. Ali, ona nije odustajala od svoje zamisli.

„Ne!“, reče. „Ovo pitanje nije tako jednostavno kao što vi mislite. Stvar je vrlo zapetljana! Nije mi mnogo važno što krije od mene. Na kraju krajeva, on zna da vas volim. Vi ste se toliko trudili oko mene, sprijateljili smo se! Može biti da je sakrio da ja ne bih tugovala. U svakom slučaju, to nije stvar preko koje se može preći. Jer, tu se krije gomila laži. Ali, zašto vas je isterao s posla kada vas je on lično zaposlio?“ „Možda su drugi insistirali da me izbacim...“ „Nemoguće... Da je tako, ne bi krio od mene. Ali, sve i da je tako, kako je pristao? Ne, tu mora da postoji nešto drugo.“ Zatim je uperila pogled u moje oči.

„Ko zna kroz kakve muke ste prošli...“

„Pustite sada to!“, rekoh. „Sve se sredilo. Ne tugujte sada zbog mene i ne pravite problem od toga. Zaboravite čak i na naš predlog, možda on ne želi da se vi uplićete... Ne remetite svoj mir!“

Selma-hanuma je preturala po torbi, tražeći maramicu. „Ja više mira nemam!“, reče.

To je bila ljudska sudbina. Niko nije ostao zauvek zvezda. Bilo je izvesno da će sići s mesta koje je držao u našoj mašti i postati bilo ko.

„Ako ništa, drago mi je da sam vas ponovo sreću... Što se tiče posla, razmislite još. Telefoniraću vam.“

Zajedno smo sišli niz stepenice. Na vratima se oprostila od mene rekavši:

„Neverovatno, zaista! Da on toliko laže!“

Zaista neverovatno.

Dva meseca su prošla od predsednikove posete, kada je u našu kancelariju došla jedna još važnija persona, s još većim ovlašćenjima, tolikim da se moglo reći da su apsolutna. Ali, ni mi više nismo bili u staroj zgradi. Bili smo prešli u jedan vrlo komforan i prijatan prostor. Povećao nam se i broj zaposlenih. Nermin-hanuma, Zehra, Ekrem-beg i ja činili smo jednu kancelariju. Narastao je i obim posla. Svakog jutra, Halit Nepogrešivi je dolazio da diktira gomilu stvari Nermini ili Zehri. Nije se osvrtao na daktilografsku neumešnost moje ćerke, dok je Ekrema polako upoznavao s idejom posla.

Ni novopristigli gost nije zbunio Halita Nepogrešivog. Neko vreme mu je, onako s nogu, zajedno s predsednikom Opštine objašnjavao i izlagao osnovne ciljeve organizacije. Ovaj posetilac je bio drugačiji od svog prethodnika: gledajući vas pravo u oči, on vas je bez reči slušao i, po potrebi, treptao u znak odobravanja. Nakon uvodnog objašnjenja, i on je izrazio želju da pođe u obilazak. Mnogo su mu se dopali natpisi za kačenje po zidovima. Pričao je o potrebi da se oni razdele po celom gradu, pa čak i širom zemlje. Halit Nepogrešivi je prokomentarisao ovaj predlog rečima: „Razmišljamo o tome, gospodine...”

Međutim, predsednik Opštine je odgovorio:

„To je, pre svega, stvar budžeta. S trenutnim sredstvima, pa čak i sa sumom koju smo namenili za celu godinu, ovo teško da je izvodljivo... Međutim, Halit-beg se trudi.“

Podela uloga je bila krajnje čudna. Ovaj put Halit-beg je bio ja, predsednik Opštine je zauzeo njegovo mesto, dok sam ja ostao u zapećku. Ipak, Halit Nepogrešivi nije dozvolio da ostanem zanemaren. Postavljao mi je otvorena pitanja, koja su u sebi sadržavala odgovor koji je on na svoj način interpretirao. Visoki funkcioner je potvrdio predsednikove reči: „Razumljivo... Samo, ne treba sve vezivati za novac. Čovekova volja prevazilazi materijalne stvari...”

Koliko sam se samo molio da nastavi da priča. Sve bi se razrešilo da sam mogao konačno odgonetnuti poentu ovoga. Međutim, nije nastavio. Nema sumnje, hteo je da sami pronađemo način da uradimo ovaj važan posao.

Predsednik Opštine se nije nimalo pobunio zbog ovoga. Naprotiv, nalazeći da njegov sagovornik uvek ima ispravne rezove, on je najpodesnijim jezikom pokušao da još jednom podseti da, iako je ovo istina – jer i njemu se čini da se materijalno može nadjačati voljom – jedan takav

posao se u tek otvorenoj instituciji ne može uraditi bez novca, a sve i da se odradi, potrošila bi se volja, koja je mnogo vrednija. Verujem da je predsednik ovde bio u pravu. U vreme kada sam ostao bez posla, da bih se voljom prehranio, toliko sam crpeo ovu supstancu da mi skoro ni trunka nije ostala. I, verovatno zbog toga, već mesecima sam ličio na fudbalsku loptu koju je Halit Nepogrešivi šutnuo.

Tokom celog razgovora, Halit Nepogrešivi se držao po strani. Blago oslonjen na ćošak stola, tih i nezainteresovan, gledao je oko sebe, ne trudeći se mnogo da privuče pažnju, kao da žali vreme potrošeno na isprazne reči. Nikada nisam video da dosada može izgledati tako uzvišeno i aristokratski.

Čekao je završetak razgovora kao kad se čeka da se slegne talas prašine koju je uskovitlao iznenada nadošli vetar.

„Ja znam kada ću se umešati u posao. Samo, dogovorite se već jednom! Ja vas ne mogu izlečiti od vaše loše navike... Podneću vas, jer nemam izbora. Pre ili kasnije, završićete kod mene.“

Jedan je čovek koji je mogao u tom trenutku tako učtivo pokazati strpljenje i toleranciju prema onom preko puta. Nadležni organ je konačno odlučio:

„Ne brinite se za novčana sredstva...“, reče. „Maksimalno ćemo se žrtvovati. Jer, već smo zakoračili u ovaj posao... Ja sam samo želeo da kažem da je potrebno biti ekonomičan koliko god je to moguće.“

Na ovom vrlo prostom zahtevu predsednik Opštine se zahvalio podjednako uvijenom rečenicom. U tom trenutku, Halit Nepogrešivi se odvojio od stola i napustio ulogu posmatrača.

„Ako nam se prošire mogućnosti, imamo u planu objavljivanje jednog veoma korisnog dela!“, rekao je.

Ne, ja nisam mogao da kopiram ovog čoveka. Njega je bilo nemoguće dostići.

„Vi ste, znači, spremili i dela! Tako brzo?...“

„Za početak, imamo jednu veliku studiju. Knjiga koju je napisao moj prijatelj Hajri-beg, i kojoj je posvetio skoro sav svoj život... Na našu veliku radost...“

Predsednik Opštine je iskoristio ovu priliku da me bliže predstavi:

„Naš prijatelj Hajri-beg je možda jedan od najboljih poznavalaca istorije časovničarskog zanata. On se, zapravo, mnogo dobro razume u satove i njihovu filozofiju.“

Ovoga puta postao sam jedina meta ispitivačkih pogleda. Zakonski gledano, ovo je bio prvostepeni zločin. Prekršaj nad prekršajima. O, Bože, da mi je da pobegnem! Ali, zašto bih bežao? Ovoliko interesovanje nisam u

životu doživeo.

„Koji je naslov vaše knjige, Hajri-beže?“

Dok sam tumarao, tražeći neko uporište unutar mračnog ambisa u koji me je ovo pitanje survalo, Halit Nepogrešivi je uskočio, odgovorivši umesto mene:

„Studija o Ahmetu Zamani-efendiji: *Život i dela Ahmeta Zamani-efendije*.“

„Ahmet Zamani-efendija? Nikad čuo...“

„Čuveni naučnik iz osamnaestog veka... Živeo u vreme Mehmeda Četvrtog. Iz doba klasicizma.“

„Čime se bavio?...“

„Najpoznatiji časovničar svog vremena... Kažu da je čak pre Grejema izumeo račun sitnih jedinica vremena. Hajri-beg je bio đak njegovog učenika, Muvakita Nuri-efendije...“

Oči se ponovo usmeriše ka meni.

„Knjiga je završena?“

Konačno je došao red na mene. Ovoliko sam bio u stanju da uradim. Halit Nepogrešivi me izveo na pola puta. Posle toga je bio moj posao. Znao sam u kom pravcu treba da idem.

„Da budem iskren, još uvek ne! Ima još nekoliko pitanja koja treba razrešiti. Ali, samo što nije gotova... Čak se može reći da jeste...“

Trgnuvši se iz letargije i nezainteresovanosti, Halit Nepogrešivi je ponovo živnuo.

„Mislim da ćete stići da je završite do idućeg aprila...“ Zatim se okrenuo ka gostu.

„Osmog aprila je 180 godina od smrti Ahmeta Zamani-efendije...“

Presabirao se za sebe:

„Da, navršava se tačno sto osamdeset godina.“

„Znači, mogli bismo da napravimo veliku svečanost?...“ Halit Nepogrešivi ustupi reč predsedniku Opštine.

„To i jeste Halit-begova namera... Malo će biti naporno za Hajri-bega, ali...“

„Takva prilika se ne propušta... Istovremeno, možemo da proslavimo i zvanično otvaranje ustanove, zar ne, Hajri-beže? Biće to još glamuroznije s ovim.“

Halit Nepogrešivi se ponovo ubaci u razgovor:

„Ja sam mislio da se svečanost otvaranja priredi u našoj novoj zgradi...“

Sada su se, po prvi put, dve strane usprotivile:

„Ne, ne... Onda smo u velikom zakašnjenju... Obično je otvaranje nove zgrade zasebna svečanost. Ovakve proslave, što su učestalije, to je veća korist od njih!“

Visoki funkcioner se okrenuo ka meni:

„Hajri-beže, ova knjiga će biti gotova do februara... Čvrsto insistiram na tome. Nije u redu da jedna tako važna ličnost padne u zaborav. Sagledajte važnost svog posla i u skladu s tim postupajte. Takođe, vi ćete me opomenuti za ovaj problem u vezi sa štampanjem...”

„Kako vi kažete, gospodine.., Ionako sve piše u projektu koji smo vam priložili...”

Halit-beg je ponovo pojasnio:

„Samo, nedostaju nam naslovi dela. Predaću vam dodatnu listu.”

Nisam poznao nikoga po imenu Ahmet Zamani-efendija. Čak sam prvi put čuo to ime. „Bože dragi, zašto mi odmah niste dali pare za život, nego me još uteraste u laž koju je drugi izmislio?!” I zaista je tako bilo. Pretvorio sam se u laž kojoj nisam znao ni kraja ni početka, već sam, kao u romanima u nastavcima, svakog dana otkrivao neki njen novi deo.

Lice s autoritetom nikako nije moglo da se okane Ahmeta Zamani-efendije.

„Značajno otkriće“, govorio je. „Ali, kako je moguće da je ime ostalo nepoznato?”

A ja, kao da se stvari koje su mi malo pre toga prošle kroz glavu tamo nisu nimalo zadržale, odgovorio sam smireno, glasom pravog prevaranta:

„Poznato je, gospodine, da su stari gledali na slavu kao na nešto loše. Zatim, umro je vrlo mlad, s nekih četrdeset godina...” „Zar je u to vreme kod nas postojao proračun sitnih delova sekunde?”

Ovo pitanje me je ostavilo bez daha. Više nije bilo apstrakcije, čista činjenica. Ali, Halit Nepogrešivi je bio tu:

„Zašto da ne, gospodine?”

I umesto da nastavi s pričom, on se zagledao u svoju ogromnu, široku šaku, koju je pritisnuo na staklo stola.

„Upravo tako, zašto da ne?... Mi toliko malo znamo o našim precima, da...”

„Ovo je prekretnica, i to vrlo važna. Zapravo, pojavilo se veliko interesovanje za mehaniku. Skoro svako se bavi malim ili velikim pronalascima. Čak postoje i pokušaji preletanja s jednog na drugi minaret...”

Nadležni se ponovo okrenuo ka meni:

„Kakav li je bio čovek?”

Halit Nepogrešivi se ovog puta igrao s dugmadi na svojoj jakni. Što je značilo: na mene je bio red. Skupio sam svu hrabrost i snagu. „Glavni, nema šta!” Ali, ko li je bio glavni lažov, pitam se.

„Bio je to visok, svetao čovek, s bradom boje peska i crnim očima. U

detinjstvu je malo mucao, ali je, zahvaljujući volji, to izlečio. Tačnije, tako je o njemu pričao moj učitelj, pokojni Nuri-efendija. Imao je čudne navike. Na primer, iako mu je voće odlično uspevalo, nije jeo ništa osim grožđa. Nije koristio šećer i med. Bio je sledbenik mevlevijskog reda. Otac mu je bio bogat. Protivio se brakovima sa više žena i zato nije bio naročito omiljen za života.“

„Znači, moderan neki čovek... Skoro kao mi!“ „Manje-više... Voleo je žutu boju. Moj učitelj, Nuri-efendija, pričao je da je on, iako to nije bio običaj, nosio žutu tuniku, krzneni kaput sa žutom kapuljačom. Govorio bi da je žuta boja Sunca. Dosta sam istraživao, ali nisam uspeo da pronađem odakle potiče ovo verovanje.“

Dok sam ovo pričao, lica funkcionera i predsednika Opštine su se gušila u osmesima. Ah, ovi sitni detalji... dve-tri crtice, nekoliko isečaka iz razgovora, i eto vam ceo jedan život... Nije ni čudo što su stari pisali samo poeziju!

„Da li je imao neki posao ili tome slično?“

Više nije bilo povratka, niti zaustavljanja. Hteo ne hteo, moralo se ići dalje, trebalo je izmisliti, jednu za drugom, nove stvari.

„Priča kaže da je bio mujezin u jednoj maloj džamiji na Čengelkoju... Ali su ga odatle izbacili zbog njegovih stavova o braku. Tako je on jedan deo kuće preuredio u džamiju, otvorio selamluk i sa svojim gostima praktikovao večernje klanjanje. Čak bi sa svog prozora pozivao na molitvu.“

Halit-beg se okrenu još jednom ka meni.

„Rekli ste da se svojevremeno preko jednog Venecijanca dopisivao s matematičarima sa Zapada.“

„Da, ali ne postoji dokaz. Da nije nestala knjiga iz biblioteke u Nuruosmanije...“

Nadležna osoba je bila sva u čudu:

„Istina, značajno otkriće. Takav jedan čovek...“

Halit Nepogrešivi je osetio da stvar treba malo spustiti na zemlju.

„Meni se čini da bi on mogao biti jedan od savremenika Katiba Čelebija... Svako drugo objašnjenje je teško pojmljivo...“ Ova mogućnost je zadovoljila obojicu. Predsednik Opštine se zadovoljio time da stvar trenutno bude rešena ovako,

1 predložio je da se krene u obilazak.

Istraga je bila gotovo ista kao ona dva meseca ranije. S tom razlikom što je zgrada sada zauzimala veći prostor i visoki funkcioner je, budući višeg ranga od predsednika Opštine, bio još detaljniji i zahtevniji, tako da je postupak trajao puna dva sata. Skoro pred svakom stvari bi zastajao, podizao je sve što se moglo podići i zavirivao ispod, a onda to i rukom

pregledao, okretao, obrtao i ponovo vraćao na mesto. Otvorio je i prelistao sve prazne sveske, silno vreme je potrošio ispred grafikona, opsežno ih kontrolišući.

Dok je pokušavao rukom da skine najlon sa pisace mašine, okrenuo se prema meni:

„Znate li kako je umro?“, upitao je.

„Nažalost ne, gospodine... Ali...“

„Evo, ja ću da kažem, pa da vidimo jesam li pogodio. Od šećera... i ja ga imam, zbog toga znam.“

Naravno, nismo pitali zašto je bilo nužno da tako bude. Zbog čega bismo to pitali? Zašto bismo uopšte sumnjali? Kao što svako umire od nečega, i Ahmet Zamani je sigurno morao umreti od neke bolesti. Od dosade ili dijabetesa, kao da je bilo razlike. U suštini, bilo je bitno da je nadležni organ pokazao dobre namere za posao, sklapajući tako savez s nama. Svi smo oberučke prihvatili ovu mogućnost. Čak sam i ja to bez ustezanja potvrdio:

„Imate pravo, gospodine... S obzirom da nije jeo ništa osim grožđa...“

Zatim je pogledao na sat. Bio je to lep sat marke „lonžin“, sa zlatnim poklopcem. „Umorio sam se...“, rekao je. Svi smo se bili umorili.

Zbog toga nam je, kada smo prešli u kancelariju Halita Nepogrešivog, prilično dobrodošla kafa koju je Derviš-aga poslužio. Niko nije ni primetio da je bila nedovoljno slatka.

Posle kafe, isto kao i onog dana, prešlo se na pitanje kadrova. Posle toga, usledila je serija čestitanja. Ovoga puta, zlatan poslužavnik se razmenjivao između funkcionera i predsednika Opštine, da bi na kraju, kao dete u povelju, završio u naručju Halit-bega.

Moj dragi dobrotvor reče:

„Da se nisam uzdao u vašu dobru volju, nikada se ne bih upustio u ovaj posao. Zato, ma koliko vam se zahvaljivao, nedovoljno je. Srećan sam jer ste mi pružili priliku da obavljam ovu službu...“ Rekavši to, rešio je celu stvar.

Ceo dan se tako ponašao – pričao samo kada je bilo najpotrebnije, izdejstvovao da se, bez molbe, prihvati sve što je tražio, i još jednom dokazao da je ideja u suštini njegova i da je uzaludno i bespotrebno o tome raspravljati.

Ali, visoki funkcioner je bio previše iskusan da bi jedan tako veliki institut ostavio samo za nas.

„Od početka sam ovu ustanovu doživeo kao svoju. Ona je moja koliko i vaša... Gospodin predsednik će vam izaći u susret...“

Na rastanku mi je ponovo ukazao čast.

„Hoću tu knjigu... Biće završena, zar ne, Hajri-beže?“

I, pomazivši me po obrazima, još jednom je potvrdio svoju zainteresovanost za knjigu.

S vrata je ponovio naredbu:

„Razdelite slogane! Što pre i na sve strane...“

Čuo sam kako na stepeništu šapatom pita predsednika Opštine:

„Znate li vi šta je taj proračun sitnih delova sekunde?“ Pošto su otišli, Halit Nepogrešivi mi reče:

„Mislim da, posle ovoga, konačno ne možete više da sumnjate.“

„Ne“, rekoh. „Ustanova će se formirati. Još da znamo šta nam je posao!...“

„Još uvek ne znate?! Podešavaćemo satove...“

„Da, ali kako? S jednom ovako prenatrpanom organizacijom...“

„Pronaći ćemo rešenje... Svako će zaključiti šta mu je posao po nazivu funkcije koja mu je dodeljena. Ionako planiram da, odmah po osnivanju, svakog ponaosob to zamolim. Oni će to, naravno, uraditi. Pa, neće valjda sedeti besposleni!...“ Kucnuo je u vrata i upitao:

„Kada ćete završiti knjigu? Hoću reći, kada je možete završiti?“

„Kako da napišem takvu knjigu?...“, odgovorio sam. „O čoveku koji ne postoji...“

Obrve su mu se nakostrešile, po prvi put se iznervirao: „Kako ne postoji?... Još maločas ste pričali o njemu: živeo u doba Mehmeta Četvrtog, voleo žutu boju, govorio da je boja Sunca... Znate čak da je pripadao derviškom redu. Poznato je da se bavio Grejemovim proračunima. Umro od šećerne bolesti. Ne, dragi moj, ovakve sabotaze mi nisu potrebne. Ova ustanova mora da uspe. Svako će ispunjavati svoje obaveze. Ovo je vaša prva!“

„Dobro, ali, to su besmislice... Sve je izmišljotina!“ Iznenada me je šćepao za jaknu.

„Ova knjiga će biti napisana!... Ili idite i donesite mi otkaz u pisanoj formi! Neću da gledam kako me izdaje najbliži saradnik u instituciji za koju sam se toliko vezao. Čas sami pričate, čas sve poričete...“

„Ja nisam razgovarao o Ahmetu Zamaniju...“

„Ali ste pričali o Nuri-efendiji... Što će reći, on je taj...“ A onda, možda jer je video moje skrušeno lice, odjednom je počeo da se smeje:

„Sve što poseduje ime mora da postoji, Hajri-beže!“, rekao je. „Tako da i Ahmet Zamani-efendija postoji. Pomalo zbog toga što to hoćemo nas dvojica. A sada to želi i naš veliki prijatelj. Nema razloga da očajavate... Vi samo radite... A šta ste uradili po pitanju kadrova? Odobriće sve što smo tražili. Imate li spremnu listu?“

Usprotivih se:

„Ja poznajem vrlo malo ljudi...”

„Pronađite...”

„Nemam rođake...”

„Nema čoveka bez rođaka...”

„Možda i postoje, ali ih nema na vidiku... Za sada se ne ukazuju... Ako hoćete, da dam oglas u novinama!”

Halit Nepogrešivi se ponovo osmehnu:

„Uh, Hajri-beže...”, reče. „Vi me stvarno iscrpljujete. Neke stvari nikako ne mogu da vam usadim u glavu. Ne, nema potrebe za oglasom, sačekaćemo još neko vreme... Doći će oni već... Mislim da je konačno došlo vreme da se pozovu Sabrije i Selma-hanuma.”

Ušavši u kancelariju, ugledao sam Zehru kako me čeka. Tražila je moju dozvolu. Izgledala je stvarno lepo i srećno u novoj haljini. S kakvim ukusom je uredila svoju sobu u kući u koju smo se tek preselili. Ona i Pakize su se konačno sprijateljile. Otkako se mojoj ženi normalizovala žlezda, nestalo je svađe u kući. Ahmet je za tri meseca dobio šest kila. Rekao sam ćerki da, ako želi, može ostati i sutra kod kuće. Poklonila se u znak zahvalnosti i otišla. Ja sam se, držeći se rukama za glavu, prepustio mislima. Ne, nije bilo moguće opustiti se. Iako upleten u nekoliko laži, nisam mogao prenebregnuti postojanje jedne velike istine. Institut za podešavanje vremena je spasao moj život.

S dolaskom Halita Nepogrešivog, sunce blagostanja obasjalo je moju kuću. Dok sam razmišljao o svemu ovome, zazvonio je telefon. Halit Nepogrešivi, koji kao da je u potpunosti zaboravio sve što se odigralo među nama, najopuštenijim tonom reče:

„Sutra vam donosim istorijske knjige koje mogu biti od koristi za vašu knjigu o Ahmetu Zamaniju... Videćete i sami, lak je to posao...”

„Hvala, gospodine...”

„Kroz mesec ili dva izlazi iz štampe...”

„Mislim da je tako, gospodine. Uz vašu pomoć, naravno...” „Pričekaite malo sa zvanjem Selma-hanume i Sabrije-hanume! Ja sada idem; ako nešto iskrsne, zovite me kući...” „Kako vi kažete, gospodine...”

Od samog početka, novine su objavljivale razne tekstove o našem institutu. Kako se bližio datum pregovora o kadrovima, broj ovih napisa je rastao. Postali smo tema dana. Skoro svakog dana polemisalo se o organizaciji unutar Instituta, načinu rada, poslu koji će se obavljati, a, naravno, tu su se provlačili i detalji iz privatnog života direktora, njegovog pomoćnika i ostalog osoblja. Neke novine su ispoljavale simpatije prema Halitu Nepogrešivom, deo njih se čudio kako je tako važna i kontroverzna ustanova mogla biti dodeljena jednom biznismenu, dok su neki postavljali pitanje čime će se baviti ova ustanova. Halit Nepogrešivi je svaki od ovih članaka pažljivo čitao, primajući kritike tolerantno i s osmehom.

„Svakako će se čuti i glas protiv kada se započne jedan ovako važan posao! Stvar postaje predmet rasprave!“

Posebno mu se dopao članak u kome se pisalo da Institut za podešavanje vremena, kako svojim nazivom, tako i dužnostima i organizacijom – onoliko koliko se ona može nazreti – predstavlja istinski pomak u istoriji birokratije.

„Ko god da je ovo napisao, shvatio je poentu... Pronicljiv čovek! Pre svega, poznaje doba u kome živi. Može se krstiti na više načina, ali ovo je pre svega era birokratije. Svi filozofi, počev od Špenglera, pa do Kajserlinga, raspravljaju o birokratiji. Mogu čak da kažem da u ovom razdoblju birokratija doživljava svoju suštinsku zrelost i samostalnost. Onaj koji ovo shvati, važan je čovek. Ja osnivam jednu apsolutnu instituciju. Aparat koji će sam sebi obezbediti funkcionisanje... Ima li nešto savršenije od ovoga?“

Kako se bližila konačna odluka o broju zaposlenih, učestala mišljenja i navodi odjednom su se fokusirali na nas pojedinačno. Za dve nedelje okanuli su se Halit-bega, i ja sam im postao jedina meta.

Ako se uzme u obzir da su s ovom promenom rasprave o potrebi postojanja naše institucije iznenada utihnule, ne bi bilo nimalo pogrešno pretpostaviti da je celu stvar upriličio Halit Nepogrešivi. Uz to, ja sam, sa svojim čudesnim dogodovštinama, bio daleko podesniji za zabavu javnog mnjenja.

Taj trenutak je označio početak mog višednevnog nespokoja. Skoro da nije prošao dan a da moja slika ne osvane u novinama, raspravljalo se o mom životu, iznosila se mišljenja o tome da li je moje prisustvo u jednom tako važnom poslu opravdano ili ne. Bezmalobrodno jedan vek stara priča o

džamiji Ahmet-efendije – Takribija Približnog, dragulj dvorskog spravljača šerbeta, ljudi koje sam poznao u mladosti i detinjstvu, okruženje u kome sam odrastao, godine bez posla, poslovi koje sam radio – sve je to otvaralo put gomili oprečnih tumačenja.

Za neke, ja sam bio jedini favorit u ovom poslu. Prema njima, ceo moj život je prošao u znaku satova i vremena. Sva njegova razdoblja nisu bila ništa drugo do priprema za ovaj posao. Ja sam bio poslednji Nuri-efendijin đak. Shodno tome, smatrano je da ja jedini posedujem i skrivene i obelodanjene informacije o Ahmetu Zamaniju.

Obnavljanje grobnice Nuri-efendije na Merkez-efendijinom groblju, baš u tom periodu – nema sumnje, opet tajno podstaknuto od strane Halita Nepogrešivog – učinilo je da u potpunosti izbijem u prvi plan. Priča o Ahmetu Zamaniju, koja se, zbog čvrstih pretnji Halita Nepogrešivog, našla u mom govoru prilikom ove ceremonije, potpuno je razgorela vatru. Ovoga puta, počeli su hvalospevi na račun moje razboritosti, poimanja stvari, čak i jedinstvenog pristupa.

Sledeće nedelje, u nekim novinama se pojavio članak s neverovatnim naslovom. U tekstu pod naslovom *Godine Hajri Irdalovog šegrtovanja* pisalo se da je moje zanimanje za satove i pojam vremena počelo kada sam imao tri godine. Navodno sam, pokazujući na Blagoslovenog, veliki sat u našoj kući, bez prestanka tražio od oca da mi objasni kako on funkcioniše.

„U kući u kojoj nije ostalo ništa iza dinastije imućnih, religioznih i plemenitih dedova, osim povelikog sata, stari otac je danonoćno pričao dečaku da je sat simbol kosmosa.

„Tako je, provodeći celo svoje detinjstvo u senci ovog sata, Hajri Irdal sudbinom bio predodređen za ovaj posao i pre nego što se rodio“, bile su završne reči ovog zaista kapitalnog dela. Nedelju dana kasnije, jedan drugi pisac me je predstavio kao „našeg anonimnog Voltera“ i krajnje nepovezano me uporedio s ovim filozofom, koji se obogatio zahvaljujući časovničarstvu. U trećem su Nuri-efendija, moj otac i Volter bili po strani; pisalo se da je moj život bio eksperiment koji sam sproveo da bih bolje razumeo čoveka i društvo:

„Još kao dečak, Hajri Irdal se zaokupio pitanjem mentaliteta, i bilo je samo pitanje dana kada će ovaj višegodišnji rad uroditi plodom.“

Naravno, doktor Ramiz nije mogao ostati nezapažen u ovoj farsii. Napravio je moj psihološki profil, napisavši dug članak koji se kasnije proširio, da bi, na kraju, prerastao u knjigu. Podrobno je objasnio kako je stari sat, poslednje na šta se usled novčane situacije postepeno svela džamija čija je izgradnja bila ostavljena u amanet, za mene predstavljao simbol oca. Pričao je o Sejitu Lutfulahu, sanovnicima, knjigama vradžbina,

i pohvalio moj smisao za vreme. Prema njemu, ja sam bio kopija Ebu Ali Sine. „Da“, govorio je doktor Ramiz, „Hajri Irdal nije ništa drugo do otelotvorenje istočnjačkog Fausta u moderno vreme. Poput njega, i Hajri-beg danas izvodi oglede u relativnom vremenu. Zbog toga, nema načina na koji bi se Halit Nepogrešivi u dovoljnoj meri pohvalio što je u svom značajnom poduhvatu pronašao ovu istinsku vrednost i izveo je na svetlost dana!“

Prilikom mojih pritužbi na račun ovih budalaština, najviše me je nerviralo da ugledam kako se Halit Nepogrešivi ispod brka smeje, i uopšte mu ne pada na pamet da me uteši.

„Naravno, dragi moj prijatelju, da će onaj ko deli zasluge za osnivanje institucije od ovakvog značaja dospeti u žižu interesovanja. Šta hoćete da uradim? Da izađem i kažem: ‘Lažete, nije istina!’, je i’ to? To bi iščupalo instituciju iz korena. Ostavite se toga, to je talas, proći će samo od sebe...”

A ponekad:

„Jesam li ja kriv što vi ličite, ili što neko hoće da ličite, na Voltera i Fausta? Oni i hoće da mi postanemo neko drugi. Zar je lako pohvatati celokupnu istoriju civilizacije, koja se menja na svakih pedeset godina? Naravno da će se malo preuveličavati! Kao što neke pisce poistovećuju s Balzakom, druge sa Zolom, vrlo je verovatno da će i vas poistovetiti s drugima. Stvarno mi nije jasno! Umesto da mi se zahvalite jer vam ne zavidim, vi ste ljuti i besni! Da sam na vašem mestu, glasa ne bih pustio, samo bih nastavio da radim svoj posao. Sedite, pišite knjigu, tražite najbolja rešenja za naš institut!... To je toliko normalno da... Videćete kako ćete se na kraju navići! U stvari, nema potrebe, vi ste se već navikli. Zašto ste prošle nedelje bili ljuti zbog članka koji je izašao protiv vas? Mislim da i nije bilo nekog posebnog razloga za ljutnju. U stvari, ako se od mene traži da verujem da je sve što sada kažete istina, sasvim je prirodno što ste se našli u tom članku. Govori se o vašem životu, i to onako kako ste vi ispričali. Međutim, vi ste se naljutili. Znači da su vam drugi draži!“

Ipak, članak usmeren protiv mene bio je od onih koji ne mogu da ne naljute čoveka. Počinjući rečima: „Ova greška je nastala stavljanjem u prvi plan ludaka koga zna ceo Istanbul...“, optuživali su me da sam belosvetski prevarant koji je nekako uspeo da se otrgne iz ruku pravde; i meni i Halitu Nepogrešivom postavljalo se pitanje: „Da li će sada, tek pošto je zataškana sramota oko dragulja spravljača šerbeta, uslediti još jedna prevara?“ Prema piscu ovog članka, Halit Nepogrešivi je bio biznismen avanturističkog duha, koji se rugao javnom mnjenju, dok sam ja bio njegov pion!

Halit Nepogrešivi, koji me je dan posle posete visokog funkcionera nagradio postavivši me da, uz nadoknadu od sto lira, čisto figuriram kao

kontrolor u njegovoj fabrici građe, dodelio mi je, prema ovim navodima, isto takvo zaduženje i u fabrici sapuna. Ovo je potvrdilo da je članak zaista bio uperen protiv mene, i ja sam se zbog toga stvarno naljutio.

„Nema sumnje, bio sam ljut zbog ovih članaka. Naravno da me vređa kada se piše protiv mene. I vi znate da sam bio potpuno nevin u slučaju dragulja spravljача šerbeta!“ „Ne, vi se ljutite jer su vas nazvali pionom...”

„Ne ljutim se zbog toga. Svestan sam da sam pion!“ Halit-beg reče, sa istom hladnokrvnošću:

„Vi ste vrlo čudan čovek. Ne znate šta je poslovna saradnja. Kako se vidi da ste ceo život bili sami! Vi se, izgleda, uopšte niste uklopili u zajednicu! Samo oni nenaviknuti na čoveka daju sebi za pravo da se mešaju u tuđu slobodu! Još da ne pišu protiv vas, i da vas s merom hvale! Kako je to dobro! Ako pronađete takvog, pošaljite ga meni! Ne, moj dragi, svi smo slobodni!”

Uglavnom je bio u pravu. Ja volim kada pišu u moju korist. Ono što me nervira jeste kada preteruju toliko da ne mogu ni sam da poverujem. Posle članka doktor-Ramiza, pojavio se intervju koji je neki novinar napravio s mojom ženom. Ona ih je sve prešišala. Pakize nije prestajala da me hvali, kao da je odlučila da se u tih dvadeset minuta iskupi za desetogodišnju nezainteresovanost, omalovažavanje, ignorisanje, ukratko, za sve nepravde koje mi je nanela otkako smo se venčali. Ali, Pakize nije bila neko koga zanimaju satovi, psihoanaliza ili viša nauka. Ona je bila jedna savremena žena. Volela je bioskop i ceo svet je posmatrala kroz bioskopsko platno. Tako da, hteo ne hteo, ja bih se u njenim očima menjao, postajući film.

Moja žena je mnogo volela svog muža. U stvari, mi smo se voleli još od detinjstva. Kada sam se, zbog mnoštva malera, oženio Eminom, ona se u isto vreme udala za svog prvog muža. Ali, nikada me nije zaboravila, kao ni ja nju... Zapravo, dan pre mog venčanja mi smo razgovarali, i ja sam joj objasnio zašto je moralo tako biti. Moja prva žena je bila mnogo dobra osoba, ali nije bila na dovoljno visokom nivou da bi me razumela. Zato ja nisam mogao da uspem u životu, niti sam spoznao sebe. Odmah po njenoj smrti, Pakize je napustila muža, tražila me i pronašla. Jer, kada su žene u pitanju, ja sam, kao i svi veliki ljudi, bio rezervisan, dostojanstven, povučen. Eto, zahvaljujući njoj, posle toga je nastupio period moje posvećenosti radu. „Čak je i službu napustio da bi se skroz predao poslu... Sedam-osam godina izdržavali smo se onim što je ostalo od moje porodice. Potrošili smo sve što smo imali...” Ali, Pakize se nije žalila. Znala je ona da biti žena velikog čoveka iziskuje velike žrtve. A moj privatni život? Bio sam pomalo otuđen, što je prirodno. Ali, umeo sam da budem i dobro

raspoložen, u periodima kada nisam bio u potpunosti predan poslu. Jahao sam, plivao, igrao tenis. „Voleo je i kocku, ali je, meni za ljubav, prestao!“ Bio sam veliki poznavalac ženske mode i stila. Sve haljine koje ima moja mlađa svastika šivene su po mojim instrukcijama. Da li postoji još nešto što volim, osim satova? Naravno, voleo sam muziku. I narodnu i stranu. Mnogo sam lepo svirao klavir i bendžo. Sav uspeh moja starija svastika duguje upravo meni. „Vi ne znate?... Moja starija sestra peva svako veče u kazinu *Biljur*... Ako dođete u pola jedanaest, možete je čuti...“ Kod kuće sam uživao u ćaskanju s ukućanima. Uz doručak sam pio sokove. Imao sam jednu manu, zaljubljuje sam prirode. Ali moja žena je to znala da razume. „Za čoveka njegovog kalibra... Ali, znate, neke žene mu nisu davale mira...“ Što se nje tiče, svojevremeno je htela da postane plesačica, ali... „Kada se žena uda za čoveka kao što je Hajri, navikne se, čak joj bude drago, da se žrtvuje.“ Baš u trenutku kada se otvarao Institut za podešavanje vremena, dobio sam dve ponude, od kojih je jedna bila iz Holivuda. Da, da, iz Holivuda. Za neki orijentalni film.... Druga je bila iz jedne velike fabrike satova u Švajcarskoj. Nije mogla da se seti imena. Kućni poslovi su je toliko okupirali, da je odjednom zaboravila na ove stvari. „On je ionako počeo kao umetnik. U mojoj porodici, svi se bavimo umetnošću.“ U mladosti sam radio u pozorištu. Nedavno sam zaigrao i u jednom filmu! Istina, dva puta sam statirao u periodu kada sam ostao bez posla. Moja omiljena jela? „Bareno povrće, roštilj i tako te stvari...“ Po rečima moje žene, voleo sam da jedem, ali sam često postio. Najveća mana mi je bila što sam zanemarivao sebe! Uveče bismo retko izlazili, jer to ne bi prijalalo mojoj glavi, nenaviknutoj na provod, samo smo ponekad odlazili u bioskop. Posle toga, razgovor se nastavio temom o mojim omiljenim filmskim zvezdama.

Ukratko, ovo je bila reportaža zbog koje bi, da sam otišao kod bilo kog sudije ili suda, svakako odlučili da nas u roku od dvadeset minuta zauvek razdvoje, ako nas ne bi oboje strpali u ludnicu kao ludake, ili u zatvor kao lažove! Bio sam van sebe. „Radio bi noću sve do zore, samo pola sata bi spavao...“ To se dešavalo kada sam imao mnogo posla. Ali, nekad sam znao da spavam i po dvadeset četiri sata. Ne znam zašto, ali umesto na krevetu, voleo sam da spavam sam na podu, bez odeće. Pošto zbog reumatizma nisam mogao da jašem, trenutno sam radio samo gimnastiku. Rodbina mi je zadala gomilu jada. Samo, Pakize se nije zadržavala na ovome. Otvoreno je odbila da priča o mojoj tetki.

„Hajri se od njih davno oprostio...“

Ujutru, u kancelariji, Halit Nepogrešivi mi je pročitao intervju. Ne obazirući se ni trunku na moj bes, cepao se od smeha kod svake rečenice.

„Sjajno... Nema savršenijeg intervjuja od ovog. Moj prvi zadatak biće da

pokrenem novine i vašu ženu postavim za glavnog urednika... Zvaće se Čajanka... Ovakav talenat se ne sme prokockati! Kako vas je samo prozrela! Baš kakvi ste..." „Bolje recite – obrukala. Šta je to ona u meni prozrela? Prazne reči, od početka do kraja, sramota me je od svega.“ Lice Halita Nepogrešivog se najednom namračilo: „Ona vas je upristojila, ulepšala, oblikovala, da bi mogla da vas voli. Zašto stalno izvrćete stvari? Sve ovo je uradila jer vas voli. Otkrila je vaše pravo lice.“

„Totalna glupost i izmišljotina!..."

„To vi mislite. Svi će se raspametiti... Na primer, ova rečenica: ‘Najviše voli da mi obuva cipele!’ „Ona skoro da i nema cipele!“

„Vi ste krivi za to! Muž ovakve žene prevashodno misli kako da je usreći i omogući joj komfor. Sutra da joj kupite deset pari cipela! A onda u Švajcarsku! ‘Moj muž nikad nije putovao! Jedino je mene prošle godine poslao u Švajcarsku, da budem gost fabrike u koju su ga zvali. Moram priznati, dopalo mi se... Ja volim putovanja, ali, šta ću, ne mogu muža da ostavim samog...' Zašto ne volite da putujete, Hajri-beže? Baš šteta ako je stvarno tako! Možda vam ne prija brod, voz... Ali zato vi jašete konja!“

„Ova žena je potpuno luda... Povrh toga, laže. Kako smo mogli da se volimo od detinjstva, kada je šesnaest godina mlađa od mene?..."

„Sitna greška u datumima... svi ih pravimo! Kao da ima neke veze? Zamislite da je rekla sve kako jeste, da li bi nam to donelo neku korist? Šta bi vam značilo da, recimo, svi znaju da ne volite da pešaćite po snegu?“

Ustao je i uhvatio me za ramena.

„Menjate se, Hajri-beže... Vi, u stvari, treba da ste srećni zbog ovoga... Novi život, novi čovek... Pošto ćete se ponovo roditi, ništa vam drugo i ne preostaje... Da sam ja vi, još danas bih se potrudio da postanem čovek kakvog moja žena želi. Ovaj intervju shvatite kao neki program... I počnite da ga primenjujete, stavku po stavku!“

„Je i' da spavam nag na podu?“

Halit Nepogrešivi se uhvatio za bradu, kao znak da razmišlja.

„Mislim da je tu došlo do male zabune, kako da kažem, nestvarno je. To preskočite!“

„Da sviram bendžo i pevam kantri muziku!..."

„Zašto da ne? Ja imam jedan. Kupio sam ga kad sam bio u Americi. Večeras ću vam ga poslati, tačnije, doneću vam. Probajte. Nije to loše! Imate lep glas... Odmah počnite! Nisu li vam dosadili turski klasici? Zar u vama ne postoji ništa osim patriotskih osećanja?“

Bez odgovora, dohvatih se telefona. Ali, nije mi dozvolio. „Ne“, reče, „više nema vraćanja. Šta je bilo bilo je, ne insistirajte na tome. Na kraju, nije u redu da rastužite tako dobronamernu ženu. Vidite kako vas voli. A

vi, vi treba da zaslužite ovu ljubav.“

U tom trenutku, u sobu je ušla Zehra. S novinama u ruci, bacila mi se u zagrljaj.

„Ah, tatice!“, reče. „Sve vreme sam mislila da si ovakav! Ali, eto, ti si to od nas skrivao. Kao da si mogao biti drugačiji? Bog blagoslovio majku...“

Halit Nepogrešivi je posmatrao svoju ćerku, pažljivo i sa osmehom.

„I vi mislite kao i ja...“, reče. „Majka vam je divna žena! Ne pamtim kada sam pročitao nešto ovako lepo!“

Još jedna reč i poludeo bih.

Već po podne istog dana sreli smo se s prvim rezultatima ovog fantastičnog intervjua. U Halitovoj kancelariji sedeli smo i pričali on, doktor Ramiz, Pospani Asaf-beg i ja. Tačnije, zbog izvesnih protivljenja, Halit Nepogrešivi me je napadao, a doktor Ramiz je, kao i uvek, ošinuo punom brzinom po pravom putu na koji ga je izvela Halitova priča. Ahmet Zamani-efendija više nije bio jedina tema. Dodatni zločin je sada bio moj protest zbog ženinog intervjua koji je tog jutra bio osvanuo u novinama.

Prema doktoru Ramizu, ja sam bio čovek koji negira svoje vrednosti, koji, zatvarajući oči, prkosi vremenu u kome živi, i koji se nemalo puta ogrešio o okolinu, pošto svet posmatra sa nipodaštavanjem.

„Ti sebe ne vidiš, drugi te vide onakvog kakav jesi! Robuješ nekim bednim strahovima. Ko to može tolerisati?“

To što ja ne pristajem da budem onaj koga je opisala moja žena – čovek koji svira bendžo i jaše konja, i što sumnjam u postojanje Ahmet Zamani-efendije, po njemu su bili ista stvar.

„Žena te predstavlja kao savremenog, svetskog čoveka, ali ti nastavljaš sa svojim sumnjičavim stavom i sve negiraš!“

„Moja žena je neuračunljiva; kada smo se venčali, umislila je da sam junak filma koji je prethodne večeri gledala i, probudivši se ujutru, tražila je papuče optočene biserima, koje je nosila u filmu *Lopov iz Bagdada*. To i vi znate!“

Doktor Ramiz je u trenutku zanemio. Ali, Halit Nepogrešivi se nije osvrtao.

„U redu! Zena je luda, ja sam lažov i prevarant... A šta je onda vaša ćerka? Zehra-hanuma?...“

„Zehra neozbiljno shvata celu stvar... Još pre neko veče mi je rekla: ‘Baš sam zadovoljna svojim životom... Doživljavam sebe kao junakinju u nekoj opereti ili vodvilju... Počela sam da kušam život u pravom smislu te reči!’“

Doktor Ramiz reče:

„Jeste li videli? Znači da vas i ona prihvata kao umetničku dušu. I sama je jutros, čini mi se, rekla: ‘Oče, ovo si ti!’“ Halit Nepogrešivi je bio prilično

kivan na mene i obraćao se isključivo Ramizu:

„Ma, pusti, druže, neka ga! Neka se i dalje diči svojim inatom i sumnjama... Život ide dalje. Shvatiće jednog dana, kada svi odu! Postoji nešto na ovom svetu što se zove novina! Zbogom onom ko je negira! Nikoga nećemo na silu menjati! Neka mu je sa srećom njegova pribranost! Mi tragamo za uzbudljivim životom!“

Doktor Ramiz se odjednom raznežio:

„Žao mi je, pošto znam koliko вреди. Zbog toga pričam i insistiram... Inače, šta me se tiče?“

„Ja ga ne žalim. U glavi mi je samo naša institucija!“ Pospani Asaf-beg se trgao iz sna i iznenada ispružio šaku uvis, kao da tera muvu:

„I ja razmišljam o njoj... Kada dođe leto, kupićemo jedan frižider, zar ne? I jedan ventilator...“

Halit Nepogrešivi se ugrizao za usnu da se ne nasmeje. „Najteže je raditi posao s čovekom koji ne veruje.“ Više nisam mogao da izdržim.

„Radim sve što kažete! Nije vam dovoljno?! Zašto je potrebno da verujem?“

„Nemojte ništa raditi, samo verujte, i to će nam biti dovoljno...“

Ovaj put Halit Nepogrešivi je bio istinski besan:

„Zato što meni prvenstveno treba vera! Svim srcem verovati da je ovo što radimo prava stvar... Vi ste truo čovek... Vaš duh je zastareo! S čovekom koji ne veruje, nemoguće je raditi. Vi još uvek niste prihvatili da postoji Ahmet Zamani...“ „Dobro, ali, tog čoveka nema... U istoriji ga nema! Pokažite mi samo jedan papir, tek jedno ime i dovoljno je.“ Doktor Ramiz reče:

„Te reči su izlapele... Današnjica upravlja istorijom. Ja mogu da vam pokažem sto papira i šta će da se desi?! Da nije postojao, ne biste mu znali ime, ne biste pričali o njemu. Ceo problem potiče odavde: vi mislite da ste iznad svog vremena... Intelektualni ponos. Hoćete da kažete – ja znam sve istine! Ne, druže, tako nešto nije moguće. Jedan čovek ne može znati sve...“

Ispred vrata se iznenada začulo glasno komešanje, i odgovor koji sam se spremio da dam beše zaboravljen. Najpre se razabrao glas Derviš-age. Jadni čovek se opirao:

„Gospodo, ne možete bez pitanja! Zvanični sastanak je u toku!“

Neki vrlo oštar glas je odgovarao:

„Znam ja njihove sastanke... Ta, skloni se odatle!“ Derviš-aga je, verovatno, zaustio nešto da kaže.

„Slušaj ti, pomeri se kad kažem...“

Više nisam sumnjao; to je bio glas moje tetke. Prepoznao sam ga i posle dvadeset godina. Sledio sam se na mestu. Nije bilo moguće spasiti se.

Vrata se iznenada otvoriše. U sobu je kao tornado uletela moja tetka. Jednom rukom je vitlala kišobranom iznad glave, dok je u drugoj držala veliki svežanj novina i torbu veliku kao kofer; među sede vlasi joj se, dostojanstven kao orao, ugnezdio veliki crni šešir od perja. Bila je čudna i nestvarna, kao prilikom povratka s Merkez-efendijinog groblja. Šminka na licu joj se razmazala od besa. Oči su joj sevale ispod pudera i krejona. Imala je gomilu nakita na zglobovima, prstima, oko vrata, na ušima. Preko leđa je nosila lagani bež mantil sa izrezom i, dok je hodala, zbog njega se činilo kao da leti. Da je bilo prilike, zacenio bih se od smeha. Svi smo skočili na noge. Samo je Halit-beg ostao nepomičan, i posmatrao ju je kao da pita: „Šta je sad ovo?“

„Imate sastanak, a?... Pa, kakav je to sastanak?...“

Čim me je opazila uzviknu:

„Tu li si, ništarijo, lenčugo jedna... Kao da ti nije dovoljno sve što si počinio, pa još daješ da me u novinama po imenu pominju kao tvoj rod!...“

Pošto se ja izmakoh u stranu, prvi udarac je završio na Asaf-begovom ramenu. Drugi se sručio na sto Halita Nepogrešivog i kišobran se slomio, zajedno s kristalnim stolom.

„Ti bestidni, sramni prevarantu... Ta prostakuša od tvoje žene mi je oprostila, ha!“

„Smiluj se, tetkice... za ime boga“ – nisam to ni izgovorio, a tupa strana kišobrana me raspali posred nosa.

Osetio sam kako mi nešto toplo curi sa usana. Opipah rukama – krv.

„Neka, neka... Čekaj da vidiš šta ću još da ti uradim...“

Upravo kad se spremala da me zaskoči, da li zbog umora ili zato što nije podnosila da vidi krv, odjednom se ukopala u mestu. Treslo joj se celo telo, kao da će se svakog časa srušiti. Halit Nepogrešivi se polako pridigao. Staloženo je obišao oko stola, kao da dočekuje tek pristiglog gosta. Uhvativši tetku za ramena, posadio ju je na veliku fotelju. Uze joj iz ruku novine i torbu i stavi ih na razbijeno staklo stola.

„Ako se ne varam, imam čast sa Zarife-hanumom.“ Tetka je bila bleđa kao krpa. Ali, bes i dalje nije popuštao. Pena je kuljala na usta:

„Da, Zarife-hanuma... Ja sam tetka ove ništarije!“ Halit Nepogrešivi se nasmeja sa istom hladnokrvnošću: „Halit Nepogrešivi, vama na usluzi! Ja sam direktor ove ustanove...“

Ovo je bilo dovoljno da moja tetka ponovo poludi: „Znači, ovi prevaranti imaju i direktora, ha, ha... A čime se bavi vaša ustanova, moliću?“

I dodade, gledajući pravo u mene:

„Ma da! Kakve li su to stvari koje ova lenčuga može da radi!...“

Ponovo se okrenu ka Halitu Nepogrešivom:

„I otac mu je bio isti... Nije znao ništa, osim da trči za svim i svačim. Pa da, razume se, ne može se krenuti dok neko ne isplanira! A gospodin je, kao, jahao konja, igrao tenis! Ti, bre, ne razlikuješ konja od magarca! I još mi ime povlačite po novinama! Otkad to da tvoja žena treba da mi prašta?...”

A onda se okrenu Halitu:

„Ali vi, vi ste, reklo bi se, pristojan čovek; kako to da ste se upetljali u posao s ovom lenčugom?...”

Halit Nepogrešivi se uopšte nije potresao.

„Vi govorite protiv zvanične institucije! Baš šteta! A mi ovde služimo najbolje što možemo!”

„Služite? A koja je to vaša služba, molim vas? Podešavate satove, je i' to? I ja to da progutam? Ja sam Zarife, lečim neizlečive. Kod mene te priče ne prolaze...”

Odjednom stade i pogleda oko sebe.

„Šta me se tiču vaši poslovi? Davno beše kad sam se ja bavila tim stvarima, više ne mogu. Došla sam ovde da vidim ovog čija mi žena daje oprost u novinama. Vidi ga samo, ne ume ni dve kapi krvi da obriše s nosa! A sve neke velike reči...”

Stidljivo izvukoh maramicu iz džepa i obrisah lice. Da nisam morao proći pored nje, sigurno bih pobegao. Halit Nepogrešivi pozvoni i unutra uđe Derviš-aga, koji nije ličio na sebe. Čelo mu je bilo nateklo, košulja pocepana. Da bi izbegao tetku u širokom luku, došao je sa suprotnog kraja prostorije. „Šta biste želeli, gospođo? Kafu, čaj...”

„Kafu!”, reče ona. „Da bude jaka. Ima dvadeset godina kako mi je doktor zabranio, ali ja i dalje pijem... Ali, ako je ovaj aljkavi lik kuva, bolje zaboravi!”

„Derviš-aga pravi mnogo dobru kafu, bićete zadovoljni! I mi ćemo kafu, Derviš-aga!”

Na izlasku, Halit mu dobaci:

„Ali, pre nego što odeš, pokupi ovo staklo u neku korpu! Da se ne obrukamo ako neko naiđe!”

I on lično gurnu pod sto delove kišobrana.

„Šta god da je, ovo je zvanična kancelarija, gospođo!” Moja tetka se, kao, rastuži.

„Ne bih ja ovde došla, nego ih nisam našla u staroj kući! Preselili se. A niko ne zna adresu. Morala sam doći.”

Sa ušćerenim osmehom, Halit Nepogrešivi ju je tešio: „Nema veze, gospođo. To su stvari koje se dešavaju u porodicama. Ionako, da vi niste došli, mi bismo došli kod vas!” „Kod mene? Kojim povodom?”

„Kod vas, nego šta!“, odgovori on. „Upravo smo pričali. Ispričaću vam: imamo potrebu za udruženjem koje bi podržavalo rad Instituta za podešavanje satova, širilo njegovu ideju među narodom i u tu svrhu se bavilo čak i izdavačkom delatnošću. Zato smo se već odavno usaglasili o formiranju Udruženja ljubitelja satova. Danas smo pričali o osnivačkoj skupštini ovog udruženja. To je bio povod za naš sastanak. Moji prijatelji i ja smo hteli da uglavnom žene budu članovi udruženja. A naročito bi predsednica trebalo da bude žena, jedna uvažena dama... Celo jutro razmišljamo, i nikako nismo mogli da se setimo nekoga ko poseduje odgovarajuću ličnost. Na kraju se Hajri-beg setio: ‘Moja tetka je kao stvorena za ovaj posao. Najpre, kompletna je ličnost, mogla bi upravljati četom vojnika. Poseduje bogato iskustvo. Onda, okolina je obožava. Šteta što je kivna na mene. Ja ne smem to da joj predložim! Ako odem da je pitam, najuriće me!’ Odmah potom, predložio sam mu da smesta stupi u kontakt s vama i, upravo u tom trenutku, vi ste se pojavili... Ako prihvate da budete predsednica, pređite na svoje mesto, moliću!“

Neko vreme, tetka je posmatrala Halita, da bi joj zatim pogled skrenuo na upražnjenu fotelju odmah do njega. Zbunila se i obuzela ju je želja, kao devojkicu koja kreće na prvi ples: „Nisam baš sigurna da ja to mogu. Pogotovu u ovim godinama...“¹¹

Halit se nasmejao.

„Zar vi nešto da ne možete?... Uz to, mi smo vas već videli na delu!“

Pošto me je ošinula pogledom, tetka će:

„Ovo nije ništa! Čekaj samo da mi njegova žena dopadne šaka!“

Halit Nepogrešivi se opušteno nacerio:

„Pakize-hanuma ovde ne može biti kriva... Siguran sam! Kad je budete videli, mnogo će vam se dopasti. Nije ona takva žena. Biće i nastavak tog intervjua. Verovatno su nešto pomešali. Jeste li приметili? Na većini slika nije Hajri-beg.“

I zaista, na mnogim slikama nisam bio ja. Fotografija koja me prikazuje na konju očigledno je napravljena negde u Engleskoj. Mesto koje je predstavljeno kao moja biblioteka nisam u životu video, niti sam ga mogao videti. Kolekcija satova bila mi je nezamisliva čak i u mašti.

Nastupio je minut tišine. Zatim, Halit ustade i obrati se tetki:

„Ako ste prihvatili, zauzmite svoje mesto, pa da počnemo sa zasedanjem!“

Tetka bespogovorno ustade i sede za čelo stola. Halit-beg sede na stolicu pored nje.

„Uz vašu dozvolu, doktor Ramiz će voditi zapisnik!“ Doktor Ramiz, s

notesom, pređe na mesto sa strane. Moja tetka poče da se žali, onako ženski:

„Meni se stalno zalome ovakvi poslovi. Ovo je moj četvrti predsednički mandat. Još od Partije unije i progresa, uvek je ovako bilo.“

Međutim, Halit Nepogrešivi uopšte nije gubio vreme. Prvi zadatak je bio da se pronađu članovi osnivačke skupštine. Tetka je upitana za mišljenje.

„Osim mene, Hajri-bega i doktora, ostatak treba da čine žene...“

Tetki se nije dopala ova ideja. Naše prisustvo u Udruženju ljubitelja satova zvuči dobro, ali ona bi htela da tu bude još jedan ili dva simpatična mladića, kao podrška predsedniku ovakvog udruženja. Halit-beg je predložio pesnika Ekrem-bega. Onda su na red došli ženski članovi. Tetka je pomenula nekoliko imena. Halit-beg je predložio Sabrije i Nevzat-hanumu. Zarife je prihvatila prvu, ali drugu nikako nije htela.

„Sabrije je fina devojka! Dobro je informisana i ume da se izražava. A šta ću s drugom?! Sva je smotana.“

Zatim je, ničim neizazvana, izgovorila ime Selma-hanume. Pošto smo upisali desetak imena, sastanak je (tako) bio završen do narednog, koji će se održati kroz nedelju dana u njenoj kući. Baš kada je htela da izađe, vrata su se otvorila, i u sobu je ušla moja ćerka Zehra.

Halit-beg upita tetku:

„Znate li se? To vam je unuka...“

Pošto me je krvnički pogledala, uputila je Zehri nekoliko toplih reči. Po njenom izrazu lica bi se reklo da uopšte nije volela da sreće rodbinu. Ipak, kada je moja ćerka izašla iz sobe, neko vreme je zamišljeno gledala za njom. Onda se okrenula ka meni:

„Ova je, verovatno, od one prve, one što te, tobože, nije razumela... Nimalo ne liči na ovu novu opajdaru...“

Na skupu održanom posle nedelju dana pripremljen je statut Udruženja ljubitelja satova, a dve nedelje kasnije završene su sve zvanične formalnosti. Jednog od tih dana, Halit-beg mi je došao sa vešću:

„Dogovorili smo se o svemu... Tetka je poklonila Institutu plac na brdu Hurijet. Tamo će se izgraditi nova zgrada!“ Par dana kasnije, saznao sam da je i drugi, veći plac, na Suadije, prepisan Zadruzi Instituta za podešavanje satova, uz otplatu na rate. Onog dana kada mi je javio ovu vest, Halit-beg je imao dobar razlog da bude srećan.

„Molim?“, rekao je. „Da li ćete se ikad više ljutiti na svoju ženu? Na jednu toliko mudru ženu kao što je Pakize... Sreli smo se juče kod vaše tetke, da znate samo kako se vole njih dve... ‘Ako je ne izaberu za upravni odbor udruženja, ja se povlačim’, rekla je tetka.“

Pakize mi je već bila ispričala za to. Što se tiče Zehre, ona više nije

izbijala iz njene kuće.

„Lepo...“, rekoḥ, „baš lepo. Sve je u redu. Samo sam ja taj koji ne razume! A neću ni moći...“

„Ne, ne razumete i ne trudite se da razumete... Ali, nije ni važno! Vi završite knjigu.“

Bendžo koji mi je Halit Nepogrešivi po slugi poslao one noći kada je tetka besno provalila u Institut, i dalje stoji obešen na zidu moje radne sobe. Povremeno bacim pogled na njega i s velikim bolom pomislim – kolika sam neznalica bio na svom životnom putu. Da li je trebalo toliko da sekiram mog pokojnog dobrotvora? Međutim, neki se ljudi rađaju s već postojećom iskrom istine u sebi. U mom slučaju je bilo upravo suprotno. Dok moja tetka, na primer, nije bila nimalo' nalik meni. U tim godinama i s tolikim iskustvom, ona je, posle skoro dvočasovne rasprave i svađe, na moje oči prihvatila reči Halita Nepogrešivog, postala predsednica Udruženja za koje nije imala pojma čime se bavi i otvorila nam vrata svoje kuće. A ja, čekajući Halita Nepogrešivog da sve uradi, nisam se ustručavao da ga miniram, i neprestano sam se svađao.

Ugledavši na vratima slugu s ovim nesvakidašnjim instrumentom u rukama, umalo nisam doživeo nervni slom. A tek Pakizina i Zehrina radost kada sam ga uneo i spustio na krevet! Još kad moja žena stade navaljivati: „Odsviraj nam nešto!“, bilo mi je došlo iz kože da iskočim. Tada još uvek nisam bio naćeo temu intervjua, niti sam pitao Pakize da mi objasni šta joj bi da napravi ovaj skandal. Nisam znao gde bi me takav razgovor mogao odvesti. Međutim, moja žena uopšte nije bila prisutna. Zadovoljna zbog odrađenog posla, ona je, kao mačka koja je u jednom dahu donela na svet sedam mačića, obilazila oko mene, dok su se iz njenog tela izlivali potoci radosti. Čim bih opazio da je u takvom transu, u glavi bi mi proključalo...

Ovoga puta, bes je okončala sitna Zehrina upadica.

„Oće, znaš li koga sam danas videla? Hromog Ismaila. Baš kod ulaza u kancelariju... Ne da se zbunio ugledavši me! Lice mu se sledilo. Onda je zviznuo i trkom nestao. Umalo ja da se udam za njega. Ne dao mi bog, šta bih ja s tim jadnikom?...“

Bes u meni se najednom stišao. Istog momenta, Pakize reče:

„Ti nikako da mi se zahvališ! Kaže meni Halit-beg tog jutra: ‘Ti uopšte ne razumeš svog muža. Da li ćeš ti ikada spoznati velikog čoveka kao što je on?’ Čak smo se i opkladili! Ali, ja sam dobila! Da znaš samo kako mi je zorom čestitao!’“

Znači, tako je to bilo. I ovo je smislio Halit Nepogrešivi. Isprovocirao je i Pakize, ismejao me pred neprijateljima i prijateljima. Zahvalih se ženi:

„Čarobno...“, rekoh, „samo, kako ti je palo na pamet da spavam na podu bez ičega na sebi? Zar nisi mogla da smisliš nešto drugo? Znaš i sama da ja

ne ležem bez pidžame i kapice.“

Krajnje postidjeno, moja žena je dodala:

„Da, mreža za ležanje, zaboravila sam tu reč. Halit-beg je pričao kako si kao mali stalno spavao u mreži. Ali, ja nikako nisam mogla da se setim te reči.“

Pošto smo razjasnili ovaj detalj, pružila mi je dobročiniteljev poklon:

„Hajde, sviraj malo, šta te košta!“

Uzeo sam u ruke tamburu, dotakao je na par mesta. Cilj mi je bio da pokažem da ne umem. Ali, pošto ugledah Pakizino lice, potpuno sam se zbunio. Bila je na sedmom nebu. Samo što joj suze nisu potekle. Ali Zehra se bila izgubila negde. Ni Ahmeta nije bilo na vidiku, on se zanimao u svojoj sobi. Za večerom se više ne vratismo na ovu temu. U nekom momentu, pred spavanje, video sam Zehru:

„I, je l' ti se dopao bendžo?“

Zehra me je gledala svojim krupnim očima:

„Zar smo mogli da biramo, tata?“, upitala je. „Jedino što mene zabrinjava je Ahmet“, dodala je.

Ali, ja nisam razmišljao o Ahmetu.

„Stvarno si videla Hromog Ismaila?“

„Ne, ali tako ste mi bili čudni, da sam iz predostrožnosti nešto morala reći. On mi je prvi pao na pamet.“

Držeći se za dugme moje jakne, gledala me je pravo u oči. „Jesam li pogrešila? Samo biste se bez veze posvađali, a ja sam svađe sita. Detinjstvo mi je prošlo u svađi i ljutnji. I ne znate šta sam sve pretrpela! Glas čoveka koji više mene tako prestravi... A tek lice koje izobličiti bes! Tako izbija iz njega i ureže se, da čovek... Nema gore ni odvratnije stvari na svetu.“ „Ali, i ti se pokatkad naljutiš...“, rekoh.

„Više ne! Sada sam mirna. Ne mogu da se opustim kada me okolina nervira. U meni zavлада haos.“

To je bio trenutak kada se Zehra raspičala. Kao i sve mlade devojkice, htela je da priča o sebi. Ne znam koliko je bila iskrena, ali dopadalo mi se što mi se poverila.

„Ni mi više ne smemo da se svađamo!“, rekla je. „I ti, takođe... Kako bi neko uopšte mogao da se svađa kada vidi da su svi osim njega u pravu?“

„Šta pričaš to, ćerko?“

„Pa, zar nije tako? Zar vi niste takvi?“

Iako nisam kriv, ne bih sebi oprostio da sam se mešao u njihove živote.

„Jesi li makar srećna?...“, upitao sam je.

Lice joj se iznenada razvedrilo.

„Kako da ne!“, reče. „Konačno više ne sedimo jedni drugima na glavi.“

Svako ima svoj život. Ipak, sve mi, u suštini, izgleda čudno. Gledam i pitam se – šta li će biti na kraju? Ima još nešto; oko mene su se svi toliko promenili, da...”

Bila je u pravu. Svi su se bili promenili.

„Jedino se Ahmet nije promenio. On je ostao zatvoren, ozbiljan. Nešto smo uradili, krijući od vas. Ahmet je polagao prijemni ispit. Položio je.“

Znači, to je bilo u pitanju. To je bio uzrok tajanstvenosti koja je vladala u kući već mesec dana.

„Zašto mi niste rekli? Nema ništa loše, da bih...”

„Hteo je da vam kaže kad sve prođe. Da nije uspeo, sakrili bismo to od vas.“

Pitao sam se se da li bi se ovoliko voleli da im je majka živa?

„Niste se naljutili, je l’ da?...“

Čudio sam se što mi deca još uvek ukazuju ljubav i poštovanje. Čak ni Ahmet nije želeo otvoreno da me povredi. To je, bez sumnje, nasledio od Emine. Iznenada me žignu strašna rana. Da je ona živa, ništa se od ovoga ne bi desilo. Kako bi bilo dobro da smo mogli nositi teret života nerazdvojni, pazeći se međusobno, kao dva zaprežna konja koja se poznaju i navikla su jedan na drugog! Pred očima mi je oživela njena radost na pragu stare kuće onog dana kada sam se vratio iz sudske bolnice.

Te noći sam sedeo do kasno u dnevnoj sobi, potpuno sam, ne znajući šta da radim. Nikako mi se nije ulazilo unutra. Uspomena na Eminu bila je toliko snažna da nisam mogao da gledam Pakize, iako je spavala. Naročito zato što sam znao da to nije u redu.

Noć je bila oblačna. Oko pola dva, počele su munje i gromovi. Jedna za drugom, kao na pozornici, zavesu su nestajale u zelenoj svetlosti, a zatim se ponovo vraćale na svoje mesto. Onda se sručio snažan pljusak. Pakize se plašila grmljavine. Nevoljno sam ušao u sobu i legao pored nje. Osetivši me pored sebe, odmah se probudila. Glasom za koji sam pomislio da je najsaosećajniji na svetu, mazno je promrmljala:

„Opet si radio do kasno, zar ne? Hajri, ti baš ne umeš da se štediš!“

Tako hladno ne bi zvučali čak ni izveštačeni ženski glasovi s reklama na radiju. Najpre sam pomislio da se šali. Kamo sreće da je bilo tako. Ne, ona je bila ozbiljna. Međutim, znala je da ne radim, i da nema ničega što bih radio. Ona je samo igrala ulogu saosećajne, dobronamerne žene, koja brine za zdravlje svog muža. Telo mi se sledilo pod njenom rukom prebačenom preko mog vrata. Kao da je bilo razlike između automata, navijenog sata, i nje. Setih se tada kako su njena pažnja i briga rasle iz dana u dana otkako sam ponovo počeo da radim. Kao da sam već šest meseci živio u frižideru. Skoro da sam čeznuo za danima kada sam za nju, osim u retkim trenucima

kada joj prorade hormoni pa me se seti i pride mi, bio ništavan, slabić, lenj, glup i nesposoban. Tada je makar bila ona.

U prvom momentu pozeleo sam da skočim iz kreveta. Ali, tada bi ona ustala i htela da priča. Bilo je najbolje ostati nepomičan. Izvlačeći se od svakog dodira malo pomalo, neprestano sam se grčio, i skoro da sam se bio zalepio za zid. Otvorenih očiju, pomno osluškujući buku koju je stvarao pljusak, čekao sam zoru. U sebi sam ponavljao: „Da li laže, ili je glupa?“ I jedno i drugo. Možda je lagala jer je bila glupa. Možda je u pitanju bilo nešto još gore. Jedino što nije imala bila je ličnost. Pljusak bi povremeno popuštao, i tada bih je čuo kako diše. „Kada bi makar u snu bila malo svoja!“ Na tren sam se blago pridigao i pogledao joj lice. Njene poluotvorene usne kao da su se osmehivale. Izraz lica je sasvim nestao, kao u nekim kritičnim trenucima. Ovo je bilo potpuno odsustvo čoveka! Pa opet, koliko je samo bila lepa tako, sklopljenih očiju, s poluotvorenom usnom, dok je jedva primetno udisala, naročito zato što je bila ona. Ali, šta ju je činilo tako srećnom u snu? Kome, čemu se smejala? Ovo nije bio običan osmeh. To je bilo nešto što se postiže samo snažnom emocijom. Znači, i ona je, kao i moja ćerka, bila srećna. Možda je osetila spokoj jer je odradila povereni zadatak. Ili je to bilo zato što se otarasila svih nas i našla pribežište u kutku svoje duše. Ukratko, i ona je imala tajnu. Bila je zanosna i srećna jer ju je dosegla, čak i bez svog prisustva. Na trenutak sam bio ljubomoran na ovo jedinstvo. Malo je falilo da ga zatrujem i odagnam. Ali, koja bi bila korist od toga? Zar ne bi, kroz koji minut, opet postala ona ista lutka, isti čovek?

S tom sam se mišlju ponovo sklopčao u svom ćošku. Pred zoru sam na tren zadremao. San koji sam za to kratko vreme usnio možda još bolje objašnjava moje duševno stanje tih dana.

U snu sam se nalazio u predsoblju stare kuće. Stajao sam ispred ogromnog ogledala, pažljivo posmatrajući svoje lice. Svaki čas sam u sebi ponavljao: Ne, ovo nisam ja... Da li sam ovo ja?... Nemoguće... Lice koje sam video zapravo nije bilo moje. Međutim, menjalo se iz trena u tren. Toliko da je oku bilo neuhvatljivo. Onda sam iznenada začuo tetkin glas. „Hajde, zakasnićemo!“, rekla je, povukavši me. Zurili smo uskim, vijugavim putevima. Međutim, na svakom koraku meni ili njoj spala bi cipela, zastajali smo, a onda trkom produžavali dalje. „Konačno smo stigli!“, uzviknula je. Nalazio sam se potpuno sam na nekom širokom trgu, usred neke proslave. U pratnji zurli i doboša, stajao sam na vrteški koju su činili, naslagani jedni preko drugih, veliki isprepleteni krugovi. Pri svakom okretaju nailazio sam na nekog poznanika, pozdravljao ga, smejući se na sav glas. Zatim je brzina postepeno počela da se povećava, i odjednom,

krug na kome smo se nalazili Džemal-beg, Halit Nepogrešivi, Selma-hanuma, moja tetka i ja, otkacio se od osovine i vrtoglavo podizao ka neslućenim visinama.

Smrtno preplašen, obesio sam se o vrat Sejit Lutfulahove žabe. To je bila životinja koju sam jahao. Čvrsto obešen o nju, pokušavao sam da, s jedne strane, odagnam misli, a s druge sam netremice posmatrao tetku. Ona nije bila ni na jednoj od životinja s karusela. Letela je sama, u vakuumu. Pakizin glas me je probudio.

„Diži se! Devet sati! Zakasnićeš na posao!“, rekla je.

Zavaljena u fotelji, moja tetka je držala predavanje o meni: „Drage moje, ne možete ni slutiti kakav je to čovek! U njega se nikad ne možeš pouzdati. Umesto što ga je nazvao Hajri (Dobrica), moj pokojni brat bolje da mu je dao ime Hajrisiz (Nevaljalko). Ima tačno dvadeset godina kako niti me je tražio, niti se raspitivao za mene. Sve vreme sam se pitala gde li je, šta radi. Mislite da je lako? Jedini muškarac u porodici! Naravno da ga volim. Bez njega bi se dinastija Ahmed-efendije Takribija ugasila. Na kraju sam naišla na njegovo ime u novinama. Rekoh sebi, barem da idem da ga tražim. Radi li se takvo šta ženi u mojim godinama?“

Zaogrnutu crnim šalom, s malom japanskom lepezom u ruci, sva u sjaju dragulja, tako se ona jadala Selma-hanumi i drugim ženama. Ja sam nemo sedeo na kanabetu. Tačnije, lagano sam se gušio u mnoštvu slatkorečivih prekora, kakve u životu nisam doživeo, kao da sam bio ubačen u teglu sa džemom.

„Jednom je stigla vest da je stradao u ratu. Moj pokojni muž i ja smo mesecima bili u žalosti. Dala sam da mu se tri puta očitaju molitve iz Kurana, obeležila četrdeset dana. Ali, sve vreme u sebi sam mislila: nije njemu bilo ništa, vratiće se on, živ i zdrav... Tako je i bilo.“

Ovo je bila cela istina. Tek što sam se vratio iz vojske, jedan moj prijatelj, tetkin poznanik, otišavši joj u posetu našao se zatečen pošto je u čuo kako se u kući prepunoj naroda tokom molitve izgovara moje ime. „Po završetku, rekao sam tvojoj tetki da se, ako je onaj Hajri koga ja poznajem istovremeno i njen bratanac, ništa ne sekira, živ je. A znaš li šta mi je odgovorila? – ‘Znači, još jedna laž. Kakav otac, takav sin! Pazi, molim te! Da se nije usudio da mi kroči preko praga! Neće se dobro provesti!’“

Sada me je ta ista tetka sa osmehom posmatrala i sa mnom se hvalila, saosećajno pričala o mom ocu. A da se neko usudio da joj kaže kako je moj otac umro od gladi dok sam ja bio u vojsci, i kako, na insistiranje njenog muža, umalo nisam završio u ludnici tokom afere oko dragulja spravljača šerbeta, ona bi sigurno rekla da to nije moguće.

U stvari, znala je da ja ne bih pričao o takvim stvarima, niti bih se sećao prošlosti. Konačno sam se bio doveo u red, postao odmeren i vaspitan. Imao sam prijatelja, Halita Nepogrešivog, koji je preokrenuo moj život, i radio sam važan posao.

Ovo je bio moj prvi dolazak u tetkinu kuću. Tog dana se, uz koktel, održao prvi zvanični sastanak Udruženja ljubitelja satova. Tetka je

nastavila:

„Šta se očekuje u ovakvim prilikama? Da rodbina preuzme ulogu domaćina, zar ne? Neka je živ i zdrav, ali moj Hajri se nikada toga ne bi setio. Hvala bogu da su došle njegova žena i ćerka...”

I zaista, na sofí kraj ulaza Zehra se simpatično podgurivala s trojicom mladića. Unutra, u salonu, Pakize je bila u grupi koju su činili Halit Nepogrešivi i Sabrije-hanuma. I moja starija svastika je sigurno bila napeta kao trkački konj, čekajući da kucne čas kada će ona, u svojstvu slavne umetnice, pokazati svoje umeće. Tetka se nije zaustavljala:

„Istina je, nije mi padalo na pamet da bi Hajri, koga od detinjstva znam, mogao postati čovek tako modernih shvatanja! Isto važi i za njegov posao... On mu je čak i osnivač! A bio je tako povučen! Ali, nema šta, voleo je satove... Sećaš se kako si popravljao sat u trpezariji kada sam bila bolesna? I posle si, čini mi se, izgubio kazaljku.”

Na tren sam se uplašio da ću čuti kako kaže: „Da si je smesta našao, ili mi više ne dolazi na oči!” Ne, bila je zauzeta sređivanjem, čak ulepšavanjem, prošlosti. A zašto da ne; šta nam drugo preostaje nego da sebi stvaramo klimu pogodnu za život? Budući da ne možemo sedeti dok nam je oštrica sadašnjosti zarivena u leđa...

„Poželim da moja poćerka liči na Zehru! Kako hoda, prava lepotica!”

Sjaj se pojavio u Selma-hanuminim očima. Oboje smo shvatili šta je to dovelo tetku. Za razliku od mene, ona je patila od samoće. Nije volela svoju poćerku i zeta. Samo, kako je to Halit Nepogrešivi mogao saznati? Zašto je koristio ovako zamršene puteve? Kako je pristao da sve rizikuje?

Tetka je završila svoju priču u novom tonu:

„Dobro sam postupila što nisam dala da se Hajri venča s njom. Time sam, navodno, narušila zdravlje mom pokojnom Našitu.”

Šta se tu moglo reći? Sve se promenilo. Morao sam da prihvatim sve onako kako je bilo, tačnije, onako kako mi se trenutno serviralo.

„Sinko moj, izgleda da imaš sreće!”

Ugledavši Ekrema pesnika, momentalno je zaboravila na nas: „Oh, još jedan nezaboravan lik... Iako član upravnog odbora, taj se ne pojavljuje na sednicama. Hajde, Ekreme dušo, idemo da vidimo kako su nam gosti!”

Motreći jednim okom na Nevzat-hanumu, koja se, malo dalje od nas, koprcala u kandžama Džemal-bega, siroti

Ekrem se udaljavao zajedno s tetkom. Njima se priključilo nekoliko ljudi, u nadi da će pronaći zabavnije društvo.

Pitao sam Selmu za utiske. Umesto odgovora, rekla mi je: „Mnogo vas voli. Već ceo sat priča o vama.” Ispričao sam joj istoriju našeg odnosa. Najpre se zagrnula od smeha, a onda se uozbiljila.

„I okruženje velikih ljudi može biti čudno“, rekla je. Sav zbunjen, gledao sam je, pitajući se šta da kažem. Ubrzo nam je prišla Sabrije-hanuma. Ceo dan je bila u pripremama za otvaranja stanice za podešavanje satova na Taksimu. „Tri devojke su odlično spremljene. Od jutros radimo probe. Sve je kako smo zamislili, samo nam još nedostaju uniforme.“ Rekla je Selmi da može početi s radom kad god hoće. U tom je došao Džemal i odveo svoju ženu. Tada sam upitao Sabrije-hanumu:

„Je l' dobila dozvolu od Džemal-bega? Mislim, Selma-hanuma?“

„Nema potrebe za dozvolom, razveli su se... Samo, to je još uvek tajna! Džemal-begova firma je pred bankrotom, zbog pronevere... Propao je skroz. Kako da to ne znate?“

„Po Džemal-begu se nikad ne bi reklo. Časkao je krajnje opušteno s Nevzat-hanumom!“

„Džemalov izraz se ne bi promenio sve i da umire... Ali, on nije bitan! Kako je tetka? Blista, zar ne?“

„Da. Samo, meni nije ništa jasno. Kako je postala miroljubiva? Da li su budalaštine koje je izjavila moja žena služile da se ona namami u Udruženje? Pojma nemam.“

„Zato što ne poznajete Halit-bega... Vi mislite da on sve radi planski. Ispleo je mrežu oko vaše tetke jer je bogata. Ne! On je samo hteo da mu budete reklama za Institut. U tom trenutku, ona se pojavila, i on je to iskoristio. Halit-beg je preduzimljiv na opušten način. On je za akciju, korist ga ne zanima.“

Udruženje ljubitelja satova činilo je mnoštvo lepih, mladih žena i zgodnih, fino vaspitanih mladića. Bila je to prava elita. Pa ipak, mnoge od njih znao sam ili iz Udruženja spiritualista, ili iz kafane, ili preko Halit-bega. U jednom momentu pojavio se i državnik koga pamtim s Bujukdere. Kada je došao, ja sam bio pored tetke. Bilo mu je baš mило kada rekoh da sam njen bratanac. Veoma se zanimao za Institut.

„Kako napreduju poslovi?...“

Upravo sam hteo da mu odgovorim, kad konobar prinese sendviče s kavijarom. Državnik je pogledao u mene, pa u sendviče. Zatim mu, krajnje usputno, reče da spusti poslužavnik na sto. Kasnije je poslužen viski. Sa čašom u ruci, Halit-beg nam se pridružio.

„Osnivamo jednu prilično veliku zadrugu, gospodine!“, rekao je. „Za naše radnike!“

Ja sam, neobavešten kao i uvek, procenjivao projekte. Te noći sam od Halita saznao za svoje učešće u projektu pod nazivom „Časovničarska banka“. Svesno ili ne, postao sam uspešan. Samo, šta sam ja to postigao? Šta mi je pripalo osim nelagode što sam se tiskao u ovoj čudesnoj,

nepreglednoj gomili?

Objavljivanje moje knjige *Život i dela šejha Ahmeta Zamanija* naišlo je na zaista velike simpatije. Značajnu ličnost koju je jednim potezom stvorio Halit Nepogrešivi, okolina je momentalno prihvatila. Skoro da niko nije sumnjao da je Grejemov proračun pronađen pre dvesta godina, i to da ga je pronašao naš čovek. U stvari, ja sam na insistiranje Halita Nepogrešivog toliko opsežno objasnio zanimanje naših predaka za aritmetiku, da se otkriće Ahmeta Zamanija samo od sebe nametalo kao prirodan rezultat bilo koje računske operacije. Pa ipak, kako se štampanje primicalo kraju, obuzimao me je istinski strah. „Šta ako se knjiga ne bude dopala ljudima?... Ako se otkrije da je sve laž?“ Skoro svaki sekund mi je proticao u ovom strahu. Noću mi san nije dolazio na oči. Halit Nepogrešivi se smejao mojoj panici, koristeći svaku priliku da mi kaže kako će sve biti upravo suprotno od mojih strahovanja: „Dragi moj Hajri, videćete da će se knjiga svima mnogo dopasti. Vi mislite da laž postoji. Ne, nema laži. U ovom slučaju, laž je nemoguća. Danas Ahmet Zamani ne može biti laž, naprotiv, on je sama istina. Zna li kada bi nastala laž, i to stravična laž? Da je, s delima za koja smo rekli da ih je napisao i idejama kojima smo ga natovarili, živeo, recimo, krajem sedamnaestog veka, e, to bi već bila laž. Jer, tada on ne bi pripadao svom vremenu. Presekao bi ga i prošao dalje. To, naravno, nije moguće. U ovim stvarima ne postoji nešto što se naziva laž ili istina. Ići u korak sa svojom epohom, biti čovek svog vremena, to postoji. Ahmed Zamani je potreba našeg vremena. Samo što je, u ovom slučaju, tu potrebu obezbedio u sedamnaestom veku, eto toliko... Tako da je on istina nad istinama. Prošle noći smo zajedno slušali vašu tetku. Pričala je da loza Ahmet-efendije Takribija seže do doba Mehmeda Osvajača. Da li se neko usprotivio? Ne, većinom su prihvatili. Zašto? Jer se ova misao oslanja na dve velike činjenice, a to ste vi i vaša tetka. Pošto ste vi to prihvatili, stvar je rešena. Ima li nešto normalnije nego vratiti dve tako omiljene ličnosti daleko u istoriju? Ali, vaša tetka bi se obrukala da je to uradila pre deset godina. Jer, ni vi ni ona niste pre deset godina bili to što ste danas. Tada bi svi rekli: ‘Bože, bože, može li biti nešto smešnije od toga da ljudi koji se nisu trebali ni roditi traže pretke iz doba Osvajača? Baš kao što kaže izreka: Ne može se golja u hrastovom sanduku sahraniti... Lažu sigurno. U suprotnom, trebalo bi da odaju utisak plemstva i aristokratskog porekla...’ Ali, sada to ne govore! Evo, još jedan primer... Otkako je tetka postala svedok vašeg uspeha, promenilo se njeno mišljenje ne samo o vama već i o

vašem ocu. Kako je govorila o vašem ocu pre neko veće? Je li nešto slagala? Ne. Samo je sadašnje osećanje prenela u prošlost. To da je Ahmet Zamani učestvovao u opsadi Beča ispalo je odlično. Jedan tako važan čovek se ne bi smeo izuzeti iz tako velikog događaja. Znaite, ja sam opčinjen vašim otkrićem. To je poput Geteovog učešća u Francuskoj revoluciji i bici kod Valmija. Ovaj veliki čovek je stalno bio u kontaktu sa svojim vremenom. Nasuprot njemu, Ahmed Zamani nije postao heroj rata, što dokazuje da su vam misli odmerene. Niko ne može da radi sve. Neka se drugi diče junaštvom! U suštini, da se dogodilo tako nešto, na primer da je Ahmet Zamani osvojio neku tvrđavu, to svakako da ne bi promaklo hroničarima. Prava je sreća što ste u mladosti pročitali njegov traktat pod nazivom *Priroda sporazuma u bračnim pitanjima*. Da niste, ne bi imao ko da priča o ovom značajnom delu, ono bi zauvek nestalo. Kako će svima biti žao što su nestali i ovo delo, i knjiga o merenju vremena! I to što ste ukazali da su ova dva naslova zapisana na poledini jednog starog spisa u biblioteci na Nuriosmanije takođe je vrlo dobro. S tim da se ovde oseća vaše poznavanje klasične škole pisanja. Ne, dragi moj, napisali ste remek-delo!“

Drugom prilikom, rekao je:

„Uhvatiti početni zalet na početku nekog pokreta isto je toliko važno koliko i stvoriti ga. Vi ste naš ubrzali tako što ste ga povezali s prošlošću. Posebno zato što ste naše pretke prikazali kao reformatore i moderne ljude. Nijedan čovek ne bi da se svađa s prošlošću. Zar istorija postoji samo radi kritike? Zar nikad nećemo sresti nekog ko nam se dopada i koga volimo? Videćete, svi će biti srećni zbog ovoga!“

Šteta što je nekolicina kvazinaučnika pokušala da pokvari vrlo prijateljsko interesovanje okoline. Drznuli su se da kažu da je knjiga od početka do kraja izmišljena, i da ovakav čovek nije postojao.

Da sam tek počinjao da pišem knjigu, radovao bih se tim kritikama: „o, hvalim te, bože! Ako ništa, moguće je naići na prisebne ljude... Eto, oni se ne mire s lažima. Ima li veće sreće od toga?“

Međutim, promenio sam se. Tokom šest meseci, koliko sam radio na knjizi, do te mere sam poprimio disciplinu Halita Nepogrešivog, da više nisam olako primao svaku kritiku. A tu se umešalo i moje dostojanstvo pisca.

Povrh toga, zavoleo sam Ahmeta Zamanija, i svaka sumnja u njegovo postojanje teško mi je padala. Ukratko, ono što je Halit Nepogrešivi nazvao relativnost, ja sam živio kao da je bila istina.

Iz ovog perioda vredi pomenuti dva događaja. U jednom je neki čovek iz Čengelikoja tvrdio da je praunuk Ahmeta Zamanija u petom ili šestom kolenu i, pokušavajući da promeni prezime, tražio je da posvedočim

tačnost porodičnog stabla. Nažalost, nisu postojali originali porodičnog stabla i potvrde iz vakufa koju je podneo kao dokaz. Imao je samo svojeručni prepis. Da zadovoljim istinu, bio sam primoran da ga odbijem. Reakcije štampe na ovaj događaj uzrokovale su dodatne hvale na moj račun. Svi su se bili začudili koliko sam oprezan u ovim stvarima. Delom se zbog toga povećalo i interesovanje za knjigu. Halit-begu se mnogo svidela moja nepokolebljivost u ovom slučaju. Jedino je Zehri bilo žao: „Jadničak je možda stvarno potomak Ahmeta Zamanija.“

„Sve i da jeste, našeg sigurno nije! Čovek nije ni postojao“, ućutkivao sam je.

Drugi događaj je bio uspeh prijatelja iz Udruženja spiritualista da, posle mesec dana uzastopnog pokušavanja, prizovu duh Ahmeta Zamanija. On se u ovom razgovoru čak bio pobunio zbog nekih mesta u knjizi. U potpunosti je odrekao da je mucao i šušкао, i dao je opsežnije informacije o svojim duhovnim načelima i svom putu. Pišući o ovome, novine su učinile da se stvar razbukti. Najčudnije je bilo to što se razgovor završio pokojnikovom zahvalnicom. I ovoj zahvalnici, prvoj pristigloj s onog sveta u svet pisane reči, ukazana je dužna pažnja.

Poslednja kritika vezana za Ahmeta Zamanija, ona koja je najviše uzburkala okolinu, došla je od Džemal-bega. Oduvek je bivši muž Selma-hanume bio moj neprijatelj. Saznavši za moje sve učestalije kontakte s njegovom bivšom suprugom, sasvim je pobesneo. Nije propustio priliku da na ovakav način svom snagom navali i na mene i na Institut. Pošto je bio rođeni lažov, umesto da odmah opovrgne postojanje Ahmeta Zamanija, on je na njegovo mesto postavio drugog čoveka. Prema Džemal-begu, Ahmet Zamani nikada nije živio. Ali je, u to vreme, postojao izvesni Feni-efendija, koji se družio s uticajnim ljudima, obožavao cveće, zanimao se za mehaniku. On je, zapravo, bio taj koji se bavio satovima i vremenom. Mi smo Zamani-efendiji pripisali Feni-efendijina dela. Razlog za ovo bio je vrlo providan – ime Zamani je bila najlogičnija i najprirodnija reklama za naš Institut. Tako da smo zloupotrebili istorijske činjenice u reklamne svrhe.

Da stvar bude čudnija, Džemal-beg je izjavio kako je lično video i pročitao knjigu o merenju vremena koju smo pripisali Zamani-efendiji i više puta ustvrdio da je njegova knjiga o suprotstavljanju braku s više žena potpuna izmišljotina.

Iskusnija taktika od ove nije se mogla naći. Džemal-beg je iskoristio našu laž da bi nam zadao udarac. Umesto da ulazi u raspravu u kojoj bi se do kraja smenjivala gledišta „za i protiv“, on se kao obručem okružio delom laži, i odatle nas napadao i udarao, ostavljajući dublji trag. Od momenta

objavljivanja ove neobične kritike, pojavile su se sumnje u postojanje Ahmeta Zamanija. Ni serija konferencija za štampu koje je Halit organizovao, ni odgovori koje sam ja pisao i objavljivao, nisu više mogli odagnati sumnju. Uspeh knjige je bio uzdrman iz korena.

Tog dana kada se članak pojavio, bio sam u Selminom društvu. Tačnije, tog jutra, kupivši novine, ona bejaše došla u garsonjeru u kojoj smo se obično sastajali.

„Vidi kako zmija sikće na tebe!“, rekla je. Kada sam u novinama koje je raširila ugledao svoju staru sliku pored njegove, malo je falilo da poludim.

Džemal-beg se nije libio ničega da me ponizi.

Počinjao je rečima: „Prostak, prevarant i šarlatan koga sam zbog loše naravi i sklonosti lažima bio primoran da otpustim kada je svojevremeno radio u mojoj firmi kao sitan činovnik...“, da bi zaključio: „Jedina osoba koja snosi istinsku odgovornost za ovo falsifikovanje dela, imena i života istorijske ličnosti koje je učinio ovaj neznalica koji ne zna ni prost račun, a kamoli da priča o proračunu sitnih delova sekunde, jeste Halit-beg!“

Tog dana sam pomislio kako mi se u momentu ruši ceo svet. U stvari, tada sam sagledao koliko je dugačak i bespovratan bio put koji sam prešao za samo godinu dana. Ništa nije moglo biti strašnije od ovakve sudbine. Novac, status i slava, koji su, ušavši poput mađioničara u moj život, iznenada otvorili mnoge puteve, sada su odjednom odlazili. A najstrašniji je bio čudovišni i jezivi blesak u očima Selma-hanume, blesak s kojima sam se sretao od početka naše veze.

Mislim da sam posle tog dana, ili bolje, posle tog straha, čvrsto prigrlio posao u Institutu i stvarno ga se prihvatio. Ne, ovo nije bilo pitanje laži i istine, ovo je bilo pitanje života i smrti. U sebi sam ponavljao: „Moram već jednom da shvatim da su neke ideje previše lepe i luksuzne za mene...“ Mogao sam ponovo ostati bez sutrašnjice, bez ičega. Opet bih završio na ulici. Vratili bi se stari dani, s tim što bi sada, posle tolikih blagodeti na koje sam se u međuvremenu navikao, oni bili znatno bolniji i nepodnošljiviji. Usamljenost, nesigurnost, poniženje... Lepa polunaga žena što s osmehom stoji naspram mene već mi je izgledala kao neki daleki san. Sve je moglo nestati – i taj lepi, skroviti stan u kome sam je posmatrajući more u izmaglici prolećnog jutra čekao, i ta intimna atmosfera, a zatim i celo mnoštvo stvari koje behu činile moj dotadašnji život. Prolećno cveće koje je Selma-hanuma pri dolasku donela i svojeručno smestila u vazuu kao da je uvelo u tom trenutku.

Iznenada je zazvonio telefon. Nervi su mi bili toliko iskidani da mi se njegov zvuk učinio strašan i neizdrživ, kao da objavljuje smak sveta. Tako je zaista i bilo. Podsećao me je na spoljašnji svet. To je bio njegov napad na

ovu sobu. Znao sam da je sve izvan nje moj neprijatelj. Pretrnuo od straha, podigoh slušalicu. Poluironičan glas Halita Nepogrešivog došao mi je kao osveženje.

„Jesi li video?“, upita.

„Da, sada sam pročitao... Propali smo! Šta da radimo?“

Najpre:

„Ceo svet nam se sručio na glavu, a ti se zabavljaš!“, zafrkavao se.

Zatim:

„Ne obaziri se previše! Ali, stvar treba shvatiti krajnje ozbiljno! Mogao bi odmah da napišeš neki oprezan odgovor! Ja ću se, s moje strane, potruditi da mu pronađem slabu tačku. Javnost će neko vreme biti zaokupljena ovim. Ali, suštinski je važno da smislimo nešto što će sve zaprepastiti. Razumeš? Nešto sasvim novo... Stvar takvu da začudi i prijatelje i neprijatelje! Institucija poput naše ne odustaje ni na sekund da bi bila u žiži zbivanja. Imaj to na umu i tako postupaj!... Sve drži u glavi! Treba se uzdati u sreću!“

„Prazne reči! „, rekoh. „Gotovo je. Sa mnom su udarili na vas. Nemamo izlaza! Nema druge do da pokupimo stvari i da odemo!“

Na ove moje reči, Halit Nepogrešivi se zasmejao na sav glas.

„Nema šansi, druže moj! Ja ostajem gde sam, a i ti takođe! Ljudi koji tragaju za velikim ciljevima ne povlače se pred neprijateljem tako lako...“

Njegova hladnokrvnost i vera u sebe ubijale su me u pojam. Na trenutak sam posumnjao u zdrav razum mog dragog mecene. Da li je on svestan ozbiljnosti situacije? Kao da mi je pročitao misli, odjednom se uozbiljio:

„Žestok udarac, nema šta! Nikad mi ne bi palo na pamet. Džemal-beg zna kako se obračunava s laži. Lažima se može suprotstaviti samo druga laž. U ovakvim slučajevima, insistiranje na istini postalo bi slabašno teranje inata. Udario nas je našim oružjem. Ali, ti ignoriši! Ja se ovde obično oslanjam na sreću... Hajde da se vidimo večeras!“

Halit Nepogrešivi je tačno znao kako stoje stvari. Samo je jednu stvar prevideo. Kako sam mogao da se uzdam u sreću, kada je tu bio Džemal-beg? Nije li on bio moja zla kob? Godine sam proveo stešnjen u rupi u koju me je zgurao, sve dok mi slučaj nije poslao Halita Nepogrešivog. I, u momentu kada sam konačno došao do malo daha, ponovo je iskrasao ispred mene. Baš je čudna ljudska duša – dok sam o svemu tome razmišljao, bio sam zaboravio da je žena ovog čoveka pored mene; celim telom privivši se na moje rame, grickala mi je uši i čekala nežnosti i milovanja. Istina je da nisam bio umešan u njihov razvod. Uprkos tome, bilo je tu nešto što mu se nije dopadalo.

Neposredno posle razgovora s Halitom, telefon je ponovo zazvonio.

Ovaj put bio je to Džemal-beg. Svojim kao i uvek uzvišenim samouverenim glasom, koji je bio toliko hladan da bi momentalno mogao ceo jedan pol okovati ledom, rekao je, baš kao nekad:

„Hajri-beže, ako nađete slobodnog vremena, molio bih vas da bacite pogled na današnje novine. Naići ćete na jednu vest koja će vas veoma obradovati!“

„Bez brige, Džemal-beže... Jutros mi je svratio jedan stari prijatelj i doneo ih...“

Zalupio sam slušalicu.

Iako se razveo od Selme, Džemal-beg je bio ljubomoran na mene. Saznao je za naše skrovište. Pratio nas je. Mi smo bili njegov problem.

Ceo moj svet se odjednom sveo na Džemal-bega. Podigavši jednu obrvu, Selma je razmišljala:

„Nikako mi ne ulazi u glavu“, rekla je, „niti će... Ti ne znaš, niti bi mogao znati, kako nije mogao da me smisli. Kako sam bedna i minorna bila ja u njegovim očima. Moj kućni nadimak je bio Veštački cvet. Ne bi sa mnom izašao na ulicu ako na grudima ili reveru nisam nosila veštački cvet. Stalno bi govorio: ‘Da nosiš, nego šta... kako ja tebe vučem sa sobom!’ I ako bi neko pohvalio moj cvet, on bi se onesvestio od sreće. Ah, taj njegov zmijski osmeh i pogled...“

Suvišno je reći da Selma nije bila samo moja draga. Jednim delom, ona je bila i moja osveta za frustracije iz prošlosti. Zahvaljujući njoj, mogao sam za prošle dane reći: „Ma, pustite, molim vas... Sramota... Jedina osoba pred kojom sam bio ponižavan sada je u mom naručju. Zar je bilo nečeg osim nje?“ U ljubomori mog nekadašnjeg gazde bilo je nečeg čudnog, što mi se dopadalo i uvećavalo moju sreću, neka vrsta slatkog nadražaja. Trebalo je da u ovoj ženi pronađem spas.

I ja i Halit Nepogrešivi smo odgovorili Džemal-begu. U onome što sam ja napisao, zauzeo sam stav povređenog čoveka. Svakoga je mogla snaći zla sreća. I mene je bila snašla. Kao što se ispostavilo, to je bila nepravda. Nisam verovao da bi mogao da pruži ijedan dokaz kojim bi se potvrdilo odsustvo morala i neiskrenost u meni. Otkad znam za sebe, bio sam moralan. On me je isterao s posla nakon što je uvideo da me ne može zgaziti... Drugi članak je, opet, sav bio u znaku žrtve. Ali, ovog puta sam diskretno nagovestio da posедуjem neka saznanja o firmi. Na konferenciji za štampu koju je održao Halit Nepogrešivi bilo je malo žešće, dok je izjava Udruženja ljubitelja satova otvorila žestoku paljbu. Ali, ni Džemal-beg nije posustajao, nastavljao je s napadima. Neophodno je bilo smisliti nešto u potpunosti drugačije. Nešto što bi celu stvar bacilo u zaborav, a nas iz ove priče izvuklo neukaljane! Ne sećam se da sam se ikada namučio kao tih

dana. Ali, ništa nisam uspevao da smislim. Ni ja, ni Halit Nepogrešivi nismo mogli da pronađemo izum kojim bismo ponovo pridobili javnost. Kao da smo plivali po suvom. Naše misli teško da su mrdale od uobičajenih stvari.

S druge strane, Džemal-beg je Selmu i mene pratio u stopu. Gde god da se sastanemo, telefonirao bi nam. A i Pakize je dobijala anonimna pisma.

E, baš tih dana, dok sam jedne noći pratio partiju begemona između moje žene i Halita Nepogrešivog, pao mi je na pamet gotovinski sistem kažnjavanja, koji sam već ranije pominjao. Da pokažem koliko je jada i bezizlazna naša situacija bila, istog trena sam mu ga ispričao.

„Tražio sam, tražio, i ovo sam našao... Čujte moje konačno rešenje!...”

Ali, bacivši kockice, Halit Nepogrešivi je već bio na nogama. Čudna magla mu se spustila na oči.

„Ispričaj još jednom, hoćeš?“, tražio je da ponovim.

Nisam ni završio, a on je skočio da grli moju ženu.

„Spaseni smo!... Pobili smo, Hajri! Kakav podvig!...“, urlao je.

Za tri dana je naš način gotovinskog kažnjavanja, sa svojim nagrađivanjem, lutrijom, bonusima, sniženjima, postao čitav sistem. Halit Nepogrešivi je obelodanio moj izum i njegov holivudski metod. Kroz nekoliko nedelja svi su zaboravili na Ahmeta Zamanija. Institut za podešavanje vremena je zavređeo naklonost i uvažavanje kakve nije dostigao ni kada se tek pojavio. Zatim su došle i ekipe za podešavanje satova po selima, koje smo obrazovali uz pomoć Udruženja ljubitelja satova. Stanice za podešavanje satova su se ionako već bile namnožile. Grad je bio naš. Bujice mladih devojaka i mladića, u uniformama koje je kreirala Sabrije-hanuma, s bedževima na kragnama, motali su se naokolo, unoseći radost u naš društveni život.

Tako je sve došlo na svoje mesto. Ponovo smo postali junaci dana, snažniji nego ikad. Ljudima se sviđao moj prijateljski nastup. Svakog dana iznova su hvaljeni moja čudesna prošlost, inovativnost, otvoreno srce. Nije bilo društva koje me nije htelo za sebe! Ako ćete iskreno, uopšte se nisam ustručavao da osetim pravi ukus slave. Moje naočare, kišobran, šešir, skoro nikada nestavljen kako treba, moja odela malo šireg kroja, jednostavnost i spontanost u ophođenju, ukratko, sve na meni, počev od brojanice, bilo je skrojeno da nahrani ovaj uspeh. Gde god da sam išao, ljudi bi me okružili, tražilo se moje mišljenje o svim pitanjima. Bio sam voljen, jer sam živeo ne narušavajući društvena merila.

Pa ipak, i dalje je postojao Džemal-beg kao moje prokletstvo. Bilo kako bilo, on će se jednog dana odnekud stvoriti, i tog dana kada se opet pojavi, svemu će doći kraj. Kada bih to pomenuo Halitu Nepogrešivom, on bi se

ljutio i korio me: „Razmišljate tako jer ne verujete u posao koji radite“, govorio je. „Ako se čovek upusti u neki posao samo iz interesa i jedino na njega misli, on će na kraju, kao i vi, kriviti sebe!“ „Dobro, ali zar ovo nisu različite stvari?“

„Ne, ni u kom slučaju... Da nema ovog crva u vama, ne biste se plašili ni Džemal-bega, niti ikoga drugog. Strah se u vama rađa iz nedostatka vere u sebe. Vi ste cinik. Radite samo za pare, razmišljate jedino o individualnoj sreći. Zar nije tako bilo i odmah po otvaranju institucije? Plašite se, jer bi vam skresali službeničku platu? Ne odvrćaste li vi mene od svakog napora?“ Čim je opasnost malo prošla, moj dragi dobrotvor se vraćao starom načinu govora, opet je počinjao priču o velikim idejama. Nesumnjivo, nije pogrešio. U ovom poslu on je određivao pravila igre. Tako misliti i tako se ponašati bilo je nužno.

Međutim, za mene je postojao drugi problem. Džemal-beg je bio moja muka iz prošlosti. Deo mog života. Pritajeno, kao bolest koja čeka trenutak da se razbukti, živio je u meni.

Naposletku se to i desilo. Poslednji put sam se sreo s njim krajnje neočekivano. Istina, prilikom poslednjeg susreta nije se srušio Institut, para mi nije ponestalo, moj položaj se nije uzdrmao. Ipak, i ja i Selma smo bili pod utiskom mesecima. Jednog jutra, samo što sam otvorio novine, pročitah kako je njega i Nevzat-hanumu ubio bivši Zejnep-hanumin muž. Posle počinjenog dvostrukog ubistva, Tajfur-beg je izvršio samoubistvo. Pismo koje je iza njega ostalo rasvetlilo je slučaj koji je Selma-hanuma tolike godine pratila, idući vijugavim stazama. Sabrije-hanuma je bila u pravu. Zejnep-hanuma se ne beše ubila, kao što se mislilo. Ubio ju je njen muž, budući ludo zaljubljen u Nevzat-hanumu. Policija beše pronašla dnevnik koji je mlada žena godinama vodila.

Ovaj trostruki zločin imao je za mene značenje potpuno drugačije od tragedije. Odbojan, zao, nepodnošljiv i surov, čovek koji je gde god se pojavi bio omražen i među ljudima se kretao kao škorpija, vitlajući repom na sve strane, Džemal-beg beše skončao kao ljubavni heroj, na način na koji to nije trebalo da se desi. Ova strana priče bila je smešnija nego što je trebalo. A možda je sudbina osmislila ovakav kraj ne bi li se na ironičan način osvetila čoveku koji je u svakom trenutku nepokolebljivo vladao sobom, lišavajući sebe svih ljudskih slabosti. Bilo je nepojmljivo da jedan Džemal-beg voli, a kamoli da umre za tu ljubav. Nema sumnje, on prvi bi se, mada nesvestan da je u pitanju sprdnja, smejao smešnoj i apsurdnoj strani slučaja. „Ja?“, rekao bi napućenih usta. „Nemoguće!...“ On je navikao da priklešti ljude i njima upravlja nevidljivim, prijavim uzdama, trujući ih sitnim udarcima svog repa. I jedino tako je hteo. Ipak, ovakva smrt je toliko promenila sliku o njemu da su se mogli prevariti čak i oni koji su ga vrlo dobro poznavali. A pogotovu je u uspomeni onih koji su za njega prvi put čuli u svetlu ove smrti, mogao živeti kao potpuno druga ličnost.

Čudno, ali, da je slučaj tako hteo, on je kad su u pitanju ljudi koji su ga znali samo preko novinske hronike, mogao umreti i kao kakav svetac ili čestiti član zajednice. Nesumnjivo je zločin uvek vrlo rđava stvar. Ipak, da je Džemal-begu bilo suđeno da nastrada od ljudske ruke, prvi ko bi ga sreo morao ga je ubiti zbog svega što je on bio – zbog njegovog malog nosa, nepravilnog uskog čela, blistavog i negovanog lica, glasa nazalnog i ulizivačkog, šljaštećih sitnih očiju što vrebaju poput očiju grabljivice.

Međutim, nije tako bilo. Na silu je ušao u jedan tragični roman koji su od početka do kraja ispunjavali nesporedumi, da bi na vrhuncu prouzrokovao

i smrt jedne lepe i povučene, mile i nesrećne žene, za koju okolina nije imala nimalo razumevanja. Ovde se nalazila sva nelogičnost.

Bila je to zaista čudna sudbina za čoveka koji je, još sa pet godina, u jednoj kući u koju je s majkom odlazio u posetu vadio iz akvarijuma sve ribice redom, oslepljivao ih, a potom ih vraćao nazad u vodu, smejući se njihovoj borbi za opstanak.

Džemal-beg je celog života bio takav. Svakom čoveku koga je poznavao činio je manje-više isto što i ovim ribicama. Istina, nikome ne beše iskopao oči. Ali se poigravao dostojanstvom svakoga na koga je naleteo. Tako lepa žena kao što je bila Selma, koja je ostavila dobar deo života uzalud, počela je da živi istog trena kada se od njega razvela. Istog dana kada je umro, prošli su napadi gušenja iskusnog i uglednog advokata Nail-bega. Nikome Nail-beg nije pričao o svom odnosu s Džemal-begom. O tome ništa nije znala čak ni naša prijateljica Sabrije-hanuma, čije su uši uvek bile u pripravnosti i od koje sam kupio informacije o Selmi – naravno, tada nisam otvoreno pitao već vrlo nevoljno i kroz priču. Ali, onog dana kada smo Džemal-begu davali poslednju počast, sedeći u istim kolima, i ja sam ga doživeo kao drugačijeg čoveka. Beše skoro kao tek rođeno biće. U jednom momentu, kao da mi je rekao: „Stidim se sebe!“

Odjednom, čovek koji je sve to napravio, u glavama stotine hiljada mladih ljudi bez životnog iskustva, koji svoj san o sreći nisu pretočili čak ni u jeftine ljubavne priče, postaje povezan s mladom, lepom devojkom s kojom nema nikakve veze. Isto kako je ušao u Selmin život, a da nikako nije bio njena polovina, tako je ušao i u njenu smrt.

Sreo sam Tajfur-bega svega nekoliko puta. U nekim trenucima izgledao mi je kao hladnokrvan, proračunat čovek, ili pre kao osobenjak. Ispod njegovog dostojanstvenog i plemićkog držanja mogla se kriti gomila slabosti. Mogao je počiniti svaki zločin pod uslovom da ga je unapred isplanirao. Ali, nije bio čovek koji bi telo čoveka koga je ubio tako lako iskasapio na komade. Pa ipak, Džemal-bega beše učinio skoro neprepoznatljivim. Čudno, ali najviše posekotina od noža pronađeno je na licu. Ovo je za mene bilo vrlo značajno. Ubica koji je bio toliko priseban da je, nakon svega, zabeležio vrlo jasan redosled događaja, beše izgubio kontrolu našavši se pred ovom facom. Konačno, postoji mesto u pismu gde svedoči o tome.

Džemal-beg je bio od onih koji provaljuju u živote drugih. Tako je očas posla skliznuo u život Nevzat-hanume. On je bio od onih koji u ljudima traže svoju smrt. Ali, bilo je suštinski besmisleno što je Nevzat-hanumin život mogao nekoga toliko izludeti da se pobuni po cenu života.

Bilo je prirodno da naš prijatelj Ekrem pesnik zavoli ovu nečujnu ženu,

tako šćućurenu u svom ćošku. Nevzat-hanuma u svemu tome nije snosila nikakvu krivicu. U njenom životu ne beše nikog osim njenog muža. Kao što sam rekao, lišila je svoje telo svake ćulnosti istog dana kada joj je muž umro. Najpre je celog života bila ųrtva ucene Tarif-bega, koji je ubio svoju ųenu jer se nameraćio da se oųeni njome, a onda, kao da to nije bilo dovoljno, postala je meta Dųemal-bega, koji je nekako saznao za ovaj događaj.

Nevzat-hanuma je celog života ųivela pod pritiskom okoline. Ljubomora, ljubav, inat, uobrazilja, manija gonjenja, ovozemaljska raskalašnost, strast za posedovanjem, znatiųelja... ukratko, ovu lepu ųenu beše opkolila cela okrutna i zastrašujuća mašinerija ljudskog duha, nastojeći da je pretvori u sopstvenu senku.

Gotovo celo njeno okruųenje ulazilo joj je u ųivot uvek da bi je opterećivalo, a skoro nikad se ne trudeći da je razume.

U detinjstvu je podnosila ljubomoru zle i ruųnije starije sestre. U vreme kada se sestra, zahvaljujući bogatstvu oca, udala, a ona se doćepala malo mira, pojavio se njen muž, Salim-beg. Ova bolešljiva kukavica, beskarakterni sebićnjak kome je uųitak bio da stalno kuka, iznenada je umislio da je voli i, nakon višegodišnjeg navaljivanja, uspeo je da ovu neiskvarenu prirodu ubedi ne baš da ga voli, ali bar da misli da je tako. Međutim, već u drugoj nedelji braka ona je shvatila ne samo da ne voli svog muųa već i da će ga teško ikada zavoleti. Salim-beg beše bezlićan i, pride, pokvaren u svemu. Na kraju krajeva, on nije ni voleo svoju ųenu. Ono što je on nazivao ljubavlju bilo je, u stvari, mućenje. Njemu se jedino sviđalo da je poseduje. A mogao je da voli samo kada shvati da će nešto izgubiti. Povrh svega, on je dostojanstvo tumaćio na vrlo specifićan naćin. Kao i svi bezlićni ljudi, postojao je samo sa svojim okruųenjem i unutar njega. Kada je Nevzat-hanuma uvidela da stvar neće ići, na njen predlog da se razvedu, on je odgovorio: „Ima li smisla, šta će reći ljudi, moji prijatelji? Ti si, izgleda, rešila da me obrukaš pred svima? Zaboravi, ja bez tebe ne mogu da ųivim!“ I tri godine ovako. U to vreme, iznenada jedne noći, umro je Nevzatin otac, koji je duųe vreme patio od srćanih smetnji. Par dana pre smrti, predosećajući da njegova mlađa ćerka, koju je mnogo voleo, nije srećna, izgovorio je nekoliko rećenica koje su u porodici protumaćene kao da je jedini uzrok njegove smrti bio Nevzatin brak sa Salim-begom. Tako se sirota Nevzat našla između dve vatre. Treće godine ovog nestvarnog i bljutavog ųivota – koji je podnosila zbog brige šta će reći muųevljeva rodbina, komšije, prijatelji, a moųda ćak i vratar s ulaza u zgradu – za vreme sluųenja vojnog roka, Salim-beg je stradao u nesreći koju je, najvećim delom, sam prouzrokovao. Tragedija Nevzat-hanume leųala je u

želji njenog besprizornog muža – kome je bračni život dozlogrdio, i koji žene i ljubav uopšte nije shvatao, ispoljavajući ljubav samo kada je ljubomoran ili kada shvati da će biti ostavljen – da ponovo pomene beznadežnost i samoubistvo u pismu koje beše napisao veče pre nego što će žrtvovati gotovo ceo bataljon u nesreći do koje je došlo zbog njegovog kukavičluka. Zapravo, svi očevici nesreće izjavili su da do nesreće nije došlo namerno. Salim-begu je bio dodeljen najpitomiji konj za vežbanje u bataljonu. Osim malo plahovitosti, ništa drugo nije bilo ubeleženo u njegov dosije. Salim-beg bi obuzdao životinju da se nije odjednom toliko uplašio. Čak i da se izravno bacio na zemlju, životinja bi ostala da stoji po strani. Na kraju je jedan nepoznati jahač angažovan da ponovo izvede ceo postupak, pa je utvrđeno da konj automatski staje. Ukratko, veliki strah i neumešnost učinili su da konj izmakne kontroli i prouzrokuje nesreću.

Iako je svako za ovo znao, Nevzat-hanuma je zbog pisma bila uverena da je njen muž izvršio samoubistvo. Međutim, ni rodbina Salim-bega nije verovala u to, opet na osnovu njegovih pisama. Samo što su ova pisma bila drugačija od onih koja je njoj slao. U njima su postojale pritužbe druge vrste, više usmerene protiv mlade žene.

Povrh svega, njegova majka, koja svog sina nije nimalo volela, smatrajući ga podmuklim, nesposobnim i beskorisnim, videla je u ovoj smrti priliku da se preseli u udovičinu kuću. Pod njenim uticajem, živci Nevzat-hanume su totalno popustili. Malo posle, ovoj zaveri i unutrašnjem slomu pridodata je i sumnja Zejnep-hanume, pošto je shvatila da je njen muž zaljubljen u Nevzat.

Ludo zaljubljen u Nevzat-hanumu, Tajfur-beg je, počinivši ludost da ukloni svoju ženu u nadi da će nju primorati na brak, koristeći se krajnje neuobičajenom logikom njoj pripisao ovo delo. I tako, ne računajući očevu, tri smrti behu natovarene jednoj ženi na leđa. Zgnječena teretom nećijih snova, skrivajući se iza nemih, iskrenih osmeha, naša Nevzat je živela svoju čudesnu sudbinu. Bez njene krivice, ljudi su umirali, ubijali jedni druge, i za sve to je ona bivala okrivljena. Da je bila neka malo ambicioznija osoba, ili da se u njenom biću našla trunka bezobrazluka i samoodbrane, sigurno bi zbacila ovaj teret i iz svega se izbavila. I dalje nikome nije bilo jasno zašto je sakrila Zejnep-hanuminu smrt od policije.

Saznavši za ove događaje, nesvesno sam se setio komentara moje ćerke, koji sam ranije pomenuo. Dok je svojevremeno pokušavala da dokuči naš haotični život, rekla mi je: „Mi smo ljudi opterećeni krivicom.“ Mislim da se u toj rečenici nalazi ključ za ceo događaj. Nevzat-hanuma je bila od onih koji sebe okrivljuju i za ono što nisu uradili. Možda ju je tome naučilo porodično vaspitanje ili detinjstvo koje je provela trpeći sestrinu

ljubomoru. Prema rečima Sabrije-hanume, ova duševna osobina je počela da se formira kada je kao mala pokušala da se ubije zbog sestrinih laži. Po svemu sudeći, bila je osoba koja se ne suprotstavlja.

Uprkos svemu, Salimova smrt je za nju bila problem, pogotovu zbog toga što se ubio. Otuda se javilo interesovanje za spiritualizam. Priču o Muratu je izmislila njena svekrva, sa ciljem da je maksimalno drži u izolaciji. Ona je bila ta koja se javljala na telefon. Njen duboki glas mi je zaparao uši već prilikom prvog susreta. Zvuci cimbal, frule, brodske sirene, mora da su bili plodovi mašte nastali u prisustvu lepotice. Cesto sam tokom života viđao da ljudi pothranjuju laži, bilo da su upetljani u njih ili ne. Zato me uopšte nije iznenadilo tumačenje Sabrije-hanume.

Malo posle, ovoj dvostrukoj uceni pristupila je i Sabrije-hanuma, koja je veoma volela Zejnep i koja je celu stvar doživela kao policijsku istragu, pošto je, uglavnom zbog svoje usedeličke psihologije, verovala da postoji ozbiljna veza između Nevzat i Tajfur-bega. Ukratko, beše se udvostručio pritisak na jednu devojkicu. A još kasnije, usledilo je Džemal-begovo uplitanje. Dok je Salimova majka bila živa, ni Džemal-beg, ni Tajfur-beg, ni Sabrije-hanuma nisu mogli mnogo da se muvaju po kući. Čak i spiritualistički ogledi, za koje se pričalo da se izvode u kući, bili su Muratova preuveličavanja. Kad je starica umrla, oboje su oslobodili teren.

Prema Sabrije-hanumi, u osnovi Džemalove privrženosti Nevzat-hanumi bio je novčani problem. Izbačen s posla zbog pronevere, Džemal-beg se izvukao pokrivši dug imetkom ostalim iza Selminog oca, i hteo je da se oženi sa Nevzat zbog novca. I, pošto mu je to bila jedina nada, navalio je na devojkicu svom snagom.

Selma je pak govorila da je on, iako se ne može zanemariti uloga novca u celoj stvari, već duže vreme bio slab na Nevzat. „Džemal je bio razvratan, a posebno su ga privlačile stvari do kojih se teško dolazi. Moguće je da ga je kopkao način na koji je Nevzat živela, tako zatvorena u sebe...“ Prema Selminim rečima, ovakav odnos između Džemal-bega i Zejnep-hanume je, čak, postojao od ranije.

Tajfur-beg uopšte nije mogao da shvati Nevzat-hanumu. Mislio je da se devojkica upetljala u tajnu vezu s Džemalom. U pismu koje je ostavio neposredno pred smrt, ljubomora, bes, pa čak i osveta, bili su zastupljeniji od ljubavi.

Tragedija Nevzat-hanume bila je u tome što su njen život odjednom opteretile četiri smrti, a da bi se život uništio, dovoljna je samo jedna.

Zato što sam mnogo ranije pretpostavio da će nas pronalaženje kadrova i osmišljavanje njihovih zaduženja prilično iscrpeti, želeo sam da se posao otpočne sa što skromnijim kadrom. Međutim, broj prijava koje su stigle što našom, što tuđom preporukom toliko je bio narastao, da je to bilo nemoguće. Gotovo svakog dana snalazila bi nas jedna ili nekoliko prijava. Telefon je neprestano zvonio, i moj, i Halitov. Još prvog meseca sam shvatio da sam u vreme otvaranja Instituta bio sasvim detinjast, jer sam se nervirao što imam malo prijatelja i rođaka. Reklo bi se da je moje rodbine bilo koliko hoćeš. A posebno što su vernost i odanost prijatelja iz razreda i komšiluka nadmašile sva očekivanja. Odeljak u registru prijava koji se odnosio na moje kandidate bio je krcat. Svi oni koji su pokazali razumevanje i nisu me dirali dok sam bio na mukama, tokom teškog perioda u mom životu, sada su se skoro bez predaha međusobno utrkiivali da mi pruže priliku da pokažem svoju neizmernu obdarenost uzvišenim ljudskim vrlinama kao što su prijateljstvo i ljubav prema bližnjima. Kada sam Halita Nepogrešivog upitao šta bih mogao da preduzmem, on mi je odgovorio:

„Hajri, druže moj, u ovakvim slučajevima postoje dva pristupa. Ili se posao u potpunosti prepusti slučaju, ili razvrstaš prijave po kategorijama i iz svake izabereš šta ti se više sviđa. Pošto se ja nalazim u istoj situaciji, predlažem da zajedno razmislimo o jednom od ova dva načina. Ako se odlučimo za sreću i slučaj, onda pribegavamo izvlačenju lutrije. Ali, mislim da nam to ne bi išlo u prilog. Kad bi se pročulo, bilo bi pogrešno protumačeno.“

„U tom slučaju, podelićemo ih u grupe!“

„Da, ali kako?...“

„Iz svake izaberemo najiskusnije... Na primer, one koji su dugo radili određeni posao...“

„Nipošto!... Vi ne znate šta reč iskustvo zapravo znači. Imati iskustva znači biti istrošen, zamrznut u granicama proseka, s prosečnim idejama. Od takvih ljudi nam nikada neće stići ništa dobro.“

Nije preostalo ništa do da biramo one bez iskustva.

„U tom slučaju biramo neiskusne!“

Halit Nepogrešivi je ovde na trenutak zastao. Pažljivo je posmatrao jedan od grafikona što su nedavno pokačeni po zidu. Uhvativši me za ruku, odvuкао me ispred njega.

„Ovaj grafikon sam napravio kao eksperiment s temom dečje ljubavi prema satovima. Ali, čini mi se da su neka mesta pogrešna. Ovaj teget odeljak bi pre trebalo da se odnosi na decu iz pismenih porodica! Međutim, ja sam već izdvojio poklon-satove. Ne, njih ćemo prebaciti u žuti odeljak, koji je manji. Molim vas, možete li da izvršite ovu korekciju?“

Uradio sam što je tražio. Ali, nisam mogao da se suzdržim od pitanja: „A čemu ovo koristi?“

Pogledao me je, mrtav ozbiljan:

„Uvek je korisno znati.“

Potom se vratio na glavnu temu:

„Kako ćete znati da su sasvim bez iskustva?“

„Recimo, po tome što nikada nisu radili neki posao...“

„Postoje oni koji su i bez posla stekli iskustvo, što je još gore. Upravljanje njima je zaista teško. Ne, to ne može.“

„U tom slučaju?...“

„U tom slučaju, postoji samo jedan izlaz... Ići redom po prijavama... Uglavnom prijave koje ne spadaju u naše favorite... Ili, ne vezivati se sasvim za slučaj, već, počev od prve, u preskocima slediti red prijavljivanja. Ovako nam se šanse umnožavaju. Razumete? Primete ime koje je prvo ubeleženo u vašoj svesci. Drugo preskačete. Treće primete... Ovde čak možete malo da promenite: recimo, posle trećeg uzmete i četvrtog, preskočite petog i šestog, pa uzmete desetog... Ko vam je pod brojem jedan?“

„Znate već, Asaf-beg! Za sada mu plaćamo honorarno, nema nijedno zaduženje!“

Nabrao je lice.

„Asaf-beg je lenjivac! Meni se ne sviđaju lenji ljudi. Uz to, takvi ljudi predstavljaju opasnost za jednu modernu instituciju kakva je naša, gde se poštuje lična sloboda i osoblju se ne pokazuju konkretna zaduženja nego prirodu i opseg posla određuju njihove kreativne sposobnosti. On redovno dolazi, zar ne?“

„Asaf-beg zapravo dolazi pre, i odlazi posle svih nas.“

„Šta radi?“

„Za sada, ništa... Jedino čita novine, vi ste mu naložili!“

„Čita li?“

„Ne, ali Nermin-hanuma čita umesto njega.“

„Neka tako i nastavi.“

„Da, ali treba imati novac za radnike! Inače, kada presuši trenutni budžet...“

Halit Nepogrešivi je neko vreme razmišljao.

„Smislite vašem prijatelju neki posao po njegovoj meri... Posao koji ne zahteva rad, gde će njegova inertnost biti korisna za instituciju... Tada je problem rešen.“

„Zar nije malo čudno da se izdvajaju sredstva za takav posao?“

„Ne. Tačnije, ne znam. Ništa mi ne pada na pamet. Ali, verujem da se u jednoj ogromnoj ustanovi može naći neki takav posao. Jedna kancelarija, kojoj ćemo dodeljivati poslove koji treba da budu na čekanju. Nimalo ne sumnjam da će vaš prijatelj, u skladu sa svojim sposobnostima, obezbediti nerad!“ „Ali, ime? Kako da je nazovemo?“

„Zar je potreban naziv? Ah, te formalnosti! Ne puštaju da mrdne onaj ko hoće da radi. Kako da se radi u moru formalnosti i striktnih propisa?“

Šetao je levo-desno po sobi. Zatim je stao ispred mene. „I zaista je potrebno ime?“

„Mislim...“

Zabrinuto je uzdahnuo. Zbilja se rastužio.

„Dragi Hajri-beže, ako ikada budem bio primoran da napustim ovu toliko voljenu instituciju, na čijem sam osnivanju sa toliko žara radio, znajte da će to biti zbog ovih procedura. Nemojte misliti da to kažem zbog ovog imena. Njega sam već smislio! Ali, zašto trošimo toliko vreme na ove gluposti! To mene rastužuje! Stvarno je žalosno da se u Institutu za podešavanje satova ovako traći vreme!...“

Zvono se oglasilo. Pozvao je Derviš-agu:

„Molim vas, zovite Ekrem-bega! Neka dođe u sobu sa ping-pongom, da odigramo jednu partiju! I vi ćete nam se pridružiti, zar ne?“

Halit Nepogrešivi je mnogo voleo ping-pong, i za njega je odvojio jednu sobu na gornjem spratu. A pošto sam i sam često provodio vreme tamo s njim, da se ne bih sasvim dosađivao, ubacio sam sto za otvaranje pasijansa. „Naravno!“, rekao sam.

Opet me je uhvatio podruku i bezmalo me izgurao na vrata.

„Upravo tako, gubimo mnogo vremena. Treba biti ekonomičniji! Napraviću jedan grafikon s ovom temom. Ne zaboravite da smo večeras pozvani kod vaše tetke.“

„Bez brige... A ovo ime?“

„Ah, da! Kancelarija za finalne poslove! Razumeli? Tamo ćemo slati poslove koje treba odugovlačiti. Dva službenika su dovoljna, zar ne? Molim lepo, više ne damo!“

„Čak je i jedan dovoljan!“

„Ne, ne, ipak dva. Jedan koga preporuči vaša tetka, i drugi – neka mlada, pristojna devojka koju ja poznajem... Ili, ako hoćete, da prebacimo mladića koga preporuči vaša tetka na drugo mesto, a tamo da dovedemo još jednu

ženu! Dve žene bolje rade... To jest, odmaraju.“

Pošto je donesena ova odluka, popeli smo se u sobu za ping-pong da provedemo vreme u Institutu kome je jedini istinski cilj bio njegova racionalna potrošnja.

Dopadalo mi se da gledam kako Halit Nepogrešivi i Ekrem-beg igraju stoni tenis. Obojica su bili zgodni ljudi i, uprkos razlici u godinama, igrali su podjednako žustro, sa istom spretnošću i, naravno, ležerno.

Bio sam blago ljubomoran, budući potpuno lišen zadovoljstva koje ovakvo telo pruža; svaki put bih bio iznenađen posmatrajući kako sa toliko sklada uzvraćaju jedan drugom, kako se u svakom trenutku u istom pokretu sjedinjuju i razdvajaju, ali i neobično zadovoljan, jer se svetim sebi za tu ljubomoru.

Od tada sam zavoleo Ekrema. On je, kao i ja, pripadao vrsti koja ne može da živi a da se ne osloni na nekog ili na nešto. Za sedam godina njegovo ponašanje prema meni se nikada nije promenilo. Čak i u mojim najgorim danima bio je pristojan i prijateljski nastrojen. Nikada mi nije skresao u lice da sam glup i neznalica. Moja uvrnuta stanja dočekivao bi čudnim osmesima. Sa zadovoljstvom sam mu našao posao u Institutu, iako bih mu posavetovao da ga napusti prvom prilikom. Nije me zastrašivalo to što je uživao Halit-begove simpatije. On je bio toliko van svih naših računica da mogućnost da neko utiče na njega nije postojala.

Toga dana Ekrem je mnogo loše igrao. Kao da nije bio svoj. I nesumnjivo nije. Pokreti su mu bili nezgrapni, pažnja rasuta, refleksi pre nagljeni ili zakasneli. Svaki put kada bi krenuo u napad, ruka mu se, sputana mislima, zaustavljala na korak od tela. Bez sumnje, ukopao se u misli o Nevzat-hanumi, i jedva se probijao kroz njih. Ko zna šta je sve bilo u njegovoj glavi! Bol zbog večnog rastanka od voljene osobe, tragična smrt ove mlade žene i patnja koju je ova smrt donela njemu i svima nama urušili su ga iznutra.

Mora da je ova mlada žena, za koju je verovao da je samoj sebi dovoljna u svom svetu tako daleko od života, koju je kao poznavao kao takvu, sada u njemu oživela potpuno drugačija. Siguran sam da je tada konačno bio počeo da otkriva značenje stalno prisutnog osmeha na njenom licu. To je bio onaj večito prisutni smeh na usnama akrobate koji, praveći pokret za koji zna da će ga, promaši li jedan milimetar, odvesti u smrt, pruža ruke i baca se u prazninu, ka svojoj partnerki na trapezu, da se uhvati za nju.

Ne beše to ukras već vrlo smeo čin. A u sebi je krio i nesporazum s nekim, koji je trajao ceo jedan život.

Možda je sada jadni Ekrem, razmišljajući o ovom osmehu, shvatio da voli ne senku kakva mu se bila dopala u knjigama koje je čitao već stvarno

ljudsko biće. I možda je zato bio pun kajanja. Jer, ovaj blagi osmeh ličio je na poziv u pomoć, uskraćen svima, pa i njemu.

Ekrem je verovao da se iza Nevzat-hanuminog bledog i nečujnog osmeha nalazi žena iz estetike, o kojoj je nadugačko razglabao u kafedžinici na Šehzadebašiju. Ovu estetiku izvlačio je iz nekih fantastičnih, čak i horor priča engleskog pisca kome se više ne sećam imena, nazivajući je „estetika čiste poezije“. Doktor Ramiz, pak, nije dovodio ove žene u vezu s bilo kakvom poezijom, čistom ili nečistom. U trezvenim trenucima on bi pozeleo da ove žene, od kojih je većina umrla ili se ubila, podvrgne psihoanalizi, ili bi retko, ustima stručnjaka, izjavio da pate od anemije.

Ekrem-beg nije preterano zarezivao ove priče, tumačivši ih kao sprdnju, već bi nastavljao da priča meni, verovatno najvernijem slušaocu, o raznim vidovima estetike koji se podudaraju s ovom čistom, uplićući odjednom sedam ili osam filozofa poeta. Možete da zamislite koliko sam mogao razumeti ono što je Ekrem pričao. Samo, jedno je bilo sigurno – kada sam prvi put ugledao Nevzat-hanumu, pomislio sam: to je žena koju bi Ekrem-beg mogao da voli do kraja života. Posle izvesnog vremena mi smo toliko spremni za stvari koje nas snalaze da živimo noseći svoju sudbinu sa sobom. Pročitavši gomilu knjiga u biblioteci, Ekrem se beše pripremio da zavoli Nevzat-hanumu. Ali, ova priprema i njeno ispoljavanje u našem životu nisu uvek isti. Tamo gde je mislio da je našao najzreliji primerak jedne estetike, Ekrem-beg je naleteo na trostruki zločin.

Osmeh koji je od Nevzat-hanume napravio remek-delo umetnosti, zapravo nije bio, kako je on to želeo, carstvo duha koje je, napustivši materiju, kao zvezda izdaleka sijalo pred našim očima i rešilo sve Ekrem-begove probleme. Iza njega se nalazila bespomoćnost osobe koja je, stešnjena, živela pod teretom pretnji i patnje. Eto, Ekrem je sada po prvi put ugledao tu bespomoćnost.

Jedne noći, koju sam već pominjao, bio sam kod tetke i do kasno sam razgovarao sa Nevzat. Nekako je bila uspela da se oslobodi Džemal-bega. Tačnije, moja tetka ga se dograbila na trenutak. Iskoristivši se time, Nevzat se prilično odmakla i, stojeći kraj prozora, gledala van. Po prvi put beše zbacila slatku masku s lica. Njene crte se behu ispoljile, oštre i skoro potpuno oživele. U ovakvom izdanju bila je sasvim drugačija od Nevzat koju smo poznavali, bila je lepa kao oružje spremno da opali. Polako sam joj prišao i, sa hrabrošću koju mi je ulivao moj očinski nastup, upitao sam je:

„Zašto se uzalud dosađujete? Pogledajte, Ekrem vas tamo čeka. Kada biste jadničku ukazali malo pažnje... On to čeka godinama...”

Lice joj je odjednom smekšalo. Tačnije, izašla je iz malopredašnjeg

stanja, ali nije pronalazila ni stari, naučeni izraz lica. Kao da se zaustavila na pola puta.

„Ekrem-beg...“, promrmljala je. „Znate li koliko bi problema Ekrem rešio da je za dlaku snažniji?“

Tada sam joj postavio najgluplje moguće pitanje:

„Da mu kažem to?“

Izraz joj je ponovo postao oštar.

„Ni slučajno!“, rekla je. „Uostalom, čemu bi to koristilo? Te stvari dolaze same. Ne zamerite. Možda je krivica u meni. Te stvari su mi se toliko smučile, da ja...“

Zatim me je uhvatila za ruku.

„Ne brinite vi za mene... Važi? Sebe vi gledajte, mene ostavite na miru! Neko vreme bili ste se slizali sa Sabrije. Kako ste mi bili odvratni tada. Nameračili ste se na moj život.... samo da biste joj se podvukli pod kožu... A onda ste nestali.“ Sklopila je oči, zabacujući glavu kao da traži jastuk.

„Ali, vi ste mene tražili, u mojoj kući...“

„Znam. Htela sam da saznam šta vam je Sabrije pričala. Da je bilo moguće, cenkala bih se. Ali, nema veze, prošlo je... Sada ste opet tu. Svako je opet tu. Znate li šta za mene znači videti okolo ovoliko ljudi ? „

Neko vreme me je posmatrala, a onda reče:

„Ostavite me na miru! I ne uzimajte me u usta. Dogovoreno?“, bila je uporna.

Laganim korakom priključila se gomili u kojoj se nalazio Halit-beg.

Posle te noći, ovaj razgovor mi je postao problem. Shvatio sam čemu sve, i uolikoj meri moram da se povinujem da bih imao koliko-toliko podjednak tretman i uklopio se među ljude.

Ali, nisam nikada do sada tako snažno sagledao gorčinu ovoga, i utisak koji ostavlja na druge. Video sam se samo svojim očima. Sada sam se gledao očima jedne od retkih osoba koje su mi se dopadale, koje sam voleo i želeo da učinim nešto za njih.

Ponovo sam se sreo s Nevzat-hanumom deset dana nakon ovog razgovora. Bilo je to u kući Seher-hanume. Tetka i ja smo došli zajedno. Čim sam je, još s vrata, čuo, bilo mi je došlo da se vratim. Ali, to nije bilo moguće. Dva sata smo sedeli jedno naspram drugog. Nevzat-hanuma mi nije ni reč rekla. Tek kada smo zajedno polazili – tetka je bila predložila da je povežemo kući – na tren smo ostali sami.

„Slomila sam vas one večeri... Izvinite!“, prošaputala je.

„Nisam ljut na vas već na sebe!“, odgovorio sam.

Posle ovog događaja, svaki put kada bih video Ekrema setio bih se njenih reči i bilo mi ga je žao. Izgledao mi je kao pola čoveka.

U jednom momentu, kao da se ponovo vratio u igru. Na svega nekoliko minuta nije čak dozvolio Halitu Nepogrešivom da mrdne. Posle se, začas, rasplinuo u pokretima. Ceo život će mu tako proći. Slegnuo sam ramenima.

Osetio sam dodir nečije ruke. Sabrije-hanuma. Mentalno sam se ukočio. Trajalo je danima. Činio sam sve da je izbegnem. Međutim, lično sam je doveo među nas. Sabrije-hanuma se beše udaljila, uvidevši da je sa mnom nemoguće pričati. Obilazila je oko stola za igru, da bi na kraju sela za neki mali sto. Izboranih usta, s telom pravim kao strela, neobično žuta u licu, poigravala se špilom karata.

Neko vreme, Halit-beg je pokušavao da prodrma Ekrema. Zatim je, izgubivši svaku nadu, prekinuo igru. Ekrem-beg je obrisao lice. Ponovo sam prizvao u sećanje iskasapljenog Džemal-bega. Koliko bi ovo još moglo da traje? Silazeći, bacili smo pogled u kancelariju u kojoj je sedeo Pospani Asaf-beg. Budući šef naše kancelarije za doradu pokušavao je da zagrlj svoju službenicu, sirotu pedesetpetogodišnju Gulsum-hanumu. To je bilo toliko komično i neočekivano, da umalo nismo prasnuli u smeh. Halit Nepogrešivi me je zgrabio za ruku, i mi se na prstima udaljismo.

„Šta kažete, gospodine?“, upitao sam. „Ako hoćete, možemo da krenemo od drugog na listi! „

Stvarno sam umeo da odaberem ljude. Ekrem-beg je bio vucibatina, Sabrije-hanuma zla veštica, Asaf-beg izlapeo... „Hvala bogu, i vi poznajete doktor-Ramiza.“

Oblačeći mantil, Halit Nepogrešivi mi je odgovorio: „Odeljenje dorade neće loše raditi... Staviše, obećava. Vi, molim vas, one devojke što sam pominjao stavite pored nekog drugog prijatelja... Ili, da okupimo sve daktilografkinje na jedno mesto. A vi ne očajavajte, dragi moj... Budite sigurni da, kako stvari stoje, niste mogli napraviti bolji izbor. Vi mislite da su vam svojim prijateljstvom udelili milostinju, a oni su, međutim, u vama našli spas.“

„I Sabrije?“, upitao sam.

„Ne. Ona je htela da vas iskoristi. To je očigledno, ali, nikad se ne zna...“

Usput mi je ispričao koliko mu je teška bila partija s Ekrem-begom:

„Oduvek sam bežao od ljubavi. Nikada nisam voleo. Možda je to nedostatak ali, ja sam bezbrižan. Loša strana ljubavi je to što neprekidno traži nadoknadu za pruženi užitak. Na ovaj ili onaj način... Ako ništa, nema ničeg strašnijeg nego da zađete u nečiji život više nego što treba.“

U stvari, ja sam bio počeo da ispaštam. Živci jadne Selme bili su popustili do beznadežnosti. Niti je mogla da zaboravi Džemala, niti Nevzat. Znala je da se noćima okreće u krevetu i budna dočekuje zoru.

Ali, ko je od nas mogao da zaboravi? Nesumnjivo, Džemal-bega mi nije

bilo žao. Da zločin i smrt ne behu ušetali na vagu kao veliki tas, možda bih bio čak i srećan što sam ga se otarasio. Pa, ipak je u meni postojalo nešto zbog čega ovo nisam mogao doživeti kao slučajnost. Stalno mi se pred očima vrtela slika mog razgovora s Nevzat-hanumom, dok ona traži jastuk.

Baš ispred vrata tetkine kuće, Halit Nepogrešivi me je iznenada zgrabio za ruku:

„Pronađosmo posao i za muzičara! Medžid-beg, je P tako? Onaj što hoće da bude vođa orkestra... Da, sala za sto duša! Za mašinama sve mlade daktilografkinje! Na nekom kanabetu naspram njih, s palicom u ruci, on, vođa orkestra! Rade pod njegovom upravom: ... A... B... kucaju sve redom, ujednačeno i istovremeno... Ovo neće biti nimalo loše! Pazite, vi ste se malopre pokajali što poznajete Asaf-bega. Međutim, on nas je svojim gestom utehe pripremio za ovu originalnu zamisao. Da, izuzev ličnih zapisničara, svi će biti u jednom velikom salonu... Moderan svet, savremeni način rada...”

Ušavši u kuću, zatekli smo gomilu koja se tiskala u oba salona i hodniku. Ali, ovog puta, to nije bila ona vrsta gužve na koju sam navikao. Osim ljudi koje znamo, tu su bili i neki stranci. S juga, severa, Bliskog istoka, odasvud. Prvih pola sata je prošlo u mom predstavljanju pripadnicima raznih narodnosti. Jedna ruka mi je bila u Halitovoj, koju bi, s vremena na vreme, smenjivala tetkina. Tako je gotovo svako saznao ko sam. Posle sam iskoristio priliku da se izmaknem u stranu. Baš tada sam primetio da su po svim zidovima bili okačeni slogani i grafikoni Instituta za proučavanje satova. Oko osam sati pogasila su se svetla i počela je projekcija kratkometražnog filma: *Zvanično otvaranje prve stanice za podešavanje satova!* Svi skupa smo u masi funkcionera ugledali Hajrija Irdala ispred vrpce kako čita govor s papira u ruci, a malo kasnije, kako podešava mladoj devojci sat – Bože, kako se ta mala slatko smejala! Kako to onda nisam primetio! Drugi film je bio snimljen prilikom otvaranja Instituta. Ovde me već Halit

Nepogrešivi beše bacio u senku. Da li je neko nedostajao? Kako je samo Halit, baš kao i večeras, samim svojim prisustvom zasenio gotovo svakog.

Kada su se svetla upalila, ljudi kojima sam malo pre toga bio predstavljen išli su naizmenično od mene do Halita Nepogrešivog. Ne obavestivši me, Halit je bio tako lepo sve osmislio da su me skoro svi znali od ranije. Dragulj dvorskog spravljača šerbeta, Sejrit Lutfulah, Ahmet Zamani, Blagosloveni, Nuri-efendija, su, kao konfete, pljuštali po meni. Sa svakom novom čašom raslo je uzbuđenje i interesovanje za mene i Halita Nepogrešivog.

Do te večeri nisam ni znao da mogu toliko da pričam. Svima sam sve

pričao i, što je još čudnije, čim bi započela priča na nekom stranom jeziku, pored mene bi momentalno progovorio neki prevodilac. O čemu je sve Halit Nepogrešivi vodio računa! U jednom momentu sam potpisao sto – sto pedeset fotografija velikog zidnog sata. Malo potom, zagonetka se spontano razrešila. U drugom salonu moja tetka je gostima predstavljala naš prilično glomazan stari sat, ukrašen u rokoko stilu, kasnije uokviren sa sve četiri strane arapskim natpisima od slonovače. Čudno, ali svi su ga znali i divili mu se. Stotine raznobojnih očiju, s naočarima i bez njih, bile su uprte u njega; ceo salon je paradirao ispred njega. Izrađen u Nemačkoj početkom osamnaestog veka, kada su mehanika i automatika bili na vrhuncu, ovaj grandiozni, elegantni i skupoceni sat bio je jedan od retkih koji bi mogli izvesti najrazličitije funkcije da je postojao majstor koji je mogao da ga pokrene, ili makar navije. Ali, toliko je nenormalna bila ozbiljnost ceremonije, i tolika je gužva bila ispred njega, da sam uspeo da ga vidim samo na momenat.

S crnim šalom prebačenim preko ramena, u crnom kostimu s plitkim čipkanim dekolteom, našminkana, ofarbane kose, sva u dijamantima i dragom kamenju, moja tetka je bila raskošna i frapantna kao i uvek. S jednom rukom na štapu, a drugom u ruci gosta koji je bio na redu da bude predstavljen lažnom Blagoslovenom, ona bi najpre izgovarala ime novopristiglog, a onda bi predstavila i njega, Naš porodični sat, Blagosloveni. Odmah zatim, izgovarala bi neku rečenicu poput: „Trenutno je kod nas u gostima...”

U jednom trenutku časovnik se oglasio, verovatno na četvrt sata. Imao je lepši zvuk od Blagoslovenog. Ali, graja je bila tolika da ga nisam čestito ni čuo. Zapravo, iznad brojčanika su se bila otvorila vrata i pomolio se starac obučen kao derviš s Hamdi-begovih slika i, uzviknuvši: „Dobro došli!“, ponovo se vratio unutra. Nimalo iznenađena, tetka je objasnila ovaj trik: „Šejh Ahmet Zamani-efendija...”

U tom trenutku sve se zatreslo od radosti, aplauza, iščuđavanja. Čudno je bilo što se doktor Ramiz toliko zaprepastio zbog ove promene na Blagoslovenom, on, koji ga je odlično poznao, tolike dane ga obilazio i među prvima saznao da sam ga prodao. Ne mogavši više da izdrži, na kraju me je odvuкао u ćošak i u tajnosti, krajnje zabrinuto, rekao mi je: „Brate, ja večeras videh da se Blagosloveni baš promenio. Kako bih ti rekao, nekako mi je previše nakinduren!” Pružio sam mu čašu viskija.

„Istina! Novac, blagostanje, strast da se još više zaradi, promenili su i njega, kao i sve nas.”

„Ali, kod njega je to malo preterano! Ranije je bio lep i jednostavan. Možete li to sprečiti?”

„Nema šanse! Ne možemo ništa da učinimo. A nećemo ni moći. Toliko sam ga savetovao, ali, neće ni da čuje...”

„U svakom slučaju, treba potražiti neko rešenje! Ako ništa drugo, treba ga privoleti da skine onaj orden s grudi!” „Probajte vi da mu kažete. Meni ne govori ništa osim: ‘Poklonio mi ga je sultan Aziz.’ Kao da ne vidite moju tetku! Je li to odeća koja priliči ženi u njenim godinama? Takva je naša familija, apetit nam raste s godinama! U neku ruku, i on je član porodice. Hoćete li da vam otkrijem istinu? Počeo sam da strahujem šta će biti kad ja pobenavim.”

Ovde se moj dragi prijatelj usprotivio:

„Ne! Dok je mene, ništa se brinite! Ja sam vas ionako lečio.” Nisam stigao da zahvalim prijatelju. Okupirali su me tetkini gosti. Neka žena, matora skoro kao tetka, nakićena prstenjem, lancima, zvončićima, kamenčićima kao stoka za ispašu, upitala me je da li naša porodica potiče od Ahmeta Zamanija ili od Blagoslovenog. Rekao sam prevodiocu: „Recite joj: Blagosloveni je, u stvari, naš deda!” Pitala je da li se često dešava da Blagosloveni promeni mesto i ode u goste. Odgovorio sam da se to inače retko dešava, i da ja to odobravam samo uz lekarski savet. Onda su se zapitali ko mu je doktor.

„Razume se da čovek u tim godina ima gomilu lekara. Ali, poslednji je doktor Ramiz-beg”, pokazao sam u pravcu mog dragog prijatelja.

Bio sam siguran da će on sa zadovoljstvom preuzeti ovaj posao. Dok se rulja pomicala ka Ramizu, ja sam izašao u hodnik.

Čudno, ali svi smo bili marionete u rukama Halita Nepogrešivog. Doveo bi nas do neke tačke i tamo nas ostavljao. Tada bismo zaigrali unapred naučenu ulogu. Prema njemu sam osećao mešavinu besa, mržnje, pobune i divljenja.

Levo u hodniku, rasprostrevši dugačku suknju svoje tek sašivene haljine po prostranoj sofii, sedela je Zehra i bez prestanka njišući čašu s pićem u ruci pričala s mladićima na potpuno nepoznatim jezicima, ili možda na jedinom koji su u tom trenutku svi znali. Unuka Takribi Ahmet-efendije bila je uistinu lepotica večeri, izazivajući divljenje okoline. Posmatrao sam sitne pokrete njenih ruku i način na koji joj se brada od zadovoljstva nesvesno podigla; bila je istinski srećna. Kako je samo ličila na majku! Neki mladić joj je tog trenutka pružio tanjir s hranom. Moja ćerka počeo, vrlo odmereno, da jede s kolena.

Obradovalo me je to što za dve godine ne beše zaboravila naš stari kućni običaj. Mi smo godinama tako jeli suv hleb s krila.

Tada mi priđe Pakize. Bila je lepo obučena. Ne znam kada je sašila ovu odeću. Mada, štof mi je bio poznat. Nosila je svoju tašnicu i šarenu ešarpu

tako ležerno, i bila je tako zadovoljna i nasmejana, da sam se zapitao: „Koju li glumicu večeras glumi?“ Ozarenog lica, uhvatila me je podruku.

„Ah, Hajri... Da znaš samo koliko sam srećna! Ma, znala sam ja da će mi biti ovako kada sam te uzela za muža.“ „Da, samo, mislim da sam ja tebe uzeo za ženu, ili su se, možda, običaji promenili?“

„Kako me vidiš, ti postaneš staromodan. Ali, nema veze... ja sam zadovoljna. Večeras me naročito obradovalo to što sam videla Blagoslovenog... Ti znaš da sam ga mnogo volela. Svakog praznika bih mu ljubila ruke.“

„Sviđa ti se sve ovo, zar ne?“

„Kada bi moglo večno da traje! Ovo sam sve vreme od tebe očekivala, a ti si to stalno odlagao!“

Neki lik od pedesetak godina stajao je iza moje žene i, sa dve čaše u ruci, kao buldog čekao da se sklonim, pa da skoči u napad.

„Ko ti je ovaj bezveznjaković?“, upitao sam je. „Zar nisi mogla boljeg da nađeš?“

„Neki obožavalac... Stalno pita za tebe, biće da je novinar...“ Zatim je tiho dodala:

„Večeras si briljirao...“

Zatim, videvši kako ja i dalje zurim u štof, rekla je: „Prepoznao si ga, zar ne? Sećaš se, nismo nikako mogli da ga prodamo, niko nije hteo da ga kupi! Dušo, ovo je krzneni mantil tvog oca! Zakrpila sam rupe od moljaca... Mada, koštalo je prilično.

Znači, zlatne zvezde što su svetlucale na zelenom štofu bile su, u stvari, rupe od moljaca. Ustupio sam ženu buldogu, pomislivši: „Neka joj je sa srećom! Sigurno je ne može čitavu pojesti!...“ Odnekud iz pravca ulaza doprlo je: „Zdravo!“ Okrenuh se. Moja mlađa svastika. U crvenoj haljini koja joj je očajno stajala, kao nož spreman da se zarije svađala se s mladićima oko sebe. Na ušima su joj bile metalne minduše, debele kao konjska potkovica. Zažalio sam za starim potkovicama koje smo u vojsci bacali u smeće. U današnjoj modnoj industriji bi se dobro isplatile. Prilazeći mi, moja svastika napusti gužvu i cela se navali na mene:

„Zete dragi, ti si najlepši muškarac večeras!“

U poslednje vreme, Pakizina sestra beše poprimila neku čudnu narav. To je mogla biti posledica doktor-Ramizove psihoterapije. Blago je odgurnuh:

„Hajde, beži, zabavi se! I, sledeći put, promeni taj parfem!“ Ne obazirući se nimalo, prislonila je maramicu na nos i izgovorila ime parfema koga nema šanse da ću se ikada setiti. Crkavala je od smeha.

Druga svastika je mogla svakog časa da se pojavi. U jedanaest se zatvara kazino. Ona će, čim dođe, otpevati repertoar koji ju je proslavio. Kroz

salon sam prošao u stražnju sobu. Ovde je bilo relativno pusto. Oko velikog kućnog ognjišta behu se sjatile Seher, Sabrije i Nermin-hanuma i gomila muškog sveta. Svi su, kako ih je doktor Ramiz navodno prema običaju Bektašija naučio, međusobno nazdravljali, i rukom preklopivši pola čaše, ispijali rakiju. I mene behu pritisli da pijem. Rekao sam im da pijem samo viski i ne volim rakiju, i da mi Blagosloveni ne dopušta drugačije. Neki dečko, približno Ahmetovih godina, neprestano se klateći, jedva ustade i pruži mi pljosku koju beše izvukao iz jakne. Pomislio sam na mog nejakog sina: „Jadna budala! Ko zna kako se sada muči u polumračnoj učionici, jer misli – postaće cenjen... Eh, da može... da živi, a da nikom ne polaže račune! Ali, ima li šanse?“ Vratio sam momku flašu. Osećala se na kiselinu. Doktor Ramiz me je ispratio jednim: „Kuda ćete?“, koje se nije moglo razabrati od neke nafrakane matore žene koja mu se beše strmoglavila u poluzagrljaj.

Za to vreme, posluga je neumorno na sve strane pronosila ovale s pilavom sa mesom, s drvenim kašikama zabodenim sa strane. Za svakim ovalom jurišala je gomila muškaraca i žena koji su umesto činija nosili tanjire. Nasmešivši mi se, jedan učtivi Francuz nešto reče, nesumnjivo misleći da ću ja, pošto smo bili skoro vršnjaci, odmah razumeti njegov jezik. Jedva sam shvatio da kaže: „Bitka za pilav!“ Zblanut, pogledao sam ovog jadnička koji pojma nije imao u kakvom vremenu živi. Međutim, on nije shvatio da sam ja začuđen. Pokazao je na mesto gde se služio šampanjac. Ruku podruku, otišli smo tamo. Pomislio sam: „Ovo može biti prijatno.“ Nešto je sigurno moralo da prija, a ja sam hteo da se poistovetim s okolinom. Apsolutno sam morao da se poistovetim. U protivnom, teško da ću opstati.

Šampanjac je došao kao prijatno osveženje. Pogledom sam tražio Selmu po okolini. „Kako bi bilo dobro da je tu!“ Ali nije bila. Od smrti Džemal-bega, draga mi je bila bolna. U tom momentu ugledah Ekrem-bega. Celim telom se fokusirao na mesto naspram sebe. Kasnije sam shvatio da posmatra krevet ispod Našit-begovog portreta na kome je mesec i po dana ranije sedeo i pričao s Nevzat. Kakva besmislena i smešna aktivnost! Ni to mi se nije dopalo.

Ponovo sam izbio u hodnik. Vrata s desne strane odvela su me unutra. Tamo se nalazila Našit-begova radna soba. Nikada ranije nisam kročio u sobu tog za mene večno omraženog čoveka. Ali, dok mi je pokazivala kuću, tetka beše pomenula da u njoj ima veoma udobna fotelja. Zatvorio sam vrata za sobom. Bila je to kvalitetno i ukusno nameštена soba. Mnoštvo slika po zidovima. Ali, ukras odista vredan pažnje bila je Našit-begova kolekcija oružja, smeštena tačno naspram fotelje i sačinjena od lovačkih

pušaka i svih vrsta lovačkih noževa, koji su izgledali kao da su stvarno bili korišćeni za lov na jelene ili neke još veće i opasnije životinje. Sa sredine ovog ornamenta naizgled živim očima posmatrao me je orao iz izloga apoteke pokojnog Aristidi-efendije, koji se – stojeći na teglama u kojima su u pozelenelom formalinu dva embriona snenih očiju stvarala čemernu filozofiju života – godinama spremao da zaleprša svojim izbledelim krilima. „Kako smo nekad nevino lagali! promrmljao sam sam za sebe.

Probudio sam se pred svitanje. Do mene su još uvek dopirali zvuci zabave. Čim sam otvorio oči, ugledao sam Halita Nepogrešivog pred sobom.

„Šta kažete? Čudo neviđeno, zar ne? Tražim vas još od malopre. Zar čovek može pobeći od ovako lepe večeri?“

Njegova spontana i smirujuća opaska dovela me je u situaciju da ne znam šta da kažem.

„Vaša tetka je bila izvanredna. U stvari, ona je uvek izvanredna... Ni vi niste bili loši. Hajde, ustanite, upoznajte prijatelja koji je došao čak ovamo da vas vidi! Van Hubert je vrhunski stručnjak!“

Protežući se upitah:

„Završi li se to već jednom, Halit-beže? Hoće li se ikada završiti?“

„Ne, prijatelju, tek počinjemo. Mi kao da smo se juče rodili. „

„Dobro, ali u čemu je trik u ovoj igri? Prosvetlite me... Sve ide po planu. Zašto nam je trebala ova maskarada?“

Halit-beg sede za Našit-begov sto:

„Sve ide po planu... Jedino što smo usamljeni. Sami na celom svetu. A ja ne volim samoću. Razumete? Ceo svet treba da sledi primer jedne ovako lepe i ozbiljne institucije. Ja to hoću. Pretpostavljam da i vi želite isto!“

Razgovor nam prekide bučni ulazak doktora Ramiza. Naš dragi prijatelj je bio u ekstazi. Kosa mu je bila razbarušena, kravata i kragna iskrivljene. Obema rukama gurnuo je nasred sobe debelu ženu, po svoj prilici onu što ga malopre beše raspolutila na terevenci kod Solomonovog ognjišta. Ova sirotica je zapanjujuće ličila na njegovu pokojnu ženu, koja je osam godina ranije poklonila materijalni oslonac naučničkim naporima svog ljubljenog doktora, a njegovom samotnjačkom životu čari svog sto trideset kila teškog tela. Ovo prvo mu je kasnije ostavila netaknuto, a s drugim je otišla da se odmori od iscrpljujućeg bračnog života u neki opušteniji svet, u kome se ljubav još uvek vodila bez primene psihoanalize. Čim nas je ugledao, doktor se, kao u nekom hit-filmu, obesio oko struka svoje nove drage, nameštajući vilicu sraslu s njenim ramenom tako da može da govori. Međutim, Halitbeg mu je, prislonivši prst na usta, dao znak da ćuti i pokazao na pijanu devojkicu koja je spavala na krevetu:

„Uđite, uđite, samo bez buke... Ne dirajte jadnicu!“ Zatim je nanišanio fotelju s koje bejah ustao:

„Fotelja je udobna. Odošmo, uživajte!“

Začudio sam se osmehu na njegovom licu. Nakon što dostigne ovaj stepen ironičnosti, čovek bi mogao biti beskrajno tolerantan. Jer, ona je u potpunosti negirala čoveka kao biće. Nema toga što onaj koji je dostigne ne može, ili ne bi bio sposoban, da uradi. Osim ako ga samoća pohranjena u njemu u nekom trenutku ne otruje.

Povukavši me za ruku, izvukao me je napolje:

„Doktor baš ume da se zabavi. Nije kao vi! Vi, gde god da dođete, pogledate oko sebe misleći – Šta li će me snaći? Šta li će mi sad prisesti? – a zatim tumarate okolo kao čovek koji pokušava da se otarasi struka koprive koji mu je obešen pod nosom.

Da odvratim razgovor sa sebe, rekao sam:

„Izgledate kao da niste mnogo popili!“

„Samo par čaša... Trebalo je biti trezven večeras... Ali, sada ću da pijem... Sada mogu. Ima i šampanjca! Tetka vam je nenadmašna domaćica. Ne štedi nimalo. Možda vam se ovo baš i ne dopadne, ali, budući da više niste u oskudici, smem da kažem – ne misli ta da napušta ovaj svet dok ne potroši i poslednju paru!“

U holu i velikom salonu ples je trajao svom snagom. Puder, lavanda, miris znoja, obnažena ramena, lepljiva sedišta na stolicama, osmesi

umazani tragom karmina, doprineli su da vazduh postane gust kao krema. Moja mlađa svastika kao da me je spazila na momenat; pošla je da ostavi svog konjastog pratioca i krene ka nama. Na svu sreću, momak ju je preduhitrio.

U sobi u kojoj se nalazio Blagosloveni vladala je malo mirnija atmosfera. Mada, tu beše prebačen sto za kojim se služio šampanjac. Bilo je kao u mravinjaku. Vukući me za ruku, Halit Nepogrešivi me je odveo do Van Huberta, koji je razgovarao s mojom ženom i tetkom. Simpatičnog naučnika smo zatekli kako pije sok sa sodom. Moja tetka i žena su bile razboritije i humanije – u njihovim rukama su bile čaše sa šampanjcem. Gledajući tetku, nesvesno sam se zapitao: „Da li će joj bogatstvo trajati do smrti?“ Slegnuo sam ramenima: nema veze, sada imamo para! Ionako je i njena stara usvojena sluškinja svela poslednji račun u našoj kući. Zašto ne bi i ona! Nije lako obuzdati je, ali, potrudicu se! Kad čovek ima ovakvu tetku, pristaje na sve... U stvari, nije bilo nemoguće voleti je. Ljubav prema životu bujala je iz nje na sve strane kao žito na plodnoj njivi.

Van Hubert je bio šezdesetpetogodišnji čovek dečjeg lica, osrednjeg rasta, staložen i vrlo snažan. Izgledao je tako dečjački da se moglo pomisliti da je njegova dugačka brada veštačka. Nakon što me je Halit-beg predstavio, upitao me je:

„Kako je bilo? Vaša konferencija je dobro prošla? Veoma sam želeo da i sam prisustvujem, ali mi gospodin i gospođa ne htedoše u tome pomoći...”

Nisam stigao ni da se začudim, a moja ga žena stade hvaliti:

„Kako lepo govori turski, je l' da?”

Tetka ga je presekla, ne dozvolivši mu da se zahvali: „Veoma žalim zbog ove neprijatnosti večeras... Ali, šta možemo kada je moj bratanac već ranije obećao da će govoriti na tom porodičnom skupu.”

Tako znači! Ja sam prethodno bio na konferenciji, nisam se uspavao u Našit-begovoj sobi, zureći netremice u orla s ofucanim krilima. Zatim, konferencija je bila na porodičnom skupu, što je imalo smisla. Ko bi još pravio zvaničnu konferenciju u jedanaest sati uveče? Život mi je bio lakši nego što sam mislio. Nisam imao pravo da se bunim. Blagi pritisak na butinu, povlačenje uzde, fijuk korbačem, i ja bih bio vraćen na put kojim je trebalo ići. A našao bi se, sigurno, i neko ljubazan da mi kaže o čemu se radi. Mada, snašao bih se ja i da ne kažu. Ali, to je bilo rizično. Bolje je bilo strpeti se. Trenutno mi je preostalo samo da potapšem Van Huberta po leđima i da se s njim rukujem, tačnije, da ga, smešeći se, fiksiram pogledom dok se moji prsti ne oslobode njegovog čeličnog stiska. „Da mi je da malo drugačije namestim prste, pokazao bih ja njemu, ali...”

Posle tetke, i moja žena se ubacila:

„Hajrijice, jesu li puno aplaudirali? Pojela sam se što nisam mogla da ti se nađem i budem uz tebe... Ali, kako sam mogla da ostavim novog prijatelja... A nije bilo ni govora da se maltretira da ide tamo. Videćeš, neverovatan čovek! Ispričao nam je tako simpatične stvari...”

Zatim se okrenula ka našem gostu:

„Moj muž priča opuštenije kada sam ja uz njega...“, dodala je.

A onda je, cerekajući se na sav glas, to jest, bez imalo ustručavanja, s čudnim pogledom, koji je praktikovala samo kada je gužva, a koji bi čoveka totalno obeznanio, čekala zasluženi kompliment. Dodatno podstaknut, on se ovoga puta s još većim entuzijazmom oslonio na svoj turski:

„Naravno, gospođo, kada je žena poput vas njegova inspiracija...”

Upotrebivši ispravno reč „inspiracija“ u duhu jezika koji je učio, Van Hubert beše bezgranično srećan. Istog časa opet su kvrcnuli i moji prsti i šaka. „Srešćemo se mi još, a tada ću ja dohvatiti tvoju ruku...” Domogavši se zasluženog komplimenta, moja žena se okrenula ka meni, dodvorno, kao psetance koje je u ustima donelo gazdarici maramicu koja je ispala gošći:

„Bože dragi, da ti se nisu opet pomešale beleške?”

Ovaj signal je govorio: „Dozovi se!” Trebalo je da se uživim u svoju ulogu. S velikim naporom izvukao sam ruku iz Hubertove, potraživši spas od bola u vlažnom peškiru koji je obavijao rub flaše.

„Ne, šećeru moj, nisam ih pomešao... Tačnije, zaboravio sam ih kod kuće... Pričao sam iz glave.”

Prvi se zasmejao Halit Nepogrešivi. Zatim smo se svi uglas zasmejali. Pogledavši „moju inspiraciju“, Van Hubert reče: „Još bolje ako je tako... I meni se to desilo nekoliko puta... Ali, čovek tada opuštenije priča.”

Napetost moje žene splasnula je pred ovim ohrabrenjem. Obojici nam je uputila širok osmeh.

„A gde ti je onaj majmun? Pardon, bulldog?”, upitao sam. Halit Nepogrešivi je podigao obrvu, dajući mi time do znanja da mu se ova moja provokacija ne dopada.

Shvativši to, istog trenutka sam se okrenuo ka gostu. „Kako ste putovali, gospodine?”

„Fino, gospodine, nemam zamerki... Karta koju ste mi poslali bila je za prvu klasu...”

Znači tako, ja sam, izgleda, lično potpisao pozivnicu za ovu napast. Ali, ono o čemu je trebalo da pričamo niko nije pominjao. „Neka i ne pominju! Ionako sam pričao iz glave, nešto ću izmisliti. Reći ću: ‘Izmislio sam!’” Sada je Halit upitao Van Huberta kako mu se dopada Istanbul. I ovde smo dobili zadovoljavajući odgovor. Auto koji smo mu poslali bio je komforan. Mnogo mu se dopalo kupatilo u hotelskoj sobi. Čovek koji ga je vodio u obilazak

nije znao holandski, ali je dobro govorio nemački.

„Ah, Kapali-čaršija, bezistan, bakrorezačke radnje!...“ Avaj! Zadržao se vrlo kratko na „svetoj“ Kapali-čaršiji i ubrzo prešao na Ahmeta Zamanija. Beše pročešljao knjigu kao što se češlja pamuk. Obasipao me je kišom pitanja. Uopšte nije ličio na ove naše! Kao da je o svakoj reči dobro promislio. U poređenju s ovim, čak i Džemal-begove kritike bile su ništavne. U nekom momentu iz džepa je izvukao ogroman papir. Bio je to spisak pitanja koja je trebalo da mi postavi. Prosto nepodnošljivo u ove sitne sate. Ali, zašto je Halit Nepogrešivi ovo uradio bez pitanja? Zašto me je svaki čas stavljao pred svršen čin?

Pitanja su u početku bila laka. Ali, kako je odmicalo, u meni su počeli čudni grčevi. „U redu“, pomislih, „za deset minuta ću se napiti. Ali, šta do tada?!“

Prva pomoć je stigla od Halita Nepogrešivog. Pružio je gostu čašu punu šampanjca.

„Da konačno sredite stomak...“, rekao je.

Van Hubert je gledao čas u listu s pitanjima, čas u šampanjac. Bilo je očigledno da se u njemu vodi žestoka borba. Da li će ispasti heroj ili čovek? Smrtnost je prevagnula. Uz jedan od svojih čuvenih osmeha, Pakize ga je bez trunke stida upitala da li voli da pleše. Na pola druge čaše, reče kako je još uvek niko nije pitao za ples. Slavna ličnost samo što nije poletela od sreće. Tada Halit uhvati moju tetku oko struka. Ostavivši gomilu stvari u mom naručju, tetka otrča za njim. I ovaj put Halit beše rešio stvar, ne ostavljajući mi prostor da mu kažem koliko me je naljutio.

Smesta sam ispio piće i s tetkinim šalom, lepezom i lornjonom u naručju otišao da u sobi iza verande slušam pesme u gromoglasnom izvođenju moje starije svastike.

Bože dragi, kako je samouvereno to bilo! Kako je urlala! Koliko je bila zadovoljna sobom! I kako su, sa svakim njenim urlikom, svi padali u trans! Čim me je spazila, njeno ushićenje je naraslo. U toj bordo haljini, debela i ružna kakva je bila, saginjući se sve vreme ka publici – s mukom, nesumnjivo zbog korseta – bila je istovremeno neobično simpatična, kao kakvo slonče na štiklama. Pošto je pucketanjem prstiju označila kraj pesme koju je pevala, ne sačekavši da se aplauz okonča zapevala je čuvenu narodnu pesmu koju sam tolike godine bezuspešno pokušavao da je naučim. Nedužna pesma je na moje oči unakažena kao indijsko platno dopalo lošem krojaču. Zadivljeni slušaoci su ovom falširanju aplaudirali sa istim žarom. Uvalivši Ekremu, koji je stajao pored mene, tetkine stvari, i sam sam se priključio aplauzu. Usledilo je upropaštavanje još jedne lepe stare pesme. Jadna pesma! Ne bi dospela u ovo stanje ni kad bi cela četa

prešla preko nje. Naravno, aplauz je bio podjednako snažan. Onda je došao red na veoma tužnu baladu. Ovo više nije bila muzika, bilo je to zavijanje čopora gladnih vukova! Obe ove pesme sam vrlo često slušao u samoći svojih vojničkih dana, na Đavoljim planinama. Svi vojnici u mojoj četi su, pevajući balade, pričali sa zvezdama. Dok se tuga prenosila muškim glasovima, cela priroda bi oživela. Dok, u slučaju moje svastike... Pa opet, svi su od tuge plakali. Kao da je dan žalosti. Verovatno je zbog toga sledeća pesma bila živahna, plesna melodija. Ovoga puta nestale su sve granice njenog uspeha. Polovina plesača se sjatila oko nas. Svi su pucketali prstima. U glavi mi je neprestano odzvanjao prvi razgovor s Halitom, na Bujukdere, i sav u čudu, poluotvorenih usta, zaboravivši i sebe i Van Huberta, posmatrao sam je kako hrani i kontroliše ovaj trans. Negde na pola igre jedna devojka je, ne mogavši da se obuzda, zaplesala čifteteli¹. Nije umela da igra, ali to nije bilo važno; svi su bili zadovoljni. Sredovečni čovek, nesumnjivo muž ili ljubavnik, nije hteo da je pusti samu, pa se i on uhvatio.

Polako sam se iskrao iz gužve. Izašao sam da potražim ženu i našeg dragog gosta. I, gle čuda, tamo me u džez ruhu dočekala potpuno drugačija atmosfera. I ovde je naša porodica oborila rekord. Nasred sale, moja mlađa svastika je s nekim Amerikancem izvodila vratolomni ples. Tačnije, nije bilo mučenja ni bola koje jedno drugom nisu nanosili pod izgovorom da plešu. Bosa, s jednom rukom u partnerovoj, držeći drugom suknju jer joj se činila nedovoljno kratka, svastika je skakutala po uglačanom parketu s koga je bio uklonjen tepih, bacala se na sve strane, i – baš kada bih krenuo da joj pritrčim u pomoć, misleći da se polomila – ponovo bi se okačila o partnera, pravila čudne pokrete, mahala glavom kao da tera ko zna kakve dušmane i opet završavala na zemlji.

Ah, bože blagi! U kojoj meri ja ništa nisam shvatao! Skoro da uopšte nisam poznavao ženinu porodicu! Jadne one, samo što nisu eksplodirale od talenata zarobljenih u sebi! A tek moja nepažnja prema ženi... Kako sam bio slep i ništa nisam video! Izgleda da su sva ta bežanja i glupiranja ove jasnice bila samo posledica skućenog života. Zar sve tri nisu bile takve? Najbolji džez-bend u gradu bio je nemoćan pred mojom mlađom svastikom. I sa devet ruku, bubnjar opet ne bi stigao da pohvata njene pokrete. Starija je pola grada podigla na noge. Moja žena je najednom postala salonska dama koja krajnje opušteno priča sa čovekom koga nikada ranije nije videla i zabavlja ga na način kakav on, verovatno, nikad nije doživeo. Tetka mi beše dala znak izdaleka i ja se uz silne muke probih do nje. Dobro poznatim grubim glasom, reče mi:

„Bilmezu, vide li svastiku? Ja to zovem čovek! A tek tvoja žena... Svaka

joj čast!“

„Normalno, tetkice! Zar bih ja mogao drugačijom da se oženim?“

„Beži tamo, bedniče! Reci, imao sam sreće... Da si se ti pitao, ko zna kakvim trutom bi se oženio!...“

„Dobro, pusti ženu... A ćerka, kako ti se čini moja ćerka?“ Pogledala me je.

„Ako mi Bog ne dozvoli da pojedem svaku paru, njoj ostavljam nasledstvo, je l' ti jasno?!“

Došao je Halit Nepogrešivi.

„Išao sam da obiđem doktor-Ramiza. Spava kao jagnje.“ „Je li sam?“, upitao sam.

„Ne, ne“, rekao je, „sa srodnom dušom je... Sve je kako treba. Hajde da popijemo nešto!“

Vratismo se za sto. Međutim, ovoga puta za šankom nije bilo nikoga. Jedva smo našli slugu da nam otvori flašu. Tetka je, na uštrb budućeg nasledstva moje ćerke, poručila sendviče s kavijarom. Nije bilo para kojima bi se platilo ovo rasipništvo. „Završiće kod nas... U mom naručju će izdahnuti!“, promrmljao sam. Zatim se okrenuh ka Halitu:

„Dragulji su pravi, je l' da?“, upitao sam.

„Naravno. Ali, ne ovi“, rekao je. „Oni u banci. Basnoslovno bogatstvo... Ne bojte se, ne ide to tako lako...“

Onda je promenio temu:

„Nema šta, lepo ste se vladali...“

Odjednom mi je pukao film:

„Zašto me niste obavestili?“, upitao sam. „Hoću li ja uvek biti dovođen pred svršen čin?“

Pogledao me je s osmehom:

„Dragi prijatelju“, rekao je, „jadni, mili druže moj! Ili, jadan ja! Jer, ja sam ovde, u stvari, jadan! Kada biste me makar trunku razumeli. Niko vama ne osmišljava uloge ili nešto slično. Niti postoji svršen čin. Postoji samo čovek koji veruje i koji poštuje. A ja hoću da vi spontano živite moje zamisli. Ako bih vas unapred obavestio, narušio bih vašu slobodu. Vi biste tada glumili... Kao što ne znate koga ćete sresti kada izađete na ulicu, tako ni večeras niste znali šta će se sve odigrati. Došli ste, videli, i svi smo odmah proživeli stvari koje su nas snašle. Nema tu nikakvog svršenog čina...“

„Ali, mogao sam napraviti grešku i sve oterati do đavola.“ Grohotom se nasmejao.

„Pa šta i da ste pogrešili? Greška, kao takva, čak i ne postoji... Razmislite dobro! Da zamislimo da ste stvarno pogrešili. Prešli bismo preko toga i izbili napred. Greška postoji za one koji se bakću s njenim ispravljanjem...“

Za nas, ona ne postoji i, istog časa kada smo to prihvatili, mi smo s njom izašli na kraj... Ne, Hajri-beže, greška ne postoji, niti može da postoji. Jedino što je potrebno jeste da se jedna situacija dobro upriliči i da se čoveku ukaže poverenje. A ja znam vaše sposobnosti. Vi ste moje otkriće.“

Šta je hteo ovim da kaže? Napunio nam je čaše, iskapivši svoju u jednom gutljaju:

„Baviti se ljudima vrlo je zahtevno i iziskuje vreme. Najveći problem je dobro osmisliti situaciju. Ljudi će je onda živeti spontano. Sve što treba uraditi jeste dati čoveku priliku da stvara. Ja ne volim pozorište. Ja sam čovek stihije!“

„Vi nikome niste rekli šta će se večeras događati?!“ „Naravno, dao sam nekima blag nagoveštaj. Usaglasili smo se. Čovek je došao. Rekao sam: dolazi, na konferenciji je. Vidite, jedini problem je odabrati ljude. Tu ste u pravu, ja uvek izaberem dobar tim!“

„Ne bih rekao; ako ništa, u mom slučaju ste se prevarili. Ja ne verujem u ovu stvar i vi to znate. Mučim se...“

„To je još bolje! Zbog toga vi, gde god da krenete, šta god da radite, uspevate. U situacijama u kojima se ljudi ponašaju kao roboti, vi reagujete kao živ čovek!“

U tom trenutku došla je Pakize, sama.

„A gde je gost?“, upitao sam.

„Prepustila sam ga Zehri... Uči ga da igra zejbek¹². Hajde da ih gledamo i usput popijemo nešto!“

S čašama u rukama, otišli smo. Ovo, napokon, nije bilo režirano. Ovo je bilo krajnje spontano. Džez-bend je svirao zejbek svom snagom. Na mestu na kom je malopre moja svastika izvela svoj šou, tačnije, u njegovom centralnom delu, moja ćerka je s Van Hubertom igrala najčudniji i najnepojmljiviji ples na svetu. Sve oči su bile uprte u njih. I mi smo proveli neko vreme posmatrajući Van Hubertove ruke kako se nespretno prepliću u vazduhu i njegova kolena koja su se jedva podizala iz čučnja u koji se prethodno spustio.

Halit Nepogrešivi mi je tiho šapnuo na uvo:

„Ovo je previše, čak i za mene!“

Bio sam poglavica porodice kojoj na svetu nije bilo ravne. Koristeći se svojim pravom, uzvratio sam istom merom svojoj ženi, koja me je još od malopre izazivački podbadala laktom. Halit-beg se nadovezao:

„I, kako vam se dopalo? Ostavite na trenutak po strani vaš muški ponos, i recite: zar nije ogroman uspeh naših žena sam po sebi velika stvar! Da li ste se nadali da ćete naići na ovako nešto?“

Prateći jednim okom riskantne, vanzemaljske vratolomije koje je moja ćerka izvodila s Van Hubertovim nezgrapnim, džinovskim telom, rekao sam:

„Da li je moguće?! Ni u snu ne bih pomislio. Pogotovu za moju Zehru...”

„Imate pravo... Neviđeno brz napredak...”

„Samo da su bile bar malo umešnije... Recimo, da moja ćerka stvarno zna da igra zejbek, da je mlađa svastika svesna otrova koji je malopre iz sebe izbacila, da starija nije smrskala pesme kao kad se slome luster i stolica...”

Halit Nepogrešivi je vrlo učtivo zevnuo:

„Opet ista stvar... Tačnije, uvek ista stvar! Dragi prijatelju, vi ste neizlečivo nezadovoljni... Ovde je znanje drugorazredna stvar. Jedino što postoji je rad!”

A onda je, kao za sebe, dodao:

„Svest nas usporava. Ona ionako nema ni kraj ni cilj. Poenta je u radu i stvaranju. Da su znale, da su znale... Pa, da su znale, ne bi ovo ni uradile. Ne bi spontano došle do ovolikog uzbuđenja, niti do ovakvog otkrića. Ovde bi znanje bila samo prepreka. Vaša ćerka je stvorila ovu noć. Kako?

Svojim stvaralačkim darom... Jer, stvaranje nije ništa drugo do sam život. Mi smo ljudi koji žive i pre svega vole život. A vi se mrštite do mile volje! „

„Ja se ne mrštim, ja samo iskazujem mišljenje...” „Svoje mišljenje zadržite za sebe, pogledajte ovaj fantastičan prizor ispred sebe!”

I stvarno, prizor je bio sjajan. Tek što je naučio zejbek, Van Hubert se bez pomoći moje ćerke spuštao i dizao, izvodeći brojne akrobacije. Salon je odjekivao aplauzom.

„Vidite, dragi prijatelju“, rekao je, „pogledajte volju ovog čoveka! Kakav je to trud, kakva životna snaga, radost postojanja! Može li se u prisustvu ove snage pominjati ono što vi zovete znanje?”

Zatim se nagnuo ka meni i šapatom rekao:

„Da, dragi moj, i vas bih hteo ovako da gledam...”

U trenutku sam zamislio sebe na mestu našeg gosta. „Za ime boga! Je i' vi to hoćete mene u ludnicu da pošaljete?”

Halit Nepogrešivi se jedva osmehnuo:

„Čudna je ta vaša ludnica! U nju možete poslati svakoga ko je koristan za posao, naravno, sa mnom na čelu. Ali, i vi učestvujete u svemu što radim!”

Bio se uvredio. Iako nisam želeo da se noć koja je dobro počela ovako završi, nije bilo povratka.

„Vi vrlo dobro znate pod kakvim sam vas okolnostima upoznao!“, odgovorio sam.

„Da, znam. Vi to, zapravo, niste ni mogli da sakrijete. Takva vam je narav, ne krijete ništa. Složićete se, dragi prijatelju, da je istina u ovome:

čim ste došli do trunke blagostanja, vaš stari svet, unutar vas, pobunio se. Smatrate da je bespotrebno i suvišno žrtvovati ga!“

„Ne, ja samo čeznem za nekadašnjim stanjem...“ „Vratite se! Ako čeznete, vi se vratite!“

A onda mu se ton promenio:

„Ali, ne možete da se vratite. Malopre ste kalkulisali. U trenutku sam vas pročitao kako mislite: ‘Pomirio sam se s tetkom, stvari su, za sada, u redu. Kroz nekoliko godina sve se može srediti. Zašto okončati sve to?’ Tako ste mislili, zar ne? Ali, posle ste odustali. Uplašili ste se od onoga što sledi!“ Pročitao mi je misli. Stavivši mi ruku na rame, odveo me je unutra, u salon. Oni koji bi nas posmatrali, pomislili bi da razgovaramo krajnje bezazleno.

„Reći ću vam istinu! Vama više nema povratka. Zato što vi ne možete da odustanete ni od čega. Uprkos svom omalovažavanju i kritici, imate lepu i opuštenu ženu, da i ne pominjem ljubavnicu za kojom ste ludi. Siguran sam da ste u svakom trenutku spremni da se žrtvujete za sina i ćerku. Povrh toga, vi volite slavu i akciju, pa makar ona podrazumevala poslove koji su vama glupi. Ukratko, vi ste kao oktopod, nebrojenim rukama ste zakačeni za svet! Nema stvari od koje se možete rastati. Kako mislite da ćete se vratiti?“

„Ne želim da se vratim, želim samo više logike...“ Ponovo se smejao:

„Logika... Logika...“, odmahivao je glavom. „Ne, ne tražite vi logiku! Tolika budala niste. Ako verujete da je razum uređaj koji operiše sam za sebe, onda je to druga stvar... Ali ne, nešto drugo vi tražite.“

„Ja tražim istinu. U stvari, želim delić nje, makar...“ „Istina ili je cela, ili je nema nimalo... Prave vrednosti o kojima vi, prijatelju, pričate, postoje samo za one kojima su jedan zalogaj i mantija dovoljni. Nije za one koji, kao vi, hoće sve i svakoga, i to odmah! Neukaljani i potpuna ličnost se pre svega uči da samoj sebi bude dovoljna.“

Jednim udarcem bio sam katapultiran iz unutrašnjeg sveta. „Ne postoji onaj kome je toliko dovoljno...“, rekao sam.

„Vi biste da se cenkate! Ali, s ovakvim stvarima nema cenkanja! Za ovim stolom igra se isto i u jednu i u hiljadu stvari – do kraja i dok se ne izgubi! Dobitak može da se desi slučajno, dok je poraz siguran i neizbežan. Trenutak vašeg ulaska u igru znači vaš poraz. Vrlina nije nešto oko čega se možete pogađati. Zbog toga su naši stari, prihvatajući ljudsku prirodu onakvu kakva jeste, započinjali svoj govor rečima: ‘Svi znaju da je u prirodi ljudskog bića...’“

A onda se približio stolu. Napunio je dve čaše. Nakindžureni lažni Blagosloveni izgledao je kao da nas iz daljine začuđeno posmatra.

„Na ovom svetu svaka procena, svako vezivanje, ima svoju cenu. Sve

podjednako traže žrtvu. Samo korak deli najboljeg od najgoreg. Prihvatate ili ne?“

Neko vreme sam razmišljao.

„Ne. Mislim da neću, ali, zašto tako pričate?“

Halit Nepogrešivi je opet napunio čašu. Sa izrazom uživanja pogledao je najpre u čašu, zatim u Blagoslovenog i, na kraju, u mene.

„Ne znam, možda sam pijan, a možda svodim račune sa samim sobom. Najbolje je stvar izvesti na čistinu.“

„Ne“, rekao sam, „ne svodite vi račune sa samim sobom. Vi hoćete da porušite neke stvari u meni. I to kamen po kamen. Ali, zašto?“

„Reći ću vam: zato što sam prošao isti put. Mnogo vas volim, a istovremeno sam vam neprijatelj. Mnogo me podsećate na mene. Samo, ne dičite se uzalud! Ja nikada nisam bio kao vi. Nikada mi ništa nije bilo strano, niti sam se ikada lomio. Ali, postoji nešto u vama...“

Nasmejao se od sveg srca:

„Da li ste se ikada u životu ovako smejali?“, upitao me je. „Savest vam nikada nije bila čista kao moja, zato što sam ja prevazišao te stvari...“

Onda me je iznenada zagrlio.

„Vi ste učinili da zavolim život!“, rekao je. „Stanje u kome ste bili u kafani na Šehzadebašiju, vaša smešna utučenost, nesrećna sudbina, teret ispod koga nikako niste mogli da se izvučete... Vaša zaprepašćenost, ustručavanje, radovanje kada besmo na Bujukdere... vaš svet, veliki kao seme suncokreta, sve to je učinilo da opet zavolim život. Kako biste se obradovali da sam vam te noći gurnuo pet lira u džep! Da, vi ste učinili da zavolim život. Vi ste moj najlepší odraz u ogledalu!!“

Postiđen, sav sam se zacrveneo.

„Kamo sreće da ste to uradili! „, rekao sam i jedva oslobodio ruku iz njegove.

„Eto, opet pričate gluposti.“

Još jedanput se osmehnu i podiže čašu.

„Neka vam je po volji...“, reče. „Nemam nameru da vas menjam, jer bi u tom slučaju jedan od nas dvojice bio suvišan! Ipak, potrebne su korekcije. Ako ništa, ne mešajte se s onima koji žive!“

Ustuknuo sam na trenutak. Dvoumio sam se.

„Vi zaista ni u šta ne verujete?“, upitao sam.

Ispio je čašu. Obrisao je čelo maramicom.

„Dosta je za sada. Evo nam prijatelja. Živeo Institut za podešavanje vremena!!“

Ovom parolom dočekaio je celu porodicu i Van Huberta, koji je išao s tetkom podruku. Van Hubertovoj sreći nije bilo ravne. Kao da je izvojevao

bitku. Uputio mi je pohvale za ženu i ćerku, pozivajući ih u Holandiju, da ih nauči da voze bicikl.

„Ma, mi se svi već nalazimo na vrtešci...“, rekao sam.

Halit Nepogrešivi izgledao je smoždeno. Bilo je očigledno da smo jedan drugom slomili srce.

Van Hubert je ostao mesec dana u Istanbulu. Trebalo bi mnogo vremena da se ispričaju njegove istanbulske avanture.

Reći ću samo to da se od mene rastao zadovoljan. Godinama je u raznim tekstovima pisao o vremenu provedenom u Istanbulu. Ništa nije zaboravio – ni kako ga je moja ćerka učila da igra zejbek, ni čast koju mu je ukazao Halit Nepogrešivi, ni ćevape u jogurtu koje je sa mnom jeo na Čamlidži onog dana kada smo zajedno išli u potragu za grobom Ahmeta Zamanija.

Zaista je neverovatno kako se čovek za koga sam bio siguran da sam ga u svakom pogledu zadovoljio na kraju okrenuo protiv mene. Ali je i izreka „onaj koji pada nema prijatelja“ nastala mnogo pre mene i Van Huberta. Zbog toga prema njemu nisam osećao ni mržnju ni bes. Samo sam mislio da bi bilo bolje da nije tako ispalo. Uzgred, Van Hubert je zbog nas prilično nastradao. Njegova knjiga o našim narodnim plesovima, za koju je informacije pokupio od moje žene i starije svastike, bila je žestoko iskritikovana. Uprkos tome, on je u kasnijim radovima bio vrlo blagonaklon prema meni. Njegov poslednji rad se završavao rečenicama: „Hajri Irdal i njegova porodica su ljudi koji vrlo vešto oslobađaju čoveka iz njegove ljuštore. Šta god se desilo, vreme provedeno s njima u Istanbulu nikada neću zaboraviti. Iako više vole karusel, ako ikada dođu u Holandiju, naučiću ih da voze bicikl, kao što sam obećao...“

ČETVRTI DEO

**Svakom godišnjem dobu dođe
kraj**

Prognoze Halita Nepogrešivog su se obistinile. Nekoliko meseci posle tetkinog koktela, novinske agencije su prenele vest o osnivanju Udruženja ljubitelja satova u šest južnoameričkih gradova. Malo zatim, ova udruženja su uspostavila kontakt sa istanbulskim ljubiteljima satova i tražila pravilnik i osnivačku povelju Instituta za podešavanje satova. Po ugledu na ovaj, javili su se slični pokreti u nekim evropskim zemljama, na Bliskom i Dalekom istoku. Tako je za dve i po godine otvoreno tri instituta i više od trideset udruženja. Čudno, ali u zemljama gde osnivanje instituta nije prihvaćeno dato je jasno obrazloženje u javnosti. Zapravo, sva su manje-više glasila isto: „Budući da je naša industrija dovoljno razvijena, mi nemamo potrebu za ovakvom ustanovom.“

Tako su se i oni koji je jesu, i oni koji je nisu prihvatili, ujedinili u mišljenju da je naša institucija potrebna. Čim bi neka agencija objavila ovakvu novost, Halit Nepogrešivi je sazivao konferenciju za štampu, što je dodatno potvrđivalo značaj naše institucije. Kada je on bio zauzet, ovaj zadatak sam preuzimao ja. Što se tiče moje tetke, ona je potpuno obustavila svoje aktivnosti. Nije propustila nijedan međunarodni kongres ljubitelja satova, koji su svaki čas bili organizovani u inostranstvu.

Beše došlo vreme kada je spakovane kofere najpre držala u spavaćoj sobi, a zatim, iz čisto praktičnih razloga, u hodniku. Na većini putovanja pratila ju je moja ćerka, a ponekad i njen muž. Postala je prepoznatljiv lik na graničnoj postaji u Istanbulu. Njeni godišnji pasoši su produžavani bez prestanka. Pored nakita nasleđenog od porodice nadzornika čistača, sada su je krasile i medalje iz sedam-osam zemalja. Za to vreme, ni mi nismo sedeli besposleni. Prihodom dobijenim od dvostrukog sistema kažnjavanja, napravili smo novu zgradu, na brežuljku Hurijet. Putem kooperative koju smo osnovali pod okriljem Časovničarske banke, koja je, pak, uživala svesrdnu pomoć Međunarodnog trusta satova, izgradili smo naselje za naše zaposlene, pod nazivom Kuće satova.

Kao što sam već ranije rekao, posle sistema kažnjavanja, moj najzapaženiji, ili, makar, najmukotrpniji doprinos Institutu, bila je njegova nova zgrada. Čini mi se da je ova zgrada bila nešto što je iznova okupiralo javnost, možda čak i više od sistema kažnjavanja. Na početku, ja se uopšte nisam bavio ovom zgradom, koja mi je, na kraju, obezbedila počasno članstvo u Međunarodnom udruženju arhitekata. Kao što je običaj kod ovakvih poslova, i mi smo bili raspisali konkurs. Na insistiranje Halita

Nepogrešivog, uslovima konkursa koje sam sastavio bio je pridodato zahtev prema kome je zgrada trebalo da bude „originalna, u modernom stilu, i da oblikom odgovara nazivu i savremenom karakteru ustanove“. Budući besan što Halit Nepogrešivi insistira da se neizostavno ubaci zahtev koji se meni u početku činio totalno bespotrebnim, a pomalo i radi zafrkancije, ja sam preoblikovao njegovu završnicu, dopunivši je rečima: „da spolja i iznutra odgovara nazivu“. I eto, ovaj naknadno priključeni uslov „spolja i iznutra“ naterao me je da se mesecima zamajavam izradom projekta.

Kada je naš konkurs izašao u novinama, svima je delovao običan. Navikli smo da čitamo površno. Izrazi kao što su „savremeni karakter“, „sklad“, „spolja i iznutra“, postali su izlizani pojmovi, potrošeni preteranom upotrebom. Zbog toga su projekti koje smo primili predstavljali samo nacрте već viđenih zgrada, čije su inovacije bile šablonske. Niko nije pretpostavljao da Halit Nepogrešivi do samog kraja konkursa neće zaboraviti svoje reči i da nikome osim sebi neće dozvoliti da slobodno tumači njihovo značenje. Međutim, Halit je odbio sve projekte, obrazlažući to izrazima „spolja i iznutra“, koje sam ja iz čistog inata i podsmeha bio dodao.

„Po čemu ovo spolja podseća na sat?“

Ovo je bilo prvo pitanje. Odmah zatim, usledilo bi drugo: „Na koji način ste izrazili ideju sata, vremena i podešavanja u unutrašnjosti zgrade?“

I, naravno, ne mogavši da odgovore, arhitekте su odlazile. Nikada, čak ni u vreme ukidanja naše institucije, nije bilo napisano toliko članaka protiv nas. Svako ko je strpavši projekat pod mišku izleteo na vrata, istog časa je odlazio u redakcije da se požali. Jedan za drugim, članci su punili novinske stupce. Ni mi nismo gubili vreme, pisali smo odgovore. Vrhunac su bila Halitova obraćanja novinarima: „Savremeni čovek ne troši reči uludo. Mi se ne mirimo s nepreciznošću. Svaka reč konkursa, svako slovo, mora se ispoštovati“, govorio je.

Na drugom konkursu bilo je onih koji su se dotakli teme sata, ali ni oni nisu mrđnuli od uobičajene četvorougaoe zgrade. Gotovo svi projekti su predlagali dodatne spoljašnje ukrase u vidu zidnih i stonih satova, ili usku osnovu s mnoštvom spratova. Neki behu otišli još dalje, dajući oblik velikog brojčanika drugom i trećem spratu građevine s prednje strane. U tom slučaju su prozori uglavnom bili smešteni u veliki kružni okvir. Ni ovo se nije dopalo Halitu Nepogrešivom. Nekima je govorio:

„Ovo je nešto što se može napraviti na svakoj zgradi. Šta je ovde moderno? A gde je tu sat?“

Drugima se suprotstavljao:

„A šta kada se, prilikom popravke, ukloni okvir brojčanika; prozori će, normalno, ocrtavati spratove! Gde je onda sat?“

Naravno, s druge strane je stizao odgovor i na ovo pitanje. Jedna zgrada nikada ne bi mogla postati sat. Sat ima drugačiji oblik i strukturu. Na sve to, Halit Nepogrešivi bi im pokazao uslove konkursa, čiji je jedan primerak, ispisan velikim slovima, bio postavljen ispod stakla na stolu, ili bi nišanio rta reči „spolja i iznutra“, koje je dao da se napišu i okačio na zid preko puta.

Jedan od učesnika na ovom konkursu otišao je još dalje, obezbedivši svetlost na drugom i trećem spratu ne prozorima već kroz prazninu u obliku brojčanika sata. Uz to, on beše postavio zgradu na četiri široka stuba. Ali, Halit Nepogrešivi je i to odbio:

„Teško! Prozor je prozor. Ovo nije prozor... Kad bih obrisao znakove po ivicama, dobio bih ružu na vitražima neke gotske crkve. Mi hoćemo nešto drugo. Nama treba građevina koja u samoj svojoj strukturi sadrži sat. Da se s njom stopi! Nećemo spojeve i dodatke. Želimo da u samoj zgradi vidimo svoj program i ciljeve.“

Priznajem da mi je ova njegova rečenica otvorila oči. Mislio sam: „Ako građevina svojom strukturom podražava ideju sata, ona onda prestaje da bude građevina.“ I sažaljivo sam se osmehnuo mom sirotom prijatelju. Sledećeg jutra, spontano mi se javila ideja: „Ako zgrada napusti svoje okvire i ne ispoštuje zakonitosti koje je čine zgradom, onda zasigurno može probuditi u čoveku ideju sata!“ Ovu zamisao sam saopštio prvom arhitekti na koga sam naleteo, ali nikako nisam uspevao da mu je objasnim na odgovarajući način, nisam bio stručan. Uprkos tome, posle ovog razgovora u glavi mi se zadržao pojam „masa“. „Kada bih razbio tu ogromnu masu tako da dobije oblik sata, to bi bilo to!“, mislio sam.

Desilo se da se jedne od tih večeri u kući zadesio Ahmet, koji je dolazio samo za praznike i prećutno protestovao zbog Instituta za podešavanje satova. Popričao sam s njim o ovom pitanju. I on je delio mišljenje arhitekta: „Svaka građevina je, pre svega, masa.“ Sledećeg dana, rasklopio sam jedan sat, a zatim ga ponovo sklopio. Nije pomoglo. To sam možda mogao da iskoristim za unutrašnji raspored, ali opet mi je preostao samo brojčanik, a Halitu Nepogrešivom se ne beše dopalo da prednja strana ima izgled brojčanika. U tom slučaju, trebalo je tragati za nečim drugačijim.

Cesto sam pričao s Halitom, moleći ga da poštedi i sebe i instituciju muka, jer će bilo koja građevina poslužiti svrsi. Ali, bio je neumoljiv.

„Institut za podešavanje vremena je do sada ispunjavao sva svoja obećanja. Istina, ni gradski, ni privatni satovi još uvek ne funkcionišu besprekorno, kako bi trebalo. Ali, ljudi su se navikli da svaki čas gledaju na

sat i da mere vreme. U našim selima smo uveli, ako ne sat, onda osećaj za vreme. U ovom trenutku, milion seoske dece nosi satove igračke koje smo im mi prodali! To znači da će, zahvaljujući pogodnostima naše Časovničarske banke, svako od njih kada poraste s lakoćom postati vlasnik pravog sata. Što će reći, imaće neku malo vredniju imovinu, koju, ako im ni za šta drugo ne bude korisna, mogu prodati ili založiti kada se nađu u škripcu. Izmislili smo sat u vidu ukrasne narukvice, za žene. Generalno, izmislili smo satove u obliku svake vrste nakita. Izumeli smo haltere sa satovima, za kojima je nastala pomama u celom svetu. Vi ste se bili snažno opirali ovoj ideji. Govorili ste da se mogu koristiti samo u mjuziklima. Međutim, u Istanbulu ima na hiljade žena koje nose ove haltere. U prolazu, one najelegantnijim pokretom podižu suknje da pogledaju u sat. Otišlo se još dalje; na Međunarodnom kongresu ljubitelja satova prihvaćen je moj predlog da ordenje nekih država bude u obliku sata. S tim u vezi, otpočete su propagandne aktivnosti. Zbog ovoga, a i zbog objašnjenja koje ste dali na poslednjem kongresu, Mahmud II, koji je, za sve što je cenio i voleo poklanjao zlatan sat, privukao je pažnju celog sveta. Jedna za drugom, ređale su se knjige s tom temom. Kako da odustanem od svojih reči sada kada su postignuti toliki uspesi? Istina, još uvek nismo počeli s proizvodnjom satova. Ali, zbog nas su čak usvojene i neke olakšice koje se tiču uvoza satova! Osnovali smo najbolje prodavnice satova u zemlji! Kako i s kojim pravom da jedna ovako uspešna institucija porekne sebe? I kako da prihvatim ono što su drugi uradili? Čak i da sve ovo zanemarite, zašto bih ja sebe predstavio kao nekoga ko je pogrešio i predaje se? Pa ja nisam pogrešio! Ja tražim da se ispuni jedan uslov. Ko može, neka to učini!“

„Lepo, gospodine, baš lepo! Samo, vidite, oni to ne rade. Teško je to sprovesti...”

„Mora se sprovesti!“

Ne slušajući ga, nastavio sam:

„Međutim, to nije vaša krivica! Ja sam to ‘spolja i iznutra’ stavio tamo! Sitna duša, naljutio sam se na vas, smatrajući vaše insistiranje nepotrebnim. Tako da se ovo ne računa kao vaš poraz!“

Osećao sam kako crvenim. Pognute glave, čekao sam odgovor. Halit Nepogrešivi se blago osmehnuo, tačnije, dok je pričao, njegov glas je zvučao nasmejano:

„Znam“, reče, „sve znam. Nevezano za to, hvala vam za otvorenost. Ali, još jednom ću vam se zahvaliti! I to zato što ste upotreбили ovaj izraz, makar on bio rezultat vaših loših misli ili naopake naravi. Zahvaljujući njemu, mi ćemo postati vlasnici jedne originalne zgrade! Ja sam čovek dela, a ne namera! Dobro je što ste ga upotreabili! To će nas sada očvrsnuti. Ne

zaboravite da se kroz dve godine, u aprilu, kod nas održava međunarodni kongres. Želim da to bude u našoj novoj zgradi. Uzeli su nam ideju i prestigli nas. Hajde da makar našom originalnom zgradom opravdamo vodeće mesto u ovom poslu!“

Datum rođenja Ahmeta Zamanija beše prihvaćen kao međunarodni praznik satova. Kongresi se uvek održavaju na taj dan.

„Dobro, ali, kako ćemo to izvesti? Kako da se sat smesti u strukturu, hoću reći, u strukturu zgrade?“

Uhvatio se za glavu.

„Ne znam“, rekao je, „ni ja to ne znam. To je posao arhitekata. Oni neka misle. U stvari, to je vaš posao. Budući da ste postavili uslov, sada razmišljajte!“

Ustao je. Gledajući me pravo u oči, najstrožim glasom je izgovorio poslednje reči:

„Vi ćete napraviti ovu zgradu, Hajri-beže, jeste li razumeli? Apsolutno to od vas očekujem. Ovo mi vi lično dugujete!“

I, bilo je kao što je rekao, ali samo ja znam s kolikom mukom. Razlog tome bio je što se moja misao od samog početka zaustavila na džepnom satu. Zar nisu uglavnom sve poteškoće s kojima se srećemo u životu posledica naše nemoći da se otrgnemo i odbacimo ideju koja nam je prva pala na pamet? Iako sam ceo život proveo okružen satovima svih mogućih vrsta i oblika, ja sam sve vreme razmišljao samo o džepnom satu, tragajući za misterijom naše zgrade isključivo u njemu. Najpre sam zamislio zgradu okruglu baš kao takav sat. Oko hola je trebalo poređati ukrug dvanaest paviljona, koji predstavljaju dvanaest sati u toku dana. Međutim, kada sam pokušao da sve to prenesem na papir, uvideo sam da je neizvodljivo. Onda sam počeo da razmišljam držeći sat uspravno. Preko četiri jaka stuba, koja u sebi sadrže stepenište, trebalo je izbiti u jednu veliku, nabrekli, masivnu zgradu u obliku sata. Zgrada bi, naravno, spreda i otpozadi imala oblik sata, dok bi je bočno, celom dužinom, krasili prozori. Tako bi se, na prednjem i zadnjem delu postavile ogromne oznake svih dvanaest sati, dok bi se u središtu glavne strane, tamo gde bi zapravo došao brojčanik, nalazila velika vrata, do kojih bi se stizalo stepeništem.

Ali, i od ovoga sam bio primoran da odustanem. Pakizi se ova poslednja ideja bila baš dopala. Priznajem, Pakizin ukus beše postao neka vrsta merila za mene. Počeo sam da se plašim svega što se njoj sviđalo i što ju je oduševljavalo. Uprkos svemu, ideja mi je, u osnovi, ipak došla od Pakize. Kada sam joj ispričao svoj prvi projekat, rekla je, s dobro poznatim osmehom zadovoljstva:

„Ja sam ionako znala, sinoć sam prinela žrtvu Blagoslovenom. Njegov

duh je pritekao u pomoć.“

Najpre sam se začudio:

„Kakav Blagosloveni?“, upitao sam. „Otkud sada to?“

„Dragi mužu“, rekla je mirno, „Blagosloveni, naš sat svetac. Znaš, onaj što se sada nalazi kod tetke! E, taj nam je pomogao!“

U prvom momentu hteo sam od besa da je zadavim. A onda sam, iznenada, zagrlio svoju ženu. Podsetila me bila da zgrada ne mora nužno biti okrugla već da može biti četvorougona, kao i svaka normalna zgrada, pošto na svetu, pored mog džepnog, postoje i druge vrste satova.

„Najdraža moja“, rekao sam, „ja, u stvari, sve uspehe u životu dugujem tebi. Vidiš, Blagosloveni nam je pomogao uz tvoju pomoć. Do neba ti hvala.“

Podariti izgled sata jednom dugačkom pravougaoniku zapravo i nije bilo tako komplikovano. Ostalo je samo da se između četiri tačke sitnim ispupčenjima označi dvanaest sati u toku dana. Tako i hol koji dolazi između ne bi više bio tako zapanjujuće i nepregledno veliki kao što sam prvobitno zamislio. S prednje strane bi bila okrugla zgrada, koja predstavlja broj dvanaest na satu. Odatle bi, s obe strane, četiri manja bloka vodila ka zadnjem delu, koji smo odredili da predstavlja šest sati. Zgrada bi imala tri sprata. Viseće stepenište s uskim lejama kumina bilo je prilično lako smestiti između blokova. Središnji hol bi bio u staklu. Na prednjoj strani svakog bloka, baš kao na satu, ukrug sleva nadesno, bile bi ispisane rimske cifre do dvanaest. Jedino sam krak koji označava dvanaest i nalazi se na prednjem delu ostavio da bude nešto širi i bez brojeva. Da bih u potpunosti predstavio ideju sata, ulaznim vratima sam dao izgled brojčanika. Prilično sam se namučio dok sam uklopio brojčanik s vratima visokim šest metara. Nikako mi nije polazilo za rukom da smislim kako da po ivicama ma kakvog četvorougla postavim cifre. Bilo je potrebno smisliti nešto drugo. Obišao sam i Konju i Bursu, i istanbulske džamije, video sve moguće tipove vrata, ali ništa nije bilo od koristi za moj posao. Tačnije, sva su bila remek-dela u obliku pravougaonika, kvalitetne izrade, ali nisu odgovarala onome što sam tražio. Na kraju, jedne noći, ideju mi je dao prizor raskriljene zavesa na nekoj maloj džamiji u Istanbulu. Mogao bih da se poslužim zavesom koju bi činile mala i velika kazaljka. Sada je još ostalo pitanje na kojim će ciframa biti otvor za vrata. Pošto sam pronašao mehanizam vrata čija se zavesa razmiče na dve strane, ostalo je bilo jednostavno.

Bilo je leto. Ahmet je, po običaju, hteo da provede raspust u školi. Ali, ovoga puta, poklekao je pred mojim preklinjanjima i pristao da ostane kod kuće da bi mi pomogao. Znao je da imam problem. Usput, prijalo mu je da

se zanima ovakvim stvarima. Čim vidi kako provodim sate radeći posao čiji smisao on nikako nije mogao da dokuči, ne bi me ostavljao na miru. Po prvi put otkako je Emina umrla spoznao sam istinsku sreću. Moj sin ne samo da mi je oprostio; on mi je i pomagao. Svaki put kada ga vidim kako tu pored mene sav ozbiljan analizira sva moguća rešenja za probleme neprimerene njegovom uzrastu, koji ga zanimaju samo zato što ih je teško rešiti, bio sam presrećan. To je bila lepa strana onoga što zovemo posao.

Posao čini da se čovek pročisti, prolepša, izgradi sebe i uspostavi gomilu kontakata s okolinom. Ali, istovremeno, posao baca čoveka u ropstvo. Čovek koji prihvati i preuzme odgovornost za neki posao, ma koliko on bio glup i besmislen, nesvesno se zarobljava u kancelariju, postajući njen zatočenik. Ovde leži velika tajna istorije i ljudske sudbine.

Još u prvom razgovoru, otac i sin su odlučili da brojčanik i mala kazaljka ne budu na istoj visini, jer to bi bila isuviše jednostavna i uobičajena simetrija. U skladu s tim, da bi regulisali do kog nivoa će se spuštati dva kraka zavesa koju formiraju mala i velika kazaljka, otac i sin su, svaki sa časovnikom u ruci, satima podešavali različito vreme, tražeći najpodesniji položaj za otvor. Oblik ovog otvora trebalo je da bude neupadljiv na prvi pogled, a da, kada se opazi, izgleda neuobičajeno. Trebalo je da navede čoveka da se nakratko zamisli; čak bi i prolaznik koji tuda užurbano prođe, setivši se njegove neobičnosti morao da se vrati i još jednom osmotri ogromne bronzane cifre kojima su optočene ivice vrata od belog mermera. U najmanju ruku, trebalo je da za sebe prokomentariše: „Zaboga, moram ovo bolje osmotriti kada budem izlazio!“ Na kraju smo se dogovorili da njegov položaj bude na četiri sata i četrdeset dva minuta posle ponoći. Tako bi se, tačno na metar i po ispod kamene grede šest metara visokih vrata pružala dva kraka kamene zavesa, koji bi, stavljeni u jedva primetan asimetrični položaj, formirali otvor vrata. Na taj način bi se otvor na desnoj strani nalazio malo iznad otvora na levoj, a obe strane bi se, čak i na samom kraju zavesa na mermernim vratima, završavale na visini nešto većoj od čovekove. Između nabranih krajeva kamene zavesa nalazili bi se uspravno postavljeni štapovi koji predstavljaju malu i veliku kazaljku, izrađeni od obrađenog, možda i izrezbarenog bakra, ili možda izliveni od legure bakra i čelika. Iznad toga, u ravni sa spojem dva kraka zavesa, nalazilo bi se klatno izrađeno od istog materijala, s vrhom izvijenim uvis, koje bi se kretalo levo-desno oko svoje debele ose, personifikujući ideju podešavanja. Senka strehe koju ćemo postaviti iznad vrata učinila bi da boje zelenog i belog mermera i mrke bronzne dođu do izražaja. Tako je barem Ahmet mislio.

Dok smo sve ovo odlučili, već je bila ponoć. Bojažljivo sam upitao sina:

„Je li ti poznata šifra? „

„Ne, šta je u pitanju?“

„To je sat tvog rođenja...“

Odjednom se zacrveneo i osmehnuo. Bilo je očigledno da mu je drago; onda se, podigavši obrve, zagledao ispred sebe. Shvatio sam da se suzdržava da me ne bi povredio svojim rečima. Na kraju, nije mogao da izdrži:

„Oče!“ reče. „Uzalud tražiš moju slabu tačku. Mi, mislim na sve nas, još uvek nismo došli dotle da napustimo jedni druge zbog onoga što mislimo. Ali, meni je trenutno vrlo prijatno.“

Možda sam, dok sam se sekirao zbog izgovorenih reči, odjednom otkrio manjkavost posla koji smo odradili. Šta uraditi s holom od 720 kvadratnih metara? Tu noć sam proveo razmišljajući o ovome. Naposljetku, pred zoru sam smislio da ogradom sličnom onoj s groblja džamije Kahvedžibašija, koja se sada nalazila u mojoj kući, podelim prostor na dva dela, i tako ga vizuelno suzim bar za onoga ko ga vidi prvi put. Ali, to nije bilo dovoljno, trebalo je još nečim razbiti prazninu. Inspiraciju mi je dalo nekoliko slika iz zbornika arhitekture koje je Ahmet našao i doneo iz škole i od nekih drugara. Odlučio sam da tačno po sredini ograde postavim četiri velika stuba, od kojih bi svaki pokazivao različit pravac, i koji bi izgledali kao dimnjaci brodova koji prevoze mazut.

Međutim, takvi stubovi nisu odgovarali staklenom podu u holu. Upravo u tom trenutku javila mi se genijalna ideja. Budući da su stubovi bili potrebni, iznad hola bi se mogao podići sprat. Tako bi jedan gornji sprat bio pandan samom Institutu za podešavanje satova. Kao što smo osnovali Institut da bismo sebi našli posao, tako smo, praveći ovaj sprat, našli posao za četiri stuba koje je veličina hola učinila nužnim. Rad na ideji koja se odnosila na hol trajao je do ranih jutarnjih sati. Četiri stuba bi bila poređana jedan do drugog, dok bi se unutar njih prolazilo. Da bi se s desne prešlo na levu stranu hola, moralo se ući kroz vrata na stubu Jutro, zatim bi se prošlo kroz stub Podne, a potom se stepeništem stuba Veče, uspinjalo do stuba Noć, odakle bi se spuštalo na drugu stranu hola. Nasuprot tome, posetilac koji želi da ide zdesna nalevo, prešavši preko stuba Noć, kroz stubove Veče i Podne, izbio bi na vrata stuba Jutro.

Pošto sam tokom doručka malo popričao s Ahmetom, i ova zamisao je dobila konačan oblik. Podsetio me je na džamije s tri minareta. Kao što je poznato, u ovakvim džamijama mujezini izlaze na različite minarete, a da ne vide jedan drugog. Kod naših stubova bi bilo upravo suprotno.

Kroz velika prozorska stakla s ramom od kovanog bakra videli bi se svi koji silaze niz oba stepeništa ili se njima uspinju. Da u potpunosti razbijem

monotoniju četiri stuba što su se poput deteline širila iz istog centra, shvatio sam da je bolje postaviti ih dijagonalno, po sredini hola. Naravno, da bi se obezbedio prolaz onima koji se penju ili spuštaju, malo iznad svojih osnova stubovi bi bili međusobno povezani malim premošćenjima.

Do sada je sve išlo kako treba. Međutim, salon na gornjem spratu mi je zadavao brige. Ostali su nerešeni i stubovi i ograda, taj problem se sada prebacio na sprat iznad. Ovde mi je u pomoć pritekla moja prošlost, tačnije, stvar koju sam naučio iz novina koje sam morao da čitam u kafedžinici u vreme kada sam ostao bez posla. Umesto salona, bilo je bolje napraviti baštu, poput onih na krovovima oblakodera. Odlučivši to, smislio sam mogućnost da se u hol propusti svetlost kroz dva masivna, dugačka stakla, koja bi se postavila s dve strane, između ova četiri stuba. Mi nismo imali baštu, a bašte na oblakoderima su bile na tridesetom, trideset petom spratu. Ovo je bio jedini način da naše kolege okrenu glavu i ugledaju malo cveća, i da barem do njihovih prozora koji gledaju na dvorište na drugom spratu dopre malo svetlosti. Smislio sam da i ova bašta, kao i ona ispred ulaznih vrata, ili ispred paviljona broj šest, bude u obliku sata. Jedino što bi ovde u centru bila postavljena bista Ahmeta Zamanija. Tako bi naš hol ujedinio u sebi klasičnu i savremenu arhitekturu. Na kraju, ovaj hol je, u suštini, bio mera našeg uspeha.

Odlučio sam da samo četiri paviljona imaju više od jednog sprata. Pored paviljona koji pokazuje dvanaest sati i koji se nalazi na prednjoj strani, gde su smeštena velika ulazna vrata, po dva sprata bi imali i paviljoni 1 i 11, koji se nalaze bočno. Razmišljao sam o tome da paviljon koji označava šest sati i nalazi se na suprotnoj strani zgrade, ima tri sprata. Prvi sprat ovog paviljona namenio sam za salon, koji nije podeljen na kancelarije već je s dve strane osvetljen velikim prozorima. Sprat iznad podesio sam tako da ga čine dva okrugla salona, koja su međusobno povezana. Treći sprat je, kao i svi ostali paviljoni, bio izdelfen na kancelarije. Jedino što sam izveo da stepenište za oba sprata ne dolazi iz unutrašnjosti zgrade, već da stepenište iz paviljona 5 vodi na drugi, a iz broja 7, na treći sprat. Tako je paviljon broj šest bio povezan sa susednim paviljonima sa dva stepeništa koja su bila u staklu i prolazila s dve strane kroz prazninu: jedno, relativno kratko, i drugo, duže i spiralno. Donji sprat je bio direktno vezan za hol.

Sve bespotrebne novotarije – koje arhitektura uopšte nije zahtevala, a koje sam konstruisao samo da bih oživeo uspomenu na doktora Musaka, i delimično, s namerom da ih izgledom približim kući koju je moj dragi prijatelj doktor Ramiz stvarao u vreme mog lečenja psihoanalizom, dok je pričao o ljudskom mozgu i svesti – kao i stubovi u holu, bile su prihvaćene i, zahvaljujući njima, kao što sam već rekao, postao sam počasni član

međunarodnog udruženja arhitekata i od nekoliko udruženja dobio medalju, a od dve strane države orden.

Izlišno je reći da bi prvi sprat paviljona šest bila naša sala za sastanke. Dva salona u obliku dva mala koncentrična kruga na spratu iznad, služila bi za manje sastanke. Što se tiče poslednjeg sprata, on bi se ustupio Sabrijehanumi, zbog problematičnosti njenih odnosa s okolinom. U stvari, nije bilo moguće drugačije odbraniti se od ambicije naše prijateljice da uči, sazna i istražuje.

Nije neophodno pomenuti da su sale na drugom spratu bile u obliku dva koncentrična kruga, jer su predstavljale zupčanike i točak sata. Na kraju sam i okrugli salon u četvrtom paviljonu uredio tako da asocira na brojčanik koji meri sekunde. Tako sam, izmislivši gomilu gluposti, platio za pravilo o podsećanju na sat i spolja i iznutra koje sam sam, da bih prkosio Halitu Nepogrešivom i doveo ga u nezgodnu situaciju, ubacio u uslove konkursa.

Jedini dobitak od celog posla bilo je moje vreme provedeno s Ahmetom. Istinski sam čeznuo za sinom. Zbog toga mi je završetak posla teško pao. Šta vredi, kada nam je bilo suđeno da se rastanemo. Ahmet me je voleo, ali nije mogao da podnese moj život i moj posao. Poslednju noć smo proveli pored čudne makete koju smo napravili od stotinu kutija za šibice, opet u znak sećanja na doktora Musaka. Uradili smo poslednje izmene.

Moj sin je izneo mnoštvo ideja o stubovima, zgradi, stepeništima, zbijajući šale na moj račun. Posmatrao sam mu lice, na kome su tek izbili brkovi, lagano mu menjajući opis, njegove tanke usne i oči, zagasite poput crnog grožđa. Razmišljao sam o ovom malom čoveku koji mi se nikada nije otvorio i koji mi je ukazao prijateljstvo i pomogao, prevazilazeći svoje mišljenje o meni. Razmišljao sam o ovom delu mene, o biću koje funkcioniše toliko različito od mene.

Nisam se nimalo ljutio što ne liči na mene i što me svom snagom misli negira. To me nije vređalo. Znao sam da je jedini način da se spasi bio da ne liči na mene, i s tim sam se pomirio. Bilo mi je čak i drago zbog toga. Međutim, ono što me je posebno zanimalo bilo je: odakle je izvirala ova snaga? Koju je misao sledio poslednji naslednik Takribi Ahmet-efendije pa je do ovoga stigao? Ono što me je zaista čudilo bilo je to što pri ovom poslu nije bilo gađenja i besa, iako ovo nije bio posao koji donosi spokoj. Znači da se moj sin nije zaustavio samo na tome da u sebi prevaziđe porodične veze i odoli lagodnostima koje bi mu donelo moje bogatstvo; njegova borba bila je još žešća. On beše pobedio sebe.

Iznenada sam se setio kako su me svake večeri u godinama posle Eminine smrti on i Zehra, šćućureni u zagrljaju jedno uz drugo, neprekidno

plačući, dočekivali na kućnom pragu. Oči su mi zasuzile. Da sam imao imalo obraza, sve bih rekao, molio za oproštaj. Ali, Ahmet se toliko uozbiljio i, otkako se posao završio, toliko udaljio od svake borbe i postao samo učenik završne godine gimnazije, da je bilo nemoguće naćeti ovakvu temu. U jednom trenutku, upitao sam:

„Kako se slažeš sa sestrom?“

Oči su mu zablistale lepim sjajem.

„Mnogo volim Zehru“, rekao je.

Zatim je, stavivši ruku na grudi, pokazao novi džemper: „Ovo mi je ona isplela...“

Opet smo utonuli u istu tišinu. Mislio sam: „Moj sin, preko puta mene... Ali nam se misli ponovo udaljavaju. Čim se okonćao naš zajednički posao, između nas se otvorila stara provalija. Na kraju sam opet postao ćovek koga će doći da vidi samo o nekim važnim datumima ili kada primi vest da sam bolestan.“

Ovo je bila okrutna misao. Gde god da se okrenem, nisam video izlaz.

„Možda je nužno da me zaboravi da bi postao svoj! Međutim, ja sam samo uz njegovu pomoć mogao postati makar malo svoj. On ovo, možda, nikada neće razumeti. On zna da je moja sudbina zapećaćena, i u pravu je! Ali ja nad njegovom sudbinom drhtim u neznanju.“

Ova provalija bi mogla ostati zauvek. Mogli bismo ponekad ispružiti ruke jedan prema drugom, a onda se vratiti svako u svoj svet, ja razočaran, on ispunjen nadom. Znao sam da ove misli postoje samo te noći. Sutra ujutru, kada budem potrpao ove kutije od šibica u jednu korpu i krenuo u Institut, ja ću postati drugi ćovek. Već sledećeg dana mogla bi me preplaviti bujica aplauza. Halit Nepogrešivi bi mi velikodušno platio zadovoljstvo koje je sam sebi učinio, nateravši me da dovućem psa koga sam ubio.

Je li to sve? Sutradan je bilo Selmino večće. Uz nju bih još jednom zaboravio na sve. A mogao bih, kroz nedelju-dve, leći s devojkom koju sam već tri meseca pokušavao da udomim u Institutu, i koju mi je već nedeljama, ćisto iz inata Pakizi i Selmi, nabacivala Sabrije-hanuma. Ovo bi bila drugaćija vrsta promene i zaborava. Juće po podne, Seher-hanuma me je znaćajno gledala dok smo razgovarali. Znao sam da, posle ovoga, tu ženu više neću zanemarivati. Ukratko, ja bih, daveći se bez prestanka u sopstvenoj žabokrećini, uvek zaboravljao. Ali, ovaj sat i ova tri meseca uživanja nikada neću zaboraviti.

Sve ove stvari u mom životu iznedrio je jedan jedini događaj. Da Emina nije umrla, ništa od ovoga se ne bi moglo desiti. Kao da mi je prozreo misli, moj sin se polako ustao: „Ne boj se“, reće, „od sada ću češće dolaziti. Konaćno sam dovoljno jak!“

I po prvi put od srca me poljubi. Naučio je da me prihvati onakvog kakav sam. Dok je izlazio iz sobe, gledao sam za njim. Razmišljao sam o devojci koju voli, koju će sutra možda zavoleti. Svako dete se u ovom uzrastu odvaja od oca. Moje se od mene odvojilo dvaput. Te noći, dok sam ležao u krevetu, neprestano me je proganjala naša stara, siromašna kuća. Sve do jutra pred očima mi je bila slika cveta koji je mali Ahmet gajio u saksiji naprslih ivica, na simsu prozora s razvaljenim rešetkama. Svaki čas sam se trzao, radujući se što ću ga ujutru još jednom videti za doručkom.

Halit Nepogrešivi je s velikim uzbuđenjem dočekaio projekat, tačnije, plan koji je moj sin amaterski iscrtao i čudesnu maketu koju sam napravio od praznih kutija šibica. Dok je slušao moje objašnjenje, njegovo zadovoljstvo je raslo. Pošto sam mu sve ispričao, ustao je i ozbiljno mi čestitao. Da bih ga podsetio, više puta sam mu ponovio:

„Ne žurite! Ima tu još dosta nedostataka i propusta. Šta ćemo s preostalim dvanaest sala i oko četrdeset prostorija?“ Uopšte me nije slušao.

„Dragi moj!“, rekao je, „ne trudite se uzalud da omalovažite ono što ste uradili. Uradili ste fantastičan posao i, po svemu sudeći, rešili ste stvarno veliki problem. Već dva meseca se i sam mučim s centralnim holom. Rešenje koje ste vi ovde naveli je najbolje!“

„Ali, ja vam nisam pričao o tome...“

„Shvatite već jednom, mi se razumemo i bez razgovora, suviše je da jedan drugome otkrivamo misli!“, odgovorio je. „Obojica smo pogrešili zato što smo u početku uvteli sebi u glavu džepni sat. Ali, u nekom momentu, i vi i ja smo, umesto o džepnom, počeli da razmišljamo o Blagoslovenom, i situacija se promenila. Samo, vi ste me prešišali. Što se tiče prostorija i sala, to nek vas nimalo ne brine! Imamo gomilu rođaka, ljudi s preporukama, kao i onih iz ekipa za podešavanje koji su zreli za unapređenje. Hoću da kažem, čim neka služba odredi sebi funkciju, upražnjena prostorija ili sala u institutu kakav je naš dobiće svrhu. Mesto koje ste našli za Sabrijehanumu fantastičan je izbor. Zbilja ću se obradovati kada budem video da je naša draga prijateljica kao orao svila gnezdo na vrhu zgrade. Ali, ovo su stvari o kojima ćemo kasnije razmišljati! Moramo odmah sazvati konferenciju za novinare, na kojoj ćemo upoznati javnost s našim uspehom...“ Većina čitalaca će se sigurno setiti naših fotografija pored montažno-demontažne makete, koju sam sklepaio od kutija za šibice i koja je nesumnjivo bila – što da ne priznam sada, kada je sve gotovo – smešno i jedno čudo. Suviše je reći da sam, dok su s jedne strane gromko aplaudirali i maketi i projektu zgrade, s druge bio podjednako gromko kritikovan. Sudbina je i ovde htela da istovremeno budem i ingeniozni amater, i prevarant i šarlatan. Ali ja sam se konačno navikao na to. Zbog četiri stuba u holu – koja su bila glavni ukras i otkriće i toliko originalan način povezivanja paviljona šest s oba sprata različitim stepeništem – pobornici novina su pali na teme od oduševljenja i radosti. Jedan moj prijatelj je ushićeno pisao u dnevnim novinama: „Nova od temelja do

krova, nova toliko da se ne može pojmiti! Živela novina!“, klicao je on. Jedan drugi je govorio da smo srećni „što smo se oslobodili bezvrednih klasičnih oblika“. Treći je pak posle silnih pohvala na račun ekstravagantnog stepeništa i dva mala mosta koji su ga s razlogom povezivali sa zgradom – jer, paviljon tri sam ostavio otvoren samo zbog ovih mostića – rekao: „Eto, u doba početka nove turske sintakse, on je ostvario napredak na polju arhitekture. Da vidimo šta će protivnici obrnute sintakse reći za uspeh Hajrija Irdala?“ Kritika četvrtog bila je još blistavija. Prema njegovim rečima, ja nisam samo napravio zgradu koja odgovara obrnutoj sintaksi, ja sam, u isto vreme, stvorio apstraktnu arhitekturu. Što se makete od praznih kutija za šibice tiče, ona je prilično uticala na tržište. Uprava monopola je bila nesposobna da obezbedi dovoljno sirovine potrebne za nove arhitektonske poduhvate. Naša svakodnevna saopštenja za medije dodatno su razbuktavala rasprave koje su se vodile. Kada sam rekao da će svaki paviljon biti okrećen različitom bojom, ponovo je buknila rasprava.

Nasuprot tome, školovane arhitekthe nikako nisu prihvatale moje delo, tako da smo jedva našli kadar koji bi nadzirao izgradnju i uradio proračun utroška armature.

Već sam ranije rekao koliko dugujem doktoru Musaku, što za stepenice, što za maketu. Ovde bih vas još jednom podsetio na svog prijatelja i istomišljenika, za koga je šteta što se nije rodio u naše vreme. On bi mi nesumnjivo čestitao na ovoj zgradi. Ali, ono što bi ga istinski obradovalo bila bi moja osveta, u njegovo ime, mentalitetu koji tako surovo kažnjava običnu zaboravnost. Svaki aplauz koji sam primio bio je, u stvari, neka vrsta izvinjenja upućenog njemu. Čvrsto sam rešio da zbog svega ovoga s njim podelim premiju koju sam dobio iz budžeta Instituta, ili onu od Časovničarske banke.

Čudno, ali uprkos mom blistavom uspehu, kada smo se prihvatili izgradnje Kuće satova, svi prijatelji koji su mi toliko aplaudirali momentalno odbiše predlog Halita Nepogrešivog da ja osmislim projekat za čitavo naselje. Pobunili su se i moji najbliži prijatelji, koji su mesecima isticali originalnost Instituta i, ako ne svaki dan* onda barem dvaput nedeljno dolazili da prate radove na izgradnji, u povratku se gurajući na vratima moje kancelarije da bi mi čestitali. Najpošteniji među njima su govorili:

„Ovo su privatne kuće. Posle nas, ostaće našoj deci! Nema potrebe da budu previše originalne. Dovoljno je da budu kvalitetne, jeftine i bezbedne.“

Drugi su, pak, išli još dalje:

„Nećemo da izvodimo eksperimente s novcem do koga smo tolikom mukom došli. Mi hoćemo kuću, a ne delo genija!“, uzvikivali su.

Čak je i doktor Ramiz, za koga sam mislio da me dobro poznaje, bio istog mišljenja.

„Neće ići, dragi moj! I sam vidiš da si stepenište naopako postavio! Može li to?“

Pokušavao sam da biranim rečima objasnim doktoru Ramizu da je i on delimično odgovoran za priču o spratu bez stepeništa, i da sam ja, u stvari, inspiraciju crpeo iz njegove priče o čovekovoj svesti. Svaki put, njegov odgovor bi bio:

„Nemoj da mešaš pojmove, dragi moj! Jedno je kuća, a drugo su nauka i ljudska svest!“

Jedino se Pospani Asaf-beg nije izjašnjavao. S hvataljkom za muve u ruci – bio je kraj leta i naš prijatelj beše otkrio novi hobi – tokom tri sastanka on je, bez imalo razumevanja, slušao rasprave, da bi mi se posle četvrtog diskretno približio i rekao:

„Hajrijice, odustani od ove ponude! Od oca mi je ostala kuća koju nameravam da sređujem. Ako hoćeš, mogu je dati tebi! Zadovolji svoju radoznalost!“

Moja žena je mislila isto. Pakize, koja se trideset pet puta slikala pored makete, upala je u histeriju čuvši za mogućnost da ja gradim našu kuću. Po prvi put sam video da moja žena, ćerka i zet dele isto mišljenje. Moja žena je neprestano ponavljala:

„Ne daj bože! Može li se živeti u kući koju ti napraviš?“

Što se tiče Zehre, ona nije štedela svoj šarm da bi me odgovorila od ove zamisli.

Iskreno govoreći, ni ja nisam želeo da pravim Kuće satova. Strast i zadovoljstvo su mi bili da upoznam ljudsku dušu. Da li su svi kao ja, ili su možda drugačiji? Nastojao sam to da otkrijem. Ne, nisu bili kao ja, bili su još gori. Nema sumnje, bili su sebični. Ljudi koji su bili tako velikodušni kada su se trošile državne pare, i svim srcem, bezuslovno podržavali novine i dičili se mojim delom, sada su se, kada je u pitanju bio njihov interes, izmakli. Nisu slušali čak ni Halita Nepogrešivog. „Srce moje, ne može se tako igrati s ljudima!...“, bile su reči koje im nisu silazile s usana. Ukratko, svi su pokazali svoje pravo lice. I zbog toga su svi ličili jedni na druge. Nesrećan zbog svega toga, Halit Nepogrešivi je bio zatečen; svakog časa je dolazio da mi se jada.

„Kako je to moguće? Kako ljudi koji rade okruženi tolikim novinama, u modernim uslovima i u najmodernijoj instituciji, ne mogu da shvate ovu stvar? Ako je tako, šta oni rade u Institutu? Zašto su aplaudirali novoj

zgradi? Zašto su vam čestitali? Znači da lažu!...”

Trudio sam se da Halitu Nepogrešivom objasnim situaciju:

„Ne, ne lažu. Oni su bili iskreni u oba slučaja. Vole novine, pod uslovom da ih nimalo ne dotiču. I jedino tako ih vole. Ali, najviše vole da se osećaju sigurno i namireno u svojim životima.“

„Je li to moguće? Da jedan čovek razmišlja na dva načina. Da u njegovoj glavi postoje dve logike.“

Halit Nepogrešivi je bio istinski očajan.

„Naravno da postoje. Tačnije, s promenom interesa, menja se i logika.“

„Ja to stvarno ne razumem!... Moje delo je uništeno. Ova ustanova više nije moja!“

Znoj mu se slivao sa slepoočnica. Nikada ga nisam takvog video. Umeo je da ovlada masom većom i opasnijom od ove. Sada ga je zbunila šaka ljudi koje je sam odgajio. Osvrtao se oko sebe kao u snu.

„Zar nikada niste bili na boks-meču? U početku odbijamo čak i da gledamo! Zatim nas, odjednom, uhvati uzbuđenje, navijamo za nekoga. Ubrzo se iznerviramo zato što je nedovoljno jak, urlamo. Hajde! Jače! Žešće to malo! Bodrimo ga, i ako ne bude tako, mi smo tužni. Ali, ko bi od nas pozeleo da se u tom trenutku nađe na mestu tog čoveka? Niko, zar ne? E, tako i oni... Posmatraju nas kako se borimo. Aplaudiraju nam. Tada su vrlo iskreni. Ali sada, pošto im vi kažete: ‘Izvolite u ring!’, stvar se menja. Sada su tu njihovi interesi, njihova sigurnost!“

„Ako je tako, ti ljudi ne veruju u mene! Uzalud smo se ovde okupili! Uzalud se trudimo!“

„Ne... Ponovo će vam verovati. Ali pod uslovom da ne dirate njihove interese... Ne znam zašto želite da vam veruju, ne razumem, zaista...”

„Ali posao, posao!...”

Tako je duga i žustra rasprava o Kućama satovima potpuno slomila Halita Nepogrešivog, a da toga niko nije bio svestan.

Četvrti skup je bio najžešći. Halit Nepogrešivi je došao dotle da je počeo da preći. Ali, avaj! Živci mu behu sasvim popustili. Naspram njega, oni su se osetili jakim. Njegove reči se nisu mogle čuti. Kuće satovi će biti kao sve ostale kuće. Većina je to želela. Napustio je svoje mesto i salu za sastanke pre svih, prepuštajući sve meni. Po prvi put sam na zasedanju članova Instituta zatražio da se glasa i, priznavši pravo većine, napustio prostoriju.

Ušavši u sobu, zatekao sam potpuno drugačijeg Halita Nepogrešivog. Nogu podignutih na sto, u fotelji u koju je svojevremeno posadio moju tetku, razmišljao je. Videvši me, upitao je: „Negde sam pogrešio... Gde? U čemu sam se to prevario? Bilo bi mi dovoljno da to otkrijem...”

„Ne znam“, odgovorio sam. „Najbolje da više ne razmišljate o tome! Na

kraju krajeva, to su njihove kuće... Neka ih prave kako god hoće. Daleko im lepa kuća.“

Gledajući me u lice, tvrdoglavo je insistirao:

„Kako me ne razumete? Negde sam se prevario...“¹¹

Tešio sam ga šalom.

„Možda s mojim graditeljskim genijem!“, rekao sam. „Priznajte da se ja ne razumem u ovaj posao, niti ću se ikada razumeti...“

Slegnuo je ramenima:

„Kao da je to važno?!“

„Dosta smo se poigrali s okolinom... Slažete se, zar ne?“

Ponovo me je pogledao u lice.

„Ne, nismo se igrali. Uopšte se nismo igrali. Oni su nas prevarili. Suviše smo im verovali...“

Zatim ustade i počeo da šeta po sobi.

„Ovo više nije moja ustanova! Posle ovoga, ja sam kao i svi ostali ovde...“

Izleteo je, ne uzevši čak ni šešir.

Ovo je bio prvi put da je Halita Nepogrešivog obuzeo očaj. Bez potrebe i razloga beše preuveličao celu stvar. Ipak, na tome se zaustavio. Kada je u novoj zgradi otvoren Međunarodni kongres za podešavanje satova, svi su ponovo sreli starog Halita Nepogrešivog. Nasmijan, dostojanstven, uzvišen, pravi džentlmen, zasenio je celi kongres. Na svečanom zatvaranju kongresa dva sata je govorio. Jedan za drugim, usledili su gromoglasni aplauzi.

Uprkos tome, kao njegov najbliži saradnik, dobro sam znao da Halit Nepogrešivi nije više onaj stari. Nesumnjivo je da ovakvo stanje njegovog duha beše u velikoj meri doprinelo tako munjevitom i iznenadnom gašenju Instituta. U stvari, da su njegov elan i strast ostali kao nekad, tužan kraj nas ne bi dočekaio tako nespremne.

Pošto je uvek znao kako da se postavi u raznim situacijama, sve bi bilo drugačije da se on našao u Institutu onog dana kada se zbio događaj koji je uzrokovao njegovo gašenje.

Ali nije. Mesecima nije dolazio. Kada je došla strana delegacija, bio sam jedini u Institutu. Šteta što, i pored tolikog iskustva, nisam mogao da procenim važnost ove delegacije. Međutim, kao i ranije, nisam imao nikakve sumnje u pogledu ustanove. S vremenom sam, ohrabren od strane Halita Nepogrešivog, poverovao da je ustanova jedna zaista moderna organizacija, koja se bavi zaista korisnim stvarima. Okolina nas beše toliko volela, što zbog zgrade, što zbog drugih stvari, i toliko nas obasipala aplauzima, da mi nikakva sumnja nije bila ni na kraj pameti. Zbog toga

sam delegaciji dozvolio da uzduž i popreko obiđe našu svima omiljenu ustanovu. Takođe, dao sam im sva potrebna objašnjenja u vezi s našim aktivnostima.

Šteta što delegacija koja je došla nije bila kao druge. Ništa njih nije zaprepastilo, ni simbolični sat na ulazu, ni čudesno viseće stepenište po spratovima, ni to kako sedamdeset daktilografinja u velikoj sali sinhronizovano ispisuje natpise u istom ritmu, pritiskajući dirke po naredbi koju im je znakom palice, kao dirigent orkestra, izdavao šef pisarnice. Tako da je obilazak koji smo prijateljski započeli okončan u skoro potpunoj ravnodušnosti.

Po povratku u kancelariju, predsednik komisije je, umesto da prihvati piće koje sam mu nudio, otrčao pravo na telefon i, okrenuvši 0135, upitao za vreme. Pošto je dobio odgovor, pogleda najpre u sat na zidu, a potom u mene.

„Kakva je svrha ove ustanove ako postoji jedna ovakva olakšica?“

To je bilo manje-više isto ono pitanje koje sam u vreme osnivanja Instituta ja postavio Halitu Nepogrešivom. On bi mi svaki put davao logičan, ozbiljan odgovor, kojim bi me, ako ne baš u potpunosti ubedio, onda bar ućutkao. Šteta što ja nisam bio Halit Nepogrešivi. Niti sam posedovao njegovu rečitost i oštroumnost, niti ovaj čovek preko puta mene beše postavio pitanje zato što je želeo da bude ubeđen. Zato nijedan moj odgovor nije čak ni saslušao do kraja. Kako zaustim nešto da kažem, on bi me pitao:

„Koja je svrha ove institucije?“

Na kraju sam mu rekao da u celom svetu postoje slične institucije, i ponovio mu priču o neprikosnovenim i stručnim kadrovima, onako kako sam naučio od Halita Nepogrešivog. Kada sam završio, on je izleteo, ne rekavši ni doviđenja.

Uprkos tome, nisam ni posumnjao da će ova poseta imati takav ishod. Ipak sam, za svaki slučaj, potražio Halita Nepogrešivog. Nije bio kod kuće. Raspitivao sam se na sve strane; nigde nisam uspeo da ga nađem. Tri dana kasnije, stigla je naredba o gašenju. Ovo na prvi pogled i nije bio veliki udarac za mene. Već duže vreme sam verovao da ovaj posao treba da se okonča. Naročito sam se ohladio posle posete Amerikanca. Institut za podešavanje vremena beše, izgleda, odradio svoje.

Ali, šta god da je bio, on beše ušao u moj život. Mnogo smo truda uložili u njega. Vezao sam se za sve – za kancelariju u zgradi čiji sam projekat iscertao, za prostoriju pored nje, koja je služila za odmor i u kojoj sam ponekad provodio noći, za moj mali američki bar, za kupatilo, nameštaj, slike na zidovima. Ludeo sam za baštom koju sam svojim rukama i po svom

ukusu uredio. Više nisam mogao da gledam kako raste drveće koje sam posadio.

Čim sam primio naredbu, ponovo sam potražio Halita Nepogrešivog. Očekivali su da se pojavi kod kuće kroz pola sata. Sedeći sam za radnim stolom, sa slušalicom u jednoj ruci, razmišljao sam. Možda bi, jednog dana, ova ustanova mogla koristiti za neki posao. Halit-beg je govorio: „Sama će sebi osmisliti funkciju!“ Bilo mi je žao što joj nije pružena šansa. Bilo je tu blizu trista radnika, koji nisu, kao mi, imali neki posao sa strane.“

Bio sam zabrinut za njihovu budućnost. Šta će biti sa životima ovih ljudi? Kako da im nađemo posao? Šta bismo mogli da uradimo? Posao je posao, ma koliko da je glup. Ja mogu da napišem memoare, ali, šta bi oni mogli da rade?

Pola sata kasnije, našao sam Halita Nepogrešivog. Kada sam mu izložio situaciju, reče:

„Verovatno vam je mnogo žao...“, podsmevao mi se. „Vama nije žao?“

„Ne“, reče. „Vi znate da je moja nekadašnja veza s Institutom prekinuta. On je mene otpisao.“

„Da ste bili ovde, možda biste predvideli celu stvar...“

„Ali nisam“, reče on. „Zar to što nisam ne pokazuje da su moje stare veze prekinute?“

„Ali“, rekoh, „ovo nije samo naš problem! Toliko ima prijatelja, radnika... Blizu trista ljudi...“

Na trenutak, kao da je razmišljao.

„Da, i oni su tu!...“, rekao je.

„Mogu li da se vidim s vama večeras?“

„Mislim da ne!“, odgovorio je i prekinuo vezu.

Ovo nije bio odgovor. U meni je ponovo narastao stari bes. Nadao sam se da će doći do večeri. Pa opet, nije ga bilo. Sledećeg dana svratio sam njegovoj kući. Rekoše mi da je rano oputovao. Tu nedelju sam proveo u poslovima vezanim za zatvaranje kancelarije.

Krajem nedelje, u mojoj kući se održavao veliki skup koji je bio ranije zakazan. Nameravao sam da ga zbog nemilog događaja otkažem, ali moja žena beše nepokolebljiva.

Poslednje okupljanje u Vili Sat nije imalo nimalo sjajan početak. Ovi ljudi – od kojih je više od polovine bilo u međusobnom srodstvu, a oni koji nisu bili, vezali su se jedni za druge tek sklopljenim brakovima – šest meseci nakon što su počeli da žive u istom naselju, postali su neprijatelji samo zato što su danonoćno bili zajedno. Kao da su ulagali napor da dođu na ovakve skupove ili da idu u međusobne posete samo da bi jedni druge još više kritikovali, zlostavljali sitnim podbadanjima i primećivali mane i

sramotu. Ako ne bi to izgovarali čoveku u lice – a većini su to nakupljeni bes i vaspitanje dozvoljavali – onda bi barem nalazili način da ga ogovaraju iza leđa.

Iz tog razloga već dugo nisam želeo ovakvu vrstu okupljanja, izbegavao sam pozive i, koliko god je bilo moguće, nikoga nisam pozivao u posetu. Međutim, od pre tri godine sam bio uveo običaj da povodom rođendana moje ćerkice Halide pravim veliko slavlje. Pakize nikako nije htela da se odrekne ovog običaja u novoj kući.

Treba reći da, za razliku od mene, moja žena nije stvorila naviku da se kloni ovakvih skupova. Nije marila za neprijateljski obruč oko sebe, štaviše, gazila je po njemu. Koja bi to žena sebi uskratila priliku da, uz diskretan osmeh ili prigušeno kikotanje, vrati nekom milo za drago? Iz nekog razloga, žene su u ovom pitanju hrabrije i čvršće od muškaraca. Nije bilo govora da sada, tek što smo kupili garnituru i kada ona ima novu haljinu, sašivenu specijalno za to veče, Pakize odustane od ove neumesne proslave. Ona je bila sebi uvertela u glavu da će pomoću našeg bogatstva, svoje lepote i mladosti, i ovaj put smrskati sve koji se tog dana nameraće na nas.

Međutim, Pakize uopšte nije uzela u obzir stanje duha pobuđeno raspuštanjem Instituta. Ona je još uvek mislila da će, kao i uvek, naići na sitna peckanja tokom ušecerenih ćaskanja. Ali, nije bilo tako. Zvanice su došle u kuću spakovane u džak mržnje. Čim sam im spazio lica, shvatio sam šta ćemo sve morati da podnesemo tokom večeri. Nije mnogo vremena prošlo, kada bes, sakupljana mržnja i ljubomora pohrliše napolje. Čudno, ali suprotno mojim slutnjama, nismo samo mi bili na meti ovog amalgama ljudskih emocija. Bezmalobilo je svako svakom postao neprijatelj. Zene protiv muževa, verenici jedni protiv drugih, svi poneseni istim osećanjima. Sve sramote, svi nedostaci, bili su tu. Saznalo se kolika je čija plata. Ukratko, niko nikome nije praštao gašenje Instituta. Ipak, Halit-beg i ja smo, po prirodi stvari, bili najveći krivci, budući da smo mi bili odgovorni za ustanovu. Kako se povećavao broj popijenih čaša, pojačavali su se bes i neprijateljstvo. Ljudi koje smo na insistiranje Halita Nepogrešivog izvukli iz ništavila i okupili oko sebe, sada se nisu zadovoljavali time da im podnesemo račune već su nas otvoreno optuživali.

Pakize je zadobila prvi udarac. Naše zvanice ne samo da joj nisu pohvalile novu haljinu, one su zaboravile i osnovna pravila ponašanja. Mladi službenici kojima je sve do tada glavna dužnost bila da mojoj ženi udele kompliment, ovog puta joj se nisu čak ni približili. Žene naših najbliskijih prijatelja su joj na moje oči računale godine. Pitale su je za boju kose. Onda je polako počelo da se raspravlja o veličini naše kuće, o našem

neukusnom nameštaju, o tome kojim parama smo isplatili toliki trošak.

Dok sam prilazio jednoj tročlanoj grupi, začuvši reč „lasica“, znao sam da pričaju o meni.

Pa ipak, kao što sam rekao, bes nije bio usmeren samo ka nama. S gašenjem Instituta, gomila planova beše nestala, mnogi prijatelji behu odlepršali. Zato je na sve strane, u svakoj grupi bila prisutna atmosfera podjednake rezervisanosti, napetosti, svađe.

Iako sam oko deset već pola sata čekao ispred širom otvorenih vrata trpezarije, nikako nisam uspevao da prekinem rasprave i privolim zvanice da uđu unutra. Pakize, koja je u početku prkosila okolini, smestila se između svojih sestara, kao da želi da se sakrije. Jedino je moja tetka istrajavala. Kao i uvek, žestokim erupcijama stizala je da odgovori svima oko sebe. Baš u tom trenutku, s putnom torbom u ruci i kapom na glavi, pojavio se Halit Nepogrešivi. Ne obazirući se ni na koga, uputio se pravo ka meni. Kada se pojavio, metež se prekinuo na sekund, da bi se potom razgoreo još jače, kao dobro naložena peć. Ali, Halit Nepogrešivi se nije obazirao. Stiskajući mi ruku, izvinio se:

„Oprostite. Tek sada sam mogao da dođem. Dao sam da se odluka koriguje. Tačnije, odluka o gašenju ostaje, ali, da bi se likvidacija obavila u potpunosti, formirana je stalna komisija. Svi naši prijatelji imaju svoja zaduženja u okviru nje.“

Pošto je to izgovorio, poljubio je ruku moje žene i ušao u salon za ručavanje.

Gomila nas je odjednom okružila. Svi su bili prijatelji kao i pre, čak i veći. Preda mnom su se, ljubeći se, mirili muževi i žene koji su se poslednja dva sata nalazili u potpuno različitim grupama i za koje sam dan-dva ranije čuo da se razvode. Video sam kako se, odmah tu, obnavljaju dve raskinute veridbe. Ponovo se formirala grupa od troje. Ukratko, svi su posedali za trpezu u slavljeničkom raspoloženju. Ovi ljudi su bili iskreni i otvoreni i u radosti, i u neprijateljstvu i mržnji.

Dok smo sedeli za stolom, tiho sam upitao Halita Nepogrešivog:

„Dobro, a drugi? Mlađi?“

Odjednom se namračio:

„Pa, za njih sam ovo i uradio... Samo, ništa ne možemo da uradimo za zaposlene u stanicama za podešavanje! Uradite vi nešto za njih!“

„A vi, šta ćete vi da radite?“

Pogledao me je začuđeno:

„Ja sam shvatio gde sam pogrešio...“

I s apetitom se prepusti jelu.

U ponoć, kada se rasula gužva, ponovo smo se našli u mojoj radnoj sobi.

Ali, bili smo u čudnom stanju. Čak ni kada sam ga prvi put sreo, u kafani na Šehzadebašiju, nije mi bio toliko stran. Odigrali smo partiju begemona. Kada se igra završila, rekao je „doviđenja“ i otišao. Posle te noći još samo jedanput video sam Halita Nepogrešivog, u kući, u njegovom krevetu, u koji su ga prebacili posle stravične saobraćajne nesreće.

AHMET HAMDI TANPINAR

*Molim Boga da me ludilom izleči,
Jer se prokletim razumom ne umedoh spasiti.*

Ovim rečima počinje jedan od najznačajnijih romana napisan na turskom jeziku u XX veku, i ove reči objašnjavaju poetiku pisca koji u sudaru svetova vešto ispisuje stranice čije značenje razotkriva bitisanje čoveka, u vremenu i prostoru u kom se nalazi.

Ahmet Hamdi Tanpinar rođen je u Istanbulu 1901. godine, gde 1962. umire od srčanog udara.

Pošto mu je otac bio sudija u vreme još uvek postojeće Otomanske imperije, rano detinjstvo provodi po raznim gradovima Anadolije. Vrativši se u Istanbul, 1918, upisuje veterinarski fakultet, ali se uskoro okreće studijama književnosti, istorije i filozofije. Mogućnost da ima uvid u dela koja predstavljaju i istočnu i zapadnu književnost vrhunskog dometa, na njega ostavlja neizbrisiv trag.

Posle završenih studija, predaje književnost, istoriju umetnosti i estetiku. Od 1942 do 1946. je poslanik u turskom parlamentu, da bi se vratio na istanbulski univerzitet, gde predaje da svoje prerane smrti.

U književnosti se pojavio kao pesnik, veoma popularnom poemom *Musulove večeri*, i kao pripadnik poznatog pravca *Sledbenici pet slogova*.

U svojim romanima i esejima, kao vrsnog pripovedača, zanima ga promišljanje o čovekovoju svesti, a kao izuzetnog mislioca zanima ga odnos Istoka i Zapada, različiti načini života i shvatanja.

Svestan okolnosti u kojima se nalazi njegova zemlja, zalaže se, ne za slepo imitiranje drugih, već za stvaranje boljeg i humanijeg društva prvenstveno oslanjanjem na vlastite vrednosti. Njegov misaoni stav je da Turska mora zaštititi sopstvene odlike koje je razlikuju od drugih zemalja.

Najznačajnija dela su:

Poezija i Kompletne poezije;

Romani: *Spokoj, Institut za podešavanje vremena, Oni koji se ne vide, Mahurova melodija i Žena u ogledalu;*

Zbirke pripovedaka: *Snovi Abdulah-efendije, Letnja kiša i Pripovetke;*

Eseji: *Pet gradova, O književnosti i Kako sam živio.*

Scenario: *Na raskršću pronađen je posthumno među njegovim delima.*

Na Tanpinarovom grobu se nalaze njegovi najpoznatiji stihovi:

Ništa sam izvan vremena, ali nikada izvan njega.

Institut za podešavanje vremena je delo u kome se ovaj pisac, bavi temom koja ga je celog života intrigirala – odnosom između individue i društva, i koliko društvo može da kontroliše njegov život. S druge strane, vreme koje upravlja našim životom kao peščani sat ukazuje na našu prolaznost.

Nostalgija za nestalim vrednostima neprestano izbija iz svake stranice, upozorenje da neke promene često budu mnogo gore nego što na početku izgledaju.

Tanpinarovi romani se moraju posmatrati kroz vreme i zemlju u kojoj odrasta, školuje se i stvara svoju sliku sveta.

Doba njegove mladosti obeleženo je promenama koje utiču na milione ljudi. Vrednosti i pravila vekovne imperije podvrgnute su pitanjima i sumnjama koje su do tada bile potpuno nezamislive.

Pad velikog carstva, izgradnja republike doveli su do lomova u tradicionalnom turskom društvu i omogućili stvaranje novih klasa i drugačijih odnosa.

Od 1922. godine, pod vođstvom Mustafe Kemal-paše Atatürka, Turska se pretvara u sekularnu i evropski orijentisanu državu. Velike promene dešavaju se u svim segmentima društva i stvara se pogodna sredina za preispitivanje prošlih i modernih vremena. Bez obzira što istorijski trenutak neophodno kreira drugačiji pogled na društvo, ostala je potreba za očuvanjem nacionalnog i kulturnog identiteta

Ja sam Hajri Irdal, isključivi pristalica nepomućene istine.

Roman sadrži četiri poglavlja: Velika očekivanja, Trunka istine, Pred svitanje, Svakom godišnjem dobu dođe kraj. Na prvi pogled nepovezana, ona hronološki prate lomove i sudbine ljudi koji su ubačeni u vremenski vrtlog koji ih okružuje.

U prvom poglavlju upoznajemo Hajrija Irdala, koji nas pomoću svojih neobičnih memoara uvodi u glavni tok cele knjige. Odrastao u okruženju koje mu omogućava zadovoljavajuću poziciju u društvu, nesnalazi se u trenutnim okolnostima i dolazi na rub očaja i egzistencije. Neobični likovi, u neprestanom sukobu sa sobom, i ljudima iz svoje okoline, obuzimaju

čitaočevu pažnju i teraju ga na smeh, kao i na razmišljanje o gorčini sudbine u svojevrsnom teatru apsurda.

Tanpinar, vodi svoje junake kroz četiri bitna istorijska perioda moderne Turske: propast otomanske imperije, uspostavljanje republike, učvršćivanje vlasti i doba njene stabilizacije.

Priča o institutu za podešavanje vremena, o instituciji koja menja živote ljudi, savršena je alegorija života modernog doba. Zahvaljujući idejnom tvorcu, Halitu Nepogrešivom, koji, uspešno ruši sve barijere, i vešto tka svoju priču unoseći promene u svet koji ga okružuje. Stanice za podešavanje satova omogućuju da sistem vrednosti bude izmenjen, a ljude tera da vreme u kome žive vrednuju iz drugačijeg ugla.

Podesiti vreme znači ščepati sekundu.

Institut za podešavanje vremena je knjiga čija je osnovna alegorijska funkcija kritika društva pomoću humora. Ismeva se društvo podeljeno između Istoka i Zapada, sa novim pravilima, a uticaj vremena na čoveka i promene koje zbog toga nastaju pod stalnim su preispitivanjem.

Knjiga je često posmatrana samo kao pokušaj rušenja birokratskog ustrojstva, zajedno sa svim implikacijama na koje bi se to odnosilo. S druge strane, postoje različite perspektive iz kojih je moguće čitati ovaj jedinstven roman.

U pitanju je i vrhunska psihološka analiza čoveka koji pati što ne može da se adaptira na vreme u kome živi i da se izbori sa izazovima koje mu ono postavlja. Sumnja u sistem, koji dovodi do buđenja negativnih promena u ljudima, rastrzanih modernim dostignućima, a duboko povezanih sa tradicijom.

I sa jedne i sa druge strane, Vreme je činilac koje presudno utiče na naše živote, daje im dublji smisao, i nemoguće ga je zanemariti.

Ta ideja prožima sve Tanpinarove romane – Vreme je i filozofski i estetski subjekat, literarni način da se opiše svet oko nas. Autor, i njegovi junaci, stalno žude za vremenom koje nepovratno prolazi.

Budućnost je obeležena prošlošću.

Institut za podešavanje vremena objavljen je 1962, iste godine kada je Tanpinar preminuo. Potrebno je više od četrdeset godina da bi ponovo otkrili vrednosti ovog pisca.

Orhan Pamuk ističe veliki uticaj koji je Tanpinar imao na većinu

savremenih turskih pisaca. Danas najznačajniji književni festival u Istanbulu nosi njegovo ime, a njegove knjige se prevode širom sveta.

- 1⇒ Persijski prevod staroindijske zbirke priča iz XII veka, pod nazivom *Sedamdeset papagajevih priča*, Abu Ali Sine (981-1037), persijskog naučnika, lekara, filozofa, u Evropi poznatog kao Avicena. - Prim. prev.
- 2⇒ Zaman (tur.) - vreme, period.
- 3⇒ *Muvakkit* - osoba u džamiji koja na osnovu sunčanog sata određuje vreme za molitve
- 4⇒ Vrsta popularne pozorišne igre, u kojoj se pomoću svetlosti na zastoru emituju slike lutaka kojima se oponašaju živi ljudi.
- 5⇒ Ime koje se davalo siročadi kada su uzimana za poslugu; u prevodu znači „s onog sveta“.
- 6⇒ Stvar poverena nekom na čuvanje.
- 7⇒ Raskošni dvorac, rezidencija sultana, sagrađena u Istanbulu u periodu 1843-1856. godine, po nalogu Abdulmedžida I, 31. sultana Otomanske dinastije.
- 8⇒ Teatar na otvorenom, u kome se uz muzičku pratnju izvode komični komadi.
- 9⇒ Kösem (tur.) - ovan
- 10⇒ Taflan - lovor.
- 11⇒ Vrsta narodnog plesa.
- 12⇒ Vrsta pesme i narodnog plesa tipičnih za egejsku oblast.